
VOJENSKÁ HISTÓRIA

Časopis
pre vojenskú históriu
múzejníctvo
a archívniectvo

3/2022

VYDÁVA VOJENSKÝ HISTORICKÝ ÚSTAV V BRATISLAVE

© Vojenský historický ústav, Bratislava 2022

Časopis aj na webovej stránke www.vhu.sk poskytuje otvorený prístup – Open Access – pri zachovaní všetkých pravidiel autorstva príspevkov a vydavateľských práv vydavateľa – verejná licencia Creative Commons CC BY – NC – ND 4.0

Príspevky vyjadrujú názory autorov a nemusia byť totožné so stanoviskom vydavateľa a redakcie.

OBSAH

Štúdie

ROHÁČ, Peter – NOVÁKOVÁ, Lucia: Environmentálne dopady bojov v antike.	7
PEJS, Oldřich: Důstojníci a rotmistři slovenské armády pod drobnohledem (1939–1940)	31
SLANÝ, Juraj: Pôsobenie diverzno-spravodajských oddielov Generálneho štábu Červenej armády na Orave.	59

Dokumenty a materiály

BURDA, Matúš: Od prenasledovania až po väznenie v rokoch prvej svetovej vojny očami Jaroslava Kmicikieviča.	89
ZAŤKOVÁ, Jana: Správa Vladimíra Daxnera o československom tábore pre Slovákov v Irkutsku.	107
MASKALÍK, Alex: Predstavy najvyšších vojenských predstaviteľov čs. londýnskej emigrácie z jari 1945 na riešenie tzv. slovenskej otázky v čs. brannej moci.	119

Personálie

CHORVÁT, Peter: Korvetný poručík Július Thurzo.	145
---	-----

Recenzie

GONDÁŠ, Vladimír – JÁNOŠÍKOVÁ, Božena: Bottovo (1755) 1921 – 2021. (F. Vrábel)	153
HALLON, Ľudovít a kol.: Kronika slovenského štátu 1941 – 1943. (R. Manik)	154
NIŽŇANSKÝ, Eduard – PSICOVÁ, Katarína (ed.): Antisemitizmus a holokaust na Slovensku v dokumentoch nemeckej proveniencie 1938 – 1945. Antisemitismus und Holocaust in der Slowakei in Dokumenten deutscher Provenienz von 1938 – bis 1945. (I. Baka)	157
VYHLÍDAL, Milan: Vojenští zpravodajci proti nacistické okupaci. Odbojová skupina Tři konšelé. (M. Medvecký)	160
Bibliografia	162
Anotácie, glosy	170
Kronika	175

INHALT

Studien

ROHÁČ, Peter – NOVÁKOVÁ, Lucia: Umweltauswirkungen von Kämpfen in der Antike	7
PEJS, Oldřich: Offiziere und Feldwebel der Slowakischen Armee unter der Lupe (1939 – 1940)	31
SLANÝ, Juraj: Tätigkeit der Divisions-aufklärungstruppen des Generalstabs der Roten Armee in Orava	59

Dokumente und Materialien

BURDA, Matúš: Von der Verfolgung bis zur Gefangenschaft in den Jahren des Ersten Weltkriegs aus der Sicht von Jaroslav Kmicikievič	89
ZAŤKOVÁ, Jana: Ein Authentischer Bericht über das tschechoslowakische Lager für Slowaken in Irkutsk von einem seiner Kommandanten V. Daxner.	107
MASKALÍK, Alex: Ideen der höchsten militärischen Vertreter der tschechoslowakischen Emigration in London aus dem Frühjahr 1945 zur Lösung der sogenannten <i>slowakischen</i> <i>Frage</i> in der Tschechoslowakischen Wehrmacht	119

Personalien

CHORVÁT, Peter: Korvetteleutnant Július Thurzo.....	145
--	-----

Rezensionen	153
--------------------------	-----

Bibliographie	162
----------------------------	-----

Anotationen, Glossen	170
-----------------------------------	-----

Chronik	175
----------------------	-----

CONTENTS

Studies

ROHÁČ , Peter – NOVÁKOVÁ , Lucia: Environmental Impacts of Battles in Antiquity.	7
PEJS , Oldřich: Officers and Warrant Officers of the Slovak Army under the Microscope (1939-1940).	31
SLANÝ , Juraj: Operation of the Subversive and Intelligence Units of the General Staff of the Red Army in Orava.	59

Documents and Materials

BURDA , Matúš: From Persecution to Imprisonment during the World War I. through the Eyes of Jaroslav Kmickewich.	89
ZAŤKOVÁ , Jana: Message of Vladimír Daxner on the Czechoslovak Camp for Slovaks in Irkutsk.	107
MASKALÍK , Alex: Ideas of the top military representatives of the CS London emigration from the spring of 1945 about the solution of the so-called <i>Slovak question</i> in the Czechoslovak Armed Forces.	119

Personalities

CHORVÁT , Peter: Corvette Lieutenant Julius Thurzo.	145
---	-----

Reviews	153
----------------------	-----

Bibliography	162
---------------------------	-----

Annotations, Glossary	170
------------------------------------	-----

Chronicle	175
------------------------	-----

ŠTÚDIE

ENVIRONMENTÁLNE DOPADY BOJOV V ANTIKE*

LUCIA NOVÁKOVÁ – PETER ROHÁČ

„(človekom) *zmietajú krvilačné a ničiteľské sklony, od vekov sprevádzajúce ľudské pokolenie*“.

J. A. Brillat-Savarin

ROHÁČ, P. – NOVÁKOVÁ, L.: Environmental Impacts of Battles in Antiquity. *Vojenská história*, 3, 26, 2022, pp 7-30, Bratislava.

The published article analyses the plundering site in the ancient world warfare. During the expeditions, the grain fields were the main object of interest of the troops in the first place. The plunderers not only used them as their own supply, but we can also see efforts to devastate the hinterland of the enemy side behind their subsequent habitual destruction, which also constituted the usual framework of coercion in an attempt to make them submit or to challenge their army to a direct confrontation. Last but not least, interventions in the water regime of rivers or canals could have had a similar effect, in order to prevent enemy movement by flooding their surroundings.

Key words: Warfare, antiquity, plundering, destruction, burning down, Greece, Roman Empire.

Medzi vojnu a plienenie môžeme dať znamienko rovnosti, plienenie je síce možné aj bez ozbrojeného konfliktu, no vojna bez plienenia vyznieva ako niečo vylúčené. Nech už to súvisí s akýmkoľvek typom konfliktu, koristiť bola vždy jedným z hlavných cieľov plieniteľov. Zvyčajne predstavovali koristnícke akcie väčšiu časť z dĺžky trvania ťažení oproti samotným bojovým operáciám v podobe konfrontácií na bojovom poli či pri obliehaní pevností a miest. Boli pritom životne dôležité, čo súvisí najmä so skutočnosťou, že v podstate málokto (snáď s výnimkou Rímskej ríše). S miestnymi zdrojmi na úkor „usadlých roľníkov“, podľa Herodota, počítal pri svojom vpáde do Grécka aj taký kolos, akým bola Perzská ríša. Prednostne teda išlo o zásobenie sa obilím z cudzích zdrojov.¹ V závislosti od dĺžky vojenských operácií, resp. dĺžky konfliktu bol operačný priestor daných oddielov častokrát dokonale zdevastovaný a pri dlhodobom obliehaní nejakých miest či pevností to možno skonštatovať aj o ich okolí. Primárnym cieľom bolo teda získanie zásob či obohatenie vlastných oddielov korisťou, a to nielen v podobe potravín a dobytká. Plienenie zároveň predstavovalo možnosť ako hospodársky poškodiť nepriateľa, ale mohlo byť aj psychologickou zbraňou a možnosťou ako podlomiť jeho morálku a vôľu k odporu.²

V danej štúdii si všímame dvojicu sfér: plienenie obilných polí, ako charakteristický dôklad nepriateľstva a vojnového aktu, druhý spôsob, no s rovnako ničivým účinkom predsta-

* Štúdia vznikla s podporou grantu:

Environmentálna archeológia: človek, príroda a životné prostredie v staroveku (KEGA 010TTU-4/2020).

¹ MACAULAY, George Campbell (ed.), *Herodotus. Histories*. London : Macmillan and Co., 1904. Hdt. 7. 50. Pre lepšiu orientáciu nájde čitateľ na konci príspevku zoznam použitých antických autorov, ktorých diela vyšli v slovenskom alebo českom preklade. PRITCHETT, William Kendrick. *The Greek State at War I*. Berkeley-Los Angeles – Oxford : University of California Press, 1974, p. 30-52. HUGHES, J. Donald. „Warfare and environment in the ancient world.“ In *The Oxford handbook of Warfare in the Classical World*, ed. by Brian CAMPBELL and Lawrence A. TRITLE, New York : Oxford university press, 2013, p. 130.

² CAWKWELL, George. *Thucydides and the Peloponnesian war*. London - New York : Routledge, 2001, p. 40-55. WELWEI, Karl-Wilhelm. „The Peloponnesian War and its Aftermath,“ In KINZL, H. Konrad. (ed.), *A companion to the Classical world*. Oxford : Blackwell Publishing, 2006, p. 526-543.

vujú aj zákroky v rámci vodných režimov kanálov a riek. Predmetom nášho záujmu bude tiež rozpor medzi koristením, v prvom rade z obilných porastov, a ich totálnou devastáciou.³ Tento psychologický vplyv ničenia na nepriateľskú stranu predstavuje zásadný rozmer odzrkadľujúci podstatu ozbrojených akcií, väčšinu ktorých tvorili skôr drobné či záškodnícke operácie, než tie masívnejšieho charakteru.

Správ v dielach antických historikov či historických nápisoch o tejto problematike je nepreberné množstvo, no zvyčajne sa z nich dozvedáme iba čiastkové údaje, keďže sa plienenie ako prirodzená zložka konfliktov obyčajne nijako detailnejšie ani neopisovalo. To isté môžeme skonštatovať aj pri absencii nejakých osobitých zmienok o jeho enviromentálnych dopadoch.⁴ Naša pozornosť sa teda upriami hlavne na informácie poskytujúce aspoň aké-také detaily.

Pustošenie úrody v antickom Grécku

Staroveké Grécko zažilo množstvo vojen a žiadna z nich sa nezaobišla bez plienenia a ničenia. Či už išlo o menšie konflikty medzi jednotlivými obcami (polis), alebo o grécko-perzské vojny, prvou obeťou bola najčastejšie aktuálna úroda obilia na poliach. Obsiahlejších správ o tom však máme spočiatku poskromne.

Hlavné kultúrne plodiny antického poľnohospodárstva predstavovali rôzne druhy obilnín, olivy a vinič, najdôležitejšie boli, samozrejme, obilniny, pšenica a jačmeň.⁵ Vzhľadom na ich jednoduchšie zužitkovanie, oproti iným, to však bola aj vysoko riziková plodina v prípade ich likvidácie. Zodpovedať však presne na otázku ohľadom rozsahu takýchto škôd, resp., či bolo plienenie pre útočníkov z ekonomickej stránky efektívne, je mimoriadne náročné. Efektivita takejto devastácie sa donedávna spochybňovala, vzhľadom na to, že si vyžadovala značné sily a čas, aby mohla spôsobiť citeľnú ujmu nepriateľskej strane, alebo ju dokonca zničiť úplne. Na druhej strane by sme sa však mohli tiež pýtať, prečo každý konflikt sprevádzalo aj plienenie, ak to nebola účinná forma nátlaku či obohatenia?⁶ Prirodzene, úspešnosť takéhoto ničenia závisela od mnohých skutočností, vrátane počtov vojakov oboch strán, velenia či momentu prekvapenia.⁷ Zdá sa skôr, že plienenie bolo samozrejmovou súčasťou vojen a prevládali pri ňom momentálne potreby či snaha o obohatenie sa, a len občas vidíme nejaké snahy o hospodársky nátlak.⁸ Podstatné je, do akej miery bol nepriateľ schopný reálne zničiť či zožať relevantnú časť úrody. To bolo často závislé od spôsobu ich realizácie. Primárnou a najčastejšie využívanou technikou, v podstate sa nelíšiacou od bežnej žatvy, bolo zožatie obilia a jeho zužitkovanie pre vlastné zásobovanie. Druhý spôsob mal za cieľ zničenie úrody jej pošliapaním, čo bolo jednoduchšie než prvý spôsob, no zmienok o ňom

³ INFONG LEE, John Wolte. "Warfare in the Classical Age," In KINZL, H. Konrad. (ed.), *A companion to the Classical world*. Oxford : Blackwell Publishing, 2006, 496-499. PRITCHETT, William Kendrick. *The Greek State at War V*. Berkeley- Los Angeles – Oxford : University of California Press, 1991, p. 57-58.

⁴ HUGHES, J. D. *Warfare*, c. d., p. 128.

⁵ DAVIES, John Kenyon. "Classical Greece: Production," In SCHEIDEL, Walter et al. (eds.), *The Cambridge economic history of the Greco-Roman world*. Cambridge : Cambridge University Press, 2007, p. 333- 361.

⁶ Thorne tvrdí, že pustošenie bolo vo väčšine prípadov úspešným nástrojom nátlaku. THORNE, James A. *Warfare and Agriculture: The Economic Impact of Devastation in Classical Greece*. In *Greek, Roman, and Byzantine Studies* 42 (2001), p. 225-229. O koristi a závislosti Athén od dovozu obilia pozri: PRITCHETT, W. K. *The Greek*, c. d., p. 465- 472.

⁷ VAN WEES, Hans. *The city at war*. Editor: OSBORNE, Robin. *The Short Oxford History of Europe. Classical Greece 500–323 BC*. Oxford : Oxford University Press, 2000, s. 96-98.

⁸ HANSON, Victor Davis. *The other Greeks: the family farm and the agrarian roots of western Civilization*. Berkeley : University of California Press, 1999, p. 253- 255.

máme iba minimum. Pri tretej, najefektívnejšej a zároveň aj najefektnejšej technike to bolo zapálenie polí, pravda, len v prípade dozretia úrody.⁹

Toto platilo aj v prípade konfliktu medzi lýdskym kráľom Alyattom II. a maloázijským Milétom. Pri svojom vpáde, začiatkom 6. stor. pred Kr., ničil nielen obilie (karpos), ale aj stromy, roľníkov pritom vraj nechal na pokoji, pretože plieniť mienil aj v nasledujúcej sezóne. S touto stratégiou sa však ešte stretneme.¹⁰ Častejšie nachádzame zmienky o plienení u Thukydida. Tak na začiatku peloponézskej vojny kladie do úst spartského kráľa Archidama II. (469 – 427 pred Kr.) reč ohľadom dôvodov na napadnutie Athén. Paradoxne však nepočíta s tým, že sa vojna skončí, ak spustošia atické polia, pretože, a tu cítime autorstvo Athénčana, „*pyšní Athénčania nebudú otrokmi svojej pôdy*“, čo je ale jednoznačne Thukydidov spätný pohľad. Ich zem vyhlasuje ďalej za zálohu a konštatuje, že čím je lepšie obrozená, tým lepšie pre Spartu. Odporúča skôr jej šetrenie, kým sa dá, aby ich neprivedli do zúfalstva a nemali s nimi ešte viac starostí.¹¹ Tento posledný argument sa občas objavuje v antickej spisbe, no prednosť dostalo predsa len ničenie. Pred samotným prvým vpádom do Atiky v roku 431 pred Kr. v ďalšej „svojej reči“ na Isthme mal ten istý panovník, naopak, tvrdiť, že je potrebné pustošiť Atiku, aby vyprovokoval Athénčanov k boju, pretože „*hnev sa zmocní každého, kto na vlastné oči vidí, že sa mu deje nejaká škoda, na ktorú nie je zvyknutý*“.¹² Ako opozitum vystupuje Perikles, ktorý pred Athénčanmi obhajoval nutnosť opustiť polia, aby mohli strážiť mesto a more, keďže „*veci sú predsa pre ľudí a nie ľudia pre ne*“. Dokonca špekuluje aj o opustení krajiny, resp. o taktike spálenej zeme, no v žiadnom prípade sa nemieni vzdať nepriateľom.¹³ Athénčania sa totiž necítili dostatočne silní, aby odolali Spartanom a ich spojencom, ktorí mali nad nimi kvantitatívnu, ale aj kvalitatívnu prevahu. Pod vplyvom Perikla preto zvolili stratégiu stiahnutia sa za hradby mesta a tým „rezignovali“ na vidiek. V ďalšej svojej reči na sneme mal Perikles predvídať, že spartský kráľ, ako jeho „host“ (xenos), nenechá jeho pozemky spustošiť, aby sa mu zavďačil, resp., aby vyvolal útoky voči nemu zo strany jeho spoluobčanov a rozdelil tak obec. V tomto smere mal vyjadriť ochotu zrieknuť sa ich v prospech obce, aby ho neupodozrievali.¹⁴

V prvej fáze konfliktu (431 – 425 pred Kr.) Peloponézania, na čele zo Spartanmi, nevtrhli do Atiky iba v dvoch sezónach. Athénčania sa síce zvyčajne plieniteľom nepostavili na odpor, no ako námorná mocnosť, sa im revanšovali výpadmi svojej flotily proti pobrežiu Peloponézskeho polostrova či neďalekej Megary.¹⁵ V podstate už po prvom vpáde sa Perikles dočkal invetív od svojich spoluobčanov za vyplienený vidiek (okolie Eleusíny a Acharnai).¹⁶ Pri druhom vpáde, o rok neskôr, sa mali útočníci stiahnuť zo strachu pred vyčíňaním „morovej“ epidémie, ale aj tak sa tam zdržali najdlhšie, vraj až 40 dní.¹⁷ Skutočnosť, že aj po niekoľko-

⁹ THORNE, J. A. *Warfare*, c. d. p. 229-230. HUGHES, J. D. *Warfare*, c. d., p. 130.

¹⁰ Hdt. 1. 17.

¹¹ MARCHANT, Edgar Cardew (ed.), *Thucydides. Histories*. London : Macmillan, 1909. Thuc. 1. 81-82. THORNE, J. A. *Warfare*, c. d., p. 251.

¹² Thuc. 2. 11.

¹³ Thuc. 1. 143.

¹⁴ Thuc. 2. 13. K proxenii a Periklovmu prípadu napr. GIOVANNINI, Adalberto. Les proxènes: amis ou ennemis de la cité ? In ed. PEIGNEY, Jocelyne. *Amis et ennemis en Grèce ancienne*. Paris – Bordeaux : Aussonius, 2011. s. 137-138, 141.

¹⁵ O obvyklom čase plienenia pozri: HANSON, V. D. *The other Greeks: the family farm and the agrarian roots of western Civilization*, 245-50; HANSON, V. D. *Warfare*, c. d., p. 137-151.

¹⁶ Thuc. 2. 19-23, 25. THORNE, J. A. *Warfare*, c. d., p. 230, 236-238.

¹⁷ Thuc. 2. 57.

ročných atakoch ešte zostal priestor na nejaké plienenie, pri bližšom pohľade sa nemusí zdať až taká zvláštna. Tak v roku 426 pred Kr. Sparťania a ich spojenci pustošili (deoio) už v predošlých rokoch vyrabované časti Atiky „*pokiaľ tam dačo znova narástlo alebo nebolo spustošené za predošlých vpádov*“.¹⁸ No o dva roky, pri ďalšom vpáde, vidíme, že aj Sparťania trpeli nedostatkom potravín. Týkalo sa to ale skutočnosti, že obilie ešte nebolo dozreté, kvôli chladnému letu. Takže útočníci zostali na území Atiky len 15 dní, teda celkovo najkratšiu dobu.¹⁹ Situácia sa radikálne otočila v roku 413 pred Kr., keď do rúk nepriateľov padla Dekeleia, ktorú opevnili a využívali ako základňu na svoje výpady až do konca vojny. To podstatne sťažilo postavenie Athénčanov, keďže nepriatelia sa zrazu nestiahli z Atiky ako obvykle. Predošlé útoky trvali relatívne krátko, počuli sme o rozmedzí 15 – 40 dní, a roľníkom nebránili zožať aspoň časť úrody, čo sa do budúca stalo prakticky nemožným.²⁰

Obraz spustošeného a horiaceho vidieka Atiky bol iste neutešený, no zdá sa, že Sparťania na začiatku vojny nikdy nestihli vyplieniť či vypáliť úplne všetko. Roľníci boli totiž z existenčných dôvodov nútení zasiať vždy novú úrodu, ktorej aspoň časť sa nedostala do rúk útočníkov. Masívne, ťažkopádne a najmä očakávané invázie bez momentu prekvapenia im totiž mohli poskytnúť istý čas na záchranu aspoň časti úrody. Pri svojej argumentácii ohľadom účinnosti devastácie James Thorne vypočítava dokonca množstvo či skôr cenu úrody obilia, ktoré spotrebovali Sparťania a ich spojenci v Atike v prvých rokoch vojny. Vychádza mu, pri cene ročnej úrody minimálne 200 talentov (talent približne 26 kg. striebra), počte vojakov a čase, ktorý tam strávili, niečo medzi 9,5 až 40 talentov za rok. Aj takéto množstvá boli citeľnými stratami, nehovoriac o tom, že sa nedá určiť, koľko obilia bolo zničeného popri tom. Že plienenie a devastácia úrody zvyčajne viedli k úspechu na strane útočníka, svedčí aj prekvapenie súčasníkov, keď sa Athény nevzdali ani po roku či dvoch devastácie svojho zázemia.²¹

Druhú metódu ničenia polí máme doloženú v podstate len v dvoch prípadoch. Prvý predstavuje ťaženie Alexandra Veľkého proti Gétom niekde v oblasti dolného Dunaja na začiatku jeho vlády, keď jeho falangy ušliapali obilie k zemi pred sebou držanými kopijami.²² V prípade spartského kráľa Kleomena III. (235 – 221 pred Kr.), ktorý vyplienil (portheo) okolie Argu, jeho vojaci obilie nežali (kopto) kosami (drepane) a mečmi (machaira), ale veľkými kusmi dreva (xylon) zrezanými do tvaru dvojsečného meča (rhomphaia). Týmto spôsobom obilie skôr ale zničili, než zožali.²³

Psychologická hrozba zničenia úrody a možnosti obrany

Pri otázke hrozby straty úrody daná obec stála často pred existenčnou voľbou. Athény a ich vzdor voči plieneniu svojho zázemia Sparťanmi a ich spojencami mal svoje opodstatnenie v ich závislosti od dovozu obilia po mori. Kým si teda udržali vládu nad námornými trasami, nemohlo ich ani neustále plienenie existenčne ohroziť. To si uvedomili napokon aj

¹⁸ Thuc. 3. 26. s. 162. Celkovo k tomu pozri: VALACHOVIČ, Pavol. Archidámova vojna. In *Sparta vs. Athény: Dejiny Peloponézskej vojny*. (ed.) HABAJ, Michal a kolektív. Trnava : UCM v Trnave, 2017, s. 82-87.

¹⁹ Thuc. 4. 6.

²⁰ Thuc. 7. 26. THORNE, J. A. *Warfare*, c. d., p. 235, 239. Stručne tiež: NÝVLT, Pavel. Dekelejská vojna. In *Sparta vs. Athény: Dejiny Peloponézskej vojny...* s.129. LAZENBY, John Francis. *The Peloponnesian War: a military study*. London : Routledge, 2004, p. 170-194.

²¹ THORNE, J. A. *Warfare*, c. d., p. 233-235, 248-251.

²² BRUNT, A. Peter. (ed.), *Arrian. Anabasis of Alexander* (Cambridge : Harvard University Press, 1976), Arr. An. I. 4. THORNE, J. A. *Warfare*, c. d., p. 229.

²³ PERRIN, Bernadotte (ed.). *Plutarch. Parallel Lives*. Cambridge : Harvard University Press, 1914. Plut. Cleom. 26. 1.

Spartania a kráľ Agis II. (427 – 398 pred Kr.) pri pohľade na množstvo lodí s obilím, najmä z Čiernomoria, smerujúcich do Pirea, usúdil, že nemá zmysel tak dlho brániť Athénčanom obrábať pôdu, kým neobsadí kraje, odkiaľ sa k nim dostáva obilie, teda cez Hellespont a Bospor.²⁴ V úplne inej pozícii boli však menšie polis, napr. ako Akanthos na polostrove Athos, ktorý v roku 424 pred Kr., tesne pred oberačkou (trygetos), prekvapil výpad spartského vojvodu Brasida. V snahe získať ho na svoju stranu sa vyhrážal plienením a Akantania pod touto hrozbou, keďže úroda bola ešte na poliach, a v strachu o ňu, radšej odpadli od Athénčanov.²⁵ Tento psychologický nátlak v danom prípade stačil a zastrašenie fungovalo, no niekedy sa daná hrozba musela naozaj realizovať. Kráľ Agis II. takýmto spôsobom tlačil na Elid'any, ktorým v roku 398 pred Kr. „*plundroval krajinu sekerou a ohňom*“ (koptos kai kaos), pričom získal značnú korisť. Keď v tom pokračoval aj v ďalšej sezóne, Elid'ania radšej kapitulovali.²⁶ Rovnakú stratégiu použil proti Akarnanom v roku 389 pred Kr. aj ďalší spartský kráľ, Agesilaos II. (398 – 360 pred Kr.). Keďže sa odmietli vzdať spojenectva s Thébanmi, začal doslova kúsok po kúsku likvidovať ich územie, nevynímajúc výrub stromov, pričom vraj takto stihli zničiť 10 – 12 stádií za deň (stadion asi 185 m). Nápad spartských spojencov – Achájcov, aby kráľ s armádou prezimovali v Akarnánii a zabránil im tak v zasiatí ďalšej úrody však odmietol práve preto, že plánoval zopakovať vpád a ďalej plieniť (deoio). Predošlá ukážka však nakoniec stačila a tak sa Akarnania radšej podriadili. To isté by najskôr dosiahol aj prezimovaním, no zabránenie osevu polí by v prípade hospodársky menej vyspelých obcí bola jednoznačná ekonomická katastrofa. Táto forma nátlaku mohla byť zároveň aj najkrutejšia.²⁷

V čase úpadku svojej moci sa o efektívite takejto hrozby mohli v rokoch 267 – 262/1 pred Kr. presvedčiť znova aj Athény pri svojom odpore voči macedónskemu kráľovi Antigonovi Gonatovi. Podľa jednej správy mal s nimi uzavrieť na jeseň mier, na čo Athénčania zasiali obilie a mali si ponechať len toľko, aby im vydržalo do nasledujúcej úrody. No kráľ nedodrжал dohodu, tesne pred žatvou totiž zaútočil na Atiku a Athénčania, s minimom zásob a bez dosahu na zožatie novej úrody sa vzdali a otvorili synovi Demetria Polyorkéta brány.²⁸ Hrozba plienenia účinkovala najmä v prípade menších miest, resp. v prípade presily útočníkov, keď sa ukázala bytostná závislosť týchto lokalít od miestnych zdrojoch, ktoré sa snažili ochrániť akýmkoľvek spôsobom. To zažilo na konci 3. stor. pred Kr. aj grécke mesto Histria (Constanța v Rumunsku), ktorého polia ohrozovali gétske kmene a tak tvárou v tvár presile radšej zaplatili výkupné za úrodu. No v prípade, ak hrozbu predstavovali len menšie lúpežné tlupy, vedeli si svoju úrodu ochrániť prostredníctvom svojich vlastných vojakov.²⁹ Už spomínaný spartský kráľ Kleomenes III. (235 – 221 pred Kr.) svojím pustošením (deoio) Argolidy chcel, hoci bez úspechu, vyprovokovať ku konfrontácii macedónskeho kráľa Antigona III. Dósona, ktorý sa uchýlil do Argu. Diametrálne sa zmenil stav za Antigonovho nástupcu Filipa V. o niečo neskôr, keď pre Spart'any prekvapujúco, so spojeneckými Achájcami zaútočil na samotnú Lakóniu a „*celú krajinu spálil a zničil úrodu*“.³⁰

²⁴ BROWNSON, Carleton L. (ed.), *Xenophon. Hellenica*. London : William Heinemann, 1918. Xen. Hell. 1. 1.

²⁵ Thuc. 4. 84, 88. LAZENBY, J. F. *The Peloponnesian*, c. d., p. 90-95.

²⁶ Xen. Hell. 3. 2.

²⁷ Xen. Hell. 4. 6-7. Tiež Plut. Ages. 32. THORNE, J. A. *Warfare*, c. d., p. 232.

²⁸ BRODERSEN, Kai (ed.). *Polyaenus. Strategika*. Berlin – Boston : De Gruyter, 2017. Polyaenus 4. 6. 20.

²⁹ PIPPIDI, Dionisie (ed.). *Inscriptiones Scythiae Minoris graecae et latinae I. Inscriptiones Histriae et Vicinae*. Bucharest : Romanian Academy of Sciences, 1983, IScM I. č. 15.

³⁰ HULTSCH, Friedrich Otto and SHUCKBURGH, Evelyn (eds.). *Polybius. Histories*. London : Macmillan and Co., 1889. Plb. 2. 64. 3-5. Podobne dopadla Sparta aj po porážke od Achájskej ligy v roku 207 pred Kr. Plb. 11. 18. 8-9.

Plienenie mohlo predstavovať tiež najdôležitejší cieľ menších konfliktov, no jeho úspešnosť nemusela byť práve stopercentná. Svoje by o tom vedel povedať vodca koalície viacerých gréckych štátov spartský kráľ Areus I. (309 – 265 pred Kr.) pri svojom vpáde do Fókidy v roku 280 pred Kr., ktorú v tom čase ovládali Aitólčania. Útočníci vtedy spustošili polia spornej Kirhyjskej planiny a to, čo nemohli zužitkovať, či odviezť, jednoducho zapálili. Na ústupe však bojovní Aitólcovia rozptýlených útočníkov prenasledovali a keďže vraj títo „nič nevideli kvôli strachu a dymu z požiarov“, (prehnáných) 9 000 ich mali pobiť a zvyšok zahnali na útek.³¹

Dôležitú rolu tu hrala psychológia hrozby, ktorá účinkovala najmä v prípade slabších protivníkov. Netreba však zabúdať ani na prípadné silné nepriateľstvo až nenávisť, snahu pomstiť sa, resp. potrestať súpera. Výrazom toho by bol aj výrok, ktorý kladie Xenofón vo svojom spise Hieron (alebo o tyranide) do úst syrakúzskeho tyranovi Hieronovi I. (5. stor. pred Kr.). „Vziať niečo nepriateľom proti ich vôli považujem za najpríjemnejšiu vec na svete... kto drancuje má aspoň určitú rozkoš zo zisku a z toho, že týra nepriateľa...“³² To je možno prepiať vyjadrenie, ale vojny neboli nikdy vedené v rukavičkách, takže vedomú snahu ublížiť nepriateľovi tiež nemožno podceňovať.

Vidno to aj v gréckych vojenských príručkách, rozoberajúcich detailne rôzne aspekty vojen. Aineas Taktikos, autor zo 4. stor. pred Kr., v jednej z nich udeľuje množstvo rád ohľadne obrany, či záchrany úrody a celkovo hmotného vlastníctva. V prvom rade sa snažil o nejaký modus vivendi medzi úsilím občanov chrániť svoj majetok na vidieku a rizikom, napr. zajatia, ktoré toto úsilie často prinášalo. Aineas onú potrebu síce rešpektoval, no zároveň presadzuje skôr opatrnosť a ich návrat za hradby po západe slnka na dohovorený signál. Dôvodom bola prirodzená snaha, aby sa nedostali do rúk nepriateľa.³³ Žiaľ, opatrenia ako sťažiť nepriateľovi zásobovanie, resp. ako ukryť plodiny, či nápoje z polí bez ich zničenia, sa nám nezachovali.³⁴ Riešenia však do istej miery poznáme, logicky totiž išlo o ukrytie zásob v meste, či dobytku v susedných obciach, nedostupných končinách či na ostrovy. Autor však počíta aj s neuposlušnosťou príkazov, a preto požaduje nariadenia prikazujúce ukrytie plodín za hradbami mesta, aby sa nedostali do rúk útočníkov. V rovnakom duchu presadzuje, aby mohol každý beztriestne odviezť, či odohnať z polí majetok občanov, ktorí by neuposlúchli príkaz. Odvoz plodín do mesta bol najrozumnejšou stratégiou, najmä ak hrozilo jeho obliehanie, ako sa to stalo v roku 406 pred Kr., pred útokom Kartágincov na Akragas.³⁵

Následné Taktikove rady sa dotýkali vysporiadania sa s plieniteľmi. Hlavnou záležitosťou týchto pasáží je tu ale všadeprítomné úsilie zamedziť možným stratám. To vidíme aj v prípade snahy zabrániť občanom v konaní na vlastnú päsť, napr. bez prieskumu okolia mesta, pri zachraňovaní svojich majetkov. Logickým cieľom tu je opäť to základné, nesť sa obe-

³¹ Aitólskych „pastierov“ bolo vraj len 500. SEEL, Otto (ed.), *Justinus. M. Iuniani Iustini Epitoma Historiarum Philippicarum Pompei Trogi*. Stuttgart : Teubner, 1972, Iustin. 24. 1. CHRISTIEN, Jacqueline. Areus et le concept de symmachie au IIIe siècle. Les réalités hellénistiques. In Éditeur COUVENHES, Jean-Christophe *La symmachia comme pratique du droit international dans le monde grec: d'Homère à l'époque hellénistique. Dialogues d'histoire ancienne supplément*, 16. Besançon : PU de Franche-Comté, 2016, p. 167-168.

³² WALTER Miller (ed.), *Xenophon. Xenophon in Seven Volumes*. Cambridge : Harvard University Press, 1914, Xen. Hiero I. 34. VAN WEES, H. *The city*, c. d., p. 96-97.

³³ OLDFATHER, William Abbott (ed.). *Aeneas Tacticus. How to Survive Under Siege*. London : William Heinemann, 1923. Aen. Tact. 7.

³⁴ Aen. Tact. 8.

³⁵ Aen. Tact. 10. OLDFATHER, Charles Henry (ed.), *Diodorus Siculus. Library of History*. Cambridge : Harvard University Press, 1935. Diod. 13. 81. 3. K otázke evakuácie majetku pozri: THORNE, J. A. *Warfare*, c. d., p. 241-246.

ťou nepriateľa.³⁶ Aineas tiež nepodporuje žiadnu neuváženú a okamžitú vojenskú reakciu po prvotnej informácii o nepriateľskom vpáde. Automaticky totiž počíta s pripravenosťou útočníkov, na začiatku očakávajúcich ešte nejaký odpor, pričom predpokladá, že časť z nich môže číhať v zálohe. Preto ich následne necháva slobodne plieniť „*napchávať sa jedlom a pitím a opíjať sa*“, aby potom, čo ich bdelosť ochabla, ich mohli obrancovia s úspechom atakovať. Následne celkom logicky sumarizuje, že „*niekedy je prospešné nechať nepriateľa vyplieniť čo najväčšiu časť krajiny, aby potom plieniči obťaženi korisťou mohli byť potrestaní*“.³⁷ Najdôležitejším faktorom sú preň životy občanov a nie hmotné statky, ktoré obetuje radšej, než ľudí. Všade tu vidíme skúsenosti s drobnou záškodníckou vojnou. Rozhodne v nej vynikali aj Sparťania, ktorí v roku 374 pred Kr. vpadli na ostrov Kerkýru a prekvapili tamojších, nič netušiacich, občanov. Ostrovania asi nemali k dispozícii žiadne vojenské príručky, inak by najskôr lepšie využitovali fakt, že len čo Sparťania vyplienili ich „*nádherne obrobenú a vysadenú krajinu... a vinne pivnice vybudované na poliach*“ oddali sa vínu. Kerkýrčania sa aj napriek tomu na žiaden výpad proti opojným agresorom neodvážili.³⁸

Taktika spálenej zeme a kritika pustošenia

Inú tému, no z celkom opačného súdka, predstavuje taktika spálenej zeme, čiže likvidácia vlastnej úrody ešte na poliach v prípade, ak sa nestihla zožať včas pred príchodom nepriateľa. V prameňoch však túto stratégiu v starovekom Grécku nijako často nenachádzame, skôr ju občas registrujeme ako formu úskoku vo vojenských príručkách. Tak niekedy v rokoch 397 – 396 pred Kr. za bojov s Kartágincami na Sicílii, syrakúzskeho vojvodu Leptines (brat tyrana Dionysia I.) vraj nechal pustošiť vlastné územie. Zapálené statky a pevnosti tak pomýlili kartáginské oddiely, ktoré v domnienke, že to robia ich vlastní ľudia sa pridali k plieniteľom. Následne ich však napadli grécke oddiely číhajúce v zálohe a rozprášili.³⁹ Túto taktiku použil tiež kráľ Epiru Alexander (nevieme, či to bol Alexander I. alebo II., a teda po roku 342 alebo po roku 272 pred Kr.) počas bojov s Ilýrmi. Rovnako ako Syrakúžania, ukryl oddiel vojakov a ďalšie epirské sily prestrojené v ilýrskych odevoch mali začať s plienením vlastnej krajiny. Tým vylákal plieniť aj samotných Ilýrov, ktorí však padli do pasce a utrpeli porážku.⁴⁰

O neúspešnom návrhu použiť túto stratégiu počujeme v súvislosti s veliteľom gréckych žoldnierov v perzskej armáde Memnónom z Rhodu pri ťažení za slávou Alexandra Veľkého. Nechcel totiž bojovať s útočníkmi, ale, naopak, ustupovať a ničiť za sebou krmivo i úrodu, aby Alexander pocítil nedostatok potravín.⁴¹ Jednu z mála informácií o jej priamom použití je až neskoršia správa z diela Curtia Rufa, podľa ktorej satrapa Kilíkie Arsames spustošil vlastnú provinciu ohňom a mečom. Pre Alexandra chcel vytvoriť pustatinu a zničiť všetko, čo by mohol využiť. Komentár z vojenského hľadiska správne uzatvára, že oblasť, ktorú nebol schopný ubrániť, chcel zanechať neplodnou a neúrodnou.⁴² V samotnom Grécku sa

³⁶ Aen. Tact. 15.

³⁷ Aen. Tact. 16, s. 184-5. Za „trochu optimistické“ pokladá toto očakávanie: THORNE, J. A. *Warfare*, c. d., p. 246-247.

³⁸ Xen. Hell. 6. 2.

³⁹ SEEL, Otto (ed.), *Justinus. M. Iuniani Iustini Epitoma Historiarum Philippicarum Pompei Trogi*. Stuttgart : Teubner, 1972. Iustin. 2. 5. 11.

⁴⁰ Iustin. 2. 5. 10.

⁴¹ Arr. An. 1. 12.

⁴² HEDICKE, Edmund (ed.), *Historiarum Alexandri Magni Macedonis*. Leipzig : Teubner, 1908. Curt. 3. 4.

však daná taktika, okrem už zmienenej narážky u Thukydida v súvislosti s Periklom, prakticky nevyskytuje. Je ťažké si predstaviť, že by pomerne nevelké obce závislé od svojho poľnohospodárskeho zázemia ho sami zničili. Taktiku spálenej zeme nachádzame skôr vo veľkých ríšach, ako bola práve tá perzská, kde si tamojšie elity mohli dovoliť obeť úrodu a statky, aby neposkytli nepriateľovi žiadne zdroje.

Plienenie na území nepriateľa sa v podstate považovalo za bežnú a prirodzenú záležitosť. Dokladá to aj grécky historik Polybios, hoci na druhej strane odmieta útoky na chrámy, ako aj ničenie sôch.⁴³ V prípade konfliktu macedónskeho kráľa Filipa V. (221 – 179 pred Kr.) s Aitólčanmi, Spartou a Elidou v tzv. spojeneckej vojne (220 – 217 pred Kr.) mal materiál na kritiku viac než dosť. Aitólčania sa napr. v roku 219 pred Kr. pri vpáde do Macedónie neobmedzili len na ničenie úrody, ale zdevastovali aj mesto Dion s jeho chrámami a sochami. To im, samozrejme, Filip bohato oplatil zničením Thermu, takže Aitólčania pri následnom vpáde do Epiru sa vraj o to viac snažili uškodiť Epirčanom. Zničenie posvätného okrsku slávnej veštiarne v Dodone tento cieľ splnilo asi vrchovitou mierou.⁴⁴ Celkovo však Polybios, na konci svojich Dejín striktne kritizuje akt pomsty vedúci k zničeniu (phteiro) úrody ešte na poliach, či jej odvozu pre vlastné potreby (epe-teios karpou), prípadne k likvidácii stromov (dendra) ako aj celých statkov. Pokladá to za obrovskú chybu, keď sa plienitelia (lymainomai) nazdávajú, že tak naľakajú protivníkov. Pôsobí to však protikladne, pretože, čím viac ľudí pobúria, tým väčší hnev a odpor voči sebe následne vyvolajú.⁴⁵ Niet sa čo diviť, že prípad dohody o zamedzení vzájomného plienenia nájdeme skôr vo sfére literárnych príbehov Xenofontovho podania ideálneho vládcu v osobe perzského kráľa Kýra. Ten v snahe chrániť svojich spojencov navrhol „asýrskemu“ kráľovi neublížovať roľníkom, pretože v prípade vojny bude ťať úrodu víťaz, v prípade mieru každý sám.⁴⁶ Len jeden príklad, ktorý sa nám podarilo zistiť, hovorí aspoň o čiastočnom ušetrení nejakej oblasti od plienenia. Išlo o situáciu v rozmedzí rokov 378 – 356 pred Kr., keď aténsky stratég Timoteus dovolil svojim mužom získavať zásoby v okolí istého obliehaného mesta, no vo zvyšku oblasti ich za ne donútil platíť. Zakázal im však tiež ničiť obydliá či stromy. Dôvodom nebol ale žiaden súcit s nepriateľom, ale skôr snaha nakloniť si ho, resp. ako podľa nejakej príručky, uchovať si dostatočné množstvo potravín a ubytovacích kapacít pre svoje oddiely.⁴⁷

Zvyčajne nereflktujeme a berieme ako samozrejmosť trávnaté plochy, no pri tisíckach, či desaťtisíckach nôh mužov, nehovoriac o koňoch, či ťažných zvieratách a táboreni na jednom mieste trvajúcom celé mesiace, muselo byť všetko zelené v ohromnom priestore doslova zadupané do zeme, resp. spasené zvieratami. To isté sa týka aj priestoru bojov, takže Homérov opis roviny medzi achájskym táborom a Trójou, ktorá sa z pláne plnej kvetov zmenila na pustatinu s krútnavami prachu, nemusí byť len básnickým obrazom.⁴⁸

⁴³ Plb. 5. 11. 3-6.

⁴⁴ Plb. 4. 62. 1-3, 67. 2-3. Aitólske sťažnosti na plienenie Filipa V. pri stanovovaní mierových podmienok po porážke od Rimanov vyznievajú celkom alibisticky. ROBERTS, Canon (ed.), *Livy. History of Rome*. New York : E. P. Dutton and Co., 1912. Liv. 32. 33.

⁴⁵ Plb. 23. 15. 1-3.

⁴⁶ MILLER, Walter (ed.), *Xenophon. Xenophon in Seven Volumes*. Cambridge : Harvard University Press, 1914. Xen. Cyrop. 5. 4.

⁴⁷ Polyenus. 3. 10. 5.

⁴⁸ VANTUCH, Anton. *Homér a homérsky svet*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1960, s. 54-55.

Pustošenie úrody v republikánskom Ríme

Ani rímske dejiny sa nezaobišli bez nivočenia a plienenia, naopak, možno povedať, že to boli práve vojny, ktoré tvorili dejiny „večného“ mesta už od jeho mýtických počiatkov. A hoci sa touto zmesou konfliktov so susedmi osobitne zaoberať nebudeme, aj v nich by sme našli údaje o plienení. Príkladom môžu byť samnitské vojny (medzi rokmi 343 až 290 pred Kr.). Na konci druhej z nich, pred rokom 304 pred Kr., použili Rimania proti svojim nezmieriteľným nepriateľom taktiku totálnej devastácie, aby zlomili odpor Samnitov. Za päť mesiacov im vraj zničili všetky kraje, spálili väčšinu hospodárstiev a zničili všetko, čo by mohlo viesť k pestovaniu plodín, vrátane výrubu stromov.⁴⁹ Celkovo dáme prednosť skôr správam z čias veľkých konfliktov, keď Rím bojoval o svoje miesto pod Slnkom od 3. stor. pred Kr. napr. s Kartágom a inými mocnosťami.

Práve II. púnška vojna (218 – 201 pred Kr.) poskytuje prvý rozsiahlejší konglomerát správ k našej problematike. Vo všeobecnosti sa uznáva, že hlavne stredná a južná časť Apeninského polostrova boli výrazne zdevastované a trvalo roky, kým sa tamojšia poľnohospodárska produkcia ako-tak obnovila.⁵⁰ Rimania sa tu stretli s vojenským géniom kartáginského vojvodu Hannibala, ktorého pustošenie Etrúrie v roku 217 pred Kr. malo, aspoň teda podľa Polybia, vyprovokovať konzula Gaia Flaminia k útoku. Treba priznať, že Rimania už dávno neboli zvyknutí na „*dym stúpajúci zo všetkých strán svedčiaci o šíriacej sa skaze*“, čo ich napokon naozaj vyprovokovalo k debaklu pri Trasimenskom jazere.⁵¹ Až následne diktátor Quintus Fabius Maximus prišiel, keďže v podstate nemal na výber, s opatrnejšou stratégiou, vyhýbal sa otvoreným stretom, využíval taktiku spálenej zeme, keď nariadil opustiť sídla, zapáliť (incendo) domy a zničiť (corrumpo) úrodu.⁵² Keď sa Hannibal presunul na juh polostrova, plienenie a ničenie, samozrejme, pokračovalo. Tak napr. Kampánia ako „*najpôvabnejší kraj Itálie hynul v plameňoch a vidiecke usadlosti mizli všade v dyme požiarov*“.⁵³ Pokiaľ to nie je len kliše, Fabiových statkov sa vraj Hannibal ani nedotkol, aby sa zdalo, že je to úplatok za nejakú tajnú dohodu, podobne ako v Periklovom prípade.⁵⁴ Tak či onak, obe strany potrebovali zásobovať svoje početné jednotky, takže prednosť dostalo taktizovanie a najmä v prípade miest, ktoré prebehli k nepriateľovi, si tieto mohli byť isté, že ich zázemie vyplieni druhá strana. Vidiecke oblasti Itálie boli úplne zničené (perpopulatoque agro).⁵⁵ Najmä Kampánia si musela vytrpieť svoje, keď sa totiž časť jej miest po Kannách pridala na Hannibalovu stranu, spustošil (violo) ju Fabius. No stretávame sa aj s rímskym ústupom z danej oblasti a to vtedy, keď začali Kampánci so sejbou. Nešlo, prirodzene, o žiaden humanizmus. Len čo totiž na ošiach poliach dorástli steblá do primeranej výšky, aby mohli poskytnúť krmivo pre kone a dobytok, dal ho konzul jednoducho zožať a odviesť do tábora.⁵⁶

⁴⁹ Diod. 20. 80. 3-4.

⁵⁰ Aj tu jestvuje viacero prístupov, od maximalizácie škôd až po ich odmietanie. THORNE, J. A. *Warfare*, c. d., p. 225. Odozvu na toto ničenie nájdeme ešte aj u Vergília. Pozri napr. DE SANTIS, Guillermo – AMES, Cecilia. *Vastare cultoribus agros* Política y campos despoblados en *Eneida* de Virgilio. In *Compilado por AMES, Cecilia*. [et al.]. *Estudios Interdisciplinario de Historia Antigua V*. Córdoba : Universidad Nacional de Córdoba, 2018, p. 296-305.

⁵¹ Plb. 3. 82. 3, 10.

⁵² Liv. 22. 10.

⁵³ Liv. 22. 14.

⁵⁴ Liv. 22. 23.

⁵⁵ Liv. 23. 36.

⁵⁶ Liv. 23. 48.

Nutným dôsledkom pustošenia, najmä ak Rimania začali neskôr brániť nepriateľom v sejbě, bol hlad. Ten postihol väčšinu Itálie, takže Rimania niekedy medzi rokmi 212 – 210 pred Kr. museli dovážať obilie až z Ptolemaiovského Egypta.⁵⁷ „*Veľmi zle mali pri pustošení (praedor, devasto) pochodiť*“, podľa nášho hlavného spravodajcu, aj tradiční rímski nepriatelia – Samnitania. „*Kam sa pozreli, úroda bola spálená (peruro) a plienitelia hnali pred sebou ako koristiť dobytok i ľudí*.“⁵⁸ Podobný obraz však musel byť v tých časoch bežnou záležitosťou. Už menej bežné bolo, ak sa niektorá strana zdržala plienenia. Tak postupoval Hannibal v prípade Tarentu, aj to iba preto, lebo sa ho snažil získať na svoju stranu.⁵⁹ Podobne aj rímska flotila, ešte v roku 217 pred Kr., keď sa pri prenasledovaní kartágskej eskadry dostala k ostrovu Kerkina (tuniský Kerkennah) v Malej Syrte, nechala daný ostrov na pokoji. Najskôr pre nedostatok času sa tu totiž rímsky veliteľ Gnaeus Servilius uspokojil s výpalným a Kerkinu nespustošil.⁶⁰

Plienenie ako formu nátlaku sme mohli badať aj v predošlých riadkoch, no až z čias tzv. spojeneckej vojny (91 – 88 pred Kr.) máme jasný doklad o jeho účinnosti. Na svedomí to mal jeden z italických veliteľov, Gaius Papius, ktorý vypálil celé okolie Nucerie a ostatné mestá v jej okolí sa mu radšej vzdali.⁶¹ Nie vždy však bolo plienenie celkom úspešné, najmä ak sa v nepriateľskej oblasti zanedbal nevyhnutný prieskum. To bol prípad rímskeho odvetného vpádu na územie keltského kmeňa Bójev v oblasti Pádskej nížiny v roku 202 pred Kr. Rímsky veliteľ Gaius Ampius síce ich územie „*zničil pustošením (populo) dosť zdarne a bezpečne*“, no keď sa následne vydal na zásobovaciu výpravu a jeho vojaci mali zužitkovať dozrievajúce obilie, utrpel debakel. Nedal totiž prepátrať okolie ani nepostavil dostatočné stráže, a tak sa náhle ocitol v obklúčení Galov. Vraj až 7 000 jeho mužov, rozptýlených po poliach, bolo pobitých aj s veliteľom.⁶²

Pole pôsobnosti sa Rimanom v 2. stor. pred Kr. postupne rozšírilo na celý priestor Stredomoria. Napr. počas vojny proti spartskému kráľovi Nabisovi v roku 195 pred Kr., vyplienili Rimania aj okolie Argu. Zrelé obilie pritom zožali pre vlastnú potrebu, no „*čo bolo zelené (viridis), zašliapli (protero) a zničili (corrumpo)*“, aby to nemohlo poslúžiť nepriateľom.⁶³ Po viacerých víťazstvách sa rímske poňatie slobody entít v ich dosahu naplno ukázalo pri úspešnom vydieraní vládcu mesta Kibyry v Kárii, rímskym konzulom (asi 188 pred Kr.). Pod hrozbou, že mu zničí (populatio) polia a mestá, si mal vypýtať 50 talentov.⁶⁴ Iná situácia bola pre „vládcov sveta“ už tradične na severe Itálie, kde sa im vytrvalo, ale márne stavali na odpor ako keltské, tak i ligúrske kmene. V jednom, a o to vzácnnejšom prípade v roku 193 pred Kr., sa ocitlo rímske vojsko v obklúčení Ligúrov v nejakom horskom priesmyku. Plán záchranu spočíval v úniku oddielu numidskej spojeneckej jazdy, ktorá sa prebila z obklúčenia a začala plieniť, resp. snažila sa požiarmi usadlostí pod priesmykom vyprovokovať nepriateľa k akcii. To sa jej podarilo a keď sa Ligúri náhlili na pomoc, konzul mohol uniknúť z pasce.⁶⁵

⁵⁷ Plb. 9. 11. 1-3. Liv. 25. 13

⁵⁸ Liv. 24. 20.

⁵⁹ Liv. 24. 20.

⁶⁰ Plb. 3. 96. 12.

⁶¹ WHITE, Horace (ed.), Appian. *The Civil Wars*. London : MacMillan, 1899. App. BC 1. 42.

⁶² Liv. 31. 2.

⁶³ Liv. 34. 26.

⁶⁴ Liv. 38. 14. Polybios, naopak, hovorí až o 500 talentoch a obaja s Liviom napokon, že zaplatil 100 talentov a 10 000 medimnov obilia. Plb. 21. 34. 12-13.

⁶⁵ Liv. 35. 11.

Podstatnejšie správy o dôležitosti plienenia a zásobovania ako aj rozsiahlych taktických manévroch pri ich zabezpečovaní nám poskytuje Titus Lívius v súvislosti s III. macedónskou vojnou medzi Rímom a posledným macedónskym kráľom Perseom v rokoch 171 – 168 pred Kr. V Tesálii, kde sa v roku 171 pred Kr. odohrala väčšina operácií, sa Macedónci utáborili pri Sykuriu, kam zviezli zožaté obilie z okolia, no jeho jednotky začali plieniť aj oblasť Fer. Toto mesto figurovalo na rímskej strane, no ani spomínaný útok ich nedonútil opustiť tábor pri Larisse a tak mohol Perseus koristiť bez obmedzenia.⁶⁶ Rimania zatiaľ zožali obilie z okolia Larissy. Livius dopĺňa aj noticku o preplnení rímskeho tábora slamou, a ako Rimania zabránili Perseovým ľuďom v jej zapálení. Logicky, pokiaľ v niektorej oblasti tieto „žatevné práce“ na cudzom území sa skončili, presunuli sa obe strany do ešte nedotknutých oblastí. Tak sa Rimania utáborili pri Krannóne, kde „*boli polia ešte nedotknuté*“.⁶⁷ Kráľ sa síce stiahol, no po správach, že nepriatelia sa bez ochrany venujú „žatve“ prekvapujúco na nich zaútočil a skonfiškovoal im vraj tisíc naložených vozov.⁶⁸ Toto manévrovanie pri získavaní zásob však rozhodnutie neprinieslo. Nepriniesli ho ani rímske výsady v tyle nepriateľa na macedónskom pobreží v roku 169 pred Kr., keď plienili okolie Solúna a iných miest, no dostali sa do bojov s macedónskymi oddielmi. O rok neskôr túto stratégiu využil aj víťazný rímsky vojvodca Aemilius Paulus, čím sa snažil rozdeliť macedónske sily.⁶⁹

Tak či onak, plienenie polí bolo okrajovou záležitosťou v porovnaní s pokladmi, ktorých sa zmocnili Rimania v porazenej Macedónii. Len podotýkame, že rímska štátna pokladnica žila v republikánskom období (najmä v 2. stor. pred Kr.) v prevažnej miere z koristi získanej na cudzí účet. Tento koristnícky systém dosiahol svojím spôsobom jeden z vrcholov za Caesarovho „pôsobenia“ v Galii v rokoch 58 – 50 pred Kr., počas tzv. Galských vojen. Rímske légie, samozrejme, spotrebovali značné množstvá obilia, nehovoriac o dobytku a krmive. Tieto získavali aj ako dávky od spojencov, či podmanených kmeňov, no často, najmä ak išlo o nepriateľské kmene, získavali práve plienením. Najhoršie dopadli kmene, ktoré sa vzbúrili proti rímskej nadvláde, ako napr. Menapiovia či Eburóni. Nielenže ich polia zožali alebo vypálili, ale zničili aj ich osady a dvorce. Navyše, v prípade Eburónov, im odviekli dobytok a malé kusy rovno pobili. Ako to konštatuje sám Caesar, v kombinácii s daždivým počasím a nedostatkom obilia, aj keby niekto prežil tieto útoky, musel by zahnúť od hladu. Rimania sa síce hrdili, že dokážu byť k nepriateľom milosrdní, no neplatilo to vždy a nemali problém ani s „vyvražďovaním“ vzdorovitých kmeňov.⁷⁰ Ak sa k tomu pridala v roku 52 pred Kr. za všeobecného galského povstania aj Vercingetorigova taktika spálenej zeme, museli byť rozsiahle oblasti Galie (hoci len dočasne) doslova a do písmena premenené na pustatinu.⁷¹

V praxi táto zastrážovacia taktika použitá na „neposlušných“ určite fungovala, no Caesar, ako napokon aj samotní Rimania, ju využívali ako trest až v krajnom prípade. Inou vecou už boli jeho preventívne, či propagačné výpravy za Rýn a do Británie, ktoré mali

⁶⁶ Liv. 42. 56.

⁶⁷ Liv. 42. 64.

⁶⁸ Liv. 42. 65.

⁶⁹ Liv. 44. 10, 35.

⁷⁰ DU PONTET, René (ed.), *Caesar C. Julius. C. Iuli Caesaris Commentariorum pars posterior* (Oxford: Clarendon Press, 1901), Caes. Civ. 4. 38, 6. 37, 43. MYLES, Lavan. Devastation: the destruction of populations and human landscapes and the Roman imperial project. In BERTHELOT, Katell (dir.). *Reconsidering Roman power: Roman, Greek, Jewish and Christian perceptions and reactions*. Roma : École française de Rome, 2020, p. 188.

⁷¹ Len u Biturigov mali za jeden deň vypáliť 30 oppíd. Caes. Civ. 7. 15.

ukázať Germánom ako aj Keltom v Británii, akcieschopnosť Ríma. V prípade prechodu(-ov) Rýna sa „Venušin potomok“ obmedzil na niekoľkotýždňové plienenie najbližších oblastí, z ktorých časť polí nechal zožať, kým osady a statky (Sugambrov) vypálil.⁷² Zaujímavejšie detaily však nájdeme pri dvojici Caesarových vpádov do Británie. Pri tom prvom a nie bezproblémovom v roku 55 pred Kr. sa jedna Caesarova légia pri „žatevných prácach“ na keltských poliach stala „nečakane“ terčom útoku. Napokon síce Rimania slávili isté bojové úspechy, no pred stiahnutím sa do Galie radšej preventívne vypálili všetky dvorce vo svojom dosahu.⁷³ Pri druhom vpáde o rok neskôr cítiť v Caesarových riadkoch „oprávnenú“ sťažnosť na ťažkosti pri „zásobovaní“. Britské kmene už boli totiž o niečo lepšie pripravené na príšlcov z kontinentu a na pochode, severne od dolnej Temže, sa rímska jazda nemohla plne realizovať a „*neviazane si zadrancovať*“ kvôli útokom Keltov. Caesar preto musel obmedziť výpady a nedovolil jazde vzdáľovať od samotných légii, takže tieto prebrali „*plienenie a škodenie nepriateľovi*“ v rámci svojho pochodového priestoru.⁷⁴

Aj v rímskej dobe vznikali vojenské príručky, no ohľadom ich postoja k fenoménu plienenia sú ich údaje značne skromné. Nachádzame ich v spise Strategikos, gréckeho autora z 1. stor. Onosandra, ktorý uvádza len všeobecne akceptované postupy, ako napr. zákaz plieniť spojenecké oblasti, kým tie patriace nepriateľom, naopak, je nevyhnutné „*ničiť, páliť a boriť, pretože strata prostriedkov a nedostatok potravín vojnu dusí, kým nadbytok ju živý*“. V prípade dlhšieho pobytu na nepriateľskom území radí zničiť len to, čo sám nestihne využiť. Trocha zvláštne sa môže zdať jeho odporúčanie, aby veliteľ oznámil vopred nepriateľovi svoj úmysel plieniť jeho územie, pretože tak vraj skôr bude súhlasiť s podmienkami a podriadením sa „*pokiaľ budúce hrôzy očakáva, než keď ich už vytrpel*“. Takýto psychologický nátlak, ako sme videli, môže fungovať, ale aj nemusí. Skôr to možno pokladať za kontraproduktívne. Pri strate momentu prekvapenia vystupuje možnosť dohody ako veľmi neistá šanca na úspech, ktorý môžu opatrenia druhej strany jednoducho zmariť. Univerzálnym pravidlom platným pre všetky časy bola rada, čo najviac času stráviť na území nepriateľa než na tom vlastnom.⁷⁵

Takéto inštrukcie mali jeden nedostatok, nerátali osobitne s vnútornými konfliktmi, pri ktorých trpel práve domáci vidiek. Dobrý príklad predstavujú pozičné boje v roku 48 pred Kr. pri Dyrrhachiu (dn. Drač, alb. Durrës) medzi Caesarom a Pompeiom. Pompeiove oddiely sa tu dostali do obkľúčenia rozsiahleho systému valov, palisád a priekop, ktoré im nedovoľovali získavať zásoby. Kvôli tomu v areáli vlastných obranných opevnení zasiali na poliach obilie, slúžiace ako krmivo pre zvieratá. Citeľným bol jeho nedostatok v prípade koní, takže, keď sa minulo všetko, čím sa dali kŕmiť, vrátane listov na stromoch, bol Pompeius donútený zaútočiť.⁷⁶ V prípade bojov v severnej Afrike v roku 46 pred Kr. zas Caesarove oddiely trpeli nedostatkom obilia, pretože pompeiovcí použili klasickú stratégiu, zviezli obilie z „celej rímskej“ Afriky do niekoľkých miest, čím zbavili danú oblasť potravín. Podľa slov samotného imperátora bol vidiek „*opustený a spustošený*“.⁷⁷

⁷² Caes. Civ. 4. 19. MYLES, L. *Devastation*, c. d., p. 179-180, 193.

⁷³ Caes. Civ. 4. 32, 35.

⁷⁴ Caes. Civ. 5. 19.

⁷⁵ OLDFATHER, William Abbott (ed.). *Onasander. Opera*. London : William Heinemann, 1923. Onos. 6.

⁷⁶ Caes. Civ. 3. 44-45, 58.

⁷⁷ WAY, Albert (ed.). *Caesar. Alexandrian, African and Spanish Wars*. Cambridge : Harvard University press. Bell. Af. 20.

Plienenie v cisárskej dobe

Čo sa týka cisárskej doby, resp. 1. stor., môžeme použiť tri prípady súvisiace s rozbrojmi na konci Nerónovej vlády. Počas roku troch cisárov 68 – 69 sa situácia vymkla spod kontroly najmä v okrajových častiach ríše. Tak v Prokonzulskej Afrike došlo k rozporom medzi mestami Tripolis a Leptis (Magna), ktoré z drobných krádeží plodín a dobytku prerástli do otvoreného konfliktu, kedy si slabší Tripolis povolal na pomoc púštnych Garamantov, ktorí začali plieniť územie Lepty. Pustošenie ich polí zastavili časom až rímske oddiely.⁷⁸ Na dolnom Rýne zas museli Rimania čeliť povstaniu Batávcov a ich vodcu Julia Civila. Rímsky veliteľ Cerialis pri ofenzíve proti povstalcov „*strašne spustošil (populo) Batávsky ostrov*“, no „*podľa zvyčajnej prefíkanosti vojvodcov*“ mal vraj ušetriť polia a majery patriace vodcovi povstania.⁷⁹ Najhoršie však dopadla rímska Júdea a okolité oblasti počas tzv. I. židovskej vojny (66 – 73). Plienili v nej všetky strany konfliktu, nielen Rimania, ale aj zelóti, sikariovia a obyčajné bandy. Tak napr. vodca sikariiov, Šimon, syn Giorov, v lete 68 vyplienil Idumeu (pôvodne staroveký Edom južne od Mŕtveho mora), južne od Jeruzalema. Čo sa nedalo zužitkovať, jednoducho vypálil, porast jeho banditi zadupali alebo nechali spásť. Skrátka, „*nezostalo pre postihnutých ani náznak toho, v akom stave bol (porast) predtým*“.⁸⁰

V 3. a 4. stor., keď zasahovala ríšu jedna vojenská katastrofa za druhou a celkovo sa hovorí o úpadkovom období, stoja za zmienku správy týkajúce sa severného pohraničia na Rýne. Neustálemu tlaku a vpádom barbarov, najmä Germánov, v tom čase ešte dokázali cisári ako-tak čeliť a občas dokonca aj kontrovať protiofenzívou. Prvým príkladom je výpad cisára Maximina T(h)ráka (235 – 238) z roku 235 proti Germánom za Rýnom, do oblasti dnešného Württemberska. Podľa správ mal pustošiť „*celú*“ krajinu práve v čase, keď dozrievalo obilie a germánske osady jednoducho vypálil. Získal mnoho dobytku, zajatcov a koristi z polí. Iný údaj hovorí o 30 – 40 (rímskych) míľach vypáleného barbarského územia.⁸¹ Tomuto vojenskému cisárovi však neprekážalo, počas ťaženia do Itálie proti vzbúrencom, plieniť ani na „*vlastnom*“ území. Tak jeho soldateska čokoľvek, čo našla v prázdnej Aemone (Lubľane), či na poliach v jej okolí, odniesla alebo zapálila. Takže pre ľudí, ani dobytok, nezostala vraj žiadna potrava.⁸²

Neskôr sa situácia otočila a za kratší koniec ťahali Rimania. Konkrétnych a obsiahlejších údajov je však poskromne. Istú výnimku tvoria pasáže z diela Ammiana Marcellina, ktorého hrdina, cisár Julianus Apostata (361 – 363) na chvíľu, ešte ako caesar, zvrátil katastrofálnu situáciu na Rýne. V roku 357 po víťazstve nad Alamanmi pri Argentorate (Štrasburg) vpadli jeho oddiely pri Mogontiaku za Rýn a okrem koristenia mali všetko „*zničiť ohňom a mečom (flammi et ferro violo)*“. Zastaviť ich mal až po desiatich míľach hlboký les.⁸³ Že situácia nebola najružovejšia, aj napriek predošlému víťazstvu, svedčí skutočnosť, že to bol najskôr nedostatok potravín, ktorý o rok neskôr donútil Juliana opäť poslať svoje jednotky za Rýn. Tie riskantne obišli lesné záseky Alamanov, aby sa dostali do nedotknutých oblastí

⁷⁸ Tac. Hist. 4. 50.

⁷⁹ Tac. Hist. 5. 23.

⁸⁰ NIESE, Benedict (ed.), *Flavius Josephus. Flavii Iosephi opera*. Berlin : Weidmann, 1985. Josephus B.J. 4. 9. K tomu pozri najnovšie: VALACHOVIČ, Pavol. Vnútny nepriateľ očami židovského historika Jozefa Flaviana. In *Vojenská história*, 2018, č. 3, s. 44-51.

⁸¹ MAGIE, David (ed.). *Historia Augusta*. Lonodn : Heinemann, 1922. HA 12.1.; WHITTAKER, Charles Richard (ed.). *Herodian: History of the Empire*. London : Loeb, 1970. Herodian. 7. 2. 3-4.

⁸² Herodian. 8. 1. 4.

⁸³ ROLFE, John C. (ed.). *Ammianus Marcellinus. Res gestae*. London : William Heinemann, 1935, Ammian. 17. 1.

a opäť spaľovali polia a rabovali dobytok a zajatcov.⁸⁴ Očividne bolo výhodné zásobiť sa na druhom brehu u nepriateľa, najmä ak on celé roky robil predtým to isté. Aj v roku 359 Julia-nove oddiely plienili na druhej strane Rýna, no tentoraz len územie patriace nepriateľským alamanským „kráľom“, pretože tých, ktorí sa podriadili a uzavreli s ríšou zmluvy, nechali na pokoji. O tom, že to bola účinná taktika, svedčia i následné posolstvá alamanských kniežat, ktoré však vyslali až potom, čo im „*žatvy a obydlia zhoreli a viacerí súkmeňovci padli do zajatia*“.⁸⁵ Pokračovaním týchto výpadov boli akcie cisára Valentiniána I. (364 – 375), ako napr. tá z roku 368, keď sa okrem získania potravín, mali germánske polia a obydlia stať „*obeťou pažravého plameňa*“.⁸⁶ O jednom z posledných rímskych zásahov na území barbarika referuje správa o snahe cisára v roku 372 zajať jedno z alamanských kniežat – Macriana. Prepadový oddiel bol však za Rýnom nedisciplinovaný a aj napriek snahe veliteľa, ktorý sa snažil zakazovať svojim mužom zbíjať a vypaľovať, ich prezradil hluk a požiare, takže neuspeli. Cisár mal dať následne vypáliť územie nepriateľa do hĺbky 50 míľ.⁸⁷

Ten istý autor nás presúva do Orientu a ukazuje, ako vyzerali konflikty na Blízkom východe s tradičným nepriateľom Novoperzskou ríšou Sassánovcov, nástupkyňou Partov. Zaujímavá je najmä reakcia rímskych úradov, ktoré dostali v roku 359 správu o chystanom vpáde Peržanov do rímskej provincie Mezopotámie. Tie totiž vyzvali vidiečanov, aby odišli na bezpečnejšie miesta, pričom mali „*zapáliť všetky polia*“, aby mal nepriateľ nedostatok krmiva. Takým spôsobom boli spálené všetky polia, hoci sa blížila žatva. To isté postihlo aj lúky, takže od Tigridu až po Eufrat vraj nebolo vidieť ani byťku zelene. Táto taktika spálenej zeme musela byť použitá na rozsiahlych územiach, pretože kvôli nej malo uhoriť množstvo divjej zveri. Bola však úspešná, keďže perzský kráľ Šáhpur II. (309 – 379) bol nútený tiahnuť so svojou jazdeckou armádou na západ pozdĺž hôr a nie po rovinách.⁸⁸

Na odvetu sa ríša zhmala až v roku 363 s Julianovým ťažením na východ. Okrem toho, že na ňom cisár napokon nanešťastie zahynul, sa Rimanom podarilo dostať pozdĺž Eufratu až do centra Mezopotámie. Ammianov hrdina vraj za pochodu nedovoľoval vojakom odbiehať príďaleko, no polia, ako podľa klasickej príručky, dovoľoval vypaľovať aj s obilným porastom až potom, čo sa už všetci zásobili.⁸⁹ Čoskoro sa však situácia otočila a keď pôvodné vojenské plány nevyšli, cisárska armáda sa vybrala na spiatočnú cestu pozdĺž Tigridu smerom na sever. Práve vtedy začali Peržania pred ustupujúcimi Rimanmi vypaľovať trávu a už dozreté obilie (v júni), aby ich „*utýrali hladom*“. Kvôli šíriacim sa požiarom nemohli tiahnuť ďalej a museli vyčkať v táboch, kým ohne nedotleli a za neustálych útokov mohli až následne pokračovať v pochode. Výsledkom bol nedostatok potravín a krmiva, takže napokon rímska armáda hladovala. Ak však aj naši nejakú oblasť nepoškodenú, potom čo ju vyrabovali, zvyšok tiež vypálili.⁹⁰ O tom istom píše aj neskorší historik Zosimos (prelom 5. – 6. stor.), ktorý spresňuje predošlé informácie, keď lokalizuje perzskú taktiku spálenej zeme do oblasti riek Dijál, prítoku Tigridu. Uvádza tiež prípad, keď sa Rimanom pri meste Akkete podarilo napadnúť Peržanov, uhasiť oheň a čo sa zachránilo použiť pre vlastnú potrebu. Nespomína však iba perzské pálenie vlastných zdrojov, pretože podľa neho, pokiaľ mohli, zožali úrodu sami a len zvyšok sa stal korisťou plameňov.⁹¹

⁸⁴ Ammian. 17. 10.

⁸⁵ Ammian. 18. 2.

⁸⁶ Ammian. 27. 10.

⁸⁷ Ammian. 29. 4.

⁸⁸ Ammian. 18. 7.

⁸⁹ Ammian. 24. 1.

⁹⁰ Ammian. 24. 7. 25, 1-2.

⁹¹ RIDLEY, Ronald T. (ed.). *Zosimos. New History*. Leiden : Brill, 1982. Zosimos 3. 26-28.

Rímske provincie, najmä tie v Európe boli po stáročia vystavené vpádom a plieneniu barbarských nájazdníkov. Grécky satirik Lukianos ešte v 2. stor. ironicky vyzdvihuje nemajetných pred boháčmi, pretože sa nemusia obávať, že im niekto zožne úrodu, zničí záhradu či vinicu. Zatiaľ čo boháči prežívajú muky pri pohľade ako prichádzajú o svoje statky.⁹² V chaotickom 3. stor. by takéto žarty asi neobstáli ani v literatúre a po katastrofálnom debakli Rimanov pri Hadrianopole v roku 378 by najskôr nežartoval na túto tému nikto. Úvod k onomu 9. augustu 378 predstavuje spálenie polí a okolia mesta Vizigótmí.⁹³ V týchto výči- noch tento germánsky kmeň pokračoval niekoľko dekád, v čom mu výdatne sekundovali aj iné „barbarské“ etniká, a to nielen v balkánskych provinciách či v Grécku. Správy ohľadom plienenia sú však často iba všeobecné, ako napr. v prípade vizigótskeho kráľa Alaricha (395 – 410), ktorý mal v rokoch 395 – 396 zničiť Boiotiu a ďalšie grécke obce.⁹⁴ Prvoradým problémom pre barbarských útočníkov, ktorí sa zvyčajne presúvali aj s celým svojím majetkom a rodinami bolo zohnanie dostatočných zásob. Preto sa dávali najímať do služieb Rimanov a nechávali si platiť výpalné, no ak si nenašli alebo nevydobyli nejaké územie, ktoré by ich uživilo, nastával problém. S rovnakým rébusom sa stretol aj ďalší gótsky predák – Gainas, keď v roku 400 so svojimi oddielmi vyvolal povstanie proti ríši a vpadol do Trácie. Tamojšie úrady a mestá však všetky potraviny stihli ukryť, a tak sa snažil prepraviť do ešte „nedotknutej“ Malej Ázie. Ani v tom však napokon nemal úspech, pretože utrpel porážku od iného gótskeho „renegáta“ v službách Východorímskej ríše.⁹⁵

Zásahy do vodného režimu vo vojenstve starovekého Grécka

Jedným zo spôsobov ako získať určitú výhodu nad nepriateľom počas vojenských ťažení boli aj zásahy do režimu vodných tokov, kanálov alebo ich regulačných zariadení. Najčastejšie išlo o prehradenie koryta rieky, či odklonu jej toku, alebo v prípade zavlažovacích kanálov a hrádzí ich vypustenie, či narušenie, s cieľom zaplaviť určité územie a znemožniť alebo aspoň obmedziť tak nepriateľove pohyby. Táto manipulácia však viac-menej postihovala iba bezprostredné okolie, hoci mohla spôsobiť jeho okamžitú devastáciu a tým aj rozsiahle škody, podobne ako oheň na poliach. V prípade vypustenia zavlažovacích kanálov alebo pretrhnutia hrádzí išlo o relatívne menej náročné operácie, ale aj technicky náročnejšie postavenie hrádze, či vykopanie kanála na odvedenie toku rieky, mohlo mať nedozerateľný účinok na situáciu nepriateľa. Navyše, pri dlhodobom obliehaní nejakého mesta a dostatku pracovnej sily (vojakov), nehovoriac o manévrovaní armád v krajine, to predstavovalo často výraznú úsporu času a relatívne rýchlejšie dosiahnutie vojenských cieľov jednej zo strán konfliktu.

Inšpiráciu mohli nájsť Gréci v tomto smere u svojho obľúbeného hrdinu – Herakla, ktorý okrem klasického príbehu odklonu rieky a vyčistenia istých poľnohospodárskych zariadení, mal zatarasiť aj tok rieky Kefis v Boiotii. Tým zaplavil rovinu, aby odstavil jazdu mýtických Minyanov. Po ich porážke však vrátil rieku do pôvodného stavu (do priepasti).⁹⁶ Snáď historicky reálnejšie už vyznievajú správy otca dejepisu – Herodota. Ten predstavuje

⁹² HARMON, Austin Morris (ed.). *Lucian. Works*. Cambridge : Harvard University Press, 1915. Luc. Gall. 21.

⁹³ Ammian. 31. 12.

⁹⁴ POULTER, Andrew. Goths on the Lower Danube- their impact upon and behind the frontier. *Late Antiquity – international journal of history and archaeology* (4th – 7th century). Brepols: Association for the Late Antiquity, 2013, 31-33, 37-43. Zosimus 5. 5. JACOBS, Inc. Prosperity after disaster? The effects of the Gothic invasion in Athens and Corinth. In Editors. JACOBS, Inc. *Production and Prosperity in the Theodosian Period*. Leuven : PEETERS – Walpole MA, 2014, 70-89.

⁹⁵ Zosimus. 5. 19. JACOBS, I. *Prosperity*, c. d., p. 72.

⁹⁶ Polyaneus. 1. 3. 5.

Grékom obrovské možnosti perzských kráľov ohľadom objemu zemných prác pri odvedení tokov riek pre nich žiadúcim smerom, bez ohľadu na čas a pracovné sily. Týka sa to príbehu o „potrestaní“ rieky Gyndes (prítok Tigridu – dnešná Dijála) Kýrom Veľkým a ešte viac si to mohli jeho poslucháči a čitatelia uvedomiť pri odvedení vôd Eufratu do „močarísk“ pri jeho dobývaní Babylonu.⁹⁷ Do tejto sféry patrí potom aj úvaha Xerxa I. nad možnosťou obrátiť tok tesálskej rieky Peneios (dnešný Pineios) tak, aby jej vody zaplavili rovinaté oblasti.⁹⁸

Zmienky o takýchto zásahoch z Grécka nepredstavovali, vzhľadom na veľkosť tamojších riek, žiadne ohromné povodne, no svoj účel zvyčajne splnili. Tak v štrnástom roku peloponézskej vojny (416 pred Kr.) spartský kráľ Agis počas ťaženia k Tegey proti Argu a jeho spojencom začal na území Mantineie odvádzať vody tamojšieho potoka, aby donútil nepriateľov zostúpiť z kopcov na rovinu. Voda mala spôsobiť „veľké škody“. Sparťania na to vraj obetovali celý deň, pričom ich snaha bola napokon úspešná.⁹⁹ Thukydides neuvádza, aký spôsob Agis zvolil, ale pravdepodobne išlo o vybudovanie nejakej hrádze.

Rovnakú stratégiu, ale počas obliehania samotnej Mantineie, zvolil neskôr i kráľ Agesilaos II. v roku 385 pred Kr., ktorý zdedil ono staré nepriateľstvo. Keďže jeho obliehanie priekopou a valom bolo kvôli bohatým zásobám obliehaných zdĺhavé, dal „zastaviť hrádzou prúd rieky, ktorá pretekala v značnej šírke mestom“. Musel tak urobiť na jej „dolnom“ toku, keďže voda následne stúpila nad základy domov i mestských múrov. Keď ich tehlové základy boli podmočené, začali praskať a nakláňať sa, Mantinejčania sa radšej vzdali.¹⁰⁰ V období, keď už Sparťania boli len tieňom svojej starej slávy a keď už pred nepriateľmi nedokázali uchrániť ani samotnú Lakóniu, boli donútení využiť vodu už ako obranný prostriedok. Stalo sa tak v roku 218 pred Kr. počas vojny s macedónskym kráľom Filipom V. Tomu sa pri návrate z ich, už vyplieneného územia, síce postavili spartské oddiely do cesty, no dokázali mu „len zneprijemniť“ cestu prehradením toku rieky Eurótu a zaplavením údolia, takže jeho armáda musela podmočený terén obísť po výšinách, nad ktorými stáli spartské oddiely.¹⁰¹

S podstatne odlišným prostredím sa Gréci mohli stretnúť v oblasti (dolnej) Mezopotámie, kde tamojšie roviny popretkávané zavlažovacími kanálmi predstavovali značný potenciál s možnosťami ako zneprijemniť život protivníkovi. Zo zaplavením roviny sa stretli napr. už grécki žoldnieri z Xenofontovej anabázy počas návratu od Kúnax.¹⁰² No podstatnejšie skúsenosti s takouto taktikou nadobudli až diadochovia v helénistickom období po Alexandrovom ovládnutí Perzskej ríše. Tak napríklad, keď sa Eumenes z Kardie v roku 318 – 317 pred Kr. stiahol pod tlakom Antigona Jednookého do Mezopotámie, niekde na Eufrate ho napadol vtedajší babylonsky satrapa Seleukos (I.). Eumenovi hrozila strata armády, pretože jeho tábor, po prerušení kanála, zaplavila voda. Tento jediný Grék medzi macedónskymi vojdcami však dokázal ustúpiť na nejaký kopec, odkloniť vody kanála zase do pôvodného smeru a vyklížiť ďalej na východ do Perzie.¹⁰³ Pravdepodobne k tej istej situácii sa viaže ďalšia Diodorova zmienka, no o niečo obsiahlejšia. Podľa nej však k „stretu“ došlo pri rieke Tigris, ktorú sa Eumenes chystal prekonať (300 stádií) severne od Babylonu. Seleukos so svojou riečnou flotilou mal vplávať do nejakého starobylého kanála, ktorého zanesený vstup dal najprv vy-

⁹⁷ Hdt. 1. 189-191.

⁹⁸ Hdt. 7. 128-130.

⁹⁹ Thuc. 5. 65-66.

¹⁰⁰ Xen. Hell. 5. 2.

¹⁰¹ Filip napokon Sparťanov porazil a zahnal na útek. Plb 5. 22. 1-10, 23. 1-4.

¹⁰² Xen. Anab. 2. 3.

¹⁰³ Diod. 18. 73. 3.

čistiť a tým zaplavil okolie Eumenovho tábora a ohrozil jeho oddiely. Tie sa až o deň neskôr, s pomocou člnov, či pltí, prepravili cez rieku, no bez batožiny. Pre tú sa vrátili až následne a s pomocou nejakého miestneho obyvateľa našli vhodné miesto, po ktorého prekopení sa im podarilo otočiť prúd vody a spriechniť susedné pozemky. Prvoradou však bola skutočnosť, že Seleukos nemal k dispozícii dostatočné sily a nakoniec sa uspokojil s tým, že Eumena po prímerí nechal prejsť cez rieku a tak sa zbavil jeho prítomnosti na svojom teritóriu.¹⁰⁴

Zásahy do vodného režimu vo vojenstve starovekého Ríma

Súčasťou rímskeho vojenského umenia boli aj vyspelé inžinierstvo a ženijné práce. Jedným z ich prvých takýchto „úspechov“ bolo obliehanie istrijského mesta Nesactia, dnešnej Puly, v roku 177 pred Kr. Konzuli z predošlého roka Marcus Iunius Brutus a Aulus Manlius Vulso nechali „*mnohodennou prácou*“ zastaviť rieku a jej prúd, prekážajúci prístupu k hradbám a zásobujúci Istrov vodou, nechali zvieŕť do nového koryta. Účinok to malo, no opačný ako útočníci predpokladali. Obyvatelia totiž radšej pobili vlastné rodiny a mesto samotné Rimania následne zničili.¹⁰⁵ Úspešnejší bol s rovnakou stratégiou v Isaurii (na juhu Turecka) vojvodca Publius Servilius Vatia v roku 75 pred Kr. Tým si vyslúžil zmienku vo vojenskej príručke *Strategemata* (Vojenské listy) rímskeho autora Sexta Iulia Frontina z 1. stor. Rovnako sa tam ocitol aj Quintus Metellus, ktorý v Prednej Hispánii niekedy v rokoch 143 – 142 pred Kr. zaplavil nižšie položený tábor nepriateľov vodou z vyššie položenej rieky a rozdrvil ich, využíjúc zmätok, ktorý spôsobil.¹⁰⁶ O tom, že takéto práce boli naozaj náročné, hoci v danom prípade „bezúčelné“, si môžeme urobiť predstavu na príklade diktátora Sullu. Ten v roku 86 pred Kr. v Boiotii, tesne pred bitkou pri Chaironei s oddielmi pontského kráľa Mitridata (VI.) nechcel nechať svojich mužov zaháľať. Preto ich donútil odviesť vody rieky Kefisos z pôvodného koryta. Po troch dňoch kopania sa vraj vojaci dožadovali boja, len aby nemuseli pokračovať v predošlej drine.¹⁰⁷

Počas občianskych vojen došlo taktiež k rozsiahlym stavebným počínom prakticky každej z operujúcich armád a medzi nimi sa stretávame aj s „vodnými dielami“. Častokrát išlo síce „len“ o hĺbenie priekop okolo legionárskych táborov, alebo predtým napr. o známu Caesarovu vodnú priekopu pred Alesiou, no stretávame sa aj s odvedením vodných tokov. Práve caesarove légie na začiatku občianskej vojny s Pompeiom v roku 49 pred Kr. museli odviesť značnú časť vôd rozvodnenej rieky Sikoris pri meste Illerda (dn. Lérida) v Hispánii. Mali tak urobiť vyhlbením niekoľkých priekop v šírke 30 stôp (asi 9 m). Dôvodom bola potreba jej bezpečného prekročenia, no i tak siahala voda pešiakom až po ramená.¹⁰⁸ Podstatná tu bola masa vojakov zvyknutá pracovať, materiálna výbava (pracovné nástroje) a v neposlednom rade aj ženijní odborníci a inžinieri schopní riadiť aj zložité stavby. To sa plne ukázalo aj o rok neskôr v pozičnom boji s hlavnými Pompeiovými silami pri Dyrrhacchii. Caesar dal totiž všetky rieky a potoky tečúce k moru odviesť alebo prehradiť „*mocnými hrádzami v horách a údoliach... kolmi zarazenými do zeme a nahádzanou zeminou, aby zastavil vodu*“ pompeiovcov v nižších polohách. Tí museli pre nedostatok vody kopať studne. Nebol to síce rozhodujúci moment a Caesar napokon v tejto konfrontácii neuspel, no ukazuje to, že s dostatkom síl nebol problém pokúsiť sa oslabiť nepriateľa aj takýmto, na čas a výkon ná-

¹⁰⁴ Diod. 19. 12. 3-5, 13. 1-5.

¹⁰⁵ Liv. 41. 11.

¹⁰⁶ Frontin.Str. 3. 7. 1, 3.

¹⁰⁷ PERRIN, Bernadotte (ed.), *Plutarch. Plutarch's Lives*. Cambridge : Harvard University Press, 1916. Plut. Sull. 16.

¹⁰⁸ Caes. Civ. 1. 61-62.

ročným spôsobom.¹⁰⁹ Podobne, o štyri storočia neskôr, ani prerušenie vodovodu a „s veľkou námahou odklonenie toku rieky“ neprinútilo vzbúrené oddiely v Aquilei vzdať sa na jeseň roku 361 cisárovi Julianovi, keďže mesto malo vlastné studne.¹¹⁰

Na dolnom Rýne našli Rimania v rovinatých oblastiach s rozvetvenými ramenami vhodné podmienky na výstavbu umelých vodných ciest, no museli stavať i hrádze. V cisárskych časoch niekde v priestore dnešného Xantenu (Castra Vetera) už spomínaný vodca vzbúrených Batávcov Civilis dal po porážke od Rimanov pri Trevíre postaviť na Rýne hrádzu, ktorého vody sa následne vyliali po okolitých poliach, aby sťažil postup Rimanom. Vzápätí dal strhnúť aj priehradu vybudovanú ešte Drusom Germanikom a vypustil Rýn, ktorý sa vrátil strmým korytom do Galie a unášal so sebou všetko, čo mu stálo v ceste. Tým takmer odviezol riekou z koryta a Batávsky ostrov v ústí Rýna do mora delilo potom od Germánie len plytké riečisko (vyzerajúce ako suchá zem).¹¹¹ Odhliadnuc od toho, že tým bola konečná porážka povstalcov, za cenu zdevastovania danej oblasti, len oddialená, to predznamenovala podobné zaplavenie krajiny, hoci pravdepodobne nie v takom rozsahu, akého boli schopní dosiahnuť Holanďania v rovnakom priestore počas invázií nepriateľov či už v 17. alebo aj v 20. stor.

Portfólio skúsenosti s vodou v Mezopotámii svojho času získali aj Rimania. Snáď prvým z nich, ktorý sa stretol s vodnou prekážkou, bol jeden z triumvírov – Marcus Antonius počas „ústupu“ z katastrofálneho ťaženia proti Partom z Médie Atropatény v roku 36 pred Kr. Jeho zdecimovaná armáda narazila niekde na juhovýchode dnešného Turecka na strhnutú hrádzu nejakej rieky. Mohutný prúd vody mal zaliať cestu, po ktorej postupovali rímske oddiely, čo ich spomalilo a vystavilo útokom dobiedzajúcich Partov.¹¹²

Rozsiahlejšie správy máme z čias už spomínaného cisára Juliana a jeho ťaženia v roku 363 proti Peržanom (Sassánovcom). Títo mohli využiť a aj využili rozsiahlu sieť zavlažovacích kanálov a ich regulačné zariadenia na zaplavenie krajiny a sťaženie rímskeho postupu. V prvom prípade na Eufrate, niekde južne od Dury (Európos), „sa pretrhli hate, ktoré zachytávajú vody a rozvádzať ich na zavlažovanie a rieka neočakávane vystúpila z brehov“. Hrádze mali byť pritom postavené z kameňa, no Rimania nedokázali určiť, či išlo o dielo záškodníkov alebo prírody. V každom prípade stratili len niekoľko lodí s obilím.¹¹³ Najskôr to však mali na svedomí Peržania samotní, pretože aj Zosimos spomína ich zaplavenie krajiny ešte na území Sýrie pod mestom Fissenia. Krajinu tým zmenili na bažinu, no Rimania ňou dokázali s pomocou mostov cez kanály, alebo zasypaním hlbokých miest zeminou prejsť, hoci zapadali do vody až po kolená.¹¹⁴ O niečo hlbšie v krajine na okraji Babylonie už Peržania otvorene odstránili vzdúvadlá a nechali vody nehatene rozlievať sa a „takto bola zem zaplavená široko-daleko“. V rámci zdržiavajúcej taktiky slávili istý úspech, no Rimania dokázali prejsť za pomoci látok predsa len ďalej.¹¹⁵ No aj rímska armáda dokázala využiť ponúkajúce sa možnosti a dať do prevádzky nejaký „vyschnutý“, či lepšie povedané zatarasený kanál, spájajúci Eufrat a Tigris. Po vyčistení jeho koryta, rozmetaní hatí a naplnení vodou mohla rímska flotila po 30 stádiách (asi 5,5 km) vplávať do rieky Tigris.¹¹⁶ Navyše, niekedy sa mohla manipulácia s výškou vodnej hladiny vypomstiť aj samotným pôvodcom. Niekde na

¹⁰⁹ Caes. Civ. 3. 49. s. 404. Tento spôsob prekročenia priveľmi hlbokéj rieky, rozmanito vykopanými kanálmi, odporúča potom aj neskoršia Vegetiova vojenská príručka z prelomu 4.-5. stor. LANG, Carl (ed.), *Vegetius. Epitoma rei militaris*. Leipzig : Teubner, 1885. Vegetius 3. 7.

¹¹⁰ Ammian. 21. 12. s. 257.

¹¹¹ Tac. Hist. 5. 14, 19.

¹¹² Plut. Ant. 41.

¹¹³ Ammian. 24. 1.

¹¹⁴ Zosimos. 3. 19.

¹¹⁵ Ammian. 24. 3.

¹¹⁶ Ammian. 24. 6.

strednom Eufrate by takto padol rímsky prieskumný oddiel, vedený ináč perzským princom Hormizdom, do perzskej pasce. Zachránila ich „náhoda“, pretože v prieplave napojenom na Eufrat, ležiacom medzi Rimanmi a Peržanmi, mimoriadne stúpila hladina. Peržania sa mohli obmedziť len na vystrelenie salvy šípov, no prekročiť kanál sa nedalo.¹¹⁷

Posledným našim rímskym príspevkom k danej problematike a pravdepodobne aj jedným z posledných väčších rímskych obranných opatrení na rýnskej hranici v tejto súvislosti bolo presunutie koryta rieky Neckar. Tento pravobrežný prítok Rýna, najskôr niekde na svojom dolnom toku totiž ohrozoval stabilitu a celistvosť nejakej rímskej pevnosti a cisár Valentinian sa to v roku 369 rozhodol zmeniť. Jeho odborníci na vodné diela a početné vojenské jednotky „...mnoho dní zbíjali rámy z dubového dreva a zapúšťali do dna rieky. A hoci to robili viackrát ozrutnými zahrotenými kolmi, vlny sa cez ne prelievali a povytŕhávali ich...“. Nakoniec však „lopota disciplinovaného vojaka, neraz až po krk vo vode“ slávila úspech a pevnosť bola vymanená spod náporu rieky.¹¹⁸

Záver

Plienie a ničenie, bez ohľadu na čas a priestor, predstavovalo prakticky vždy bežnú súčasť vojenských konfrontácií, nech už bolo ich cieľom pomstiť sa, trestať, či jednoducho poškodiť nepriateľa. Primárnou korisťou útočníkov boli zvyčajne obilné polia. Prvoradé bolo, pravda, podľa možností, využitie obilia pre zásobovanie vlastnej armády a až následne likvidácia jeho zvyškov, najčastejšie ohňom, s cieľom čo najviac uškodiť nepriateľovi. Otázkou, ktorá snád' najviac rezonuje pri danej problematike je miera efektívnosti a rozsahu takéhoto poškodzovania nepriateľského územia. Videli sme, že záležalo od sily, či slabosti napadnutej strany a jej ochoty strpieť takéto excesy alebo možnosti zamedziť im. V tomto prípade stojí príklad Athén, vzhľadom na ich ekonomické možnosti a rozsiahlu devastáciu svojho zázemia počas peloponézskej vojny na jednej strane. Na tej druhej by sme mohli nájsť menšie grécke, či italicke štáty, závislejšie na výnosoch svojho poľnohospodárskeho zázemia a tým aj citlivejšie na ich likvidáciu. V prípade Rímskej ríše, či už v období republiky, alebo cisárstva, sa stretávame s úplne inou úrovňou vojenských možností. No aj u Rimanov vidíme stratégiu plienenia a ničenia, rovnako ako pri menšom vojenskom potenciáli gréckej polis.

Celkovo možno povedať, že aj keď jestvovali oblasti, ktoré môžeme vyhlásiť za premenené na pustatinu, ako časť Atiky počas peloponézskej vojny, ani totálne zničenie danej oblasti nemuselo byť a v podstate ani nebolo „konečné“. Škody boli síce určite ohromné, vypálené polia a domy, zoŕaté stromy, no to všetko sa dalo obnoviť a znova vysadiť, ak sa zachovalo osídlenie. Poslednou, nami rozoberanou sférou, ktorá mohla mať devastačný vplyv na nepriateľa, boli zásahy do režimu vodných tokov. Tu sa stretávame s dvoma extrémami, buď išlo o odvedenie koryta rieky s cieľom odstaviť druhú stranu od zdroja vody, alebo, naopak, o manipuláciu s reguláciou výšky vodnej hladiny a zaplavením operačného priestoru nepriateľských oddielov s cieľom znemožniť im pohyb. S týmto druhým spôsobom sa stretávali či už Gréci, alebo Rimania, v prípade ich vojenských akcií v nížinatých oblastiach Mezopotámie, najmä zo strany Peržanov (resp. Sassánovcov). Plienie a ničenie by sme mohli zvyčajne pokladať iba za sprievodný jav vojenských ťažení, síce úplne bežný, ale predsa len podružného charakteru v porovnaní so samotnými bitkami alebo obliehaniami miest a pevností. K takýmto podstatným meraniam síl ale dochádzalo počas konfliktov pomerne zriedkavo, alebo aj vôbec, zatiaľ čo plienenie bolo nevyhnutné a v podstatne životne

¹¹⁷ Zosimus. 3. 15.

¹¹⁸ Ammian. 28. 2.

dôležité v každom prípade. V tomto smere prakticky nejestvoval žiaden vojenský konflikt, ktorý by sa bez neho zaobišiel, a to nielen v antike. O to dôležitejšie je porozumieť tomuto fenoménu pre pochopenie podstaty vojen ako takých.

P. ROHÁČ – L. NOVÁKOVÁ: UMWELTAUSWIRKUNGEN VON KÄMPFEN IN DER ANTIKE

Plünderungen und Zerstörungen waren ungeachtet von Zeit und Raum praktisch immer ein normaler Bestandteil militärischer Auseinandersetzungen, und zwar unabhängig davon, ob das Ziel darin bestand, den Feind zu rächen, zu bestrafen oder ihm einfach nur zu schaden. Die primäre Beute des Angreifers waren in der Regel Getreidefelder. In erster Linie ging es natürlich darum, das Getreide möglichst zur Versorgung der eigenen Armee zu verwenden und erst dann die Reste zu vernichten, meist durch Feuer, um dem Feind so viel Schaden wie möglich zuzufügen. Die Frage, die sich in diesem Zusammenhang vielleicht am häufigsten in den Vordergrund drängt, ist die nach dem Grad der Wirksamkeit und dem Ausmaß einer solchen Verwüstung des gegnerischen Gebiets. Es stellte sich heraus, dass dies von der Stärke oder Schwäche der angegriffenen Partei und ihrer Bereitschaft, solche Exzesse zu dulden, oder ihrer Fähigkeit, sie zu verhindern, abhing. In diesem Fall sticht das Beispiel Athens aufgrund seiner wirtschaftlichen Möglichkeiten und der weitgehenden Verwüstung seines Hinterlandes während des Peloponnesischen Krieges einerseits hervor. Auf der anderen Seite könnten wir kleinere griechische oder italische Staaten finden, die stärker von den Erträgen ihres landwirtschaftlichen Hinterlandes abhängig waren und daher empfindlicher auf deren Liquidation reagierten. Im Falle des Römischen Reiches, und zwar sowohl in der Zeit der Republik als auch in der des Kaisertums, handelt es sich um ein völlig anderes Niveau der militärischen Möglichkeiten. Jedoch sehen wir auch bei den Römern eine Strategie der Plünderung und Zerstörung, wie bei dem geringeren militärischen Potential der griechischen Polis.

Insgesamt kann zwar festgestellt werden, dass es Gebiete gab, die in Ödland verwandelt wurden, wie z. B. ein Teil von Attika während des Peloponnesischen Krieges, jedoch musste die totale Zerstörung des betreffenden Gebietes nicht unbedingt „endgültig“ sein und war es auch nicht. Die Schäden waren zwar sicherlich enorm, verbrannte Felder und Häuser, gefälltte Bäume, aber das alles konnte wieder aufgebaut und neu bepflanzt werden, falls die Siedlung erhalten blieb. Der letzte von uns diskutierte Bereich, der eine verheerende Wirkung auf den Feind haben konnte, waren die Eingriffe in das System der Wasserläufe. Hier stoßen wir auf zwei Extreme: entweder handelte es sich um die Umleitung des Flussbettes, um die andere Seite von der Wasserquelle abzuschneiden, oder umgekehrt um die Manipulation der Regelung der Wasserstandhöhe und die Überflutung des Operationsgebiets der feindlichen Truppen, um deren Bewegung zu verhindern. Diese letztgenannte Methode wurde sowohl von den Griechen als auch von den Römern bei ihren militärischen Aktionen im Flachland von Mesopotamien, insbesondere von den Persern (bzw. Sassaniern), angewandt. Plünderungen und Zerstörungen könnten in der Regel nur als Nebenerscheinung militärischer Unternehmungen betrachtet werden, die zwar recht häufig vorkommen, aber im Vergleich zu den eigentlichen Schlachten oder Belagerungen von Städten und Festungen von untergeordneter Bedeutung sind. Aber eine solche erhebliche Kräftemessung kam bei Konflikten relativ selten, wenn überhaupt, vor, während Plünderungen unvermeidlich und im Prinzip in jedem Fall lebenswichtig waren. In dieser Hinsicht gab es praktisch keinen militärischen Konflikt, der ohne dieses Mittel zurechtkam, und zwar nicht nur in der Antike. Es ist umso wichtiger, dieses Phänomen zu verstehen, um das Wesen von Kriegen selbst zu begreifen.

Zoznam použiteľ literatúry:

CAWKWELL, George. *Thucydides and the Peloponnesian war*. London - New York : Routledge, 2001, 172 p. ISBN 9780415165525.

COUVENHES, Jean-Christophe *La symmachia comme pratique du droit international dans le monde grec: d'Homère à l'époque hellénistique. Dialogues d'histoire ancienne supplément, 16*. Besançon : PU de Franche-Comté, 2016, p. 167-168.

DAVIES, John Kenyon. "Classical Greece: Production," In Walter Scheidel et al. (eds.), *The Cambridge economic history of the Greco-Roman world*. Cambridge: Cambridge University Press, 2007, p. 333- 361.

FIELDS Nic. *Syracuse 415-413 BC. Destruction of the Athenian Imperial Fleet*. Oxford : Osprey Publishing Ltd. 2008, 96 p. ISBN 978-1-84603-258-5.

GIOVANNINI, Adalberto. Les proxènes: amis ou ennemis de la cité ? In ed. PEIGNEY, Jocelyne. *Amis et ennemis en Grèce ancienne*. Paris – Bordeaux : Aussonius, 2011, s. 137-143.

HANSON, Victor Davis. *Warfare and agriculture in classical Greece. Biblioteca di studi antichi ; 40*. Berkeley : University of California Press, 1998. 281 p. ISBN 0520921755.

HANSON, Victor Davis. *The other Greeks: the family farm and the agrarian roots of western Civilization*. Berkeley : University of California Press, 1999, 596 p. ISBN 9780520209350.

HABAJ, Michal. *Feničania*. Bratislava : Perfekt, 2016, 160 s. ISBN 978-80-8046-740-1.

HUGHES, J. Donald. „Warfare and environment in the ancient world.“ In *The Oxford handbook of Warfare in the Classical World*, ed. by Brian Campbell and Lawrence A. Tritle, New York : Oxford university press, 2013, p. 128-142.

CHRISTIEN, Jacqueline. Areus et le concept de symmachie au IIIe siècle. Les réalités hellénistiques. In *Dialogues d'histoire ancienne. Supplément n°16, 2016*. La symmachia comme pratique du droit international dans le monde grec. D'Homère à l'époque hellénistique. p. 161-175.

JACOBS, Ine. Prosperity after disaster? The effects of the Gothic invasion. In Athens and Corinth. in Editors. Ine Jacobs. Production and Prosperity in the Theodosian Period. Leuven : PEETERS – Walpole MA, 2014, p. 69-90.

JEPSEN, Alfred. *Královská tažení ve starém Orientu. Prameny k dějinám starověké Palestíny*. Praha : Vyšehrad, 1987, 240 s.

KEHNE, Peter. "War- and Peacetime Logistics: Supplying Imperial Armies in East and West," In ERDKAMP, Paul (ed.), *A companion to the Roman army*. Oxford : Blackwell Publishing, 2007, p. 323- 338.

LAZENBY, John Francis. *The Peloponnesian War: a military study*. London : Routledge, 2004, 306 p. ISBN 041532615X.

LEXA, František. *Věřejný život ve starém Egyptě II. Doklady*. Praha : ČSAV, 1955, 212 s.

MYLES, Lavan. Devastation: the destruction of populations and human landscapes and the Roman imperial project. In BERTHELOT, Katell (dir.). *Reconsidering Roman power: Roman, Greek, Jewish and Christian perceptions and reactions*. Roma : École française de Rome, 2020, p. 179-194. ISBN 978-2-7283-1408-9.

NÝVLT, Pavel. Dekelejská vojna. In *Sparta vs. Athény: Dejiny Peloponézskej vojny* (ed.) HABAJ, Michal a kol. Trnava : UCM v Trnave, 2017, s.128-175. ISBN 978-80-8105-855-4.

POULTER, Andrew. Goths on the Lower Danube- their impact upon and behind the frontier. Late Antiquity – international journal of history and archaeology (4th – 7th century). Brepols : Association for the Late Antiquity, 2013, p. 31-44.

PRITCHETT, William Kendrick. *The Greek State at War I*. Berkeley- Los Angeles – Oxford : University of California Press, 1974, 178 p.

PRITCHETT, William Kendrick. *The Greek State at War V*. Berkeley- Los Angeles – Oxford : University of California Press, 1991, 588 p. ISBN: 9780520073746.

DE SANTIS, Guillermo – AMES, Cecilia. *Vastare cultoribus agros* Política y campos despoblados en *Eneida* de Virgilio. In Compilado por AMES, Cecilia... [et al.]. *Estudios Interdisciplinario de Historia Antigua V*. Cordoba : Universidad Nacional de Córdoba, 2018, p. 296-305. ISBN 978-950-33-1435-7.

STANLEY, Phillip. *The Effect of the Spartan Invasion in 413 BCE on Olive Trees in Attica*. In ACADEMIA Letters. Article 129, 2021, p. 1-3.

THORNE, James A. Warfare and Agriculture: The Economic Impact of Devastation in Classical Greece. In *Greek, Roman, and Byzantine Studies* 42 (2001), p. 225-253.

VALACHOVIČ, Pavol. Vnútorý nepriateľ očami židovského historika Jozefa Flaviana. In *Vojenská história*, 2018, č. 3, s. 39-60.

VALACHOVIČ, Pavol. Archidámova vojna. In *Sparta vs. Athény: Dejiny Peloponézskej vojny*. (ed.) HABAJ, Michal a kol. Trnava : UCM v Trnave, 2017, s. 81-98. ISBN 978-80-8105-855-4.

Výprava na Sicíliu. In *Sparta vs. Athény: Dejiny Peloponézskej vojny*. (ed.) HABAJ, Michal a kolektív. Trnava : UCM v Trnave, 2017, s. 113-127. ISBN 978-80-8105-855-4.

VANTUCH, Anton. *Homér a homérsky svet*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1960, 382 s.

VAN WEES, Hans. The city at war. Editor: OSBORNE, Robin. *The Short Oxford History of Europe. Classical Greece 500–323 BC*. Oxford : Oxford University Press, 2000, p. 81-110. ISBN 0–19–873154–X.

WELWEI, Karl-Wilhelm. “The Peloponnesian War and its Aftermath,” in Konrad. H. Kinzl (ed.), *A companion to the Classical world*. Oxford: Blackwell Publishing, 2006, p. 526-543.

Zoznam prekladov antických autorov:

AINEIÁS TAKTIKOS, O braně měst. In *Antické válečné umění*. (Přeložil MAREK, Václav – KALIVODA, Jan). Praha : Svoboda, 1977, s. 161-230.

APPIÁNOS. *Zrod Římskeho impéria*. (Přeložil BURIAN, Jan – MOUCHOVÁ, Bohumila) Praha : Svoboda, 1986, 492 s.

APPIÁNOS. *Krise Římske republiky*. (Přeložil BURIAN, Jan – MOUCHOVÁ, Bohumila) Praha : Svoboda, 1989, 496 s. ISBN 80-205-0060-X.

ARRIÁNOS. *Tažení Alexandra Velikého*. (Přeložil BĚLSKÝ, Jaromír). Praha : Svoboda, 1972, 348 s.

CAESAR, Gaius Iulius. *Válečné paměti*. (Přeložil BUREŠ, Ivan – DĚDINA, Václav – HUSOVÁ, Marie – MAREK, Václav). Praha : Svoboda, 1972, 636 s.

FLAVIUS, Iosephus. *Válka Židovská I.-II.* (Přeložil HAVELKA, Jaroslav – ŠONKA, Jaroslav) Praha : Svoboda, 1990-1992, 318 + 270 s. ISBN 80-205-0210-6.

HÉRODIANOS. *Řím po Marcu Aureliovi*. (Přeložil BURIAN, Jan – MOUCHOVÁ, Bohumila) Praha : Svoboda, 1975, 316 s.

HERODOTOS. *Dejiny*. (Přeložil ŠPAŇÁR, Július) Bratislava : Tatran, 1985, 624 s.

IUSTINUS, Iunianus. *Výtah z Filippských dejín Pompeia Troga I-XVI*. Martin : THETIS, 2016, 239 s. ISBN 978-80-89520-31-2.

LIVIUS. *Dějiny I.-VII.* (Přeložil KUCHARSKÝ, Pavel a kol.) Praha : Svoboda, 1972 - 1979, 504 + 588 + 540 + 640 + 662 + 504 s.

LUKIANOS. *Rozhovory bohů a jiné satirické prózy*. (Přeložil ŠPAŇÁR, Július) Bratislava : SVKL, 1962, 315 s.

MARCELLINUS, Ammianus. *Římske dejiny*. (Přeložil ŠKOVIERA, Daniel) Bratislava : Tatran, 1987, 680 s.

ONASANDROS. *Vojevůdce*. In *Antické válečné umění*. (Přeložil MAREK, Václav – KALIVODA, Jan) Praha : Svoboda, 1977, s. 231-282.

PLUTARCHOS. *Životopisy slavných Řeků a Římanů. I.-II.* (Přeložil KUKLICA, Peter – ŠKOVIERA, Daniel) Bratislava : Kalligram 2008, 1052 s. + 1048 s. ISBN 978-80-8101-091-0.

POLYBIOS. *Dějiny I.-IV.* (Přeložil OLIVA, Pavel) Praha : Arista – Baset – Maitrea, 2008-2012, 216 + 320 + 416 + 424 s. ISBN 978-8086410-56-1.

Portréty světovládců I.-II. (Přeložil BURIAN, Jan – MOUCHOVÁ, Bohumila) Praha : Svoboda, 1982, 356 + 304 s.

RUFUS Curtius. *Dejiny Makedónca Alexandra Velkého I.-V, VI.-X.* (Přeložil JANEK, Ivan) Martin : Thetis, 2015, 320 + 244 s. ISBN 978-8089-520-25-1.

TACITUS, Publis Cornelius. *Agricola, Anály, Germánia, Histórie*. (Preložil ŽIGO, Ján – PAULINYOVÁ, Mariana – ROVENSKÁ, Jana) Bratislava : Tatran, 1980, 643 s.

TUKYDIDES. *Dejiny peloponézskej vojny*. (Preložil KUKLICA, Peter) Bratislava : Tatran, 1985, 552 s.

XENOFÓN. *O Kýrově vychování*. (Preložil BAHNÍK, Václav) Praha : Svoboda, 1970, 344 s.

XENOFÓN. *Vzpomínky na Sókrata*. (Preložil BAHNÍK, Václav) Praha : Svoboda, 1972, 452 s.

XENOFÓN. *Řecké dejiny*. (Preložil HEJNIC, Josef – FROLÍKOVÁ, Alena - BAHNÍK, Václav) Praha : Svoboda, 1982, 376 s.

XENOFON. *Anabáza*. (Preložil ŠPAŇÁR, Július) Bratislava : Tatran, 1987, 256 s.

DŮSTOJNÍCI A ROTMISTŘI SLOVENSKÉ ARMÁDY POD DROBNOHLEDEM (1939–1940)

OLDŘICH PEJS

PEJS, O.: Officers and Warrant Officers of the Slovak Army under the Microscope (1939-1940). Vojenská história, 3, 26, 2022, pp 31-58, Bratislava.

After its formation, the Slovak Army went through turbulent changes and suffered from a critical shortage of officers and warrant officers, i.e. educators of Slovak soldiers. The officer and warrant officer ranks were supplemented from the civilian environment, which was not always sympathetic to the idea of an independent Slovak state. Officers and sergeants, not to mention the general duty men themselves, were thus prone to listen to propaganda that was not favourable to the ruling political regime. The army elite dealt with it by bans, appeals to national feeling and military (state) honour. Officers and warrant officers were the bearers of military duties, i.e. the duties of military service and status, such as obedience, loyalty, vigilance, bravery, discipline, and the preservation of military honour. Failure to perform military duties took various forms, including undignified behaviour affecting the military (state) honour itself. Disciplinary proceedings with the participation of disciplinary committees at the level of higher headquarters (divisions), or the main military headquarters and the Ministry of National Defence were used to deal with disciplinary offences of officers and warrant officers. Officers and sergeants needed the approval of the military administration to marry under strictly fixed conditions. It was typical for the Slovak Army that it was forbidden to marry foreign citizens (especially those from Czech lands). The author documents how the conditions were circumvented under the influence of various intercessions, interventions and service and family ties.

Key words: Military history, Slovakia, Slovak Army 1939/40, Officers and Warrant Officers – Military honour, Discipline, Marriages.

V roce 1939 vykonávali činnou službu v slovenské armádě vojenské osoby z povolání, dělesloužící v dobrovolné další činné službě, branci v prezenční službě a příslušníci zálohy a náhradní zálohy prodávající cvičení ve zbraní, resp. vojenský výcvik, různých národností, většinou slovenští občané, ale také cizinci, kteří se jimi na Slovensku stali po rozpadu společného československého státu. K vojenským osobám z povolání náleželi důstojníci z povolání, rotmistři z povolání a ustanovení čekatelé důstojnických míst systemizovaných pro důstojníky z povolání, souhrnně je můžeme nazvat vojenskými gážisty z povolání, tj. důstojníci (vojenští gážisté zařazení do služebních tříd), rotmistři (vojenští gážisté mimo služební třídy), důstojníci-čekatelé (vojenští gážisté bez propůjčeného systemizovaného služebního místa). K vojenským osobám z povolání však nenáleželi, vedle dělesloužících, ani důstojníci v dobrovolné další činné službě. Šlo zpočátku o podporučíky a poručíky, od května 1939 (po zrušení hodnosti podporučík) pouze poručíky, kterými si slovenská vojenská správa vypomáhala k zdoání existenčních úkolů po svém zrodu, kdy se jí nedostávalo vojenských osob k obsazení systemizovaných míst, vůbec sem nepatřili důstojníci prezenční služby po svém jmenování z řad mužstva (aspirantů). Při zrodu slovenské armády po březnu 1939 musíme vzít do úvahy, že přijímání do stavu rotmistřů z povolání¹ a přijímání dělesloužících poddůstojníků² bylo na neurčito zastaveno. Zájemcům o službu ve slovenské armádě často odcházelo lakonické: „*Sdelujem Vám, že na Vaše služby slovenská armáda nereflektu-*

¹ Vojenský historický archiv (dále jen VHA) Bratislava, f. Hlavné vojenské veliteľstvo 1939 - 1940, šk. 1, č.j. 200.173.

² VHA Bratislava, f. Hlavné vojenské veliteľstvo 1939 - 1940, šk. 1, č.j. 200.101, č.j. 200.182, č.j. 200.238, č.j. 200.266.

je.“³ Jiným zájemcům, např. o vojenskou justiční službu, bylo přímo sděleno: „*O prijímaní nových dôstojníkov justič.[nej] služby dozviete sa z dennej tlače.*“⁴ Pokud se týká reaktivace: „*o reaktivovaní dôstojníkov a gážistov v. v. nebolo dosiaľ rozhodnuté.*“⁵ Přípustné nebylo ani přijímání přihlášek do slovenské armády z území zabraného (okupovaného) Maďarskem.⁶ V případě záložních důstojníků: „*vec bude riešená individuálne u každej osoby.*“⁷

Teprve dočasná systemizace služebních míst pro slovenskou brannou moc v osobním stavu důstojníků a rotmistrů stanovená v květnu 1939 umožnila řádné aktivování a reaktivování (ze zálohy, výslužby nebo dovolené s čekáním) vojenských gážistů. V červenci 1939 se také začal provádět nábor délesloužících poddůstojníků z prezenčně sloužícího mužstva 2. ročníku, popř. z nejmladších třech ročníků zálohy, přičemž se nejprve doplňovala evidenční a početní služba. „*Je povolené prijímať do dobrovoľnej d'alšej činnej služby v pome-re ďalej slúžiacich, z mužstva prez.[enčnej] služby a aj z mužstva v zál.[ohe] z najmladších troch ročníkov.*“⁸ Svě si užili důstojníci v záloze, kterým se nabízela vojenská služba z povolání, přičemž se povolávali na různá zdokonalovací a aplikační cvičení či cvičení ve zbrani, aniž by tušili, že jsou sledováni, zda se pro službu hodí či nikoliv. Někteří se pro vojenskou kariéru rozhodli dobrovolně, někteří řešili svou existenční nejistotu, ale byla zde i skupina těch, kteří se stali vojenskými gážisty takřikajíc „nedobrovolně“, z moci úřední.

Přichází nepřátelská propaganda

Ministr národní obrany Ferdinand Čatloš předeslal do vínku slovenské armádě při jejím zrodu: „*Nariaďujem, aby slovenské vojsko započalo svoju prácu s najväčšou svedomitosťou a presnosťou v službe i mimo službu. Posádkoví velitelia prísne dozerajú na disciplínu, najmä pouličnú. Povzbudzujú vojsko pri vykonávaní jeho ťažkých úloh, menovite v terajšom čase, keď práca nemá znať prekážok a je podobná vo svojej nepretržitosti službe vo vojne. Prísne a exemplárne treba potrestať každý výstrelok a poklesok, aby zjavy neporiadku boli hneď v zárodku bezpečne udusené. Podľa disciplíny a slušného i ohleduplného chovania slovenského vojska oproti okoliu bude posudzovaná jeho hodnota. Podľa toho ako si utvoria tento poriadok, budem sa dívať i na schopnosť jednotlivých veliteľov, ktorá okolnosť bude mať vplyv na ich stanovenie pre budúce zodpovedné veliteľské miesta.*“⁹ Na bedra slovenského důstojnického sboru tak byla položena velká odpovědnost, před zraky politických špiček a vsudypřítomných německých „poradců“ a „dohlížitelů“, vychovat z vojáků poslušný nástroj vládnoucího režimu. „*Úlohou veliteľského sboru je armádu vychovávať a viesť v tom duchu, že je bez výhrad a politického prifarbenia disciplinovaným a posluš-*

³ VHA Bratislava, f. Hlavné vojenské veliteľstvo 1939 - 1940, šk. 1, č.j. 200.866.

⁴ VHA Bratislava, f. Hlavné vojenské veliteľstvo 1939 - 1940, šk. 1, č.j. 200.104.

⁵ VHA Bratislava, f. Hlavné vojenské veliteľstvo 1939 - 1940, šk. 2, č.j. 200.452. Na tomto místě poznamenejme, že k povolání vojenských gážistů ve výslužbě do činné služby na přechodnou dobu po 13. březnu 1939 docházelo prostřednictvím Hlinkovy gardy, a to často až do 25. dubna 1939(!), ačkoliv k takovému povolání by bylo naprosto nutné nařízení ministerstva národní obrany.

⁶ VHA Bratislava, f. Vyššie veliteľstvo 2 - Veliteľstvo divízejnej oblasti 2 (1939 - 1940), šk. 14, sign. 14/24, Veliteľstvo VII. sboru, Důverný rozkaz č. 12/1939, čl. C-111, *Prihlášky osob do slov. armády zo zabraného územia.*

⁷ VHA Bratislava, f. Vyššie veliteľstvo 2 - Veliteľstvo divízejnej oblasti 2 (1939 - 1940), šk. 14, sign. 14/28/2, Rozkaz č. 2/1939, čl. B-5b, *Podmienky prijatia zál.dôst.do aktivity.*

⁸ VHA Bratislava, f. Delostrelecké pluky 1939 - 1942, šk. 1, Delostrelecký pluk 153, Denný rozkaz č. 140/1939, čl. 3, *Prijímanie do d.dobrovoľnej činnej služby, ako d.sl. - povolenie.*

⁹ VHA Bratislava, f. Hlavné vojenské veliteľstvo 1939 - 1940, šk. 91, č.j. 100.434.

ným telesom slovenskej vlády, vyšlej z vôle národa.“¹⁰ Právě veliteliům se kladlo na srdce, aby armádu zkonsolidovali a zdisciplinovali. „*Keď si uvedomíme, že sme prevzali armádu v prvých dňoch našej samostatnosti od Čechov temer nepripravenú a že sme museli aj bojovať na východe proti Maďarom, vidíme, že dnešný stav nášho vojska je temer zázrak – konsolidácia a disciplína. Dnes je Slovák všade veliteľom, ktorý hovorí a smýšľa po slovensky, ktorý vie najlepšie vstúpiť svojmu podriadenému smysel pre česť a povinnosť. Slovák veliteľ je povolaný rozpoznať mentalitu nášho vojaka, usmerniť jeho politickú orientáciu a zapojiť ho do sféry dnešného nášho myslenia a konania.*“¹¹ Důstojnický sbor však byl početně velmi slabý. V útvech nechyběla přetahovaná o každého vojenského gážistu, docházelo z toho důvodu k přestřelkám mezi důstojníky samotnými. Štefan Jurech ještě jako velitel V. sboru suše konstatoval: „*Nedostatok síl javí sa teraz všade a treba je vypomôcť si vypätím síl do maxima.*“¹² Ale sám již jako náčelník štábu hlavního vojenského velitelství vůči Augustinu Malárovi, který velel jednotkám na východě Slovenska, přitvrdil: „*Ťažkosti s pracovným personálom a hlavne veliteľským sú všade rovnaké. K podobným sťažnostiam má každý kopy dôvodov a doporučujem preto s podobnými zásahmi prestať, pretože sme zbytočne zkracovaní v pracovnom čase.*“¹³ Čtloš tak nebyl sám, když si uvědomil, že armáda nesnáší radikalismus: „*Pokladám za potrebné, aby sa čím skôr už prešlo z revolučného kvasu na cesty konsolidačné, usmernené a normalizované. Núti nás k tomu cit pre kázeň a poriadok a v závažnejšej miere aj terajšia medzinárodná situácia. Prvý krok v tomto smysle je organizácia armády, stanovenie potrebných bojových a výpomocných prostriedkov pre armádu.*“¹⁴

Hlavní slabinu slovenského důstojnického sboru nutno hledat v jeho nesourodosti. Nemůže být řeči o jednotné tradici a semknutosti, chybí-li dostatečně dlouhý a cílevědomý společný mírový výcvik. Něco jako slovenský důstojnický sbor dříve neexistovalo, ten se neměl jak zrodit, když se pěstovala idea čechoslovakismu, která měla stmelovat a udržovat československou státnost. Důstojníci Slováci se tak do oficiálních vojenských dokladů československé armády přihlašovali k národnosti československé. I služební jazyk se označoval jako řeč československá. Nedostatek gážistů ve slovenské armádě se tak odrazil ve službě vojenských osob dalších národností (Češi, Rusíni, Němci), mnohdy cizinců, s různým stupněm znalosti slovenštiny.¹⁵ Kvalifikační listiny se pak vyhotovovaly na všechny důstojníky a rotmistry bez ohledu na národnost a branný poměr a uspořádávaly se do tří skupin: 1) důstojníci a rotmistři z povolání slovenské a jiné národnosti, kteří konají činnou službu ve slovenské armádě, 2) důstojníci a rotmistři v záloze, mimo službu a ve výslužbě slovenské národnosti, 3) všichni důstojníci a rotmistři náležející do českých zemí. Výzvy k posílení slovenského důstojnického sboru směřovaly především k důstojníkům v záloze (profesorům a učitelům). Pokud se nábor nedařil, podřízené útvary byly v prosinci 1939

¹⁰ VHA Bratislava, f. Krajininské vojenské veliteľstvo Bratislava január – jún 1939, šk. 12, fasc. 12-27-30, č.j. 23.844, *Disciplína v armáde a vystupovanie na verejnosti*.

¹¹ Slovák, 1939, roč. 21, č. 168, s. 1, *Duch slovenskej armády*.

¹² VHA Bratislava, f. Hlavné vojenské veliteľstvo 1939 – 1940, šk. 3, č.j. 200.715.

¹³ VHA Bratislava, f. Hlavné vojenské veliteľstvo 1939 – 1940, šk. 3, č.j. 200.697.

¹⁴ VHA Bratislava, f. Hlavné vojenské veliteľstvo 1939 – 1940, šk. 3, č.j. 200.715.

¹⁵ Poslovenšťování vojenské odborné terminologie však přinášelo logicky problémy s její srozumitelností.

Aby nenastal velký zmatek, bylo možné místo předepsaných názvů, nepatřících do slovenštiny, psát slovenská běžná slova, která měla ten samý význam jako česká, ale předepsaný název musel být vložen do závorek: nohavice (kalhoty), bielizeň (prádlo) apod. Předepsaný název nebylo nutné vkládat do závorek, pokud šlo pouze o hláskovou změnu: guľomet, košela, opasok, šabla apod. Ovšem tam, kde si pisatel nevěděl rady s poslovenštěním, vkládal předepsaný název do uvozovek. PEJS, Oldřich. K projevům poslovenšťování ve slovenské armádě (1939 – 1940). In *Vojenská história*, 2022, roč. 26, č. 1, s. 48.

povinný nahlásiť dôstojníky v záloze – učiteľa, ktorí sa pri vojenskom ťažení proti Poľsku a v nasledujúcich aplikačných kurzoch osvedčili a ktoré z nich útvary navrhujú, aby boli aktivovaní. „Rozhodnutím vlády budú potom títo zál.[ožní] dôstojníci – učitelia od MŠANO. preradení k MNO. i v tom prípade, keď by s tým sami nesúhlasili.“ (sic!).¹⁶ Utvoríte pak jednotlivý kolektív i s tými, ktorí sú ke službe svým způsobem nucení! Proto se také následně aktivovaní důstojníci rozlišovali na „Aktivovaný dobrovolně“ a „Aktivovaný z moci úradnej“. Vedľa toho boli do prvej dôstojníckej hodnosti poručíka jmenovaní aspiranti z rad mužstva, jejích jmenování však bylo podmíněno aktivováním a setrváním v činné službě, což mnozí nedodrželi a jejich jmenování důstojníky bylo zrušeno(!). Jurech si již jako velitel 2. divíze povšimnul kastování důstojníků. „Je zistené, že vo vzájomnom pomere a styku dôstojníkov z povolania objavil sa neblahý úkaz dávno už prežitý, že dôstojníci z povolania začínajú sa triediť na dôstojníkov aktívnych, aktivovaných, prevzatých zo zálohy a inak. Toto kastovanie dôstojníkov z pov.[olania] medzi mladými dôstojníkmi prejavuje sa nielen v službe, ale aj v súkromnom a spoločenskom styku. Služba a spoločnosť nemôže tento zjav trpieť a preto nesmie byť žiadneho rozdielu medzi dôstojníkmi kamarátmi. Ten, kto nepochopil súdržnosť v dôstojníckom sboře, kto nechápe vojenský kamarátsky cit v mieru, dožije sa vo vážnych dobách zaslúženého sklamania. Varujem preto dôstojníkov pred separovaním sa podľa pôvodu jednotlivcov, pripomínam, že nosíme rovnakú rovnošatu, že sme v ťažkých dobách v armáde pripravení na boj a že pre malichernosť niet dnes miesta. Konečne pre Vašich predstavených bude ľahostajné, či ten lebo onen dôstojník má to či ono predbežné vzdelanie, ale smerodajná bude vykonaná služba, schopnosť jednotlivcov a výsledok práce. Velitelia útvarov sledujú, či v dôstojníckom sboře vládne shoda a kamarátstvo, pozorujú svoj dôstojnícky sbor v službe i súkromnom živote a neprípustia, aby tieto neprípustnosti sa ujaly a opakovali.“¹⁷ Veliteľ jezdeckta hlavného vojenského veliteľství mjr. jazd. Štefan Horský priamo udeřil na mladší dôstojníky: „Zistil som, že niektorí mladší dôstojníci nielen, že nepoznajú rozsah svojich povinností, ale svoje povinnosti v niektorých prípadoch celkom ignorujú.“ Vyčítal jim, že neznajú svoje vlastní mužstvo, ani pridelený vojenský materiál a svým nadřízeným velitelům jsou „na řádku“. „Velitelia útvarov a vyšší velitelia majú predovšetkým pestovať morálku dôstojníckeho sboru [...] Morálka je otázkou dôvery. Vojak, ktorý nemá dôveru k svojim veliteľom, k svojim puškám a k svojim druhom je pre armádu celok bezcenným predmetom.“¹⁸ Veliteľ slovenského letectva mjr. let. Ján Ambruš suše konstatoval: „V poslednom čase uvoľnila sa kázeň v celej armáde. Toto uvoľnenie nielen u mužstva, ale najmä u dôstojníkov svedčí o malej morálnej hodnote [...] Tiež chuť k práci a vytrvalosť mladých dôst.[ojníkov] je nedostatočná. Je pozorovať veľkú ľahkomyselnú povedanosť o voj.[enských] veciach dôverných, vo verejných miestnostiach alebo vo vlaku, takže civ.[ilné] osoby môžu sa nielen dozvedieť o tajnostiach vojenských, ale môžu nahliadnúť do smýšľania dôst.[ojníckeho] sboru.“¹⁹

Od vojenských gážistů se však očekávala spíše než vytrvalost především státní spolehlivost. Čatloš před svolanými důstojníky v červnu 1939 neváhal poukázat i na širší politické okolnosti: „Státní spolehlivost je bezpodmínečně žádaná od každého příslušníka slovenské armády. Kto podľa svojho presvedčenia nemôže slúžiť terajšiemu režimu Slovenského štátu, nech podá o tom prehlásenie a prepustíme ho bez trestu. Nepriateľská propaganda

¹⁶ VHA Bratislava, f. Vyššie veliteľstvo 2 - Veliteľstvo divíznej oblasti 2 (1939 – 1940), šk. 14, sign. 14/24, Dôverný rozkaz č. 71/1939, čl. B-335, *Dôstojníci v zál. učitelia - hlásenie*.

¹⁷ VHA Bratislava, f. Vyššie veliteľstvo 2 - Veliteľstvo divíznej oblasti 2 (1939 – 1940), šk. 14, sign. č. 14/25, Dôverný rozkaz č. 12/1940, čl. C-50, *Dôstojníci – vzájomný pomer*.

¹⁸ VHA Bratislava, f. Hlavné vojenské veliteľstvo 1939 – 1940, šk. 17, č.j. 202.854.

¹⁹ VHA Bratislava, f. Hlavné vojenské veliteľstvo 1939 – 1940, šk. 6, č.j. 201.303.

tvrdí, že do mesiaca sa všetko zrúti. Bývalé Česko-Slovensko v takej forme ako bolo už viac byť nemôže. Slovinci sú už zralí pre samostatný život. Teraz musíme pracovať pre seba a plniť vôľu Nemecka, ktoré nás obraňuje, či už je to po vôľu alebo proti vôľu kohokoľvek. Len podporou dnešného režimu môžeme zachrániť Slovensko pred úpadkom alebo katastrofou. Do vecí mužstva treba zasiahnuť rozhodnou rukou. Keď uvidíme medzi mužstvom príznak neochoty slúžiť terajšiemu režimu, utvoríme zvláštne jednotky. I vtedy keď by sa armáda zcvrkla na minimum.“ Veliteľom pripomnel, že musí mať vybudovanú sieť dôverníkov, ktorí jim hlásia všetko, čo sa u jejich jednotky deje, „menovite mená rozvratníkov“. Veliteľ auto-vojska hlavného vojenského veliteľství pplk. del. Ján Dimitrij Krenčej tvrdé nastolil otázku zabránení protinemeckej propagandy: „Styk dôstojníkov slovenskej armády s dôstojníkmi v Protektoráte treba zamedziť a tak predísť a potierať protinemeckú propagandu.“²⁰ Žiadosti vojenských gážistů o povolení stráviť dovolenou v okupovaném česko-moravském protektorátu se totiž množily. „Dôvody, pro ktoré chcú stráviť gážisti svoju dovolenú v Protektoráte nie sú nijako vážneho a nutného rázu [...] MNO nebude povolovať gážistom slovenskej armády stráviť dovolenú v Protektoráte za žiadných okolností a že povolenia na prekročenie hraníc do Protektorátu bude udeľovať len vo výnimočných a zvlášť zreteľahodných prípadoch.“²¹ Od 29. srpna 1939 pak bylo zakázáno cestovat se slovenským cestovním pasem do zahraničí bez povolení ministerstva vnitra, což souviselo se zhoršenou mezinárodní situací před vojenským napadením Polska.²²

Do armády bylo z civilního prostředí vnášeno řízené udavačství nařízené ministerstvem spravedlnosti „hladiac na eminentné nebezpečie rozvratnej šepkavej propagandy“ a posvěcené ministerstvem národní obrany: „Poučte všetkých voj.[enských] gážistov ako aj občianskych zamestnancov, že ich služobnou povinnosťou je udať každého na najbližšej policajnej strážnici, alebo četnickej stanici, od koho počujú poplašný, alebo znepokojujúci chýr. Pri tom poučte ich, že nie je ich záležitosťou posudzovať, či rozširovateľ takého chýru je jednoduchým klebetníkom, alebo osobou podozrivou z rozvratníctva. Túto otázku rozrieši si príslušný bezpečnostný orgán, ktorý aj z prípadu na prvý pohľad nevinného klebetenia môže sa dopátrať v reťazi rozširovateľov nebezpečného podrývača.“²³ Na adresy dôstojníkov a rotmistrů docházely také anonymní dopisy a letáky, které měly protistátní obsah.²⁴ Nechyběly také případy, kdy vojenští gážisté mezi sebou a mezi mužstvem rozšiřovali nepravdivé a poplašné zprávy, aniž by si byli vědomi „škodlivých následkov pre štát, vzniklých rozširovaním nepravdivých zpráv, zachytených od nepriateľskej propagandy, provokatérov alebo zo zámerných cudzozemských rozhlasových relácií“, ktoré si vyžádajú „veľkej námahy a práce, vynaloženej pri napravovaní škôd, vzniklých šírením nepravdivých zpráv a to pokiaľ ide o smýšľanie, náladu mužstva a tiež širokej verejnosti“, což si vynucovalo tyto nepravdivé zprávy „energicky potierať, vyvracať a rozširovateľa oznámiť príslušným bez-

²⁰ VHA Bratislava, f. Hlavné vojenské veliteľstvo 1939 – 1940, šk. 76, č.j. 211.265, Zápis o porade veliteľského sboru slovenskej armády a MNO a HVV dňa 22. júna 1939 v zrkadlovej sieni Frídrichovho paláca pod vedením pána ministra NO gen. I. tr. Ferdinanda Čatloša.

²¹ VHA Bratislava, f. Ministerstvo národnej obrany – Dôverné domáci rozkazy 1939 – 1945, šk. 2, č. 28/1940, čl. III, Žiadosti gážistov o povolenie stráviť dovolenú v Protektoráte - zákaz.

²² VHA Bratislava, f. Vyššie veliteľstvo 1 - Veliteľstvo divíznej oblasti 1 (1939 – 1945), šk. 95, sign. 95/198/1, Rozkaz č. 58/1939, čl. B-427, Zákaz ciest so slovenským cest.pasom do zahraničia bez povolenia ministerstva vnútra a zavedenie vízovej povinnosti.

²³ VHA Bratislava, f. Vyššie veliteľstvo 2 - Veliteľstvo divíznej oblasti 2 (1939 – 1940), šk. 14, sign. 14/24, Dôverný rozkaz č. 5/1939, čl. B-11, Šepkaná propaganda – akcia na potlačenie.

²⁴ VHA Bratislava, f. Vyššie veliteľstvo 2 - Veliteľstvo divíznej oblasti 2 (1939 – 1940), šk. 14, sign. 14/24, Dôverný rozkaz č. 12/1939, čl. C-57, Anonymné dopisy závadného obsahu – upozornenie; ďalej sign. 14/25, Dôverný rozkaz č. 5/1940, čl. B-21, Protištátné letáky – zaslané voj.gážistom.

pečnostným orgánom alebo predstavenému dôstojníkovi.“²⁵ Své sehrávala i konzumace alkoholu, ktorou u časti dôstojníckeho sboru nešlo obejít, ta sama o sobe vytvárela prostor pro protirežimní verbální projevy a invektivy na veřejnosti.

Armáda však nemohla byť imunná vůči civilnímu prostředí, v armádě vládl neklid. „*Poslednú dobu rozširujú sa i v armáde názory, keď by nabraly väčšieho rozsahu, môžu ohroziť existenciu slovenského štátu. Zámerná propaganda letákmi, šeptom, vábivými heslami tieto názory rozširujú a snaží sa jednak vzbudiť náladu proti dnešnému slovenskému režimu, proti stavu vecí dneška, jednak probuje naštrbiť dobrý pomer nášho štátu k veľkému národu nemeckému.*“ Ihned nasledoval zákaz, aby vojáci jak v kasárnách, tak na verejnosti projevovali názory, ktorými by se kritizoval daný stav vecí, daný režim, ktoré by byly tendenčně zaměřené vůči Německu, nebo které by propagovaly nějaký nový státní útvar. „*Sniť dnes o plánoch utopie nie je doba. Treba brať veci tak, ako sú, reálne a snažiť sa zo všetkých síl, aby slobodný slovenský štát ukázal, že je života schopný útvar. Toho však nedokážeme, keď budeme podporovať čo len počúvaním všelijaké rozvratné názory.*“²⁶ Vojákum se snažila „srovnat“ myšlenky přednáška o poslušnosti.²⁷ Jakmile bylo zjištěno, že v ubikacích mužstva mají někteří poddůstojníci nebo vojáci rozhlasové přijímače, co asi následovalo? „*V dnešnej dobe není žiadúce, aby mužstvo poslúchalo tendenčné a nepravdivé zprávy cudzej, nepriateľskej propagandy. Mužstvo má možnosť poslúchať rozhlasové programy vo vojenskom zátíší, kde je náležitá kontrola, nariaďujem preto, aby z miestností obývaných mužstvom boli odstránené všetky rozhlasové prijímače.*“²⁸ Strach vzbuzovala zejména komunistická propaganda, když ministerstvo národní obrany zjistilo, že „*komunistická propaganda zasahuje čím ďalej, tým viac i do slov.[enskej] armády [...]. Nie je vylúčené, že komunistická činnosť prejaví sa organizovaním buniek i vo vojsku, ako sa deje medzi obyvateľstvom.*“ Velitelé pluků dostali rozkaz vhodnou formou vysvětlit podřízeným „*dnešný pomer armády ku komunizmu a k SSSR (ptejme se, jak to měli provést ve chvíli, kdy už ze strany Sovětského svazu došlo k diplomatickému uznání slovenského státu – pozn. O. P.) a aby varovali příslušníkův armády před akýmkoľvek nepredloženým činom, ktorý by vyvierał z komunistickej propagandy, alebo letákov podobného druhu.*“²⁹ K národní výchově mužstva se podle velení málo využívalo pořadů vojenského rozhlasu a chyběly náměty pro výchovné přednášky. „*Námety nutno volit v shode s dobou, z denného života, z voj.[enského] života, z historie atď. V prednáškach apelovať hlavne na česť a charakter slovenského vojaka, poukazovať na dnes chýbajúce duševné prípady európskeho života, na postoj vedenia slovenského štátu k nim.*“ Pozornost se měla věnovat „*správnemu chápaniu sociálnej otázky vo verejnom živote a zdravého postoja k naukám marxistickým, nakoľko dnes musíme u veľkej časti svojích príslušníkov napravovať zlo, vykonávané za minulého režimu politikom demagogických hesiel.*“³⁰

²⁵ VHA Bratislava, f. Vyššie veliteľstvo 2 - Veliteľstvo divíznej oblasti 2 (1939 – 1940), šk. 14, sign. 14/24, Dôverný rozkaz č. 26/1939, čl. B-115, *Rozširovanie nepravdivých zprav voj.osobami*.

²⁶ VHA Bratislava, f. Vyššie veliteľstvo 1 - Veliteľstvo divíznej oblasti 1 (1939 – 1945), šk. 90, sign. 90/176/1, Dôverný rozkaz č. 26/1939, čl. C-144, *Zistenie protištátnej propagandy – zákaz*.

²⁷ VHA Bratislava, f. Vyššie veliteľstvo 2 - Veliteľstvo divíznej oblasti 2 (1939 – 1940), šk. 14, sign. 14/24, Dôverný rozkaz č. 40/1939, čl. D-202, *Prednáška „Potreba poslušnosti“*, vydanie.

²⁸ VHA Bratislava, f. Vyššie veliteľstvo 1 - Veliteľstvo divíznej oblasti 1 (1939 – 1945), šk. 90, sign. 90/176/1, Dôverný rozkaz č. 30/1939, čl. B-164, *Rozhlasové prijímače v ubikáciach mužstva – zákaz*.

²⁹ VHA Bratislava, f. Vyššie veliteľstvo 2 - Veliteľstvo divíznej oblasti 2 (1939 – 1940), šk. 14, sign. 14/24, Dôverný rozkaz č. 74/1939, čl. B-340, *Komunistická propagácia – upozornenie*.

³⁰ VHA Bratislava, f. Vyššie veliteľstvo 3 - Veliteľstvo divíznej oblasti 2 (1939 – 1944), šk. 6, sign. 6/19, Dôverný rozkaz č. 49/1939, čl. C-175, *Nacionálna výchova – hlásenia - pripomienky*.

V roce 1940 po Salzburgu vláda udeřila a jako zločin označila štvání, nebo jakoukoliv jinou činnost, zejména spolčování, podporu spolčování, zhotovování nebo rozšiřování tiskopisů, spisů, nápisů, nebo vyobrazení, či rozšiřování zpráv, které podrývají základy nebo zásady společenského nebo hospodářského pořádku ve státě.³¹ Německý vyslanec Manfred Killinger tak mohl spokojeně hlásit do Berlína: „*Minister vojny Čatloš je dostatočne rozumný na to, aby rozpoznal, že súčasný vývoj už nie je možné zvrátiť. Preto sa tiež preorientoval na nový smer, aj keď doposiaľ ešte váhal. To isté spravila aj väčšina dôstojníkov. Nacionálny socializmus oslovuje najmä mladých dôstojníkov. Poddôstojníci a mužstvo, pokiaľ vôbec majú pochopenie pre politické záležitosti zmyšľajú nacionálnosocialisticky. Zo všeobecného hľadiska sa slovenská armáda zachová pri týchto politických sporoch neutrálne.*“³²

Stavovská česť a kárné výbory

Důstojníci a rotmistři byli nositeli vojenských povinností, tj. povinností vojenské služby a stavu, jako jsou poslušnost, věrnost, bdělost, statečnost, ukázněnost, zachování vojenské cti. Neplnění vojenských povinností mělo různé podoby, včetně nedůstojného chování dotýkajícího se stavovské cti. Vojenští gázisté si na sebe navzájem stěžovali, pomlouvali se, vedli neuspořádaný rodinný život, jejich majetkové poměry byly nevalné, množily se stížnosti na nevyrovnané dluhy, nesplnění slibu manželského apod. A jsme tak u projevů nekázně samotných vojenských gázistů. „*Udavačov a nedisciplinovaných je veľa, a ich mená sú mi známe. Na ich adresu posielam apel, aby takéto jednanie zanechali a vrátili sa na cestu poriadku*“, odtušil velitel Rýchlej jednotky pplk. del. Jozef Turanec. „*Je preto samozrejmé, že nie je možné vybudovať radostné spolunažívanie a statočnú spoluprácu tam, kde v dôstojníckom sbore jeden druhého nenávidí, jeden na druhého donáša, robí udania a nestará sa o to, či je v práve, či nie, len keď pošpiní dobré meno kamaráta, uzavre mu cestu ku kariére odpovedajúcej jeho schopnostiam, a prospeje svojim sobeckým záujmom.*“ Turanec hřímal: „*Preto nebudem trpeť nič, čo kamarátstvu škodí. Najmä nebudem trpeť neúprimnosť, faloš, udavačstvo, donášačstvo a obchádzanie nadriadených veliteľov. Na udania, ktoré nedojdú služebnou cestou, nebudem brať zreteľ, a na udavače uvalím disciplinárne pokračovanie.*“³³ I Čatloš byl nucen reagovat, že „*v budúcnosti proti neoprávneným ponosám a nepravdivým zprávam zakročí a pôvodcov týchto potrestá čo najprísnejšie kázeňsky, alebo kárnym riadením*“.³⁴ To nestačilo, tak si přisadil. Zakázal intervence v osobních záležitostech a hrozil, že bude přísně trestat, když se někdo přímo obrátí na Tisa, Tuku nebo jeho samotného. Čatloš hřímal: „*Aby v armáde nezapustila korene zhubná pliaga intervencií, ktoré sú hrubými odchýlkami od platných nariadení a aby boli chránení tí, ktorí idú vždy priamo a predpísanou cestou,*“ tak vyhrožoval, že „*v budúcnosti bude stíhať alebo dá na to povolenie vždy, keď sa gázista bude domáhať splnenia požiadaviek nedovolenou cestou, najmä vtedy, keď na to nemá nároku, ďalej keď vedome nesprávne informuje svojich zastáncov alebo ak použije na uplatnenie svojej požiadavky nedôstojných prostriedkov (ohováračiek, získanie si priazne funkcionárov strany alebo HG, FS) pre svoje osobné veci atď.*“ Stíhání by se nevyhnulo „*i sústavné kverulantstvo a ohováračstvá, ku ktorému dá popud niektorý gázista práve tak,*

³¹ VHA Bratislava, f. Vyššie veliteľstvo 1 - Veliteľstvo divíznej oblasti 1 (1939 – 1945), šk. 96, sign. 96/199/1, Rozkaz č. 88/1940, čl. C-568, *Nariadenie s mocou zákona zo dňa 14. septembra 1940.*

³² NIŽŇANSKÝ, Eduard a kol. (eds.): *Slovensko-nemecké vzťahy 1938 – 1941 v dokumentoch I. : Od Mníchova k vojne proti ZSSR.* Dokument č. 347. Prešov : Universum, 2009, s. 943.

³³ VHA Bratislava, f. Hlavné vojenské veliteľstvo 1939 – 1940, šk. 84, č.j. 212.809, *Dôstojnícky sbor rýchlej jednotky – závary.*

³⁴ Vojenský ústřední archiv – Vojenský historický archiv (dále jen VÚA – VHA) Praha, f. Sbírka dokumentů armády Slovenské republiky 1939 – 1945, šk. 27, inv. č. 24/21, Bernolák č.j. 15.393.

ako každé dotieravé dožadovanie sa protekcie“.³⁵ Atmosféra ve spoločnosti, kde se pěstovaly známosti a „rodinkárstvo“, nahrávala i nadále „nečestným“ spôsobům. „Pán minister národnej obrany v poslednej dobe zistil, že príslušníci armády bez dodržania služobného postupu cestou poslancov a rôznych politických činiteľov vyhľadávajú protekciu v osobných a služobných veciach, priamo u neho alebo u složiek MNO [...] Stal sa prípad, že jeden dôstojník chcel sa k nemu dostať do bytu podvodným spôsobom tak, že sa vydával pred služkou za jeho bratanca. Tento dôstojník bol na mieste zatknutý a bola na neho uvalená vyšetrovací väzba u voj.[enského] prokurátora v Bratislave. Pán minister národnej obrany nariaďuje, aby sa v budúcnosti podobné prípady neopakovali, lebo proti patričnému veliteľovi útvaru a gážistovi zakročí čo n a j r i g o r o z n e j š i e.“³⁶ Čatlošovy zákroky však nepomáhaly. Denunciácie se rozmáhaly a informácie, ktoré se mohly dotýkať samotného Čatloše, se z resortu národnej obrany vynášely ven a dostávaly se k uším činiteľů jiných vládních resortů. Takže „staly sa prípady, že dôstojníci intervenciami, alebo informáciami vyhľadali v služobnej /vojenskej/ a aj súkromnej záležitosti ministra iného rezortu. Takéto jednanie vrhá divné svetlo i na ostatných príslušníkov armády a vnucuje dojem potreby vyhľadávať podpory iných, čo je nedôstojné čestného muža, tobôž príslušníka armády. I keď ide o privátnu vec, má dôstojník hlásiť svojmu nadriadenému, že chce navštíviť iného ministra, civilného prednostu úradu atď, lebo vybočuje z rámca vojenského zvyčaja. Už som viac razy zdôrazňoval potrebu dvihať kvality každého jednotlivca a tým celok armády, na ktorej, najmä v terajších časoch vo veľkej miere spočíva dobré meno celého štátu. Túto skutočnosť načim si teraz dobre zapamätať.“³⁷

V prípade jednání vojenských gážistů vybočujících z rámce vojenských předpisů šlo o to správně kvalifikovat kázeňské přestupky, kárné poklesky a trestné činy. Vojenské kázeňské právo je mírnějším stupněm vojenského trestního práva a jeho účelem je udržovat v armádě kázeň trestáním menších provinění proti vojenským a občanským povinnostem a týká se vojenských osob všeobecně (důstojníků, rotmistrů i mužstva). Kázeňskou pravomoc tak uplatňuje viníkův představený, tedy velitel útvaru. Vojenské kárné právo se týká pouze vojenských gážistů a jejich stavovské cti, tj. poškození nebo ohrožení dobrého jména armády. Dobrým jménem armády se rozumí úsudek veřejnosti o morálních kvalitách armády, důsledkem jeho poškození je nepříznivý úsudek veřejnosti o armádě, jeho ohrožením je možnost takového nepříznivého úsudku. Kárné řízení zde obstarává kárný výbor, resp. odvolací kárný výbor, ale kárný nálezn potřebuje ještě posvěcení služebního představeného v osobě ministra národnej obrany.

Nemohl být trestán jako kázeňský přestupek čin, který vykazoval znaky trestného činu (přečinu či zločinu), což doložíme na příkladu, kdy byl kázeňsky velitelem potrestán gážista, který se samovolně vzdalil z posádky na několik dní, neboť jeho jednání bylo kvalifikováno jako „opuštění posádky“.³⁸ V popisovaném případě však šlo o samovolné vzdálení se ze služebního místa bez ohlášení a o absenci a místě pobytu gážisty nikdo nevěděl, což mohlo být posuzováno jako přečin. Gážista tímto svým jednáním vlastně zběhl a jeho čin

³⁵ Vestník dôverný ministerstva národnej obrany, č. 3/1939, čl. 6, *Intervencie v osobných veciach – zákaz*.

³⁶ VHA Bratislava, f. Vyššie veliteľstvo 3 - Veliteľstvo divíznej oblasti 2 (1939 – 1944), šk. 7, sign. 7/28, Dôverný rozkaz č. 26/1940, čl. B-106, *Nedôstojne chovanie gážistov*. Každý dôstojník alebo rotmistr, ktorý žádal o dovolenou do Bratislavy, tak musel svému veliteľovi predložiť i prohlášení, že nejde do Bratislavy intervenovať(!).

³⁷ VHA Bratislava, f. Vyššie veliteľstvo 3 - Veliteľstvo divíznej oblasti 2 (1939 – 1944), šk. 7, sign. 7/28, Dôverný rozkaz č. 104/1940, čl. B-522, *Príslušníci armády – intervencie u ministrov iných rezortov*.

³⁸ Vojenský pojem „opuštění posádky“ byl běžný, ale správný byl pouze v případě, že se tak stalo v neděli nebo ve svátek a opuštění posádky bylo hlášeno představenému.

tak mohl byť považovaný i za zločin, jehož posouzení příslušelo pouze vojenskému soudu.³⁹ Nebo si ukažme z jiného soudku, že se netolerovalo neetické chování důstojníka ve vztahu k výkonu služby. „*Stal sa prípad, že vyšší dôstojník, ktorého hodnosť, funkcia a vek vyžadovaly by rozvážneho dôstojného a taktného chovania, zachoval sa v službe vôči nadriadeným orgánom takýmto spôsobom, ktorý ani v najmenšom neukazuje, že by si dotýčný dôstojník bol vedomý svojej hodnosti, veku, alebo funkcie a s tým spojeného pocitu zodpovednosti za svoje chovanie. Menovaný dôstojník v kurze pre vyšších dôstojníkov, kde mal podať dôkaz svojej schopnosti a veliteľskej úrovne, netaktnou poznámkou na svojej práci 'sosmolil X Y' dokázal pravý opak, pretože spôsob, kým sa menovaný v danom prípade zachoval, poukazuje ešte na chlapecký rozum, mladickú roztopašnosť a charakterovú nevyspelosť, čo však u dôstojníka tak vysokej hodnosti ako je uvedený je nepripustné a trestuhodné.*“ Jurech jako velitel 2. divíze upozornil, aby každý důstojník bral svou hodnost a funkci vážně, podle toho se choval, jak se všeobecně u dospělých lidí sluší a patří, „*pretože nestrpím nedôstojné chovanie sa dôstojníka už či vo službe, ale mimo službu a proti každému podobnému poklesku zakročím bezohľadne. Tentokrát som výnimočne upustil od kárneho stihania.*“⁴⁰ Kdepak, „nahoré“ se to nelíbilo. Jurech dostal rozkaz, aby dotyčného důstojníka řádně potrestal. Šlo o mjr. del. Ernesta Badíka, důstojníka *Delostreleckého pluku 2*, který se účastnil II. kurzu vyšších důstojníků v Tatrách. Jurech mu nakonec udělil písemnou výtku (jeden z kázeňských trestů – pozn. O. P.) za užití „*nemiestnej, jeho hodnosti nedôstojnej a z hľadiska jeho pomeru ku skúšajúcim orgánom vôbec neprípustnej poznámky.*...“⁴¹ Nedostatek gážístů však ohrozil i zprošťování ve výkonu služby těch z nich, vůči nimž bylo zavedeno trestní vyšetřování, přestože se zřetelem na závažnost jejich trestných činů, na stupeň podezření, jakož i na funkci, kterou zastávali, by bylo zproštění ve výkonu služby ze služebních nebo i stavovských důvodů zcela odůvodněné. Ohrozit výkon služby si však nikdo nechtěl dovolit. „*Sprostenie služby treba však nariadiť len v nutných prípadoch, tak najmä vtedy, keď ide o delikt difamujúci /krádež, sponevera, podvod a p./, ak sa dá predpokladať nebezpečenstvo opakovania alebo ak len toto hrozí, ak bolo činom vzbuzené verejné pohoršenie, alebo ak bol v širšej verejnosti ťažko poškodený záujem pre dobré meno armády.*“⁴² Vidíme, že se víceméně realizovalo rčení, co se doma uvaří, to se doma také sní.

Porušením vojenských povinností se zabývali jednak vojenští prokurátoři a vojenské soudy, šlo-li o vojenské trestné činy, jednak vojenští představení, šlo-li o kázeňské přestupky, a v otázce porušení vojenské cti kárné výbory. Důstojníci a rotmistři se tak museli vyvarovat všeho, čím by mohli poškodit nebo ohrozit dobré jméno armády, všeho, co by mohlo v očích veřejnosti vyvolat nepřiznivý soud o armádě, museli si tedy zachovat stavovskou čest. S tou byli vojenští gážísté často na štíru. Čatloš důrazně upozornil důstojníky a rotmistry: „*Zistil som v niekoľkých prípadoch, že príslušníci dôstojníckeho a rotmajstrovského sboru zúčastnili sa vo voj.[enskej] rovnošate hlučných zábav v rôznych verejných miestnostiach, ba dokonca aj v takých lokáloch, ktoré sa netešia najlepšej povesti a dopustili sa rôznych disciplinárnych pokleskov práve tým, že sa exponovali v uniforme tam, kde za iných okolností gážista v občianskom obleku by nezavdal – ani svojou prítomnosťou – prí-*

³⁹ VHA Bratislava, f. Vyššie veliteľstvo 2 - Veliteľstvo divíznej oblasti 2 (1939 – 1940), šk. 14, sign. 14/25, Dôverný rozkaz č. 22/1940, čl. C-92, *Kvalifikovanie kázeňských priestupkov, kárnych a trestných činov.*

⁴⁰ VHA Bratislava, f. Vyššie veliteľstvo 2 - Veliteľstvo divíznej oblasti 2 (1939 – 1940), šk. 14, sign. 14/24, Dôverný rozkaz č. 58/1939, čl. C-281, *Neprístojné chovanie sa dôstojníkov – upozornenie.*

⁴¹ VHA Bratislava, f. Hlavné vojenské veliteľstvo 1939 - 1940, šk. 76, č.j. 211.418. Tuto epizodu vzpomíná i Turanec. BYSTRICKÝ, Jozef (ed.). *Pamäti generála Jozefa Turanca pramene obrany.* Banská Bystrica : Múzeum Slovenského národného povstania, 2012, s. 162.

⁴² VHA Bratislava, f. Vyššie veliteľstvo 2 - Veliteľstvo divíznej oblasti 2 (1939 – 1940), šk. 14, sign. 14/24, Dôverný rozkaz č. 73/1939, čl. B-338, *Vojenský gážista v trestnom pokračovaní – sprostenie služby.*

činu k pohoršeniu, prípadne k rôznym nežiadúcim zjavom.“ Nařídil proto, aby dôstojníci a rotmistři nosili bezpodmínečně civilní oblek v tom případě, kdy půjde o jejich účast na nějaké veselejší zábavě ve veřejných místnostech, kde by ve stejnokroji mohli vzbudit nežádoucí pozornost. Uvědomil si však, že jde o bezprecedentní zásah do stavovské povinnosti nosit uniformu, takže zákaz nošení uniformy se netýkal případů, kdy gázista vystupoval reprezentativně, jak oficiálně nebo soukromě, a jeho účast v uniformě nemohla být na škodu dobrému jménu armády, což se týkalo i návštěv „slušných kaviarní, reštauračných podnikov a pod. Navštevovať však vinárne a podobné podniky pochybnej povesti /viechy, aut.bufty/ vo voj.[enskej] rovnošate dôrazne zakazujem. Pripomínam, že príslušníci dôstojníckeho a rotmajstrovského sboru, ktorí sa v uniforme dopustia opilstva alebo výtržnosti a takto zneuctia dobré meno slovenskej armády, alebo budú pristihnutí či už v občianskom obleku, alebo v uniforme v miestnostiach špatnej povesti, budú volaní k osobnej zodpovednosti a po zavedení kárneho pokračovania budú vylúčení z armády, potažne preradení do civilných služieb, čo slovenský zákon umožňuje.“⁴³ Malár chápal situáciu mladších dôstojníkov, ale varoval. „Mladší, ktorí shodou okolností dostali sa na miesta, na ktoré v normálnych dobách museli by najmenej desiatku rokov čakať, nevedia si oceniť tohoto postavenia. Chápu veci obyčajne len povrchne, vidia postavenie dôstojníka vo výčinoch nehodných slovenského dôstojníka. Nemám nič proti zábavám, ba teší ma, keď občas mladý slovenský dôstojník vyhľadáva jemu primerané prostredie, je veselý, vie sa pobaviť. Je však krajne nepekné slovenského dôstojníka a rotmajstra nevhodné, že vidieť slovenského dôstojníka alebo rotmajstra ožralého, hrubého, robiť výtržnosti. Podobné výčiny v mojej oblasti nebudem viac trpieť, opačne budem dotýčnych v budúcnu prísne stíhať.“⁴⁴ Nedisciplína sa však väčšinou rovnako riešila domácim väzením, alebo i pouhou domluvou, či zákazom návštev hostinec, kaváren alebo spoločenských miestností, požívaní alkoholu, hraní kareť apod.⁴⁵

Spoločenský život sa zejména koncentroval do posádky v hlavním meste, do Bratislavy, kde bolo také viacero možností zábavy.⁴⁶ Čatloš proto také vydal, jak zdůraznil podle vlastního uvážení, 1. března 1940 seznam podniků v Bratislavě, které mohl důstojník ve stejnokroji navštěvovat. Seznam obsahoval 18 kaváren, 22 restaurací a 5 vináren. „Pri tom však návštevu niektorých neuvedených ale navštevovaných podnikov ponechávam k individuálnemu uváženiu toho-ktorého dôstojníka s upozornením, že pri výbere podniku musí dbať predovšetkým o to, aby vážnosť a úcta k rovnošate slovenskej armády nikdy neutrpla.“⁴⁷ Čatloš se odhodlal regulovať i tancovanie. Důstojníkům a rotmistřům povolil tancovat v důstojnických jídelnách, na reprezentačních plesech a tanečních večířcích pořádaných pro pozvané, na čajích o páté pořádanými spolky a v reprezentačních podnicích, na rodinných a domácích slavnostech, v reprezentačních podnicích v lázeňských městech. Zákaz se týkal kaváren, barů a tančírén nebo jiných podniků, kde se pravidelně provozoval tanec, „na všech zábavách nižší úroveň.“ Posádkoví velitelé pak dostali oprávnění určovat podniky, zábavy a čaje, ve kterých je v jednotlivých posádkách povoleno důstojníkům a rotmistřům v uniformě tan-

⁴³ VHA Bratislava, f. Ministerstvo národnej obrany – Dôverné domácí rozkazy 1939 – 1945, šk. 2, č. 5/1940, čl. V, *Účast gázistov vo voj.rovnošate vo verejných miestnostiach - závädy*.

⁴⁴ VHA Bratislava, f. Vyššie veliteľstvo 3 - Veliteľstvo divíznej oblasti 2 (1939 – 1944), šk. 6, sign. 6/19, Dôverný rozkaz č. 27/1939, čl. C-86, *Povinnosti veliteľov závädy*.

⁴⁵ JAŠEK, Peter. Spoločenské postavenie dôstojníkov slovenskej armády v zázemí a snaha o zvýšenie ich prestíže v rokoch 1939 – 1941. In SOKOLOVIČ, Peter (ed.). *Život v Slovenskej republike : Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov IX*. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2010, s. 142.

⁴⁶ O vojenskom živote v posádke Bratislava v roce 1939 srov. PEJS, Oldřich. *Vojáci v ulicích Bratislavy*. In *Vojnová kronika*, 2019, roč. 8, č. 1, s. 18-32.

⁴⁷ VHA Bratislava, f. Ministerstvo národnej obrany – Dôverné domácí rozkazy 1939 – 1945, šk. 2, č. 9/1940, čl. IV, *Soznam podnikov /kaviarní, reštaurácii a pod./, ktoré dôstojník v rovnošate môže navštevovať*.

covať.⁴⁸ Dostalo se i na společenské večírky gážistů, kterých bývalo zneužito k útokům na důstojnický sbor a tak vlastně na armádu samotnou. Každý společenský večírek útvaru pak podléhal schválení, musel se uvést důvod večírku, program, seznam pozvaných civilních osob a pořadatelského sboru a uplatňoval se zákaz podávání jakýchkoliv informací tisku.⁴⁹ „Pán minister NO nesúhlasí v tejto vážnej dobe s akýmkoľvek usporiadaním plesov dôstojníckymi sbormi a armádou, preto nech sa vôbec ani neporiadajú. Čo sa týka večierkov, posádkoví velitelia, velitelia útvarov a ústavov požiadajú osobitne o povolenie usporiadania veliteľstvo divízie“, tak si přání ministra interpretoval velitel 1. divíze Anton Pulanich.⁵⁰ Na velitelství 3. divíze si to poněkud upravili: „MNO. nesúhlasí s usporiadaním plesov dôst.[ojníckymi] sbormi a armádou, pretože tieto plesy vyžadujú na jednotlivcoch značné finančné náklady. Proti poriadaniu priateľských večierkov nemá námitek. Doporučujem, aby tieto večierky neboly poriadané často.“⁵¹

Pulanich již jako velitel 3. divíze zjistil, že se opakují případy výtržností ve veřejných místnostech zaviněných vojenskými gážisty. Zde shledával provinění proti důstojnické cti, které zasluhuje kárný postup. Nelíbilo se mu, že „gážista osobne zakročil preto, že hudba hrala maďarské piesne, alebo spoločnosť hovorila a spievala maďarsky. Toto jednanie sa nesrovnáva s ctou gážistu. Gážista neni žiadnym policajtom, lebo podomkom, aby v takých prípadoch zakročil.“ Pokud by gážista zjistil nějaké protiprávní jednání, měl odejít z místa činu a služební cestou žádat nápravu, pokud by sám zakročil, mohl by způsobit incident, který by poškodil armádu. Pokud gážista vycítil ve veřejné místnosti takovou náladu, která by mohla vyvolat nějaký incident, měl tuto opustit, aby nebyl do případného incidentu zatažen. Gážista se neměl vměšovat do soukromých záležitostí a chování třetích osob, pokud by zjistil, že se hudba nebo přítomná společnost chová provokativně či neslovensky, měl opustit bez nejmenší poznámky místnost, případně společnost a věc na druhý den hlásit služební cestou s cílem dosáhnout nápravy. „Stal sa prípad ďalej, že gážista pri slovnej potyčke svojho protivníka uderil rukou. Tak sa chová človek bez inteligencie, od ktorého nemožno požadovať, aby svoje nervy ovládal, ale nikdy nie gážista. Gentleman je vždy pánom svojich nervov. Človek, ktorý uderí svojho protivníka, týmto činom špiní len sám seba. Len najspodnejšia vrstva ľudskej spoločnosti si vybavuje čestné záležitosti pästou [...] Môže nastať výnimočný prípad, keď gážistu urazí niekto úmyselne bez toho, že by gážista dal k tomu príčinu. V takomto prípade nikdy nesmie reagovať gážista úradzkou, bez poznámky odíde a na druhý deň zakročí úradnou cestou.“ Pulanich jako nepřipustnou zhodnotil společnou docházku do veřejných zábavních podniků gážistů a mužstva, kde „spolu sedia a pijú [...] sa nesmie posedenie zvrhnúť na nemierne pitie, čo je prísne zakázané.“ Pulanich se podívoval, že gážisté mnohdy využívají mužstvo k zákrokům při vlastních incidentech, což co nejprísněji zakázal, neboť mužstvo může být využíváno pouze proti vojenským osobám podle služebního řádu a „nikdy nie proti ostatnému obyvateľstvu“. Nabádal každého gážistu, že se vyhne incidentům, pokud „nechodí do lokálov, kde sa schádzajú druhoradé elementy, ale navštevuje len najlepšie lokále“.⁵²

⁴⁸ VHA Bratislava, f. Ministerstvo národnej obrany – Dôverné domácí rozkazy 1939 – 1945, šk. 2, č. 23/1941, čl. V, *Tancovanie gážistov v kaviarňach - zákaz*.

⁴⁹ VHA Bratislava, f. Vyššie veliteľstvo 2 - Veliteľstvo divíznej oblasti 2 (1939 – 1940), šk. 14, sign. 14/24, Dôverný rozkaz č. 76/1939, čl. C-346, *Spoločenské večierky gážistov – nariadenie*.

⁵⁰ VHA Bratislava, f. Vyššie veliteľstvo 1 - Veliteľstvo divíznej oblasti 1 (1939 – 1945), šk. 95, sign. 95/198/1, Rozkaz č. 95/1939, čl. B-607, *Usporiadanie plesov dôstojníckymi sbormi - zakázane*.

⁵¹ VHA Bratislava, f. Vyššie veliteľstvo 3 - Veliteľstvo divíznej oblasti 2 (1939 – 1944), šk. 6, sign. 6/19, Dôverný rozkaz č. 119/1939, čl. B-444, *Usporiadanie plesov dôst.sborami a armádou*.

⁵² VHA Bratislava, f. Vyššie veliteľstvo 3 - Veliteľstvo divíznej oblasti 2 (1939 – 1944), šk. 7, sign. 7/28, Dôverný rozkaz č. 31/1940, čl. C-124, *Nedôstojne chovanie sa vojenských gážistov*.

Čatloš upozornil: „Časté a nemierne užívanie alkoholu, má ďalekosiahle zhubne následky. Svedčí o tom mnoho prípadov poslednej doby [...] Je pochopiteľné, že takéto prípady majú za následok kázeňské, kárne a súdne stíhanie, degradáciu a zničenie existencie.“⁵³ Právě alkohol byl příčinou většiny poklesků. V letectvu šlo o závažnou věc, šlo doslova o život. Letecký personál čelil poznámkám, že „letci mají veľa peňazí“. Tehdejší velitel slovenského letectva Ján Ambuš reagoval po svém: „Stále častejšie sa vyskytujú prípady opilosti u výk. [onných] letcov poddôst. [ojníkov] a mužstva. Je na nich poukazované, ako na dôsledok toho, že letci dostávajú prídavky. Došlo to tak ďaleko, že i vláda sa už vážne zabývala odňatím let. [eckých] prídavkov, alebo ich podstatným snížením.“ Nařídil, aby část leteckých přídatků byla ukládána na vkladní knížky. Velitelé letek měli vyšetřit finanční poměry leteckého personálu a u každého jednotlivce stanovit výši obnosu, který bude měsíčně ukládán. Případy opilosti se napříště měly trestat nejen kázeňsky, ale i případným odnětím nebo snížením leteckých přídatků.⁵⁴ O závažnou věc šlo i u dělostřelectva, zejména při ostrých střelbách. Jak se říkalo, mužstvo má být odpočaté, tj. dobře se vyspat, a důstojníci svěží. Velitel výcvikového tábora v Lešti mjr. del. Július Smutný byl nucen vydat 8. srpna 1939 rozkaz, ve kterém připomenul: „Trestuhodné je, keď mužstvo je v spánku po večierke rušené zabávajúcimi sa a neartikulovanými tonmi spievajúcich dôstojníkov.“⁵⁵ O den později následoval rozkaz velitele dělostřelectva hlavního vojenského velitelství pplk. del. Jozefa Turance, který ohodnotil chování některých důstojníků domácím vězením (jeden z kázeňských trestů – pozn. O. P.). Mjr. del. Jozef Vogl, velitel školy na důstojníky dělostřelectva v záloze: „Zo dňa 7. na 8. aug.[usta] 1939 použil v dôstojníckej jedálni na Oremláze príliš mnoho alkoholických nápojov v prítomnosti viacerých nižších a podriadených dôstojníkov a mužstva, čím sa pred nimi zosmiešňoval a dával im týmto svojim chovaním veľmi zlý príklad.“ V silně podnapilém stavu se ráno 8. srpna odebral s frekventanty školy na pozorovatelnu, kde „bol jeho stav opilosti ešte tak znatelný, že sa zosmiešňoval ako veliteľ školy pred svojimi frekventantmi“. Mjr. del. Mirko Vesel, velitel Delostreleckého pluku 1, popíjel s ostatními. „Dňa 8. aug.[usta] 1939 nebol schopný pre podnapilý stav pri ostrej streľbe z del riadne konať povinnosti prislúchajúce mu ako veliteľovi pluku.“ Stot. del. František Klučík, velitel I. oddílu pluku, na tom byl stejně, neboť následkem podnapilosti „neriadi ostrú streľbu svojho oddielu v intenciach veliteľa delostrelectva HVV.“ Por. pech. Jozef Tvaroška, Peší pluk 3, t.č. frekventant pyrotechnického kurzu: „V ranných hodinách dňa 8. aug.[usta] 1939 rušil v podnapilom stave nočný klúd v tábore Oremláze.“⁵⁶

Právě obraz armády ve společnosti, resp. na veřejnosti dělal velení vrásky na čele.⁵⁷ Čatloš se k věci vyjádřil jasně: „Důstojníci sa musia všade – najmä vo spoločnosti a vo verejnom živote – spravovať sa a vystupovať vždy taktne a noblesne, ako to vyžaduje ich stav, ktorý predstavuje elitu národa. Důstojníková reč musí byť vybraná, nie vulgárna, aby vždy bolo badať, že ide o člena vybraného stavu slovenského národa. Důstojník musí vždy reprezentovať veliteľa, vychovateľa, radcu a vzdelaného muža. Pred voj.[enskou] jednotkou

⁵³ VHA Bratislava, f. Krajinské vojenské veliteľstvo Bratislava január – jún 1939, šk. 12, fasc. 12-27-30, č.j. 23.844, *Disciplína v armáde a vystupovanie na verejnosti*.

⁵⁴ VHA Bratislava, f. Hlavné vojenské veliteľstvo 1939 – 1940, šk. 16, č.j. 202.708. Velitel letky 3 npor. let. Mikuláš Guljanič byl potrestán odnětím leteckých přídatků za měsíc říjen 1939: „Dňa 22. októbra 1939 požił vo verejnej miestnosti také množstvo liehovín, že vlivom tohoto vzbudil verejné pohoršenie. Priťažujúcou je tá okolnosť, že menovaný bol pre opätovný takýto prípad už raz trestaný.“ VHA Bratislava, f. Hlavné vojenské veliteľstvo 1939 – 1940, šk. 76, č.j. 211.279.

⁵⁵ VHA Bratislava, f. Hlavné vojenské veliteľstvo 1939 – 1940, šk. 25, č.j. 204.719.

⁵⁶ VHA Bratislava, f. Hlavné vojenské veliteľstvo 1939 – 1940, šk. 25, č.j. 204.603.

⁵⁷ Kázeň v armádě lze bez pochybností označit za podlomenou. K projevům nekázně srov. PEJS, Oldřich. Ach ta kázeň ... Ze života slovenských vojáků. In *Vojnová kronika*, 2020, roč. 9, č. 2, s. 14-20.

a pred vojakmi vôbec, musí za každých okolností povznášať a chrániť prestíž veliteľského sboru.“⁵⁸ Že to však se stavovskou ctí dôstojníkov nebylo všeobecne valné, svedčí i veliteľské shromáždenie ve dňoch 28.-30. dubna 1940 v Bratislave, ktoré malo viesť k povzneseniu, uceleniu a zdisciplinovániu dôstojníckeho sboru. Své si rekli Jozef Tiso, Ferdinand Ďurčanský, generálny tajemník Jozef Kirschbaum, Alexander Mach, Ferdinand Čatloš, ale také vojenský katolícky duchovný pplk. duch. Albín Krásna, stavovským vecem dôstojníkov sa venoval pplk. del. Jozef Turanec. Skloňoval se význam cti a charakteru dôstojníka slovenskej armády. Nebývale obsáhlý prejav mal Vojtech Tuka, ktorý upozornil na pohodlnosť a povrchnosť pri plnení povinností ze strany dôstojníkov. „Každý telesne a duševne zdravý Slovák musí slúžiť pri vojsku, takže celý národ prejde touto výchovou. Vychovávať môže však len ten, kto súčasne slúži i za vzor svojim chovancom, preto dôstojnícky sbor nemá byť sice kastou, ale musí byť prvým stavom v národe [...] i ten najmenší nedostatok poslušnosti a disciplinovanosti oberie dôstojníka o česť. Opilstvo, kartárstvo, zadlženosť, rozhárané manželstvo diskvalifikujú dôstojníka.“ Tuka doslova varoval dôstojníky „pred nezriadenými zjavmi na poli lásky“, upozornil je, že „za vojenskými zradcami, špiónmi a zbabelcami skoro vždy sa skrýva nejaká žena pochybného charakteru“. A podpořil denunciacie uvnitř dôstojníckeho sboru. „Slovenský dôstojník musí byť vzorom cti. K tomu sa nedostanú len sebaopanovaním, ale musia aj svojich poblúďilých kamarátov vážne napomínať a ak to nepomôže, nemilosrdne odstrániť takéto individua z dôstojníckeho sboru. Národ musí mať záruku, že kto nosí dôstojnícky kabát slovenskej armády, už tým kabátom je legitimovaný ako bezúhonný kavalier.“⁵⁹ Dôstojnícké shromáždenie v Bratislave malo své dozvuky u pluků, odloučených oddilů a útvarů služeb, neboť jejich velitelé povinně na vlastních dôstojníckých a rotmistrovských shromáždeních museli vhodným způsobem seznámit přítomné s obsahem jednotlivých vystoupení s důrazem na význam, který je přikládán cti a charakteru dôstojníka, se zmínkou o sebevědomí dôstojníkov a rotmistrů. „Úvedení velitelia využijú všetky poznatky, ktoré získali z uvedených rečí v Bratislave k uceleniu, povzneseniu a k sdisciplinovániu ich dôst.[ojníckeho] a rtm.[rotmajistrovského] sboru v každom smere.“⁶⁰ Pečlivě se sledovalo, kdo z velitelů na těchto shromáždeních promluvil, „kto sa ho zúčastnil /ktoré útvary/, kedy a či boli so strany gážistov vznesené nejaké dotazy a aké“.⁶¹ Čatloš si tak ze života armády odvodil, že vojenským gážistům chybí neposkvrněná dôstojnícká česť. Došlo to tak daleko, že právě pod vlivem projevu Tuky, který hovořil o dôstojníkovi jako o prvním členovi složky národního života majícímu být vzorem a příkladem ve veškerém svém počínání, doslova na své podržené zaútočil: „Konštatujem, že mnohí na túto dôstojnícku česť nedbajú. Opilstvo, hazardné hry v karty, kopenie dlhov, neusporiadané manželstvá a konkubináty nesrovnávajú sa s dôstojníckou čťou, lebo ona je úzko spojená s mravným životom dôstojníka.“ Hrozil, že zverejní jména hříšníků. „Opakujú sa opilstvá a hrubé porušovanie dôstojníckej cti a etikety. Ba ani hazardné hry v karty a robenie dlhov nie sú ojedinelým zjavom v dôstoj-

⁵⁸ VHA Bratislava, f. Krajské vojenské veliteľstvo Bratislava január – jún 1939, šk. 12, fasc. 12-27-30, č.j. 23.844, *Disciplína v armáde a vystupovanie na verejnosti*.

⁵⁹ Slovák, 1940, roč. 22, č. 105, s. 4, *Otvorené slová o slavianskom blúznení*. Někteří dôstojníci situace využili a neváhali si vzít do Bratislavy i manželky a následně požadovali úhradu jejich jízdného a ubytování. „Ministerstvo národnej obrany upozorňuje, že k úhrade cestovných trov a prechodného ubytovania manželiek dôstojníkov, ktoré sa dobrovoľne účastnily zájazdu do Bratislavy, nieto právneho podkladu.“ Dôstojníkům se náklady proto dávaly k náhradě. VHA Bratislava, f. Vyššie veliteľstvo 3 - Veliteľstvo divíznej oblasti 2 (1939 – 1944), šk. 7, sign. 7/28, Dôverný rozkaz č. 62/1940, čl. B-255, *Dôstojnícké shromáždenie v Bratislave – pozvanie – dodavok*.

⁶⁰ VHA Bratislava, f. Vyššie veliteľstvo 2 - Veliteľstvo divíznej oblasti 2 (1939 – 1940), šk. 14, sign. 14/25, Dôverný rozkaz č. 40/1940, čl. C-161, *Poznatky z dôst.shromaždenia v Bratislave – nariadenie*.

⁶¹ VHA Bratislava, f. Vyššie veliteľstvo 2 - Veliteľstvo divíznej oblasti 2 (1939 – 1940), šk. 14, sign. 14/25, Dôverný rozkaz č. 41/1940, čl. C-166, *Poznatky z dôst.shromaždenia v Bratislave, nariadenie, dodavok*.

nickom sbore. Niektorí dôstojníci už upadli morálne natoľko, že úmyselne nesplácajú svoje dlhy. Prirodzene, že neusporiadaný život týchto nešťastníkov privedie k najnečestnejším skutkom, ako sú: spronevera, špionáž, falšovanie a koniec tejto klzkej cesty je žalár, pre ktorý neraz trpí nevinná rodina a najmä deti.“ Pripomněl, že „niektorí dôstojníci v opilosti, ale čo je ešte horšie i v striedanom stave nevyberajú si vo voľbe dámskej spoločnosti a zabávajú sa neraz vo verejnej miestnosti s vykričanou pobehlicou. Nehanbia sa ísť s takýmito osobami po ulici, čo vyvoláva pohoršenie a posmech verejnosti [...] Staly sa i také prípady, že dôstojník – muž žil bez vedomia svojej manželky s milenkou v konkubínate a nestaral sa o svoju rodinu. Je príznačné na pomery dôstojníckeho stavu, že neraz prichádzajú manželky na Ministerstvo národnej obrany ponosovať sa na svojich manželov pre podobné prípady.“ Zde se ohradil: „Ministerstvo národnej obrany nie je na to, aby urovnávalo a spravovalo manželský život dôstojníkov.“ Čatloš se proto odhodlal ke spuštění tajné akce, při níž měl každý aktivní důstojník předložit ve formě písemného výkazu všechny svoje dluhy, a to přímo jemu osobně.⁶² Něco podobného se snažil v roce 1939 řešit Malár jako vyšší velitel. „Z rôznych prípisov a udaní zistil som, že niektorý gážista je dosť zadlžený.“ Malár zamýšlel spustiť výhodnou splátkovou akci a prováděl za tím soupis dluhů, aby dluhy na více místech byly zaplacený a dotyčný gážista dlužil jen jednomu věřiteli. „Za tým účelom predložila mi všetci gážisti na zvláštnom archu a vlastnoručne napísané všetky dlhy a to kde a koľko, za čo, suma, jak starý je dlh a poznámka. Tento arch podpíšu prehlásením tohoto znenia: 'Prehlasujem na svoju dôstojnícku česť, že okrem shora na tomto papieri uvedených dlhov žiadne som nezamlčal, viacej nemám' - a podpis.“⁶³

Ušetřen nezůstal ani rotmistrovský sbor. Alexander Čunderlík jako velitel pozemního vojska zjistil, že „príslušníci rotmajistrovského sboru a poddůstojníci z povolania v poslednom čase vo viacerých prípadoch neprístojným chovaním ohrozili, poťažne poškodili dobré meno rotmajistrovského sboru a tým aj dobré meno vojska vôbec. Príčinou je skoro vždy nemierne použitie alkoholických nápojov.“ Upozornil všechny rotmistry, že ustanovení týkající se chování ve společnosti a vystupování na veřejnosti důstojníků, jsou i pro ně platná. „Každý rotmajster musí úzkostlivo dbať, aby dobré meno rotmajistrovského sboru neprístojným chovaním jednotlivcov nedalo príčinu k verejnej kritike so strany civ.[ilného] obyvateľstva a tým aby netrpelo aj dobré meno vojska. Veľmi veľké procento súdnych a kárnych deliktov má podklad práve v nemiernom použití alkoholu. Pretože ten, ktorý alkohol použil najčastejšie nie si je vedomý následkov svojich činov, je povinnosťou každého rotmajstra, aby v takomto stave neopustil kamaráta, ale aby sa o neho postaral a tým nedovolil poškiniť dobré meno rotmajistrovského sboru. Každý, kto takto v duchu družnosti a voj.[enského] kamarátstva neurobí, bude považovaný za spoluvinníka a ako taký bude bráný na zodpovednosť.“⁶⁴

Nešlo však pouze o společenský život a chování vojenských gážistů na veřejnosti. Čunderlík potrestal jednoho nižšího důstojníka, velitele výcvikového tábora, domácím vězením, neboť přijal ve svém služebním bytě ženskou návštěvu, kterou vydával za svou snoubenku, ta se zdržovala v táboře několik dní a byla představena i v důstojnícké jídelně. Čunderlík poukázal, že „je zakázané, aby slobodní dôstojníci si vodili poťažne nechávali prez noc vo svojich bytoch vo vojenských objektoch cudzie ženy.“ Upozornil, že „sa prieči dôstojníckej cti, aby dôstojník vydával ženu za svoju snubenicu, ktorá ho navštívila sama v súkromnom

⁶² PEJS, Oldřich. „Čatloš mladý generál - do armády oheň vliat“ : Ze zákulisí slovenského důstojnického sboru. In *Vojnová kronika*, 2018, roč. 7, č. 1, s. 8-9.

⁶³ VHA Bratislava, f. Vyššie veliteľstvo 3 - Veliteľstvo divíznej oblasti 2 (1939 – 1944), šk. 6, sign. 6/19, Dôverný rozkaz č. 43/1939, čl. C-140, *Dlhy gážistov - súpis*.

⁶⁴ VHA Bratislava, f. Veliteľstvo pozemného vojska 1940 – 1944, šk. 41, inv. č. 37, Dôverný rozkaz č. 5/1941, čl. C-11, *Rotmajstri a poddůstojníci z povolania – neprístojnosti*.

*byte, ba snád' ostala uňho cez noc, najmä keď táto okolnosť je známa tretej alebo viacerým osobám. Je pochopiteľné, že takáto žena je slabých morálnych kvalít a nepatrí do našej spoločnosti. Ženám podobných kvalít je zakázaný prístup do dôstojníckych jedáleň.*⁶⁵ Vymezil se nakonec obecně vůči známostem s ženami pochybné pověsti. „Mám zato, že vo väčšine prípadov ide o mladickú nerozvážnosť, preto upozorňujem veliteľov jednotiek /útvarov a ústavov/, že je ich povinnosťou sledovať mimoslužobný život dôstojníkov a ich spoločenské styky. Ak zistia, že dôstojník styka sa so spoločnosťou jemu neprimeranou, musia svojim zásahom predísť nežiaducemu zjavu.“⁶⁶ Netreba zdurazňovať, že v prípade nedbání na dôstojníckou česť došlo i na hrozby propustění do zálohy, ale i na nápravná opatření v podobě přednášek o společenském chování. „Na týchto prednáškach preberú všetkú látku do najmenších podrobností, aby každému jednotlivcovi bolo jasné, ako sa má v tej, či v onej situácii chovať.“⁶⁷

Pokud si vezmeme kárné řízení, které se stavovskou ctí přímo souviselo, nejprve bylo stanoveno, že Čatloš nařizuje jeho zavedení proti generálům, vyšším důstojníkům, důstojníkům nižších hodností a rotmistřům, kteří byli služebně přiděleni u ministerstva národní obrany (hlavního vojenského velitelství), nebo u útvarů, ústavů a úřadů podřízených přímo ministerstvu národní obrany (hlavnímu vojenskému velitelství), ale také proti vojenským gážistům služebně přiděleným do ciziny. Velitelé vyšších velitelství, resp. divizí pak měli nařizovat zavedení kárného řízení proti nižším důstojníkům a rotmistřům, kteří byli služebně přiděleni u vyššího velitelství (divize) a útvarů a ústavů podřízených příslušnému vyššímu velitelství (divizi). Jako kárné výbory I. stolice tak fungovaly kárné výbory vyšších velitelství (divizí) a kárný výbor hlavního vojenského velitelství a jako kárný výbor II. stolice pak odvolací kárný výbor zřízený u ministerstva národní obrany.⁶⁸ Netreba zdurazňovať, že na činnosti kárných výborů se mohli podílet jen důstojníci a rotmistři „*mravne vysoko stojací a disciplinovaní*“. Zanedlouho přišlo upřesnění, že se bývalé kárné výbory divizí a sborů slučují do jednoho kárného výboru u každého vyššího velitelství, který pak fungoval jako kárný výbor v I. stupni s kompetencí pro všechny důstojníky a rotmistry v příslušné oblasti vyššího velitelství, kromě generálů a důstojníků, kteří jsou na místech systemizovaných pro generály. Pro ty měl být zřízen kárný výbor ministerstva národní obrany. Ve II. stupni fungoval odvolací kárný výbor zřízený u ministerstva národní obrany. Legionářský kárný výbor byl zrušen.⁶⁹ Malár jako velitel *Vyššieho veliteľstva 3* v Prešově zřídil předběžně kárný výbor již 5. května 1939, ale ustanovil jen jeho předsedu, jímž se stal mjr. pech. Michal Širica (náhradníci velitel *Pešieho pluku 1* a velitel *Delostreleckého pluku 3*). Vytvořil však kancelář kárného výboru a určil jeho přednostu (škpt. pech. Antonín Souček) s přiděleným důstojníkem (por. pech. František Adam) a manipulačním rotmistrem (šrtm. Antonín Melichárek).⁷⁰ Řádný kárný výbor pak

⁶⁵ VHA Bratislava, f. Veliteľstvo pozemného vojska 1940 - 1944, šk. 41, inv. č. 37, Dôverný rozkaz č. 20/1941, čl. C-64, *Dámske návštevy v bytoch dôstojníkov – zákaz*.

⁶⁶ VHA Bratislava, f. Veliteľstvo pozemného vojska 1940 - 1944, šk. 41, inv. č. 37, Dôverný rozkaz č. 18/1941, čl. C-57, *Dôstojníci – nevhodné známosti so ženami – zákaz*.

⁶⁷ VHA Bratislava, f. Veliteľstvo pozemného vojska 1940 - 1944, šk. 41, inv. č. 37, Dôverný rozkaz č. 8/1941, čl. C-20, *Prednášky o spoločenskom chovaní - nariadenie*.

⁶⁸ VHA Bratislava, f. Vyššie veliteľstvo 3 - Veliteľstvo divíznej oblasti 2 (1939 - 1944), šk. 6, sign. 6/19, Dôverný rozkaz č. 12/1939, čl. B-38, *Kárne výbory - složené*.

⁶⁹ VHA Bratislava, f. Vyššie veliteľstvo 2 - Veliteľstvo divíznej oblasti 2 (1939 - 1940), šk. 14, sign. 14/24, Dôverný rozkaz č. 17/1939, čl. B-74, *Kárne výbory - obnovenie činnosti*.

⁷⁰ VHA Bratislava, f. Vyššie veliteľstvo 3 - Veliteľstvo divíznej oblasti 2 (1939 - 1944), šk. 6, sign. 6/19, Dôverný rozkaz č. 5/1939, čl. C-14, *Kárný výbor - zriadenie*.

zřídil 1. června 1939 a jeho předsedou ustanovil pplk. pech. Michala Širicu, přednostou kanceláře stot. pech. Jindricha Gazdu a manipulačním rotmistrem kanc. ofct. Karola Špitálnika.⁷¹ Ke zřízení kárného výboru *Vyššieho veliteľstva 1* v Trenčíne došlo 12. června 1939, přičemž jako jeho předseda byl ustanoven pplk. pech. Václav Ivičič (přednosta 1. oddělení), který jako důstojník české národnosti odešel ze slovenské armády a musel být nahrazen mjr. gšt. Ladislavem Lavothou, náčelníkem štábu. Stálým zpravodajem kárného výboru se stal stot. del. Ján Golian (nový přednosta 3. oddělení), rotmistrem pro kancelář kárného výboru pak rotmistr 2. oddělení štábu.⁷² Předsedou kárného výboru *Vyššieho veliteľstva 2* byl 17. června 1939 ustanoven mjr. del. Ján Kallo (velitel *Automobilného pluku 1*).⁷³

Čatloš ustanovil za předsedu kárného výboru ministerstva národní obrany pplk. del. Jozefa Turance, velitele dělostřelectva hlavního vojenského velitelství, a za jeho zástupce určil mjr. pech. Františka Krakovského, velitele pěchoty hlavního vojenského velitelství. Předsedou odvolacího kárného výboru se stal gen. I. tr. Rudolf Viest.⁷⁴ Odchodem Viesta do emigrace se mnohé změnilo, k čemuž přispěla i reorganizace ministerstva národní obrany z konce roku 1939. V I. stolici měly fungovat kárný výbor ministerstva národní obrany pro nižší a vyšší důstojníky a rotmistry a kárný výbor ministerstva národní obrany pro generály a v II. stolici odvolací kárný výbor ministerstva národní obrany. „*Následkom tejto podstatnej zmeny čo sa týka druhu kárnych výborov nariaďujem, aby v budúcnosti všetky poklesky dôstojníkov a rotmajstrov, ktoré veliteľstva divízie, útvarov, úradov a ústavov uznajú, že patria kárnemu pojednaniu, predložili osobnému oddeleniu ministerstva národnej obrany k ďalšiemu prejednaniu.*“⁷⁵ Čatloš určil pro kárný výbor ministerstva národní obrany I. stolice nové členy. Předsedou zůstal Turanec, zpravodajem se stal mjr. just. JUDr. Samuel Korbeľ, členy mjr. pech. Julius Surový, mjr. pech. Rudolf Tesárek a stot. pech. Michal Lokšík.⁷⁶ Následně ustanovil i předsedu odvolacího kárného výboru, jím určil gen. II. tr. Alexandra Čunderlíka. Místa členů odvolacího kárného výboru zůstala však neobsazená.⁷⁷ Čatloš pak 16. února 1940 vytvořil vlastně nový kárný výbor, do jehož řad určil za členy pplk. aut. Jána Krenčeja, mjr. pech. Františka Krakovského, mjr. just. JUDr. Samuela Korbeľa a mjr. gšt. Alojze Ballaya. Také však najmenoval jejich náhradníky mjr. pech. Martina Palkoviče, mjr. del. Jozefa Smutného, mjr. pech. Antona Vicka a stot. just. JUDr. Ivana Trebichavského.⁷⁸ Rozsáhlá reorganizace slovenské armády provedená na podzim 1940 pak vyvolala potřebu zřízení nového odvolacího kárného výboru pro všechny ge-

⁷¹ VHA Bratislava, f. Vyššie veliteľstvo 3 - Veliteľstvo divíznej oblasti 2 (1939 – 1944), šk. 6, sign. 6/19, Dôverný rozkaz č. 15/1939, čl. B-47, *Kárný výbor - zriadenie*.

⁷² VHA Bratislava, f. Vyššie veliteľstvo 1 - Veliteľstvo divíznej oblasti 1 (1939 – 1945), šk. 93, sign. 93/184/1, Dôverný domácí rozkaz, č. 15/1939, čl. 2, *Kárný výbor v.v.I – zriadenie*; č. 24/1939, čl. 6, *Oprava*.

⁷³ VHA Bratislava, f. Vyššie veliteľstvo 2 - Veliteľstvo divíznej oblasti 2 (1939 – 1940), šk. 14, sign. 14/24, Dôverný rozkaz č. 21/1939, čl. C-92, *Kárný výbor VV.2 – určenie predsedu*.

⁷⁴ VHA Bratislava, f. Ministerstvo národnej obrany – Dôverné domácí rozkazy 1939 – 1945, šk. 2, č. 17/1939, čl. II, *Kárne výbory – ustanovenie predsedu u kárneho výboru MNO. a odvolacieho KV. pri MNO*.

⁷⁵ VHA Bratislava, f. Vyššie veliteľstvo 1 - Veliteľstvo divíznej oblasti 1 (1939 – 1945), šk. 93, sign. 93/185/1, Dôverný rozkaz č. 3/1940, čl. B-22, *Složenie kárnych výborov – návrh na zmenu*.

⁷⁶ VHA Bratislava, f. Ministerstvo národnej obrany – Dôverné domácí rozkazy 1939 – 1945, šk. 2, č. 32/1939, čl. I, *Kárný výbor MNO. /HV.V./ - složení*.

⁷⁷ VHA Bratislava, f. Ministerstvo národnej obrany – Dôverné domácí rozkazy 1939 – 1945, šk. 2, č. 37/1939, čl. I, *Čunderlík Alexander; gen. II. tr., ustanovenie*.

⁷⁸ VHA Bratislava, f. Ministerstvo národnej obrany – Dôverné domácí rozkazy 1939 – 1945, šk. 2, č. 7/1940, čl. I, *Ustanovenie členov kárneho výboru MNO*.

nerály, dôstojníky a rotmistry. Predsedou byl ustanoven gen. II. tr. Anton Pulanich, členy pak pplk. pech. Pavel Kuna (*Peší pluk I*), pplk. pech. František Krakovský (*Vojenská akadémia*), pplk. aut. Benedikt Dúbravec (*Ministerstvo národnej obrany*) a pplk. just. JUDr. Fridrich Wirth (*Hlavný vojenský súd*), náhradníky z ministerstva národnej obrany pplk. gšt. Karol Peknik, pplk. pech. Michal Lokšík, pplk. pech. Ladislav Bodický a mjr. just. JUDr. Samuel Korbel.⁷⁹

Čatloš dôrazne apeloval, aby si vojenští gázisté byli vedomi svých stavovských povinností, což by jim bránilo dopustit se stavovského poklesku. „*Treba sa snažiť, aby armáda dosiahla v národe toho postavenia, ktoré jej patrí. V celom našom okolí sa hlása vlastenectvo a brannosť národov. Armáda musí národ vychovávať. Pre tento cieľ musí byť velit.[elský] sbor na úrovni. Jednotlivcov, ktorí škodia, treba odstrániť. Som presvedčený, že je lepšie mať menší počet dobrých dôstojníkov /rotmajstrov:/, ako viacej a nezodpovedných, ktorí hatia správny rozvoj a nakazia svojim planým príkladom i ostatných. Treba bezodkladne zakročiť kázeňsky, kárne a súdne proti osobám, ktoré sa provinia proti duchu a dobrému menu slovenskej armády. A naopak, treba použiť všetky prostriedky a spôsob k tomu, aby vlastenecký a kresťanský duch a dobrá nálada zavládla a opanovala na trvalo všetkých príslušníkov vojska. Špatné činy trestajte a vykoreňte, dobré činy pochváľte a odmeňte!*“⁸⁰

Reglementování sňatků

Důstojník nebo rotmistr potřeboval k uzavření manželství souhlas vojenské správy podle předpisu A-V-7 (Sňatky důstojníků) a A-VI-1 (Předpis pro rotmistry). Zamilovanost či láska, anebo slib manželský či zasnoubení zde nehrály žádnou roli. Se vznikem slovenské armády nabyli její vojenští gázisté dojem, že tento předpis z dob společné československé armády přestal platit. Jak se mýlili! Ministerstvo národnej obrany 19. května 1939 upozornilo, že vše je při starém a „*aby v budúcnosti bolo postupované riadne podľa predpisu a to ešte rigoróznejšie ako sa postupovalo skôr*“.⁸¹ Tam, kde dříve rozhodovalo ministerstvo národnej obrany nebo zemské vojenské velitelství, nyní rozhodovalo ministerstvo národnej obrany, kde dříve rozhodoval velitel sboru, přešla pravomoc na velitele vyššího velitelství. K projednání žádosti o souhlas k uzavření manželství se zřizovaly sňatkové komise (*sobášne komisie*). Náčelník štábu hlavního vojenského velitelství Štefan Jurech určil 2. června 1939 do sňatkové komise pro ministerstvo národnej obrany a hlavní vojenské velitelství za členy pplk. del. Jána Krenčēja, mjr. gšt. Karola Peknika a mjr. gšt. Alojza Ballaya (náhradníci mjr. dopl. Gregor Zapletal a mjr. pech. Julius Surový). Před zřízením komise se žádostmi zabýval katolický duchovní pplk. duch. František Kovalčík jako referent sňatků. Sňatková komise pro rotmistry nebyla nejprve zřízena pro malý počet přidělených rotmistrů a jejich žádostmi se měla zabývat sňatková komise důstojníků, což také činila a k jednání si zvala rtk. správ. zbroj. Štefana Galbavého za rotmistrovský stav.⁸² Vlastní sňatková komise pro rotmistry se sešla až 8. ledna 1940 (Morvic, Lakota, Choreň, Naďo, dôst. zást. Štefan Čuleň), ale dále působila ve složení předseda mjr. tel. Ján Morvic, členové zvk. pech. Mikuláš Lakota a zvk. kanc.

⁷⁹ VHA Bratislava, f. Ministerstvo národnej obrany – Dôverné domáci rozkazy 1939 – 1945, šk. 2, č. 48/1940, čl. V, *Odvolační kárný výbor – zriadenie a ustanovenie členov*.

⁸⁰ VHA Bratislava, f. Krajské vojenské veliteľstvo Bratislava január – jún 1939, šk. 12, fasc. 12-27-30, č.j. 23.844, *Disciplina v armáde a vystupovanie na verejnosti*.

⁸¹ VHA Bratislava, f. VHA Bratislava, f. Krajské vojenské veliteľstvo Bratislava január – jún 1939, šk. 10, fasc. 10-16-9, č.j. 23371, *Sobášne dôstojníkov - povoľovanie*.

⁸² VHA Bratislava, f. Ministerstvo národnej obrany – Dôverné domáci rozkazy 1939 – 1945, šk. 2, č. 16/1939, čl. III, *Sobášna komisia pre MNO.-HVV. – určenie*.

Pavel Dudzík (náhradníci zvk. správ. zbroj. Vendelín Choreň a zvk. kanc. Pavel Naďo).⁸³ Rozsáhlá reorganizace slovenské armády provedená na podzim 1940 pak vyvolala potřebu určení nových členů sňatkové komise pro důstojníky u ministerstva národní obrany dnem 1. října 1940: předseda pplk. aut. Benedikt Dúbravec, členové mjr. pech. Ján Stenzinger a mjr. konc. Gregor Zapletal (náhradníci mjr. kanc. Michal Hefka a mjr. tech. zbroj. Vladimír Haviar).⁸⁴ Totéž se týkalo sňatkové komise pro rotmistry: předseda pplk. pech. Ladislav Bodický, členové dôst. zást. kanc. Mikuláš Lakota a dôst. zást. pech. Ondrej Michna (náhradníci dôst. zást. kanc. Gerhart Loffay a dôst. zást. hosp. Ambroz Dittrich).⁸⁵

Sňatkovou komisi u *Vyššieho veliteľstva I* v Trenčíně tvořili jako členové pplk. intend. Filip Cramer (přednosta intendantce), stot. del. Vojtech Svíček (přednosta autovojska) a stot. del. Ján Golian (přednosta 4. oddělení), náhradníky se stali stot. ú. k. Artur Šefčík a stot. duch. Anton Lednický.⁸⁶ Do sňatkové komise rotmistrů byli zvoleni jako členové zvk. kanc. Jakub Hnidka (přednosta pomocného úřadu) a zvk. úč. Ján Goga (hospodář), náhradníky se stali d.zást. Štefan Šedivý a d.zást. Jozef Holý.⁸⁷ Ve sňatkové komisi důstojníků velitelství 2. divize působili jako předseda stot. del. Jozef Houdek a jako členové stot. jazd. Elemér Polk a Julius Nosko.⁸⁸ Ve sňatkové komisi gázistů mimo hodnostní třídu u velitelství 3. divize v Prešově jako předseda působil mjr. zdrav. MUDr. Ján Paškan.

Sňatkové komise zřizovaly i jednotlivé útvary, úřady a ústavy, souhlas k uzavření sňatku pak dával většinou jejich velitel, pokud byly splněny všechny podmínky.⁸⁹ Ale např. *Ústredná zbrojnica* Trenčín žádnou komisi neměla, kromě velitele stot. tech. zbroj. Jozefa Michalce tam sloužil už pouze žadatel o povolení sňatku por. tech. zbroj. Juraj Zemaník,⁹⁰ v případě *Automobilnej zbrojovky* Trenčín tam sloužil jako jediný v úvahu připadající člen její velitel npor. tech. zbroj. Ing. Arnošt Gavalovič.⁹¹ Předsedou sňatkové komise totiž nemohl být velitel útvaru, neboť podával k žádosti vlastní posudek. Pro nedostatek přesných údajů

⁸³ VHA Bratislava, f. Ministerstvo národnej obrany – Dôverné domáci rozkazy 1939 – 1945, šk. 2, č. 2/1940, čl. II, *Sobášna komisia rotmajstrov pre MNO./HVV./ – určenie*, č. 5/1940, čl. III, *Dôv.domáci rozkaz čís.2 z roku 1940 – oprava*.

⁸⁴ VHA Bratislava, f. Ministerstvo národnej obrany – Dôverné domáci rozkazy 1939 – 1945, šk. 2, č. 35/1940, čl. V, *Sobášna komisia dôstojníkov u MNO. – určenie členov*.

⁸⁵ VHA Bratislava, f. Ministerstvo národnej obrany – Dôverné domáci rozkazy 1939 – 1945, šk. 2, č. 35/1940, čl. VI, *Sobášna komisia rotmajstrov u MNO. – určenie členov*.

⁸⁶ VHA Bratislava, f. Vyššie veliteľstvo 1 - Veliteľstvo divíznej oblasti 1 (1939 – 1945), šk. 93, sign. 93/184/1, Dôverný domáci rozkaz, č. 21/1939, čl. 4, *Článok 2, dôv.dom.rozkazu č. 19, oprava*.

⁸⁷ VHA Bratislava, f. Vyššie veliteľstvo 1 - Veliteľstvo divíznej oblasti 1 (1939 – 1945), šk. 93, sign. 93/184/1, Dôverný domáci rozkaz č. 21/1939, čl. 2, *Výsledok voľby členov do sňatkovej komisie rotmajstrov*.

⁸⁸ VHA Bratislava, f. Hlavné vojenské veliteľstvo 1939 – 1940, šk. 20, č.j. 203.513, šk. 81, č.j. 212.490.

⁸⁹ Uvedme např., že u *Pešieho pluku 4* Bratislava pôsobila sňatková komisa dôstojníkov ve složení předseda mjr. pech. Anton Vick, členové mjr. pech. Jozef Benedik a npor. pech. Alojz Šimo; u *Delostreleckého pluku 3* Prešov fungovala komisa ve složení předseda mjr. del. Jozef Zadžora, členové stot. del. Ján Kohel a npor. del. Alexander Rott; u *Leteckého pluku* Piešťany pro důstojníky předseda stot. let. Mikuláš Lisický a členové npor. let. Vladimír Kačka a Ivan Novotný, resp. Jozef Remeň a pro rotmistry předseda stot. let. Mikuláš Lisický, členové dôst. zást. let. Gerhard Loffay a dôst. zást. pom. zdrav. Ján Kvapil; v *Samostatnom prápore I* Spišská Sobota předseda stot. pech. Belo Mládek, členové stot. pech. Koreň-Bakara Metod a František Jesenský; u *Pešieho pluku 5* Nitra sňatkovou komisi rotmistrů tvořili předseda mjr. pech. Ján Noščák, členové rtk. pech. Štefan Sťahel a dôst. zást. pom. zdrav. Vendelín Figel; u *Delostreleckého pluku 1* v Bratislavě byl určen do sňatkové komise pro rotné jako předseda mjr. del. Ján Brežík, velitel náhradního oddílu, se členy dôst. zást. Františkem Hepplerem a Františkem Velebou (náhradníci zvk. del. Jozef Košík a František Kubáth).

⁹⁰ VHA Bratislava, f. Hlavné vojenské veliteľstvo 1939 – 1940, šk. 16, č.j. 202.738.

⁹¹ VHA Bratislava, f. Hlavné vojenské veliteľstvo 1939 – 1940, šk. 21, č.j. 203.664.

o sňatcích v armádě pak ministerstvo národní obrany počátkem roku 1940 nařídilo „*predložiť soznamy povolení k sobášu všetkých gážistov, ktorým od 14. marca 1939 do dneška veliteľstvá divízií, útvarov, úradov a ústavov povolenie k sobášu vydali, alebo zamietli*“.⁹² Po přijetí nové organizace slovenské armády na podzim 1940 se zásadně upřesnily kompetence k povolování sňatků důstojníků, neboť povolení mohl vydat velitel divize, velitel vzdušných zbraní, velitel správy pracovního sboru důstojníkům přiděleným u podřízených jednotek v jejich oblasti, dále velitel pozemního vojska důstojníkům přiděleným u velitelství pozemního vojska a u jednotek podléhajících přímo velitelství pozemního vojska, a to jen v těch případech, pokud důstojníci a jejich snoubenky úplně vyhovovali kladeným podmínkám pro udělení povolení ke sňatku. Ve všech sporných případech příslušelo právo udělit souhlas výhradně ministerstvu národní obrany.⁹³

U důstojníků a rotmistřů se mělo zabránit vážnému nebezpečí, že zamýšleným manželstvím budou ohroženy vyšší vojenské zájmy, či ohroženo dobré jméno armády, anebo se manželstvím dotyční uvedou do stavu nouze. Z tohoto důvodu důstojník nesměl mít nižší služné než důstojníci v stupni d) 8. platové stupnice (tj. 15.600 Ks ročně)⁹⁴ a nesměl být mladší 28 let.⁹⁵ Netřeba zdůrazňovat, že vyvolená (*mladucha*) i její příbuzní museli být kromě jiného mravně zachovalí a státně spolehliví, upoutá i nutnost předložení dokladu o schopnosti finančně pokrýt samotnou svatbu. Rotmistři rovněž museli být starší 28 let se služným nejméně 2. stupně III. platové stupnice (tj. 7860 Ks ročně). Nechybělo dobrozdání sňatkové komise a dobrozdání gážistů jiných útvarů, kteří znali snoubenku, potřebný byl i posudek gážistova představeného, včetně zdravotního stavu. Při posuzování došlých žádostí však vyšlo najevo, že žádající gážista nevyhovuje věkově, nemá předepsanou hodnotu a platovou stupnici, nedoloží ověřený doklad o výši věna snoubenky, která zase není slovenskou státní občankou, nemá věno, z prohlášení jejich rodičů nevyplývá, že by řádně věno vypláceli či přispívali na její domácnost. Ministerstvo národní obrany tak získalo „*dôjem, že mladí dôstojníci pri ich nízkej platovej stupnici a pri malom alebo žiadnom vene snúbenky neuvažujú do akých finančných nesnází a dlhov by sa uviedli manželstvom*“.⁹⁶ Důstojníkům a rotmistřům se dostalo řádného ponaučení. „*Je nečestné a ukazuje na slabý charakter, keď mladý dôstojník /rotník/ naväzuje vážne známosti a sľubuje manželstvo, keď apriori musí vedieť, že pre jeho sobáš nie sú stanovené podmienky splnené. Pri posudzovaní vhodnosti snúbenky je preto mať na zreteli nielen jej mravnú zachovalosť, ale aj ostatné okolnosti.*“ Důstojníci byli nabádáni, aby si ještě před navázáním známosti(!) získali spolehlivé informace o snoubence a její rodině. Jejich velitelé měli na ně uplatňovat svůj vliv, měli sledovat jejich soukromý život, „*keď pozoruje, že jeho podriadený začína známost, kde predpísané podmienky nie sú splnené, aby zavčasu mu dohovoriť, poradil, event. kamarád-*

⁹² VHA Bratislava, f. Vyššie veliteľstvo 3 - Veliteľstvo divíznej oblasti 2 (1939 – 1944), šk. 6, sign. 6/19, Dôverný rozkaz č. 22/1940, čl. B-88, *Sobáše gážistov – povolovanie, hlásenie*.

⁹³ VHA Bratislava, f. Veliteľstvo pozemného vojska 1940 - 1944, šk. 43, inv. č. 50, Rozkaz č. 25/1941, čl. B-128, *Sobáše dôstojníkov – kompetencia udeľovania povolení – úprava*.

⁹⁴ Výjimku tvořili důstojníci vzeší z řad rotmistřů, starší 35 let.

⁹⁵ Tuto věkovou hranici mohlo ministerstvo národní obrany zvýšit až do 35 let v těch služebních oborech, kde by to bylo odůvodněno zvláštní povahou služby.

⁹⁶ VHA Bratislava, f. Vyššie veliteľstvo 2 - Veliteľstvo divíznej oblasti 2 (1939 – 1940), šk. 14, sign. 14/24, Dôverný rozkaz č. 29/1939, čl. B-134, *Sobáše dôstojníkov – predkladanie žiadostí, nedostatky*. Důstojníci si však stěžovali na špatné materiální zabezpečení. Čatloš se proto dušoval, že se vláda snaží hmotně zajistit nezávislost důstojnického stavu a přislíbil, že „MNO benevolentnejšie bude udeľovať povolenie sobášov s hľadiska materiálneho zaistenia, ale s tým väčším dôrazom na mravnú čistotu manželstva.“ VÚA - VHA Praha, f. Sbírka dokumentů armády Slovenské republiky 1939 – 1945, šk. 33, inv. č. 26/29, Ministerstvo národnej obrany č.j. 159.981, *Neprístojnosti dôstojníkov a rotmajstrov*.

ským spôsobom ho upozornil urobiť takej známosti koniec. Tým sa ušetrí neskoršie žiadateľovi o povolenie sobáša veľa neprijemností a sklamaní [...]. Známosti povrchne naviazané privádzajú gážistov postupom času často do kritickej a ich samých kompromitujúcej situácie, menovite keď príde k splneniu sľubu a voj.[enská] správa majú svoje vážne dôvody pre sobáš dôstojníkov a rotmajstrov sobáš nemôže povoliť. V týchto kritických prípadoch siahajú žiadatelia, ich snúbenky, jej a jeho príbuzní k intervenciám na rôznych miestach o povolenie k sobášu.“ Jurech jako veliteľ 2. divízie se rozhorlil nad prípady konkubinátů. „Upozorňujem tiež na zákaz konkubinátu voj.[enských] gážistov. Konkubinát t.j. spoločensvo života muža a ženy, ktoré neni založené formou stanovenou zákonom, považuje veľká väčšina občianstva za pomer mravne aj spoločensky neprípustný a odsudzuje tých, ktorí v takom pomere žijú. Je nepochopiteľné, jak môže dôstojník lebo rotmajster žiadať o povolenie sobášu s konkubínou. Žena konkubína ipso facto je mravne menejcenná a sama podáva zjavný dôkaz, že nemôže prísť vôbec v úvahu jako manželka dôstojníka. Žena, ktorá sa nechá živiť poručikom, dokazuje, že nemá prostriedkov a ani si nemôže tieto prostriedky na živobytie poctivou cestou zaistiť. Tu je ovšem zřejmá affinita s prostitúciou. Dôstojník, žijúci v konkubináte podáva dôkaz svojej mravnej a charakterovej menejcennosti a prezradzuje veľkú medzeru vo svojich duševných hodnotách. Preto konkubinát voj.[enských] gážistov je na újmu cti a dobrého mena sboru voj.[enských] gážistov a vojska vôbec.“⁹⁷ Malár jako veliteľ 3. divízie si povšimnul i délesloužících poddůstojníků. „Z predostretých žiadostí dšl. podd. mám dojem, že privádzajú vyvolenú snúbenku do iného stavu len preto, aby dosiahli skoršieho povolenia sobášu a neuvedomujú si, že v prípade zamietnutia žiadosti poškodili svojím činom nanajvýš ľahkomyselné česť dievčata, ktoré im slepo dôverovalo.“⁹⁸ Pulanich jako veliteľ 1. divízie upozornil i na prípad: „Dôstojník sadne na lep osobe pochybnej povesti, je nachytený pri intymnom styku, ktorý nezostane bez následkov a žiada o povolenie k sobášu.“⁹⁹ Jurech ani Malár neznali „bratra“: „Rozhodol som sa do všetkých dôsledkov pridržiať sa platných predpisov a ustanovenia a povoliť sňatok len vtedy, keď stanovené podmienky sú na 100 % splnené. Každé výnimočné rozhodnutie voj.[enskej] správy nesie so sebou rôzne nespokojnosti, keď sa v jednom prípade vyhoví a v druhom nevyhoví. Akekoľvek intervencie zakazujem.“¹⁰⁰

Ministerstvo národní obrany rázně zasáhlo a pritvrdilo i v prípadoch, kdy se narodilo dítě (nemanželské), anebo důvodem žádosti o povolení sňatku bylo těhotenství partnerky. „Ministerstvo národnej obrany zistilo, že dochádza mnoho žiadostí dôstojníkov, rotmajstrov a najmä ďalejšlúžiacich poddôstojníkov o povolenie sobáša s takými snúbenkami, ktoré majú už dieťa, alebo sú ich snúbenky v treťom, 4., 5., 6., 7. mesiaci v tehotenstve. Z toho je vidno, že mladí dôstojníci, rotmajstri a zvlášť ďalejšlúžiaci poddôstojníci vedú život nemravný a nečestný. Mladý dôstojník, rotmajster a ďalejšl. poddôstojník si myslí, že privedením dievčata do tehotenstva, bude mu povolený sobáš [...] a že pre svoj čin bude mať k tomu zásadný dôvod, pre ktorý Ministerstvo národnej obrany je z dôvodov humánnych oprávnené vydať povolenie k sobášu. Taký príslušník armády jedná nečestne. Privedením dievčata do

⁹⁷ VHA Bratislava, f. Vyššie veliteľstvo 2 - Veliteľstvo divíznej oblasti 2 (1939 – 1940), šk. 14, sign. 14/24, Dôverný rozkaz č. 66/1939, čl. C-318, *Sobáš dôstojníkov a rotmajstrov z povolania*.

⁹⁸ VHA Bratislava, f. Vyššie veliteľstvo 3 - Veliteľstvo divíznej oblasti 2 (1939 – 1944), šk. 6, sign. 6/19, Dôverný rozkaz č. 124/1939, čl. C-460, *Sobáš dôst. a rtm. z pov. a dšl. poddôst.*

⁹⁹ VHA Bratislava, f. Vyššie veliteľstvo 1 - Veliteľstvo divíznej oblasti 1 (1939 – 1945), šk. 93, sign. 93/185/1, Dôverný rozkaz č. 2/1940, čl. C-17, *Sobáš dôstojníkov a rtm. z povolania a dšl. poddôst.*

¹⁰⁰ VHA Bratislava, f. Vyššie veliteľstvo 2 - Veliteľstvo divíznej oblasti 2 (1939 – 1940), šk. 14, sign. 14/24, Dôverný rozkaz č. 66/1939, čl. C-318, *Sobáš dôstojníkov a rotmajstrov z povolania*; VHA Bratislava, f. Vyššie veliteľstvo 3 - Veliteľstvo divíznej oblasti 2 (1939 – 1944), šk. 6, sign. 6/19, Dôverný rozkaz č. 124/1939, čl. C-460, *Sobáš dôst. a rtm. z pov. a dšl. poddôst.*

tehotenstva spôsobuje sebe a dievčaťu hanbu, pokoru voči ostatným ľuďom dobrej, mravnej, spoločenskej a náboženskej výchovy, čo má za následok v častých prípadoch veľmi zlé následky, jednak pre dievča samé tým, že mu kazí dobrú povesť, jednak pre seba, že podryva svoju autoritu a vážnosť [...] Taký dôstojník, rotmajster alebo ďalšíslužiaci poddôstojník takými činmi poukazuje na svoju duševnú slabosť, na neukáznenosť a nemorálnosť, čo tiež má vplyv na služobný výkon zvlášť v dnešnej dobe, kedy každý jednotlivec musí pracovať v dobro svojho národa s vypätím všetkých svojich síl.“ Ministerstvo národnej obrany pak suše oznámilo, že při budoucím posuzování žádostí o povolení sňatku nebude brát zřetel na nemanželské dítě nebo těhotenství, a nebude-li žádost vyhovovat podmínkám stanovených služebními předpisy, takovou žádost zamítne.¹⁰¹ Stal se tak případ, že důstojník, který byl zařazen před vznikem slovenského státu u útvaru v českých zemích, zanechal tam nemanželské dítě, jehož matkou byla služka. Uzavřít s ní manželství nemohl a byl nucen platit alimenty, čímž ohrozil svou existenci.¹⁰² „*Poučte gážistov, aby žiadosti o povolenie sobáša s cudzími štátnymi príslušnicami vôbec nepredkladali, nakoľko predloženie takých žiadostí je bezúčelné a zamietavé.*“¹⁰³ Jak k tomu vlastně došlo?

V pomnichovských dnech za společné československé armády v nejistotě, co s armádou bude a jak se bude vyvíjet její personální složení ve služebním stavu důstojníků a rotmistrů, došlo v listopadu 1938 k odkladu vyřizování žádostí o povolení k uzavření sňatku. Vedlo k tomu značné množství předkládaných žádostí, přičemž žadatelé mnohdy nesplňovali podmínky požadované příslušnými předpisy a pokyny. Vojenská správa se tak obávala nárůstu personálních nákladů. Ministerstvo národnej obrany proto nařídilo, aby bylo projednávání žádostí až do dalšího odloženo. Pouze v případě, že žádost plnou měrou vyhovovala předepsaným podmínkám a zasluhovala zvláštního zřetele, mohli velitelé výjimečně předložit žádost ministerstvu národnej obrany k rozhodnutí.¹⁰⁴ Žádosti některých důstojníků a rotmistrů, kteří se stali vojenskými gážisty slovenské armády, tak zůstaly nevyřízeny. Disponujeme vzorkem několika desítek žádostí o povolení sňatku, které byly projednávány slovenskou vojenskou správou v průběhu prvního roku existence slovenské armády, což nám umožňuje učinit několik závěrů. Nepochybně se frekvence žádostí v roce 1939 zvýšila, vojenští gážisté často řešili situaci tzv. konkubinátů s narozenými nemanželskými dětmi, doslova vynucovali souhlas k uzavření sňatku za pomoci různých přimluv, odvažovali se nemístných hrozeb opuštění vojenské služby, zamlčovali důležité skutečnosti ze svého majetkového statusu či statusu své snoubenky a její rodiny.¹⁰⁵ Dobrozdání ostatních důstojníků nebo rotmistrů ke snoubence nemohla plnit svou funkci, neboť při přesunu vojenských gážistů mezi útvary po celém Slovensku se navzájem ani pořádně neznali, notabene neznali ani snoubenku dotyčného „kolegy“. Všichni důstojníci nebo rotmistři daného útvaru však byli povinni podat dobrozdání o snoubence žadatele, i dokonce: „*Dobrozdania podajú aj tí dôstojníci, ktorí snúbenku nepoznajú,*“ nebo „*Dobrozdanie predložte i negatívne.*“ Jednoznačně se v řadách slovenské armády zahnízdila „falešná stavovská kolegialita“, neboť doporučovány k povo-

¹⁰¹ VHA Bratislava, f. Vyššie veliteľstvo 1 - Veliteľstvo divíznej oblasti 1 (1939 – 1945), šk. 93, sign. 93/185/1, Dôverný rozkaz č. 25/1940, čl. B-149, *Žiadosti gážistov a d'sl.póddost.povolenie sobášu-závady*.

¹⁰² VHA Bratislava, f. Vyššie veliteľstvo 2 - Veliteľstvo divíznej oblasti 2 (1939 – 1940), šk. 14, sign. 14/25, Dôverný rozkaz č. 27/1940, čl. B-107, *Žiadosti gážistov a d'sl.pódd.o povolenie sobáša - závady*.

¹⁰³ VHA Bratislava, f. Vyššie veliteľstvo 2 - Veliteľstvo divíznej oblasti 2 (1939 – 1940), šk. 14, sign. 14/25, Dôverný rozkaz č. 23/1940, čl. B-97, *Predkladanie žiadostí o povolenie sobáša - závady*.

¹⁰⁴ Sborník důvěrných výnosů ministerstva národnej obrany, č. 18/1938, čl. 169, *Sňatky důstojníků a rotmistrů, odklad vyřízení žádostí*.

¹⁰⁵ Velitel II. perutě mjr. let. Justin Ďurana se pozastavil, že „naši vojáci keď niečo chcú, svoje požiadavky reklamujú vyhrožovaním ako v tomto prípade, keď sa mu sňatok nepovolí okamžite pôjde domov.“ VHA Bratislava, f. Hlavné vojenské veliteľstvo 1939 – 1940, šk. 85, č.j. 212.920.

lení byly žádosti, které by vůbec za normálních okolností neměly překročit práh vojenské jednotky, v níž žadatel sloužil. „*Žiadosti sú rozlične formované, od veliteľa útvaru počínajúc všetkými predstavenými doporučané, hoci k tomu není zásadného dôvodu...*“¹⁰⁶ A ještě jedna věc, kdo si našel cestu k Čatlošovi, často uspěl, jak se tradičně říkalo „výjimečně“. A co tzv. „rodinkárstvo“? Rozhodně nechybělo. Není bez zajímavosti, že právě Čatloš zakázal intervence v osobních věcech, ale svému vlastnímu nařízení se zpronevěřoval. „*Veci, v ktorých sa najčastejšie intervenuje sú: - aby sa povýšil gážista, ktorý sa žaluje, že je dlho v doterajšej hodnosti, - aby sa mladý gážista vymenoval na pr. za veliteľa pluku pre svoje politické a národné zásluhy, hoci na túto funkciu nemá ani patričné vedomosti, ani skúsenosti, - aby sa premiestnil do inej posádky, kde má dom, majetok, alebo príbuzných atď., alebo aby sa v určitej posádke ponechal, - aby sa gážistovi povolil sobáš, ktorý mu už MNO zamietlo, atď. Pri tom sú vojenská gážisti natoľko sobeckí, že nedbajú, že splnenie ich požiadaviek môže poškodiť niektorého z ich druhov v povolani.*“¹⁰⁷

Ministerstvo národní obrany pokládalo za závalu, pokud snoubenkou byla cizí státní občanka. Malár jako vyšší velitel 25. července 1939 upozornil, že předpis A-V-7 uzavření manželství s cizinkou připouští. „*Súčasne hlásim, že väčšina dôstojníkov, ktorí slúžili v býv.[alej] čsl.[československej] armáde, je zasnúbená v Protektoráte alebo nevesty nachádzajú sa v území odstúpenom Maďarom a také zasnúbenia trvajú už vo väčšine prípadov niekoľko rokov. Zrušenie týchto zasnúbení uškodilo by dobrému menu slovenského dôstojníka a jeho vyspelej morálke, pretože mnohí má už také morálne záväzky, že od sobášu odstúpiť nemôže.*“ Ministerská sňatková komise zaujala nekompromisní stanovisko: „*Sobášna komisia je toho náhľadu, že okolnosť, keď nevesta žiadateľa je cudzou štátnou príslušnicou nie je jediným dôvodom k zamietnutiu žiadosti. Pri posudzovaní žiadosti je však bráný komisiou na túto okolnosť zreteľ, pretože MNO. sleduje ten účel, aby pokiaľ len možno dôstojníci si brali za manželky Slovenky.*“ Komise proto navrhla, aby byly zásadně zakázány sňatky s cizinkami, což Čatloš 18. srpna schválil s účinností od 1. září 1939. Do té doby bylo na ministerstvo předloženo 9 žádostí o povolení sňatku s cizinkou, povoleny byly 4 žádosti.¹⁰⁸ Malárovi se ještě podařilo povolit sňatek stot. del. Dušanu Jamriškovi (*Delostrelecký pluk 3*) se snoubenkou narozenou v Polsku a bydlící v okupovaném česko-moravském protektorátu, nebo por. del. Richardu Mandátovi (*Delostrelecký pluk 3*) se snoubenkou z okupovaného česko-moravského protektorátu, či zvk. úč. Františku Uldrychovi (*Delostrelecký pluk 4*) se snoubenkou narozenou na Podkarpatské Rusi. Postupovali tak i jiní velitelé. Por. del. JUDr. Anton Rašla, čekatel justiční služby u *Vojenského soudu* v Bratislavě, si po tomto zákazu podal žádost za vojenského tažení proti Polsku u *Nižšieho polného soudu*. Jeho snoubenka se narodila v Čechách, v březnu 1939 se vystěhovala s rodiči z Bratislavy do Prahy, kde její otec pracoval jako odborový rada na zemském úřadě. Ministerská sňatková komise se jeho žádostí zabývala dvakrát, právě kvůli její státní příslušnosti. Přednosta vojenského soudu stot. just. JUDr. Ivan Trebichavský rezolutně prohlásil: „*Keďže ide o osobu, ktorá nadobudla domovské právo na Slovensku po 30. októbri 1918, podľa § 1, odst. 2 ústavného zákona č. 255 zo dňa 25. septembra 1939 treba na ňu hľadieť dosiaľ ako na občana Slovenskej republiky.*“ A tak Rašla povolení dostal.¹⁰⁹ Por. pech. Alexander Ižo, velitel kulometné rotý *Samostatného praporu I* Banská Štiavnica, ale se snoubenkou-cizinkou neuspěl. Neváhal napsat Čatlošovi. „*Keby som povolenie k sňatku*

¹⁰⁶ VHA Bratislava, f. Vyššie veliteľstvo 3 - Veliteľstvo divíznej oblasti 2 (1939 – 1944), šk. 6, sign. 6/19, Dôverný rozkaz č. 37/1940, čl. B-154, *Predkladanie žiadostí o povolenie sobáša - závädy*.

¹⁰⁷ Vestník dôverný ministerstva národnej obrany, č. 3/1939, čl. 6, *Intervencie v osobných veciach – zákaz*.

¹⁰⁸ VHA Bratislava, f. Hlavné vojenské veliteľstvo 1939 – 1940, šk. 22, č.j. 203.921.

¹⁰⁹ VHA Bratislava, f. Hlavné vojenské veliteľstvo 1939 – 1940, šk. 16, č.j. 211.642.

nedostal, musel by som sa zriecť akt.[ívnej] služby v armáde, aby som mohol dostať svojej cti a znamenalo by to zničenie mojej existencie.“ Jeho snoubenka bola tehotná. O pomoc požádal evangelického biskupa Samuela Štefana Osuského. Čatloš prikázal, aby sa žádost znovu projednala i za prítomnosti pplk. del. Jozefa Turance a pplk. pech. Ladislava Bodického. Ten informoval evangelický biskupský úrad v Bratislave o dôvodoch zamietnutí žiadosti. „Ináč biskupský úrad bol i z cirkevného stanoviska toho názoru, že bolo by prospešné sobáš povoliť, lebo i keď nebude povolený menovaný i tak bude mať povinnosť starať sa o svoju známu a dieťa.“ Bodický rešil vec osobne v Liptovskom Sv. Mikuláši za prítomnosti veliteľa III/6. praporu stot. pech. Waltra Domese. Ižo prohlásil, že „jeho snúbenica je státna i politicky spoľahlivá a slúbil ju v tomto pomere udržať.“¹¹⁰ Uspel: „Z rozkazu p. ministra sa por. pech. Ižo Alexandrovi má vydať povolenie.“¹¹¹ Pulanich jako vyšší veliteľ se zase pochlubil, že vydal povolení por. jazd. Jánovi Strakovi (*Jazdecká korúhev I*) navzdory nedosažení potřebné věkové hranice a platové stupnice. „Naproti tomu o snúbenici menovaného pána podal sám pan minister MNO. tak priaznive dobrozdanie, že prekážky hore uvedené padly.“¹¹² Aby nepadly, když Straka byl Čatlošův švagr. Ani por. vet. MVDr. Ján Hovorka (kmenově *Delostrelecký pluk I*, jinak zástupce přednosty veterinární služby hlavního vojenského velitelství) si nemohl stěžovat, když mu bylo povoleno, i přes zákaz, vzít si Češku: „Nakol'ko p. minister gen. F. Čatloš dal prednostovi vet. oddel. HVV. mjr. vet. Dr. M. Ferjenčíkovi ústne súhlas a povolenie uzavreť sobáš menovaného por. vet. Dr. J. Hovorku so slečnou...“, aniž splnil věkovou hranici a platovou stupnici. Hovorka se dušoval, že je „presvedčený, ako o loyálnosti svojej slúbencie voči Slovákom, tak i o tom, že tento sobáš nebude mať vplyvu na mňa ako Slováka dôstojníka, ani na možnosť čo i len najmenšieho národnostného preorientovania sa.“¹¹³ Zvláštní případ představovali důstojníci v záloze, kteří t.č. vykonávali činnou službu. Por. pech. v zál. Alojz Naňák (*Náhradný prapor Pešieho pluku 5 Trenčín*) požádal o souhlas k cestě na okupovanou Podkarpatskou Rus, kde hodlal uzavřít sňatek. Šlo tedy o povolení k překročení hranice a udělení dovolené do zahraničí a také o bezpečnostní důvody. Stanovisko zpravodajského oddělení: „Jedná sa o dôstojníka v zálohe. Predpis o sňatkoch dôstojníkov na neho neplatí. Po stránke zprav. [odajskej] není námietok, lebo zdá sa, že v poli nebol, len u náhradného telesa, moc toho asi nevie a preto by ani moc nemôhol prezradiť.“(!)¹¹⁴

Záver

Na postavení důstojníků a rotmistrů, vojenských gážístů slovenské armády, se můžeme dívat z více úhlů. V armádním organismu je nepochybně založeno na hierarchii velení (nadřízenosti a podřízenosti), na služebním a hodnostním zařazení. Svou roli hraje stavovská kolegialita, smysl pro čest a sebeobětování. Ve slovenské společnosti se proto pěstoval idealizovaný obraz armády jako projevu dokonalosti zbaveného negativ okolního světa. Předpokládalo se, že gážísta, zejména důstojník, bude vzdělaný, zapojený do společenského a kulturního života, bude se důstojně chovat, ve společnosti a veřejném životě vystupovat vždy taktně a noblesně, jako člen vybraného stavu, který představuje elitu národa. Armáda jako silová instituce se proto budovala jako mocenská opora vládnoucího režimu.¹¹⁴ Každý

¹¹⁰ VHA Bratislava, f. Hlavné vojenské veliteľstvo 1939 – 1940, šk. 77, č.j. 211.641.

¹¹¹ VHA Bratislava, f. Hlavné vojenské veliteľstvo 1939 – 1940, šk. 21, č.j. 203.659.

¹¹² VHA Bratislava, f. Hlavné vojenské veliteľstvo 1939 – 1940, šk. 83, č.j. 212.745.

¹¹³ VHA Bratislava, f. Hlavné vojenské veliteľstvo 1939 – 1940, šk. 54, č.j. 208.290.

¹¹⁴ „Vojsko je stelesnením vnútorného poriadku, ktorý je prvým a najdôležitejším predpokladom udržania našej národnej samostatnosti. Táto je našim najcennejším majetkom, ktorý si budeme vedieť aj za cenu vlastných

gázista byl povinen vždy a všude na veřejnosti zaujímat kladné stanovisko k danému vojensko-politickému směru. Všemi prostředky tak bylo bráněno vlivu cizí propagandy z civilního prostředí.¹¹⁵ Tiso zdůraznil: „Dnes naša armáda musí byť politicky orientovaná a má politizovať, lebo armáda nie ochrancom rodu, alebo záujmov jednotlivcov, ale ochrancom jedného celku a to je národ. Naša politika sleduje iba jediný cieľ: blaho národa. Kto nepolitizuje v tomto smysle, je proti národu. Armáda je charakterom národa, lebo nemá ciele násilníckeho, neutláča násilie, ale získava si ich a konsoliduje. Armáda je budovateľským činiteľom národa.“¹¹⁶ K tomu ministr Ďurčanský zdůraznil: „Slovenský dôstojník najprv musí byť slovenským národovcom.“¹¹⁷ Gázistům se však zároveň zakazovala vlastní politická angažovanost, jejich chování na veřejnosti se korigovalo a jejich rodinné zázemí se regulovalo.¹¹⁸ Oni sami se tak dostávali pod kuratelu kárných výborů a sňatkových komisí. Čatloš sám vyslovil nespílitelné přání: „Z každej rodiny aspoň jeden člen mužského rodu mal by sa stať dôstojníkom. Pravda, toto bude túžbou rodičov iba vtedy, keď dôstojnícky sbor bude na takej výške cti a morálky, ktorá budí všeobecnú úctu a presvedčenie, že dôstojník v svojom povolani nevidí len zaistenie svojho postavenia a povinnosť brániť vlasť, ale aj povinnosť žiť mravný a cnostný život lojálneho občana Slovenskej republiky.“¹¹⁹ Němečtí vojenští berátoři si však o společenském chování slovenských důstojníků nedělali žádné iluze, jak o tom svědčí zpráva o chování se slovenského důstojnického sboru, kterou nechal v listopadu 1940 vypracovat velitel Německé vojenské mise genpor. Paul von Otto. Podle ní slovenští důstojníci nechápali dostatečně své povinnosti, chyběli jim sociální a hygienické návyky, problémy vytvářelo jejich mimoslužebné chování a společenské vystupování.¹²⁰ Slovenským gázistům se proto od počátku kladlo na srdce, aby si byli vědomi toho, že: „Nový priateľský pomer Slovenského štátu k nášmu veľkému susedovi – Nemeckej ríše odráža sa intenzívne v úzkej spolupráci armády slovenskej s armádou nemeckou. Tieto úzké vzťahy sa vyjadria postupne častým a nutným osobným stykom členov armády slovenskej s členmi armády nemeckej.“¹²¹ Turanec z vlastní zkušenosti důstojníkům připomínal: „Důstojníci nemeckí sú veľmi ochotní, pozorní a naprostejšieho kamarátskeho chovania. Pri cvičeniach na každú od-

životov brániť. Naša slovenská armáda musí byť vzorom disciplinovanosti a každý, kto by túto disciplínu svojvoľne a úmyselne porušoval, ohrožuje tým postavenie celého národa, je záškodníkom a vlastizradcom, a ako taký musí byť nemilosrdne odstránený.“ Slovák, 1939, roč. 21, č. 224, s. 2, *Čo hovoria o našej armáde*.

¹¹⁵ Čatloš se k této propagandě jasně vyjádřil: „Prekážky, ktoré sa kladú nepovolanými osobami pri budovaní našej armády, pramenia v šepkavej propagande, ktorá rozširuje nepravdivé zprávy, najmä v osobných veciach veliteľov. Cieľ tejto propagandy je jasný – prekážať v budovateľskej práci, odoberať a podkopávať snahu, chuť a dobrú vôľu veliteľom a takýmto spôsobom podryvať prácu armády.“ Slovák, 1940, roč. 22, č. 104, s. 3, *Armáda je budovateľským činiteľom národa*.

¹¹⁶ FABRICIUS, Miroslav – HRADSKÁ, Katarína. *Jozef Tiso. Prejavy a články. Zv. II. (1938-1944)*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2007, s. 223.

¹¹⁷ Slovák, 1940, roč. 22, č. 104, s. 3, *Armáda je budovateľským činiteľom národa*.

¹¹⁸ Poddůstojníkům z povolání se ženění přímo zakázalo. Jejich přijetí do vojenské služby bylo podmíněno svobodným stavem. „Vojenský poddůstojník z povolania nesmie počas služby uzavrieť manželstvo.“ Nariadenie s mocou zákona zo dňa 11. októbra 1940, o Sbere vojenských poddůstojníkov z povolania. In *Slovenský zákonník*, roč. 1940, čiastka 55, č. 260, účinnosť odo dňa 19. októbra 1940.

¹¹⁹ VÚA - VHA Praha, f. Sbirka dokumentů armády Slovenské republiky 1939 – 1945, šk. 33, inv. č. 26/29, Ministerstvo národnej obrany č.j. 159.981, *Nepřistojnosti důstojníků a rotmajstrov*.

¹²⁰ BAKA, Igor. Působenie Nemeckej vojenskej misie na Slovensku v roku 1940. In SYRNÝ, Marek (ed.). *Slovensko a Európa v roku 1940*. Banská Bystrica : Múzeum Slovenského národného povstania ; Katedra historie Filozofickej fakulty UMB v Banskej Bystrici, 2020, s.71-72.

¹²¹ VHA Bratislava, f. Vyššie veliteľstvo I - Veliteľstvo divíznej oblasti I (1939 – 1945), šk. 95, sign. 95/198/1, Rozkaz č. 30/1939, čl. B-270, *Vzájomný pozdrav medzi príslušníkmi slova nem. armády – úprava*.

bornú otázku ochotne odpovedajú, tak že kto zná nemeck[y] [...] môže získať bohaté skúsenosti [...] Pri spoločných večerách je účasť všetkých dôstojníkov povinná. Pri stole sa sedí v dlhých nohaviciach a bez opasku /: to je zásada: /:¹²² Důstojníci odchádzajúci „na skúsení“ (stage) k jednotkám nemeckej armády proto svůj odchod i příchod hlásili osobně i šéfovi německé vojenské mise, včetně ústní zprávy o zkušenostech a zážitcích.¹²³ Všem důstojníkům, kteří se účastnili stáže v Německu, bylo rovněž uloženo, aby buď sami po svém návratu, nebo ministerstvo národní obrany v jejich zastoupení poděkovalo příslušnému německému velitelství, útvaru či úřadu (ústavu), kde byla stáž vykonána, v zájmu korektních vztahů.¹²⁴ Náзор Němců na rotmistrovský sbor, ale zejména na slovenské poddůstojníky, kteří měli vlastně tvořit páteř armády, rovněž nebyl lichotivý. U mužstva nebudili respekt a měli malou autoritu, chyběla jim zodpovědnost a iniciativa. Výhodisko se mělo nacházet v osvojení si německé vojenské mentality.¹²⁵ Všeobecné výcvikové směrnice slovenské armády nacházely příčiny v nedostatku důstojníků, rotmistrů a poddůstojníků, takže jednotkám velí důstojníci bez zkušeností, jsou nerozhodní a nesamostatní, záložní důstojníci jsou měkkí, neenergičtí, nevědí, jak získat a udržet si patřičnou autoritu, poddůstojníci nemají vliv na mužstvo. Směrnice proto usměrňovaly výchovu především k poddůstojnickému sboru, který bylo potřeba postavit na „velitelské nohy“, t.j. vypěstovat u něho zodpovědnost, sebevědomí, přiměřenou samostatnost a velitelské vlohy nejen pro bojovou taktickou činnost, ale zejména v kasárenském životě a v každodenním zaměstnání.¹²⁶

Čatloš si bral výtky z německé strany k srdci. Právě koncem roku 1940 usměrňoval slovenský důstojnický sbor k jeho „ucelenosti“. *„Důstojník, ktorý nazerá na svoje povolanie ako na existenčný zdroj, nie je dobrým dôstojníkom a tým menej, keď na svoje povolanie nazerá ako na vedľajšie zamestnanie. Důstojník i poddůstojník je len vtedy dôstojníkom alebo poddůstojníkom na mieste, keď svoje povolanie koná s oduševnením pre vec samotnú*

¹²² VHA Bratislava, f. Hlavné vojenské veliteľstvo 1939 – 1940, šk. 97, č.j. 105.032. Důstojníci totiž během svého služebního nebo soukromého pobytu v Německu nereprezentovali dostatečně svou nejednotnou výstrojí slovenskou armádu, jak se to od slovenského důstojníka v cizině požadovalo (jeden měl holínky – čížmy, druhý dlouhé nohavice a polobotky – *poltopánky*, jiný zase pláštěnku). Důstojníci tak byli důrazně upozorněni, že je nutné dbát na jednotnou výstroj, neboť příslušníci německé armády a cizí branné moci přísně posuzují tuto nedbalost, když jednotná výstroj patří k základním a samozřejmým požadavkům příslušníků slovenské armády. VHA Bratislava, f. Ministerstvo národnej obrany – Dôverné domáci rozkazy 1939 – 1945, šk. 2, č. 19/1940, čl. I, *Slovenskí dôstojníci na zájazdoch v Nemecku – základy v ustrojovaní*. Potrestán byl např. stot. let. Mikuláš Lisický, neboť kromě letecké nekázně a neúcty k představeným také: „Dňa 24. júla 1940 pri služebnom pobyte v Mnichove naviazal známosť s ženou neznámeho pôvodu a povesti a dostavil sa s ňou v uniforme slovenského dôstojníka do restaurácie jedného z najlepších podnikov v Mnichove.“ VHA Bratislava, f. Vyššie veliteľstvo 2 - Veliteľstvo divízejnej oblasti 2 (1939 – 1940), šk. 14, sign. 14/25, Dôverný rozkaz č. 65/1940, čl. B-272, *Stot. let. Lisický Mikuláš - potrestanie*.

¹²³ VHA Bratislava, f. Ministerstvo národnej obrany – Dôverné domáci rozkazy 1939 – 1945, šk. 2, č. 13/1940, čl. III, *Skúsená dôst. u nem. armády – hlásenie odchodu a príchodu*; č. 51/1940, čl. III, *Poznatky zo skúsených v Nemecku*.

¹²⁴ VHA Bratislava, f. Ministerstvo národnej obrany – Dôverné domáci rozkazy 1939 – 1945, šk. 2, č. 8/1940, čl. IV, *Stáž v Nemecku – poďakovanie, oznámenie*.

¹²⁵ BAKA, Igor. Vznik a výstavba slovenskej armády (marec 1939 – október 1940). In PEKÁR, Martin – PAVLOVIČ, Richard (eds.). *Slovensko medzi 14. marcom 1939 a salzburskými rokovaniami : Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov VI*. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, Filozofická fakulta ; UNIVERSUM, 2007, s. 223. Čatloš si toho byl vědom: „I keď je úroveň slovenskej armády veľmi dobrá, treba vždy kriticky posudzovať výchovu a výcvik vojska a preto treba priznať i to, že sú i určité nedostatky, ktoré musíme postupne odstraňovať.“ Slovák, 1940, roč. 22, č. 104, s. 3, *Armáda je budovateľským činiteľom národa*.

¹²⁶ ŠUMICHRAST, Peter. Výchovná práca v slovenskej armáde v zázemí v rokoch 1939 – 1944. In *Vojenská história*, 2002, roč. 6, č. 2, s. 29-31.

*a pre jej vyšší smysel. Prvou podmienkou slovenského dôstojníka je česť, priamosť a nepoškrvnený charakter [...] Česť dôstojníka vyžaduje, aby mal vyvinutý smysel pre povinnosť, oddanosť k svojmu veliteľovi, chrabrosť a obetavosť. Neprestajnou výchovou a prísnyim požadovaním plnenia povinností dosiahneme ucelenosti dôstojníckeho sboru.*¹²⁷

O. PEJS: OFFIZIERE UND FELDWEBEL DER SLOWAKISCHEN ARMEE UNTER DER LUPE (1939 – 1940)

Die Gründung der slowakischen Armee war von einem kritischen Mangel an Offizieren und Feldwebeln im aktiven Dienst begleitet. Ihre Reihen wurden durch zu Ausbildungszwecken einberufene Militäranghörige sowie durch Reaktivierung aus dem Ruhestand, durch Rekrutierung oder von Amts wegen aufgefüllt. Jeder Offizier oder Feldwebel hatte einen kürzeren oder längeren Militärdienst in verschiedenen Dienstverwendungen und in unterschiedlichen militärischen Umgebungen und wurde im tschechoslowakischen Geist in der bisher gemeinsamen tschechoslowakischen Armee erzogen. Er wurde von der gesellschaftlichen Atmosphäre und Mentalität sowie von seinem familiären Hintergrund beeinflusst, der der Idee eines unabhängigen slowakischen Staates nicht immer positiv gegenüberstand. So blieb er offen für Propaganda, die dem neuen politischen Regime nicht zugeneigt war. Die Hauptschwäche der slowakischen Armee lag demnach gerade in der Heterogenität des Offizierskorps. Hohe Armeeangehörige befürchteten, dass radikale politische Führer die Armee als unzuverlässig bezeichnen und sich ausschließlich auf die Hlinka-Garde verlassen könnten. „Feindliche“ Propaganda, ob sie aus demokratischen oder kommunistischen Kreisen kam, wurde in der Armee mit Verboten, Appellen an das Nationalgefühl und nicht zuletzt an die militärische Ehre bekämpft. Das Image der Armee als Vorbild der Nation wurde gepflegt, und die Militärgagisten, insbesondere die Offiziere, wurden als die Elite der Nation bezeichnet. Es wurde davon ausgegangen, dass ein Offizier gebildet ist, am gesellschaftlichen und kulturellen Leben teilnimmt, sich würdevoll verhält und sich in der Gesellschaft und im öffentlichen Leben stets taktvoll und kultiviert präsentiert, als Mitglied eines ausgewählten Standes. Das Ziel war es, die Armee als ein Machtinstrument für das herrschende Regime aufzubauen. Jeder Militärgagist war verpflichtet, jederzeit und überall in der Öffentlichkeit eine positive Stellung zu einer bestimmten militärpolitischen Richtung einzunehmen. Die Beeinflussung durch fremde Propaganda aus dem zivilen Umfeld wurde so mit allen Mitteln verhindert. Gleichzeitig wurde den Gagisten die politische Beteiligung untersagt, ihr öffentliches Verhalten korrigiert und ihr familiärer Hintergrund geregelt. Der Schwerpunkt wurde auf die staatliche Zuverlässigkeit gelegt. Der Autor befasst sich daher mit den Erscheinungsformen der fremden Propaganda und den Mitteln, ihr zu begegnen. Er charakterisiert die militärische (ständische) Ehre und deren Schutz. Er untersucht den Einfluss des familiären Hintergrunds durch die Zustimmung zur Heirat in einem rein slowakischen Geist. Er belegt, wie durch verschiedene Fürbitten, Interventionen sowie dienstliche und familiäre Bindungen die festgelegten Bedingungen für die Ehe umgangen wurden.

Seznam pramenů a literatury:

Archivní prameny

Vojenský historický archiv (VHA) Bratislava

¹²⁷ VÚA - VHA Praha, f. Sbírka dokumentů armády Slovenské republiky 1939 – 1945, kr. 9, inv. č. 13/3, Velitel armády č.j. 166.906.

Fondy:

Delostrelecké pluky (1939 – 1942)

Hlavné vojenské veliteľstvo (1939 – 1940)

Krajinské vojenské veliteľstvo Bratislava (január – jún 1939)

Ministerstvo národnej obrany – Dôverné domáci rozkazy (1939 – 1945)

Veliteľstvo pozemného vojska (1940 – 1944)

Vyššie veliteľstvo 1 – Veliteľstvo divíznej oblasti 1 (1939 – 1945)

Vyššie veliteľstvo 2 – Veliteľstvo divíznej oblasti 2 (1939 – 1940)

Vyššie veliteľstvo 3 – Veliteľstvo divíznej oblasti 2 (1939 – 1944)

Vojenský ústrední archiv – Vojenský historický archiv (VÚA – VHA) Praha

Fond:

Sbírka dokumentů armády Slovenské republiky (1939 – 1945)

Publikované prameny

BYSTRICKÝ, Jozef (ed.). *Pamäti generála Jozefa Turanca pramene obrany*. Banská Bystrica : Múzeum Slovenského národného povstania, 2012. ISBN 978-80-89514-19-9.

FABRICIUS, Miroslav – HRADSKÁ, Katarína. *Jozef Tiso. Prejavy a články. Zv. II. (1938-1944)*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2007. ISBN 978-80-8888-046-2.

NIŽŇANSKÝ, Eduard a kol. (eds.): *Slovensko-nemecké vzťahy 1938 – 1941 v dokumentoch I. : Od Mníchova k vojne proti ZSSR*. Prešov : Universum, 2009. ISBN 978-80-89046-61-4.

Dobový tisk

Sborník důvěrných výnosů ministerstva národní obrany (1938)

Slovák (1939, 1940)

Slovenský zákonník (1940)

Vestník důvěrný ministerstva národnej obrany (1939)

Kapitoly v monografiách, studie a články

BAKA, Igor. Vznik a výstavba slovenskej armády (marec 1939 – október 1940). In PEKÁR, Martin – PAVLOVIČ, Richard (eds.). *Slovensko medzi 14. marcom 1939 a salzburškými rokovaniami : Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov VI*. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, Filozofická fakulta; UNIVERSUM, 2007. ISBN 978-80-8068-669-7.

BAKA, Igor. Pôsobenie Nemeckej vojenskej misie na Slovensku v roku 1940. In SYR-
NÝ, Marek (ed.). *Slovensko a Európa v roku 1940*. Banská Bystrica : Múzeum Slovenského
národného povstania; Katedra historie Filozofickej fakulty UMB v Banskej Bystrici, 2020.
ISBN 978-80-89514-93-9.

JASEK, Peter. Spoločenské postavenie dôstojníkov slovenskej armády v zázemí a snaha
o zvýšenie ich prestíže v rokoch 1939 – 1941. In SOKOLOVIČ, Peter (ed.). *Život v Sloven-
skej republike : Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov IX*. Bratislava :
Ústav pamäti národa, 2010. ISBN 978-80-89335-37-4.

PEJS, Oldřich. „Čatloš mladý generál - do armády oheň vliat“ : Ze zákulisí slovenského
důstojnického sboru. In *Vojnová kronika*, 2018, roč. 7, č. 1. ISSN 1338-6379.

PEJS, Oldřich. Vojáci v ulicích Bratislavy. In *Vojnová kronika*, 2019, roč. 8, č. 1. ISSN
1338-6379.

PEJS, Oldřich. Ach ta kázeň ... Ze života slovenských vojáků. In *Vojnová kronika*, 2020,
roč. 9, č. 2. ISSN 1338-6379.

PEJS, Oldřich. K projevům poslovenšťování ve slovenské armádě (1939 – 1940). In *Vojen-
ská historie*, 2022, roč. 26, č. 1. ISSN 1335-3314.

ŠUMICHRASŤ, Peter. Výchovná práca v slovenskej armáde v zázemí v rokoch 1939 –
1944. In *Vojenská história*, 2002, roč. 6, č. 2. ISSN 1335-3314.

PÔSOBNIE DIVERZNO-SPRAVODAJSKÝCH ODDIELOV GENERÁLNEHO ŠTÁBU ČERVENEJ ARMÁDY NA ORAVE

JURAJ SLANÝ

SLANÝ, J. Operation of the Subversive and Intelligence Units of the General Staff of the Red Army in Orava. *Vojenská história*, 3, 26, 2022, pp 59-88, Bratislava.

The article describes in detail the activities of two Soviet subversive-intelligence Partisan units in the Orava region, which organizationally belonged under the Main Intelligence Administration of the General Staff of the Red Army – GRU. It describes in detail their wandering through Polish territory until their arrival in Orava. Unlike the paratroop organisational groups organised by the Ukrainian Partisan Movement Headquarters in Kiev, in their case there were numerous partisan units crossing the front line in Poland and reaching Slovakia after a two-month journey and overcoming hundreds of kilometres. Unlike other subversive-intelligence groups, they were also actively engaged in active combat. Partisan Battalion No. 0032, of Cpt. P.S. Tichonov and Partisan Unit of Special Assignment No. 14, of Maj. V.P. Jaromov contributed greatly to the defence of the position of the Orava military group in Lucivna and had a great merit in stabilising the defence position in the Kralovany-Parnica-Istebne line, where they participated in a number of battles. In the case of the Partisan Unit No. 0032, of Cpt. P.S. Tichonov, new facts are provided here about their short operation in the insurgent territory. It also details its activities after the suppression of the Uprising and its return to Orava. It provides new insights into their activities in Roháče, their participation in the defence of this territory in December 1944. There are also unpublished facts about their activities in the area of the Polish Tatras.

Key words: Military history, Slovakia, World War 2., Partisan Units in Orava, General Staff of the Red Army.

Problematika sovietskych diverzno-spravodajských skupín a partizánskych oddielov na Orave je veľmi široká a rozsiahla. Ak chceme do tejto problematiky vniesť usporiadanie, musíme členiť tieto sovietske diverzno-spravodajské skupiny a partizánske oddiely pôsobiace na Orave podľa ich zriaďovateľa a organizátora. Na Orave sa stretávame s viacerými zriaďovateľmi, a to Ukrajinským štábom partizánskeho hnutia (ďalej „UŠPH“) v Kyjeve a dvomi spravodajskými zložkami, a to sovietskym ľudovým komisariátom vnútra (Народный комиссариат внутренних дел – НКВД), (ďalej len „NKVD“) a Hlavnou spravodajskou správou Generálneho štábu Červenej armády (Главное разведывательное управление – ГРУ) (ďalej len „GRU“). Vplyv na partizánske hnutie na Orave mali aj štáby partizánskeho hnutia 1. a 4. ukrajinského frontu a čiastočne naň vplýval aj Poľský partizánsky štáb v Moskve (Polski Sztab Partyzancki). Významné postavenie Oravy v tejto problematike je, že na jej území pôsobili dva sovietske diverzno-spravodajské oddiely, ktorých zriadenie a organizovanie zabezpečovalo GRU. Ďalšou zvláštnosťou týchto oddielov bolo, že GRU nepoužívala na ich vysielanie výsadkové skupiny, ale cez front posielala vyzbrojené a vycvičené diverzno-spravodajské partizánske oddiely. Špecifickým postavením Oravy pri pôsobení sovietskych diverzno-spravodajských partizánskych skupín a oddielov bolo, že ich organizovali rozdielne spravodajské zložky NKVD a GRU. Z tohto dôvodu vznikali medzi sovietskymi partizánskymi skupinami a oddielmi rôzne nedorozumenia a konflikty, ktoré mali pôvod v súperení medzi spravodajskými službami NKVD a GRU.

Úvod

Pôsobenie partizánskych skupín a oddielov na Slovensku organizovaných Zväzom sovietskych socialistických republík (ďalej len „ZSSR“) sa dlhé roky väčšinou priradzovalo k Ukrajiniskému štábu partizánskeho hnutia (ďalej „UŠPH“) v Kyjeve. Od 26. júla 1944 do konca vojny vysadil UŠPH v Kyjeve na území Slovenska 53 organizátorských skupín s asi 1 200 osobami.¹ Od 6. augusta 1944 sa začalo stupňovať vysadzovanie partizánskych skupín v Nízkych Tatrách a príľahlých podhorských oblastiach. V prípade vyslaných partizánskych skupín na Slovensko, UŠPH v Kyjeve, sa jednalo o organizátorské skupiny vyslané pomocou leteckých výsadekov. V predchádzajúcom období sa väčšina historikov venovala tejto problematike, ale málokto sa venoval diverzno-spravodajským skupinám a oddielom. V prípade organizovania a vysielania týchto partizánskych skupín a oddielov šlo o dve rozdielne spravodajské zložky patriace pod rôznych organizátorov. Jednalo sa o diverzno-spravodajské skupiny organizované sovietskym ľudovým komisariátom vnútra – NKVD a Hlavnou spravodajskou správou Generálneho štábu Červenej armády (GRU). V tomto článku sa budem venovať diverzno-spravodajským oddielom nachádzajúcich sa na Orave, ktoré patrili pod organizačné riadenie GRU.

Dňa 23. októbra 1942 bolo na základe príkazu ľudového komisára obrany ZSSR prevedená Hlavná správa spravodajských služieb z podriadenosti generálneho štábu do priameho podriadenia ľudovému komisárovi obrany. Hlavná spravodajská správa Generálneho štábu Červenej armády bola vojenská rozviedka poverená vykonávaním všetkých agentúrnych, spravodajských a sabotážnych aktivít v zahraničí aj na okupovanom území ZSSR. GRU dozeralo na prácu frontových spravodajských agentúr a vojenského spravodajstva. Od apríla 1944 na okupovanom území Poľska pôsobil plk. V. P. Pelich, ktorý riadil spravodajský oddiel GRU, kde bolo viac ako 30 ľudí. Oddiel pozostával z riadiacej skupiny a piatich diverzných skupín, ktorým velili P. M. Loginov, P. S. Tichonov, A. F. Filjuk, P. D. Sapatov a N. P. Širokov.² Z nich sa štyria (P. M. Loginov, P. S. Tichonov, A. F. Filjuk a P. D. Sapatov) neskôr stali veliteľia partizánskych oddielov, ktoré organizovalo GRU. V druhej tretine mesiaca jún 1944 GRU vytvorila Operačné centrum, ktoré viedol plk. V. P. Pelich. Operačné centrum sa zaoberalo náborom a prípravou kádrov pre partizánske oddiely, a to po stránke odborného výcviku v rádiotelegrafii, práce s výbušninami, streľbe a sebaobrane. Štáb operačného centra bol zriadený na území Poľska a na začiatku sídlil v osade Lazek, koncom júna 1944 sa premiestnil do osady Kobryna, kde bol v septembri 1944 zrušený. Špecifikum vysielania týchto partizánskych oddielov na rozdiel od ostatných zriaďovateľov bolo, že nevysielali výsadekové, organizátorské skupiny, ale cez front prechádzali celé partizánske oddiely s plným bojovým vybavením, peši za pomoci konských povozov. Vo výzbroji mali ručné zbrane, ľahké a ťažké guľomety a protitankové zbrane. So sebou prenášali väčšie množstvo rádiostaníci s batériami a stacionárnymi ručnými centrálnymi na výrobu elektriny. Počas svojej existencie Operačné centrum GRU vyslalo za svoju krátku činnosť na poľské okupované územie, a to do kielskej a krakovskej oblasti množstvo partizánskych oddielov. Dovedna to bolo 11 partizánskych oddielov. Medzi prvými partizánskymi oddielmi, ktoré na Oravu prišli, boli práve dva partizánske oddiely, ktoré zriadila a riadila GRU.

Príchod partizánskeho oddielu č. 0032 na Hornú Oravu

V júni 1944 asi 50-členný partizánsky oddiel č. 0032, veliteľ kpt. Piotr Sergejevič Tichonov, prekročil rieku Wislu povýše Sandomierza, odkiaľ sa vydal západne na Opatów,

¹ FOKIN, N. A. a kol. *Istoriija Velikoj otečestvennoj vojny Sovetskogo sojuza 1941-1945*. Tom. IV. Moskva : Voennoje izdatel'stvo Ministerstva oborony Sojuza ZSSR, 1962, s. 316.

² http://энциклопедия.минобороны.рф/files/VOV/tom6/VOV_Vo16_192-330_Chap5.pdf, cit (21. 4. 2022).

kde sa stočili smerom na juh na Staszow, Tarnow až do zalesnenej oblasti Turbacza severne nad Nowy Targ. Pochod to bol veľmi ťažký, nakoľko sa na začiatku jednalo o rovinatú a málo zalesnenú oblasť. Z toho dôvodu bolo potrebné neustále vysielat' dopredu množstvo prieskumných hliadok a operatívne menit' trasu pochodu. Pri tomto pochode boli využívané bohaté skúsenosti s takýmito presunmi, získanými ešte za bojovej činnosti partizánov na Ukrajine a Bielorusku. Presun vykonávali na vozoch ťahanými koňmi. Jeho pôvodnou úlohou bolo odhaliť a preskúmať vojenské objekty a budovanie vojenského opevnenia v priestore Dunajca.³

Známe zloženie partizánskeho oddielu č. 0032:

- kpt. Piotr Sergejevič Tichonov – veliteľ oddielu,
- Štefan Tabak – Baťko – komisár,
- npor. Stepan Serdcov – náčelník štábu a veliteľ ruskej rotu,
- ppor. Michal Korotkov, kr. m. Michal – veliteľ samostatnej skupiny,
- Volod'a Rižich – radista,
- Nina Michajluk – pomocná radistka,
- Nikolaj Maslenikov – lekár oddielu,
- Irina Ivanovna Ivanová – zdravotná sestra.

Prvé potvrdené písomné záznamy o ich prítomnosti v pohraničnom pásme Slovenska sú z poľskej literatúry. V priestore Turbacz – Gorce, severne nad Nowym Targom, sa s nimi stretol Jozef Kuraś – Ogień, a to 17. júla 1944. Ten ich následne skontaktoval dňa 28. júla 1944 už na inkorporovanom území Oravy v rajóne Kiczory nad obcou Lipnica Wielka s poľským partizánskym oddielom Armiji Krajowej (ďalej „AK“) Juliana Zapala, kr. m. Lampart. Tu prišlo aj k stretnutiu mjr. Adama Stabrawy – Borowego, veliteľa AK okresu Nowy Targ, s kpt. P. S. Tichonovom. Poľskí partizáni volali P. S. Tichonova „kapitán s briadkou“, pravdepodobne pre jeho charakteristickú hrdzavú bradu. Stretnutie prebehlo v priateľskom duchu a P. S. Tichonov získal množstvo potrebných informácií o nemeckých vojenských jednotkách nachádzajúcich sa na Podhalí. Za odplatu získal mjr. Adama Stabrawy – Borowy od P. S. Tichonova príslub, že ustúpia od zámeru vyhodit' do vzduchu železničný viadukt v Chabowke, nakoľko sa obávali možných protiakcií nemeckých jednotiek voči miestnemu civilnému obyvateľstvu, ktoré vo veľkej miere podporovalo miestnych partizánov. Na pamiatku dostal kpt. Julian Zapala – Lampart od kpt. P. S. Tichonova sovietsky samopal PPS-41 s dvoma zásobníkmi a municiou. Zároveň sa dohodli na prechode ppor. Michala Korotkova – Michal aj s niekoľkými príslušníkmi oddielu AK Juliana Zapala – Lampart do partizánskeho oddielu č. 0032. Poliak Marcin Wachala – Ibis udržiaval spojenie medzi oboma oddielmi. Podľa jeho tvrdenia odchod ppor. Michala Korotkova – Michal prebehol nedobrovoľne a stretol sa so značným odporom na strane jeho poľských spolubojovníkov.⁴

Ak niektorí slovenskí historici písali o skupine M. Korotkova, tak datovali jeho príchod na Oravu na: „Začiatkom júna 1944 prišiel prvý oddiel sovietskych partizánov pod velením poručíka Michaila Korotkova. Bol to diverzno-spravodajský oddiel, ktorého úlohou bolo zabezpečiť priestor pre príchod väčšej skupiny sovietskych partizánov.“⁵ Podľa nových poznatkov čerpaných z poľskej literatúry vo vyššie citovaných tvrdeniach je niekoľko nepresností. M. Korotkov – Michal mal hodnosť podporučík, nejednalo sa o di-

³ PACZYNSKA, Irena. *O latach wspólnej walki*. Krakow : PWN, 1978, s. 142-143.

⁴ GOLIK, Dawid. *Partyzanci „Lamparta“*. Krakow : Instytut Pamięci Narodowej, 2014, s. 423-424.

⁵ LANGER, Juraj – MLYNARČÍK, Jozef. *Protifašistický odboj na Orave*. Banská Bystrica : Stredoslovenské vydavateľstvo, 1969, s. 43.

veržno-spravodajský oddiel, ale o malú prieskumnú partizánsku skupinu, ktorá podliehala priamo kpt. P.S. Tichonovovi, ktorý ju vyslal do Roháčov, aby pripravili podmienky pre príchod jeho partizánskeho oddielu č. 0032. Nakoľko ppor. M. Korotkov – Michal bol vojnový utečenec, ktorý do partizánskeho oddielu č. 0032 vstúpil až 28. júla 1944 na inkorporovanom území, nemohol preto v žiadnom prípade na územie Oravy prísť začiatkom júna 1944. Toto tvrdenie sa opiera o originálne zápisy z rokovaní príslušníkov AK a kpt. P.S. Tichonova. Pamätník týchto udalostí na Orave, Vojtech Török, ako jediný potvrdzoval tieto skutočnosti, ale nakoľko viacerí tvrdili opak, tak sa na jeho názor neprihliadalo.⁶ S partizánskou skupinou ppor. M. Korotkova, ktorá sa nachádzala v Oraviciach, nadviazali kontakt trstenskí ilegálni pracovníci E. Ryboš, V. Török, Š. Trstenský, R. Budjač,⁷ M. Dubovič, Pollák a i. Spojenie sprostredkoval veliteľ žandárskej stanice vo Vitanovej, Mikoláš a rešpicient finančnej stráže František Hazucha.⁸ Títo ilegálni pracovníci neskôr skupinu materiálne podporovali. Oravice v tom čase však mali tú nevýhodu, že boli výletným miestom a dosť ho navštevovali funkcionári HG. Preto sa oddiel presťahoval do Roháčov, do zadnej Látanej doliny, neskôr k chate Zverovka, do drevených robotníckych barakov. S touto skupinou udržiaval veľmi úzky kontakt Štefan Šroba, chatár na chate Zverovka v Roháčoch. Pomáhali aj bratia Šlampovci na Tatliakovej chate. Taktiež Vendelín Vidiečan už začiatkom augusta 1944 stretol pri Habovke partizánov z tejto skupiny. Nakoľko vedel dobre po rusky, dohodovoril sa s nimi a daroval im dva páry číziem.⁹

Začiatkom augusta 1944 sa Korotkova skupina presunula do priestoru Babej hory, kde jej úlohou bolo zabezpečiť priestor pre príchod väčšej skupiny sovietskych partizánov a prijatie výsadku.

V prípade partizánskeho oddielu č. 0032 sa jednalo o vyše 100-členný, dobre vyzbrojený oddiel, početný stav tohto oddielu bol rozšírený viacerými výsadbami sovietskych partizánov v okolí Babej hory. Boli im zhodené zbrane, munícia, zdravotnícky materiál, uniformy a peniaze. Partizánsky oddiel č. 0032 sa dňa 13. augusta 1944 počas svojho presunu stretol s diverznou skupinou npor. Ivana Tarančenka, ktorá patrila do zoskupenia Karasiova. Skupina npor. Ivana Tarančenka pri presune v bojoch s Nemcami stratila polovicu svojho mužstva a prišla o rádiostanicu. Preto im kpt. P. S. Tichonov pomohol pomocou svojej rádiostanice nadviazať spojenie s jeho riadiacim centrom. Okolo 20. augusta 1944 obdržala druhá diverzná skupina, ktorej velil Alexej Bocian, kr. m. Aloša, prikaz, aby pomohla skupine npor. Ivana Tarančenka. Následne sa obe skupiny spojili a potom jednotne vstúpili do partizánskeho oddielu mjr. Ivana Fedoroviča Zolotareva, kr. m. Artur, ktorý bol so svojou skupinou vysadený 29. septembra 1944 v blízkosti Turbacza na táborisku, ktoré pripravili skupiny npor. Ivana Tarančenka a Alexej Bocian – Aloša.¹⁰ Alexej Bocian – Aloša, dôstojník NKVD, dobre hovoril po poľsky, pochádzal pravdepodobne od Ľvova alebo zbraného bieloruského územia.

⁶ Tamže, s. 110.

⁷ Rudolf Budjač, vedúci obchodu „Budúcnosť“ v Trstenej. Zahynul v koncentračnom tábore Sachsenhausen krátko pred koncom 2. sv. vojny pri tzv. pochode smrti.

⁸ Vrchný strážmajster František Hazucha (*17. 9. 1912 +2. 2. 1945), nar. Na Látkach, okres Lučenec. Príslušník slovenského žandárstva na stanici Vitanová, okres Trstená. V čase SNP spolupracoval ako žandár s partizánskymi skupinami v okolí ako spojka. Dňa 2. 2. 1945 išiel s dvoma vojakmi ruskej armády na saniach z Oravíc do Vitanovej. Počas cesty boli prepadnutí nemeckou hliadkou a on bol zastrelený výstrelom do hrude, kde na mieste zomrel. Je pochovaný v obci Vitanová. Bol povýšený do hodnosti vrchný strážmajster in memoriam.

⁹ Štátny archív so sídlom v Bytči – pracovisko Archív Dolný Kubín, ONV Dolný Kubín, fond (ďalej f.) Odbor organizačný, oddel. Partizáni, rok 1964, škatuľa (ďalej šk) 268-269. Spomienky Vendelína Vidiečana.

¹⁰ PACZYNSKA, I. *O latach wspólne walki*, c.d., s. 174-175.

Na základe vyššie opísaných skutočností musíme prehodnotiť niektoré časové súvislosti doteraz uvádzane v domácich publikáciách. Informácie o príchode partizánskeho oddielu č. 0032 na inkorporované územie vychádzali zo služobného hlásenia finančnej stráže v Rabčiciach. Veliteľ oddelenia v hlásení uviedol: *„Hlásim, že v tunajšom služobnom obvode sa toho času zdržuje väčší počet ruských partizánov. Podľa výpovede tunajších občanov, ako aj vyšetovania žandárstva v Nižnej Lipnici bolo presne zistené, že v noci zo 17. na 18. augusta 1944 prišiel do obce Vyšná Lipnica večer o 22, hodine väčší počet týchto mužov, ktorí boli ozbrojení ľahkými guľometmi, automatmi, pištoľami a ručnými granátmi, kde sa rozdelili po 3-4 do jednotlivých domov a pýtali od miestnych občanov dobrovoľným spôsobom pripravené pokrmy, ktoré by si mohli odnieť so sebou, ktoré prisľúbili zaplatiť, len čo im budú zhodené lietadlom peniaze.“*¹¹

Podľa poľských zdrojov však musíme posunúť prítomnosť partizánskeho oddielu č. 0032 na inkorporovanom území Oravy na deň 28. júla 1944, keď sa už nachádzal v rájone Kiczory, neďaleko obce Lipnica Wielka. Prvý kontakt s nimi nadviazal obchodník z Rabče, Emil Gazdík, od ktorého chceli, aby ich zásoboval potravinárskymi produktmi. Ten sa obrátil s prosbou o radu na Štefana Trstenského, ktorý už v tú dobu bol v kontakte so skupinou ppor. Michaila Korotkova. Správy o pohybe týchto partizánov sa dostali i k predstaviteľom ilegálneho oravského hnutia, ktorí vyvinuli veľkú snahu o nadviazanie kontaktu s nimi. Postupne bolo nadviazané spojenie prostredníctvom skupiny ppor. Michaila Korotkova. Tak sa kpt. P.S. Tichonov po prvýkrát dozvedel o rozsiahlom ilegálnom hnutí na Slovensku i na Orave. Došlo k stretnutiu s kpt. P.S. Tichonovom, na základe tohto rozhovoru sa začala spolupráca a zásobovanie partizánov z partizánskeho oddielu č. 0032. V popoludňajších hodinách dňa 19. augusta 1944 sa zástupcovia oravského ilegálneho hnutia zúčastnili spoločnej porady na štábe partizánov v Sklabini u npor. P. A. Velička a profesora Vojtecha Rooba. Bolo dohodnuté, že sa nadviaže spojenie s partizánskym oddielom č. 0032, že ho presunú do Zákamenného, a že začnú s bojovými akciami.

Dňa 20. augusta 1944 mal partizánsky oddiel 0032 v rájone Babej hory obdržať zásobovací výsadok, ktorý sa im však v horskom prostredí značne rozptýlil a partizáni mali problémy s jeho nájdením. Značne im chýbali balíky s potravinami a slovenskými korunami. Predstavitelia ilegálneho oravského hnutia spojenie s oddielom nadviazali nad Zubrzyca Górná dňa 21. augusta 1944. Odkaz pre kpt. P. S. Tichonova so žiadosťou o stretnutie odniesol Ignác Omiliak.¹² Že sa tam partizánsky oddiel č. 0032 v tú dobu nachádzal, potvrdzuje ďalšie služobné hlásenie finančnej stráže v Rabčiciach. Veliteľ oddelenia v hlásení uviedol: *„Dňa 21. augusta 1944 večer medzi 21. a 22. hodinou znova prišlo asi 70 ozbrojených mužov do Vyšnej Lipnice do samôť Kýčera a Poľana, kde navštívili roľníka Vojčáka Jána a pýtali si od neho jedlo s tým, že ho uistili, že mu neublížia, a že prišli lebo sú nútení, lebo potraviny a peniaze, ktoré im boli dňa 20.8.1944 lietadlom dopravené spadli na neznáme miesto na Babej hore, kde ich nemohli nájsť.“*¹³

Vojtech Török a Eugen Ryboš poverili Ing. Cyrila Šolca – správcu lesnej správy v Zákamennom vytipovaním vhodného a ťažko prístupného miesta pre zriadenie tábora. Ako vhodné miesto bola vybraná lokalita na svahoch Paráča, nakoľko tu už bola vybudovaná zemľanka, v ktorej sa skrývali sovietski vojenski utečenci. Dňa 22. na 23. augusta bol celý oddiel na nákladných autách prevezený do Zákamenného. Následne ich Ing. Cyril Šolc po

¹¹ Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči – pracovisko Archív Dolný Kubín, f. OÚ Námestovo, fasc. 378/44-prez..

¹² Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči – pracovisko Archív Dolný Kubín, Osobný fond Jozefa Mlynarčika, kr. č. 1, List Vojtecha Töröka z 24. 11. 1964.

¹³ Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči – pracovisko Dolný Kubín, f. OÚ Námestovo, 376/44-prez..

trojhodinovom pochode priviedol do pripravovaného tábora. Cyril Šolc sa rozhodol vstúpiť do radov tohto oddielu. Najprv však chcel ohlásiť svoj odchod zamestnávateľovi a odviesť svoju rodinu do bezpečia v Turci. Dostal tiež za úlohu postarať sa o ich zásobovanie, ktoré vyriešil z prílepkovacích dávok pre lesných robotníkov. Toto sa dialo za súhlasu správcu majetku Jakuba Šelichova a inšpekčných úradníkov Ing. Dáriusa Klinovského a Ing. Jozefa Kiju, ktorí boli protifašistickému odboju naklonení. Na začiatku im poskytol dvoch baranov Ján Kňazúr z hájovne Lomná. O prítomnosti partizánov boli informovaní ďalší zamestnanci lesnej správy, a to Štefan Červeň, Štefan Bernaták a Ľudovít Junas, občania Zákamenného. Obvodný notár Andrej Renčo bol ilegálnym spolupracovníkom Ing. C. Šolca, vydával legitimácie totožnosti partizánom. Podobne Ján Svitek, inšpektor finančnej stráže, dával pokyny svojim podriadeným tak, aby umožňovali bezpečný pohyb partizánov.¹⁴ Nakoľko sa jednalo o pomerne početný partizánsky oddiel, museli sa riešiť problémy so zásobovaním. Všetkými potravinami ich zásoboval obchodník Inocent Peroútka, ktorý po vypuknutí Povstania bol menovaný za hlavného zásobovateľa tejto oblasti.¹⁵ Finančné prostriedky na nákup potravín pre partizánov dostával od vedúcich ilegálnych pracovníkov z Dolného Kubína. Do zásobovania tohto partizánskeho oddielu sa zapojil aj R. Pravdík, ktorý nariadil bratom Stuchlým zabezpečiť nákladné auto. Toto šoféroval sovietsky zajatec Vasil, zašli k J. Ranostajovi, ktorý na prevážaný tovar vystavil dodací list a tovar odviezli obchodníkovi I. Peroútkovi do Erdutky (dnes Oravská Lesná). Dňa 24. na 25. augusta 1944 partizáni z partizánskeho oddielu č. 0032 vyhodili most cez rieku Oravicu medzi Trstenou a Lieskom. Medzi Trstenou a Suchou Horou poškodili trať tak, že vlakové spojenie medzi Trstenou a Nowym Targom bolo prerušené. Dňa 25. augusta 1944 vycestoval Ing. Cyril Šolc na žiadosť kpt. Tichonova do partizánskeho štábu npor. P. A. Veličku v Sklabini, aby požiadal o pridelenie jedného slovenského dôstojníka k oddielu, nakoľko sa počítalo, že sa oddiel rozrastie o nových príslušníkov – Slovákov. Jednal s Jánom Reptom, nakoľko P.A. Veličko nebol prítomný. Pri návrate ho už sprevádzalo desaťčlenné družstvo a dôstojník por. Jozef Spratek z Turčianskych Teplíc, ktorý neskôr zahynul. Niektorí pamätníci stanovujú príchod ešte jednej skupiny vojakov¹⁶ do prvej polovice septembra 1944, a za veliteľa skupiny určujú Waltera Grosza, neskôr si zmenil meno na Štefan Gronský.¹⁷ Skupina sa mala presunúť po bojoch pri Strečne do Sklabine a odtiaľ mala cez hory prejsť do Lučivnej. Do oddielu sa dostáva aj Ján Lazar, absolvent školy ústrednej spravodajskej služby GRU, ktorý bol najprv pripravovaný v rámci nasadenia skupín AROŠ. Neskôr bol na Slovensko vysadený dňa 15. marca 1943 pri Valkovciach, okr. Stropkov. Dňa 23. marca 1943 bol Ján Lazar,¹⁸ kr. m. Jozef Lukovič, zadržaný na stanici v Prešove spolu s ďalším členom výsadku Jánom Junasom

¹⁴ <https://www.zakamenne.sk/uploads/fck/file/KnihaZakamenne.pdf>, cit. (14. 11. 2018).

¹⁵ História obce Oravská Lesná, <http://oravskalesna.sk/historia-obce/>, cit. (10. 10. 2018).

¹⁶ Členmi boli Walter Grosz, Ondrej Michalica, Ján Úradníček a iní dosiaľ nestotožnení (Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči – pracovisko Archív Dolný Kubín, f. Odbor organizačný, oddel. Partizáni, rok 1964, šk. 268-269).

¹⁷ Doc. Ing. Štefan Gronský (*12. 11. 1923 + 2. 1. 1969), rodák z Likavky pri Ružomberku. Už od školských lavíc bol zapojený do ilegálnej činnosti a viackrát za to aj väznený. Z väzenia sa mu nakoniec podarilo ujsť a počas SNP sa pripojil k francúzskym partizánom, s ktorými sa zúčastnil bojov o Strečno. Potom v radoch sovietskych partizánov bojoval na Orave a v liptovských horách až do skončenia vojny. Za túto činnosť bol vyznamenaný „Rádom SNP I. stupňa“. Najvyšší sovietsky ZSSR mu udelil vyznamenanie „Za víťazstvo nad Nemeckom“. Po skončení vojny v roku 1947 sa zapojil ešte do bojov proti benderovským bandám na Slovensku. Bol prvý veliteľ Československých sokolských parašutistov v rokoch 1949 – 1951 v Prahe.

¹⁸ Ján Lazar (*16. 4. 1912 +....) povolaním úradník, vycvičený v ZSSR, pripravujúci sa člen výsadkovej skupiny v rámci operácie AROŠ. Neskôr v rámci skupiny LAZAR vysadený na Slovensko. Oblasť operačného pôsobenia mala byť Považská Bystrica.

a až do svojho úteku z väznice v Ilave dňa 1. septembra 1944 bol väznený.¹⁹ Ing. Cyril Šolc sa stal príslušníkom oddielu vo funkcii veliteľa rozviedky, neskôr veliteľ slovenskej roty.²⁰

V túto dobu sa na Orave mali pohybovať iba príslušníci partizánskeho oddielu 0032, takže všetky udalosti sa týkajú tohto oddielu. V publikácii *Protifašistický odboj na Orave* jej autori síce uvádzajú, že: „Dňa 27. augusta 1944 vo večerných hodinách od 20.00 do 22.00 došlo v kaviarni u Luckého k rokovaniu a jeho výsledkom bolo, že partizáni obsadili bez boja dolnokubínske kasárne. Celá táto akcia odohrala sa vo večerných hodinách za úplného naprostého pokoja, a tak civilné obyvateľstvo až na nepatrné výnimky o tejto významnej udalosti temer ani nevedelo.“²¹ Toto tvrdenie sa však nezakladá na pravde, čo potvrdzuje aj nasledovný vývoj udalostí. Situácia na Orave bola pre Povstanie nepriaznivá kvôli váhavému postoju veliteľa posádky, pplk. J. Albrecht neprejavil dost' rozhodnosti a vyhovárал sa, že s civilnými osobami o veciach vojenského rázu meritórne rokovať nemôže, a preto ilegálni pracovníci požiadali štáb partizánov v Sklabini, aby prevzali rokovanie. To, že pplk. Albrecht nebol ochotný spolupracovať s civilmi je v rozpore s tým, čo tvrdí Jozef Jablonický: Do Dolného Kubína prišli v noci na 28. augusta 1944 v čase medzi 1. a 3. hodinou partizáni z partizánskeho oddielu č. 0032. Do mesta vnikli bez akýchkoľvek prekážok. Žiadne stráže a hliadky sa im nestavali do cesty. Na Hviezdoslavovom námestí a na Radlinského ulici partizáni demonštratívne vypálili niekoľko rán do vzduchu. Okresný náčelník na to reagoval tak, že 28. augusta napísal list posádkovému veliteľovi s týmto textom: „Vzhľadom k tomu, že v Dolnom Kubíne v noci zo dňa 27. na 28. augusta 1944 bola na námestí prestrelka, cieľom zaistenia kludu a poriadku v Dolnom Kubíne, v zmysle výnosu VPPV zo dňa 23. augusta číslo 29.107 Taj/3 oddel.1944 na dožiadanie oblastného žandárskeho veliteľa prosím o poskytnutie vojenskej asistencie.“ Posádkový veliteľ pplk. Jozef Albrecht v ten deň vydal osobitné opatrenie pre miestnu posádku. Určil tri hliadky v sile 1 + 3 pre hliadkovanie na okraji mesta, a to v smeroch Kraľovany, Ružomberok a Oravský Podzámok. Taktiež určil dve vojensko-policajné hliadky v sile 1 + 5 pre konanie obchádzkovej služby v meste, a to 1. hliadka od severného okraja mesta D. Kubín, cez mesto na západný okraj Veľkého Bysterca, a 2. hliadka od mosta po južný okraj mesta. Hliadky konali službu od 19.00 do 5.00 hod. v stanovenom rajóne.²² Podľa svedectva pplk. J. Albrechta partizáni prišli do Dolného Kubína dňa 28. augusta 1944, žiadali muníciu a iný vojenský materiál. Vyjednávanie s Albrechtom sa konalo mimo kasární vo večerných hodinách. Avšak k obsadeniu kasární nedošlo. Vojenská posádka v Dolnom Kubíne zostala kompaktným celkom, jej objekty nikto neobsadil a ako taká sa začlenila do Povstania.²³ Predpokladám, že uvedené rokovanie sa konalo v kaviarni u Luckého, takže miesto rokovania máme potvrdené, rozdielne sú dátumy, kedy sa rokovanie uskutočnilo. S určitosťou vieme, že rokovania sa okrem zástupcov partizánov a veliteľa posádky pplk. J. Albrechta zúčastnil aj lekárnik Jozef Gebura.²⁴

¹⁹ VANĚK, Oldřich. *Špeciálne operácie zo Sovietskeho zväzu do Československa počas druhej svetovej vojny*, L. Mikuláš 2000, s. 21 a 98.

²⁰ Štátny archív so sídlom v Bytči – pracovisko Archív Dolný Kubín, Osobný fond Jozefa Mlynarčíka, kr. č. 1, List Cyrila Šolca, Turčianske Teplice 25. 2. 1964.

²¹ LANGER, J. – MLYNARČÍK, J. *Protifašistický odboj*, c. d., s. 50.

²² Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči – pracovisko Archív Dolný Kubín, f. OÚ D. Kubín, oddelenie Okresný náčelník, rok 1944-45, kr. 24, D1-971/1944 prez. Mimoriadne bezpečnostné opatrenia Posádkového veliteľstva v D. Kubíne.

²³ JABLONICKÝ, Jozef, *Samizdat o odboji II Štúdie a články*. Bratislava : Kaligram 2006, s. 408-409.

²⁴ ČAPLOVIČ, Vladimír – KELIAR, Ľudovít. *Rozpomienky na Slovenské národné povstanie na Orave*. Dolný Kubín : Slovenská knižlačiareň v Dolnom Kubíne, 1946, s. 16.

Dňa 28. augusta 1944 sa v Sklabini konala porada, na ktorej sa za Oravu zúčastnili: Pavol Lettrich, Vladimír Čaplovič, Ľudovít Keliar a kpt. P. S. Tichonov. Jej hlavným programom bola zmena veliteľa dolnokubínskej posádky, presídlenie oddielu kpt. P. S. Tichonova do Lučivnej a technická realizácia prevozu, zabezpečenie potravín a výbušnín pre túto skupinu. Ďalej dostali oravskí delegáti porady podrobné pokyny na zakladanie národných výborov na území Oravy, o zaistení vkladov a peňažných hotovostí v bankách v prospech vojsk a odboja vôbec. Po príchode do Dolného Kubína kpt. P. S. Tichonov navštívil oblastného veliteľa žandárstva npor. Júliusa Kukliša a potom spolu s ním okresného náčelníka Juraja Párnického, ktorého požiadali o spoluprácu a vydanie zákazu výčapu všetkých liehových nápojov.

Zapojenie sa partizánskeho oddielu č. 0032 kpt. P. S. Tichonova do Povstania

Dňa 29. augusta 1944 sa partizánsky oddiel č. 0032 na žiadosť dolnokubínskych ilegálnych pracovníkov presunul do Lučivnej medzi Párnickou a Zázrivou. Svoj tábor zriadili v objekte Výcvikového tábora Hlinkovej mládeže v Lučivnej. Prevoz bol vykonaný dvomi nákladnými autami, ktoré patrili vlastníkovi pily v Jablonke Wladislawovi Rybińskému.²⁵ Prvý deň bol venovaný údržbe zbraní, osobnej očiste, odšívavaniu šiat a praniu bielizne. Lekár oddielu Nikolaj Maslenikov a ošetrovateľka mladá, iba 15-ročná Irina Ivanovna Ivanova, dozerali na dôsledné prevedenie očisty. Okrem nej tu boli ešte dve ženy, a to Nina Michajluk, ktorá zastávala funkciu ošetrovateľky a ako pomocná radistka pomáhala radistovi Volodovi. Kuchárku robila staršia žena tatárskej národnosti, neznámeho mena.

Partizánsky oddiel č. 0032 bol rozdelený na ruskú rotu²⁶ a slovenskú rotu. Ruskej rote velil npor. Stepan Serdcov, ktorý zároveň zastával funkciu náčelníka štábu. Slovenskej rote najprv velil por. Jozef Spratek, neskôr Ing. Cyril Šolc, komisárom bol Imrich Baričák, veliteľ čaty Štefan Jurina, Jozef Uher a Jozef Germany. Mala 3 čaty, v ktorej boli Slováci, Česi, Zakarpatskí Ukrajinci, Nemci, Taliani, Gréci a jeden Poliak. Bol to mladý, cca 14-ročný chlapec, Ján Durda, prezývaný „Pacan“, ktorému nacisti odvliekli rodičov do Nemecka, tak ho opusteného vzali partizáni k sebe pri svojej ceste okupovaným Poľskom. Chlapca si veľmi obľúbil veliteľ kpt. P. S. Tichonov a príkladne sa oňho staral. V Lučivnej mu dali prešitú slovenskú uniformu a dostal aj dôstojnícku pištoľ Mauser C96. V čase maximálneho vrcholu bolo v slovenskejrote 30 vojakov, 11 poddôstojníkov, 6 dôstojníkov a rotmajstrov, 49 mladých partizánov bez vojenského výcviku a 5 žien – Irena Tvarožeková, Dunaša Koreňová a Marta Pavlíková, ďalšie mená sa nepodarilo zadokumentovať. Do tejto rotý boli začlenené aj 3 vojenský zbehovia z Wehrmachtu a 3 zbehovia z talianskej armády. Patrili tam aj dvaja Gréci neznámeho mena. Do tejto rotý pôvodne patrila aj skupina 19 Oravčanov združená okolo E. Kováčika, ktorí sa neskôr pridali k partizánskemu oddielu SIGNÁL. Zloženie partizánskeho oddielu č. 0032 bolo zaujímavé nielen podľa národnostného internacionálneho zloženia, ale aj podľa oblečenia. Členovia pôvodného oddielu mali ruské uniformy a civilný odev kombinovaný s vojenským výstrojom. Horšie na tom boli noví sovietski vojenski utečenci, ktorí boli veľmi biedne oblečení. Tých vystrojili do čiernych uniforiem HG, ktoré museli jej členovia na príkaz ONV Dolný Kubín odovzdať. Druhá časť bola vystrojená do uniforiem slovenskej armády, takže sa jednalo o pestrú zmes uniforiem a civilných odevov. Každý partizán vyfasoval okrem uniformy a zbrane aj jednu deku, stanový dielec a armádnny batoh. Každé družstvo malo ľahký guľomet a ručné granáty. Diverzné skupiny po vyčerpaní sovietskych trhavín dostali od vojakov výbušninu TNT – tritol, rozbušky, zápalnice a bleskovice. Niektoré balenia však zlyhávali, nakoľko boli buď zvlhnuté alebo preležané.

²⁵ Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči – pracovisko Archív Dolný Kubín, Osobný fond Jozefa Mlynarčíka, kr. č. 1, List Vojtecha Töröka z 24. 11. 1964.

²⁶ V ruskejrote bolo zatiaľ zdokumentovaných 64 mien.

Taktiež lekár oddielu Nikolaj Maslenikov dostal potrebnú zásobu liečiv od lekárnik Jozefa Geburu z Dolného Kubína. Od prvých dní pobytu v Lučivnej partizáni z partizánskeho oddielu č. 0032 vysielali do okolia skupiny rozviedčikov a diverzantov. Presun skupín z dôvodu utajenia viedol väčšinou cez lesy. Skupiny sa zostavovali kombinovane zo sovietskych a čs. partizánov, podľa toho, do ktorého kraja boli vyslaní. Po niekoľkých dňoch vysielané skupiny už nesmerovali len k Žiline a Čadci, ale aj na východné Slovensko a za hranice Slovenska do Protektorátu Čiech a Moravy. Početná skupina vybraných rozviedčikov a radistka s rádiostanicou odišli do Bratislavy. Do Berlína bol vyslaný Ing. Filipov, ktorý dobre ovládal nemčinu. Mnohí z vyslaných ostali nezvestní a ich osudy sú neznáme.²⁷

Na hornej Orave si v ilegálnej práci veľmi úspešne počínal študent Slovenskej vysokej školy technickej Mirko Nešpor, ktorý sa v rámci prázdninovej praxe²⁸ dostal na Oravu – do Ústia nad Oravou, kde sídlila Štátna správa pre stavbu vodnej nádrže na Orave. Na stavbe sa zbližil s technickým úradníkom – komunistom Ing. Lubomírom Linhartom, vystupujúcim pod falošným menom Michal Ftorek, ktorý tu pracoval ako stranícky inštruktor. Ftorek získal Mirka Nešpora pre politickú prácu ilegálnej KSS. Spolu chodili po Orave a aktivizovali občanov do boja proti nepriateľovi. Po vypuknutí Slovenského národného povstania sa M. Nešpor stal členom Národného výboru v Ústí nad Oravou. Zúčastnil sa tiež na zakladaní národných výborov v Námestove, Hruštine, v Zákamennom. Po vypuknutí Povstania, keď L. Linharta preložili do Banskej Bystrice, aby redigoval *Nové Slovo*, Mirko Nešpor úplne prevzal riadenie politickej a propagačnej práce na Orave. Stal sa hlavnou spojkou medzi Slovenskou národnou radou, Hlavným štábom partizánskych oddielov a Oravou. Spolupracoval s predstaviteľmi Komunistickej strany Slovenska (KSS) na Orave i s občianskym blokom Pavla Lettricha v Dolnom Kubíne. Odvážne chodil do vojenských posádok agitovať slovenských vojakov, aby sa pripojili k Povstaniu. Mirko Nešpor sa veľmi dobre osvedčil aj pri kolportovaní ilegálnej tlače. Bol aktívnym členom slovenskej časti partizánskeho oddielu č. 0032, kpt. P. S. Tichonova. V dňoch 8. – 13. septembra 1944 sa zúčastnil obranných bojov pri Krivej. Okrem toho sa zúčastňoval aj partizánskych bojov so zbraňou v ruke – v Lučivnej, Zázrivej, na Kubínskej holi, pri Sklabini atď. Pri plnení úloh 2-krát prešiel cez povstalecký front do Banskej Bystrice. Po príchode do Banskej Bystrice bol poverený odovzdávať politické inštrukcie ilegálnemu hnutiu na Orave. Svoje postrehy z obsadeného územia, protifašistického hnutia na Orave a partizánskych bojov odovzdával redakcii povstaleckých novín *Pravda*.²⁹

Dňa 12. septembra 1944 z dôvodu rozbitia Jobákovho práporu pri Kraľovanoch vykonali partizáni z partizánskeho oddielu č. 0032 deštrukciu cestného mosta v Kraľovanoch. Akcie sa zúčastnili štyria partizáni, bol to Cyril Šolc, Štefan Tabak – Baťko, Nikolaj Gataulin a sovietsky šofér neznámeho mena. Večer sa do Kraľovian vrátili a tam sa stretli s ďalšími dvoma skupinami, ktoré mali splniť tú istú úlohu. Takže za spolupráce s partizánmi I. partizánskej brigády M. R. ŠTEFÁNKA a vyslanými vojakmi vedenými Emilom Kováčikom od mjr. gšt. D. Jamrišku, vyhodili do vzduchu aj železničný most. Po spoločnej akcii vojakov a partizánov v Kraľovanoch Emil Kováčik požiadal o prijatie do stavu partizánskeho oddielu č. 0032. V ten deň sa vybral por. Jozef Spratek z toho istého partizánskeho oddielu spolu so sovietskym partizánom v tandeme na prieskum stanovišťa kpt. Gondu v smere na Ľubochňu od Kraľovian. Pred Ľubochňou ich strelbou zo skrytého stanovišťa zastavila

²⁷ M SNP B. Bystrica, f. XII., pr. č. S 135/2003, Spomienka Cyrila Šolca.

²⁸ BEDNÁR, Štefan. *Dvojník Šimon ide do povstania*, Martin : Osveta, 1964, s. 55. Tu Š. Bednár tvrdí, že Linhart sa s Nešporom spoznal už skôr, a to počas jeho praxe v Novom Meste nad Váhom, kde vytvorili marxistický krúžok (pozn. J.S.)

²⁹ <http://skolskyservis.teraz.sk//zaujímavosti/snp-mirko-nespor-profil-vyrocie/13212-clanok.html> , cit. (10. 2. 2022).

nemecká hliadka a vzala ich do zajatia v Ružomberku, odkiaľ sa im v noci podarilo ujsť a vrátiť do tábora v Lučivnej.³⁰

Dňa 13. septembra 1944 prišli do Zákamenného na ukoristenom nemeckom nákladnom automobile partizáni z partizánskeho oddielu č. 0032. Navštívili správcu lesnej železnice Ing. Júliusa Konfála. Vysvetlili mu, že chcú vykonať deštrukciu na železničných mostoch v Erdutke, Zákamennom a v Lokci. On ich však presvedčil, že plánovaná deštrukcia by bola málo účinná a dala by sa rýchlo odstrániť. Navrhol im však lepšie riešenie, ktoré by po vojne vyžadovalo menšie finančné náklady. Za účinnejšie navrhol zničiť srdcovky na výhybkách, ktorých bolo nedostatok, lebo sa cez vojnu nevyrábali. Partizáni prerušili dopravu na úzko-koľajovej železnici Zákamenné – Vychylovka – Oščadnica, a to vyhodnotením jedného mosta a prerušením koľajníc na štyroch miestach. Cieľom akcie bolo prerušiť dodávky oravského dreva na pílu v Oščadnici, odkiaľ sa expedovalo do Nemecka. Tento spôsob deštrukcie bol účinný natoľko, že preprava dreva bola obnovená až po prechode frontu.³¹ Zároveň partizáni za pomoci miestneho obyvateľstva za Novoťou na ceste do Poľska urobili záseky, aby sa cesta vedúca z Poľska stala pre nacistov nepoužívateľnou.³² V ten istý deň zaujali partizáni z partizánskeho oddielu č. 0032 spoločne s vojakmi bojové postavenie na kopci Hrádok pri Istebnom, ktorý mal veľmi dobré strategické postavenie. Na plnenie úloh v tomto priestore boli vyčlenené - jedno sovietske a jedno slovenské družstvo. Taktiež zaujali obrannú pozíciu v kopcoch na pravom brehu Váhu pri Kraľovanoch s úlohou znemožniť paľbou prechod nacistických jednotiek cez vyhodnené mosty a znemožnenie postavenia náhradných mostov. Taktiež bolo rozhodnuté, že partizáni vyhodia do vzduchu cestný most v Dolnom Kubíne. Na splnenie tejto úlohy bola vyčlenená minerská skupina s bojovým zabezpečením v sile jednej čaty. V skupine boli aj kpt. P. S. Tichonov, ošetrovatelka I. I. Ivanová, C. Šolc a šofér osobného auta Karol Ličko, ktorého dal k dispozícii mjr. gšt. D. Jamriška. Partizáni sa viezli na zhabanom nemeckom nákladnom automobile, ktoré šoféroval sovietsky partizán. Po zamíňovaní mosta kpt. P. S. Tichonov poslal partizánov do okolitých domov, aby upozornili obyvateľov na pripravovaný výbuch a aby sa skryli v pivniciach a pootvárali okná. Keď sa chystali na odchod, zistili, že im chýba šofér nákladného auta, ktorého našli opitého spať v priekope. Tohto miestni obyvatelia uhostili alkoholom, kpt. P. S. Tichonov sa ho najprv snažil prebudiť, ale ten nereagoval, tak ho v návale hnevu zastrelil priamo na mieste. Keďže na mieste nebol k dispozícii ďalší šofér, K. Ličko pripol osobné auto pomocou lana za nákladný automobil a ten potom odšoféroval do Lučivnej. Po obsadení Dolného Kubína sa členovia Oravského národného výboru roztratil na rôzne miesta na Orave a Liptove. Jedine predseda ONV Pavol Lettrich a podpredseda Ján Majer zostali dlhodobo v partizánskom oddiele č. 0032 mimo ich čiastočného dvojtyždňového pobytu v Banskej Bystrici. Do svojho pobytu na Orave v Lučivnej a po opätovnom príchode v Roháčoch pomáhali organizovať protifašistický odpor v nových podmienkach.³³

Partizánska skupina ppor. Michaila Korotkova – Michal sa dlhodobo zdržiavala v Roháčoch v zadnej Látanej doline. Po páde Dolného Kubína táto skupina trpela nedostatkom trhavín potrebných na vykonávanie deštrukčných akcií. Štefan Trstenský sa snažil tento problém vyriešiť z miestnych zdrojov a zháňal ho po všetkých oravských kameňolomoch. Podarilo sa mu ho zabezpečiť v Tvrdošíne, kde bol dynamit uskladnený pre potrebu ka-

³⁰ M SNP B. Bystrica, f. XII., pr. č. S 135/2003, Spomienka Cyrila Šolca.

³¹ Tamže.

³² Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči – pracovisko Archív Dolný Kubín, Osobný fond Jozefa Mlynarčíka, kr. č. 1, List Cyrila Šolca, Turčianske Teplice 25. 2. 1964.

³³ MIKULAŠ, Milan – HUBA, Peter. *Premeny Oravy*. Bratislava : Osveta, 1985, KUBAČKA, Ján. *Protifašistický odboj v rokoch 1938 – 1945*, s. 83.

meňolomu v Párnici. O zásobách dynamitu ho informoval Ondrej Mičík, zamestnanec kameňolomu v Párnici. Štefan Trstenský za spolupráce so žandárom Darilom z Tvrdošína zabezpečil dopravu dynamitu do Roháčov. Ako nosičov použili mladých mužov z Oravského Bieleho Potoka. Neskôr dynamit použili na deštrukciu v Podcerwonym za Carnym Dunajcom a mosta cez rieku Orava v Dlhej na Orave. Tento však bol poškodený len čiastočne, nakoľko uloženie nálože bolo vykonané neodborným spôsobom a došlo len k poškodeniu jednej strany mosta. Už v tom období sa robili zásoby na zimu. Zásoby sa dovážali z NUPOD-u z Dolného Kubína, pri zabezpečovaní zásob s nimi spolupracoval generálny riaditeľ NUPOD-u Blažek, ktorý sa na Orave schovával a mal veľmi dobre vybudovaný bunker v horách za železničnou stanicou v Podbieli.

Dňa 14. septembra 1944 partizánska hliadka z partizánskeho oddielu č. 0032 zadržala štyroch Ukrajincov, ktorí na Ukrajine robili policajtov v nemeckých službách a utekali pred postupujúcim frontom. Previedli ich do tábora a uväznili v pivnici hlavnej budovy. Pri osobnej prehliadke u nich našli pištole a v šatstve zašité drahokamy. Jedného z nich osobne vypočúval kpt. Tichonov, a výsluchu bol prítomný aj C. Šolc. Výsluch prebiehal v jednej z drevených chatiek, ktorá bola predelená plátennou plentou, za ktorou sedel zapisovateľ výsluchu. Zadržaný vypovedal o tom, kde policajti slúžili a na akých akciách spolu s nacistami sa zúčastnili. Po tom, čo už nemal o čom vypovedať, ho kpt. Tichonov zastrelil priamo v miestnosti strelou do hlavy. Ostatným uväzneným bolo jasné, o čo ide a pokúsili sa o útek. Len v spodnej bielizni utekali do lesa, dvaja boli zastrelení a jednému sa podarilo ujsť. V ten istý deň na základni tohto oddielu v Lučivnej pri Párnici partizáni zastrelili aj J. Zelinu zo Zázrivej.³⁴ Dňa 14. septembra 1944 pri Kraľovanoch zaujali partizáni z partizánskeho oddielu č. 0032 spoločne s vojakmi bojové postavenie v kopcoch s úlohou znemožniť paľbou prechod nacistických jednotiek cez vyhodené mosty a tiež zabrániť postaveniu náhradných mostov. Velitelia družstva Jozef Šraga, Ján Jánsky, Imrich Baričák, Štefan Biroš, Július Volga, František Potočka a Ladislav Kundrát vyzbrojení protitankovou puškou spolu s prítomnými vojakmi zvedli obranný boj pri moste v Kraľovanoch. Nepriateľ prišiel od Ružomberka k zničenému mostu s jedným tankom, obrneným transportérom a nákladnými autami. Po boji Nemci odviezli ranených na sanitnom aute, na strane partizánov neboli žiadne straty.³⁵ Dňa 15. septembra 1944 bolo slovenské družstvo z partizánskeho oddielu č. 0032 doplnené o ďalších dvoch partizánov, a to bývalého seržanta cudzineckej légie Gustáva Tvarožeka a Jozefa Čila. Aj v tento deň Nemci zaútočili na Kraľovany, ale tentoraz najprv v smere od Vrútok a až potom od Ružomberka. Pri boji v obci vznikol požiar, ktorý zničil niekoľko obytných domov a hospodárskych budov. Na obrane Lučivnej sa významnou mierou podieľali partizánske oddiely. Ľavú stranu údolia nad Párniciou až k tehelni Istebné držal partizánsky oddiel č. 0032, obranu pravých svahov nad údolím Lučivnej držal partizánsky oddiel zvláštneho určenia č. 14, mjr. Vladimíra Petroviča Jaromova. K dispozícii mal dva ľahké tanky LT-38. Jeden bol umiestnený v obrane smer Kraľovany a druhý smer Istebné. Obranu prístupových ciest od Trstenej zabezpečovali partizáni z oddielu VPRED pplk. Michaila Petroviča Osipova – Morskoja a rota vojakov.

Dňa 18. septembra 1944 partizáni z partizánskeho oddielu č. 0032 zničili most pri Mokradi. Mostná časť bola kovová, ale mostovky boli drevené. Nakoľko nemali so sebou potrebné výbušniny, rozhodli sa most spáliť. Deštrukčná skupina na nákladnom aute vzala so sebou dva sudy benzínu a most spálila, akcie sa zo slovenských partizánov zúčastnili Emil Kováčik, Ján Čilo, Július Vilga a Imrich Večerík.³⁶

³⁴ <http://29august1944.sk/component/content/article?id=130:1-bolo-povstanie-slavne>, cit. (10. 12. 2018).

³⁵ Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči – pracovisko Archív Dolný Kubín, Osobný fond Jozefa Mlynarčíka, kr. č. 1, List Cyrila Šolca, Turčianske Teplice 25. 2. 1964.

³⁶ M SNP B. Bystrica, f. XII., pr. č. S 135/2003, Spomienka Cyrila Šolca.

Na svojich prieskumoch zistil E. Kováčik, že v priestore Chočského pohoria sa nachádza skupina niekoľkých vojakov, ktorí tu zostali po rozbití obrany na Brestovej. Vojaci sa nechceli vrátiť domov a boli odhodlaní ďalej pokračovať v boji. Z toho dôvodu bola dňa 19. septembra 1944³⁷ od partizánskeho oddielu č. 0032 odčlenená malá skupina partizánov, ktorá mala narušať dopravu na ceste Dolný Kubín – Ružomberok. Za veliteľa skupiny bol menovaný slobodník Emil Kováčik, rodák z Pokryváča v hodnosti partizánskeho nadporučíka.³⁸ Emil Kováčik sa už predtým osvedčil v mnohých potýčkach a mal potrebné vlastnosti veliteľa partizánskej skupiny i primeranú autoritu. Do svojej skupiny si k sebe vyžiadaval prideliť Vendelína a Mikuláša Balka a Jána Mudroňa.

Dňa 21. septembra 1944 partizáni z partizánskeho oddielu č. 0032 podnikli výpad na nacistov na ceste Kľačany – Párnica. Útok bol neúspešný, nacisti boli na prepad pripravení, a tak v boji, ktorý sa strhol, bol ranený partizán Alexander Šumajka, ktorého z bojiska vynesla 17-ročná ošetrovateľka oddielu I. I. Ivanovna. Ústup chránil guľometník Gustáv Tvarožek, v období od 1. septembra 1935 do 26. decembra 1940 seržant cudzineckej légie. Od 30. decembra 1940 do 30. júna 1941 v zajateckom tábore Vernet v Pyrenejách. Pri transporte do Nemecka sa mu dňa 15. novembra 1941 podarilo ujsť, až sa dostal na Slovensko do Žiliny. Nemcami bol pri tejto akcii zadržaný a vzatý do zajatia a odvezený do Ružomberka, odkiaľ sa mu však podarilo ujsť.³⁹ Mjr. gšt. D. Jamriška vo svojich spomienkach túto akciu opísal nasledovne: „*Kpt. Tichonov ma o akcii informoval a požiadal ma, aby som túto akciu zaistil voj. jednotkou. Odoslal som preto 1 pešiu čatu pod velením por. del. Igora Kemku, ktorá mala za úlohu kryť ľavý bok partizánov (smer od Ružomberka). No táto akcia skončila sa pre partizánov s úplným neúspechom to ich vlastnou vinou. Partizáni miesto toho, aby dostanie sa do blízkosti kameňoloma v Kráľovanoch postupovali oddelene, rozčlenené išli ďalej v pochodovom tvare – v štvorstupoch a boli nastrelení nemeckými ťažkými guľometmi z priestoru kameňolomu. Mali šťastie, že sa okamžite rozprchli do lesov tak, že straty neboli veľké: 1 mŕtvy, 1 ranený a 1 zajatý. Zajatý bol kuchár (zajatý bol guľometník – pozn. J. S.), ktorému sa podarilo zo zajatia ujsť a vrátiť sa do tábora. Po tejto akcii som musel kpt. Tichonova upozorniť na to, že pri bojových akciách sa nesmú zanedbávať taktické zásady.*“⁴⁰

Dňa 22. septembra 1944 skupina slovenských partizánov z partizánskeho oddielu č. 0032 pod velením Pavla Hedvégyho, v zložení František Potoček, Emil Bobek, Alexander Bobek a Jozef Čilo, odišla na prieskum do okolia Čadce. Jednalo sa všetko o obyvateľov regiónu Kysúc. Dňa 23. septembra 1944 boli na základe rozhodnutia kpt. P. S. Tichonova z partizánskeho oddielu č. 0032 poslané domov dve slovenské dievčatá Marta Pavlíková a Dunaša Koreňová, nakoľko ich prítomnosť v tábore pôsobila rušivo na disciplínu a bola zdrojom rozbrojov medzi príslušníkmi sovietskej a slovenskej roty. V ten istý deň sa celá slovenská rota vysťahovala z tábora v Lučivnej a zaujala obranné postavenie na južných svahoch Lysece severne od Párnice. Postavenia boli členené do hĺbky až na okraj lesa. Dopredu boli vysunuté stráže.

Dňa 23. septembra 1944 do tábora prišiel E. Kováčik, ktorý bol vyslaný do Chočského pohoria. Hlásil, že do svojej skupiny pribral ďalších dobrovoľníkov, a to J. Stančíka, O. Hrašku, J. Kunca, V. Boučka a M. Halušku. Skupina pozostávala z obyvateľov oravských obcí a pohybovala sa medzi dedinami Jasenová – Vyšný Kubín – Leštiny – Osádka – Malatiná. Bola to malá, veľmi pohyblivá skupina, ktorá neraz vniesla zmätok do nemeckých

³⁷ M SNP B. Bystrica, f. IV. S 136/2003, spomienka Cyrila Šolca.

³⁸ http://oravskakniznica.sk/ebook/_PDF/sk/huba-sk.pdf, cit. (20. 4 2019).

³⁹ Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči – pracovisko Archív Dolný Kubín, Osobný fond Jozefa Mlynarčíka, kr. č. 1, List Cyrila Šolca, Trenčianske Teplice 20. 2. 1964.

⁴⁰ VHA Bratislava, Zbierka spomienkových prác, Jamriška Dušan, ŠZ X-368, s. 32-33.

autokolón prechádzajúcich cez Brestovú. Jej členovia mali dobrú znalosť terénu a ľudí, na ktorých sa mohli obrátiť v prípade potreby o pomoc.

Skupina npor. Emil Kováčika počas svojho samostatného pôsobenia previedla tieto akcie:

- Dňa 27. septembra 1944 vykonali prepád rozhlasového auta pri Leštínach.
- Dňa 7. októbra 1944 vykonali prepád jedného nákladného auta s príviesom na Brestovej.
- Dňa 13. októbra 1944 prepád autokolóny medzi Dolným Kubínom a Oravským Podzámkom.
- Dňa 17. októbra 1944 vykonali prepád Chlebníc.
- Dňa 19. októbra 1944 bola skupina obkľúčená v Leštínach.
- Dňa 20. októbra 1944 vykonali prepád ubytovne nemeckých vojakov v kaštieli vo Vyšnom Kubíne.
- Dňa 23. októbra 1944 vykonali prepád ubytovne nemeckých vojakov v škole vo Valaskej Dubovej.

Pôsobenie tejto partizánskej skupiny v oblasti Brestovej, kde znemožňovali kolónam nemeckých áut prechádzať z Ružomberka do Dolného Kubína a pritom zničili niekoľko nákladných áut a zabili desiatky Nemcov, znepokojovalo nacistov. Z toho dôvodu dali obci Jasenová, do ktorého katastra spadala Brestová, ultimátum, že ak sa prepady budú opakovať, Jasenová vypália a zastreliu každého desiateho občana. Prepady neprestávali a Jasenová vyviazla z tejto katastrofy len vďaka farárovi Jánovi Palicovi, ktorý pri rokovaniach zastupoval obec, pretože vedel dobre nemecky a nacisti ako-tak farárov rešpektovali aj v čase vojny.⁴¹ Aj vo Večernom hlásení Nemeckého veliteľa na Slovensku z 9. októbra 1944 sa píše o tom, že: „*Vlastná premávka na hradskej Dolný Kubín-Ružomberok, bola častejšie rušená bandami z východnej strany.*“⁴²

Dňa 29. septembra 1944 sa do Lučivnej z východného Slovenska vrátila skupina sovietskych partizánov z partizánskeho oddielu č. 0032, v ktorej bol sprievodca Karol Zelinka. Na svojej spiatocnej ceste poškodili most pri Ždiari a so zvyškom trhavín aj most pri Tvrdošíne. Veliteľ skupiny sa pochvalne vyjadroval o Karolovi Zelinkovi.

Koncom septembra 1944 pri Babej hore 12-členná hliadka⁴³ z partizánskeho oddielu č. 0032 zachránila amerického letca, ktorý bol zostrelený pri Katowiciach. Doviedli ho do Lučivnej, odkiaľ ho zásobovacie lietadlo pri jednom spiatocnom lete z Veľkej Lučivnej priviezlo na letisko Tri duby práve v čase, keď sa tam nachádzali dve americké lietadlá Flying Fortressy B-17. Tie ho odviezli i s ďalšími zostrelenými americkými letcami do Talianska na základňu v Bari.⁴⁴

Do konca septembra 1944 sa v Lučivnej odohralo niekoľko likvidácií ukrajinských utečencov. Takto spomína mjr. gšt. Dušan Jamriška, očitý svedok likvidácie niektorých zradcov a podozrivých osôb: „*V dvoch prípadoch bol som očitým svedkom likvidácie ukrajinských utečencov. V prvom prípade šlo o jedného Ukrajinca, ktorého vypočúval sám kapitán Tichonov. Keď sa kapitán Tichonov opýtal utečenca prečo uteká pred sovietskou armádou, utečenec mu odpovedal že hľadá svoju ženu, ktorá odišla z Ukrajiny a je niekde pri Spišskej Novej Vsi. Pri prehliadke osobných dokladov našiel kapitán Tichonov u neho osobný zápisník, v ktorom boli adresy spišských Nemcov. To potom stačilo, aby ho kapitán Tichonov nechal zlikvidovať. Nepomohlo mu ani prosenie klačiac na kolenách. V druhom prípade išlo*

⁴¹ MIKULAŠ, M. – HUBA, P. *Premeny*, c. d., KUBAČKA, J. *Protifašistický*, c. d., s. 84.

⁴² PREČAN, Vilém. *SNP Nemci a Slovensko 1944 Dokumenty*. Bratislava : EPOCH, 1970, s. 555.

⁴³ Členom bol Ján Benčo. MO SR, OVO, Žiadosť o osvedčenie podľa zák. 255/46 Zb. č. 54495/70 – Ján Benčo.

⁴⁴ ŠINGLOVIČ, Mikuláš. Z bojovej činnosti kombinovanej letky a operačne podriadených jednotiek na letisku Tri duby. In *Zborník M SNP*, č. 10, roč. 1985, s. 210-212.

o skupinu troch Ukrajincov, utečencov, ktorí prišli na Oravu na malom rebrináku ťahanom jedným koňom. Pri vypočúvaní týchto som nebol, ale videl som ich útek z pivnice, kam boli po výsluchu zatvorení. Vo vhodnej chvíli, keď strážca zašiel za roh budovy, vyskočili za sebou oknom a vbehli do lesa. Boli len v spodnej bielizni, ktorá bola celá červená od krvi. Útek však spozorovali i partizáni, ktorí ihneď začali paľbu zo samopalov. Videli som, ako dvaja utečenci padli, boli zabíjajú, tretí utiekol. Takéto prípady v Lučivnej boli častejšie, tam boli zlikvidovaní i Nemci zajatí na začiatku povstania v Oravskom Podzámku.“ Opis druhého prípadu sa zhoduje so spomienkou C. Šolca s rozdielom počtu Ukrajincov. Ostražitosť partizánov a vojakov bola primeraná situácii. Fašisti využívali všetky možnosti získať čo najviac informácií zo života partizánov v tomto tábore, ich počty, druhy zbraní a rozloženie obrany. Nechajme však spomínať mjr. gšt. D. Jamrišku: „*V druhej polovici septembra 1944 došiel na veliteľstvo „Oravskej skupiny» jeden civil, ktorý sa vydával za rotmajstra a tvrdil, že utiekol zo Žiliny. Prosil, aby sme ho prijali do skupiny. Hneď však žiadal, aby mohol ísť na 3 dni do Žiliny, že si tam má vybaviť rodinné záležitosti. Pojal som voči nemu podozrenie, či nejde o špicla. Naoko som mu sľúbil, že ho prijmem, ale pri odchode nechal som ho z tábora vyviezť až po Zámravú, aby nemohol zistiť situáciu našich jednotiek. Do Lučivnej sa však už nevrátil.*“⁴⁵

Dňa 2. októbra 1944 sa do tábora v Lučivnej vrátilo družstvo des. Jozefa Šragu z partizánskeho oddielu č. 0032, ktoré na Brestovej sledovalo a rušilo premávku medzi Ružomberkom a Dolným Kubínom. Veliteľ družstva po splnení úlohy nahlásil aj svojvoľný odchod, zbehnutie troch partizánov. Všetci traja partizáni Ladislav Pastorek, Antonín Lukeš a Vojtech Pensimus pochádzali z Ostravska. Dňa 4. októbra 1944 sa do tábora v Lučivnej vrátilo družstvo Waltera Grosza z partizánskeho oddielu č. 0032, ktoré prevádzalo prieskum na sever od Erdutky a Zákamenného. V Erdutke prišli do bojového stretu s nepriateľom od ktorého sa v prestrelke odpúťali. V Zákamennom zistili, že byt C. Šolca bol násilne otvorený, vyrabovaný a čiastočne zničený. Dňa 5. októbra 1944 Nemci opätovne vtrhli do Párnice od Kľačian. V obci si začali na brehu potoka v mieste krytom vrbinami pripravovať mínometné palebné postavenie. Prvým terčom zahájenej mínometnej paľby sa stala poľná kuchyňa partizánskeho oddielu č. 0032. Našťastie sa ju partizánom podarilo včas premiestniť. Následne pozorovatelia z predných obranných línií hlásili, že od Párnice pozdĺž potoka, krytá krovím, postupuje nemecká prieskumná hliadka. Partizáni sa však nedali zaskočiť a náhlým prepadom ich prekvapili a v boji zblízka zlikvidovali. Pri tejto akcii spolupracovali aj s partizánmi mjr. Jaromova. Nemci ďalej neútočili, nakoľko ich prieskumná hliadka sa nevrátila, Párnica opustili.

Dňa 6. októbra 1944 sa do tábora v Lučivnej vracala prieskumná hliadka vedená Nikolajom Gautaulinom z partizánskeho oddielu č. 0032, zložená z troch sovietskych a siedmich slovenských partizánov, ktorá od 30. septembra vykonávala prieskumnú činnosť na Príslope. Pri ceste nazad zastavili a zabavili menšie nákladné auto s nákladom syra. Auto aj náklad syra sa im cez hory podarilo dostať do tábora.

Dňa 7. októbra 1944 partizáni z partizánskeho oddielu č. 0032 vykonali prepad nacistickej kolóny v Istebnom na úrovni tehelne. Pred zotmením od D. Kubína prichádzal jeden motocykel a dve nákladné autá s vojakmi. Paľbou zblízka boli nacistickí vojaci prevrpení. Hliadka na motocykli padla a vojaci z aut začali v panike vyskakovať. Prestrelka sa pretiahla do noci. Na strane nacistov bol nezistený počet mŕtvych a ranených. Na strane partizánov padol sovietsky partizán Absolonov Achmed, ktorý v zápale boja vstal a zo samopalu strieľal na kryjúcich sa nepriateľov. Zabudol, že stojaci je dobrým terčom pre nacistov, a tak zasiahnutý dávkou z nacistického samopalu ostal na mieste mŕtvy. Ranený bol aj ďalší sovietsky partizán Nikola Rževskij. Na bojisku nacisti nechali dve autá, na ktorých prišli, par-

⁴⁵ VHA Bratislava, Zbierka spomienkových prác, Jamriška Dušan, ŠZ X-368, s. 32-33.

tizáni ukoristili guľomety, pušky a náboje. Do boja zasiahol aj tank, obsadený slovenským tankistom a ruským tankistom kpt. Jénom. Táto bojová epizóda sa odohrala na výšine pri tehelni v Istebnom, ktorej partizáni prikladali značný strategicko-taktický význam. Pokiaľ ju držali v rukách partizáni, cesta Kraľovany – Dolný Kubín bola pre nacistov nepoužiteľná.⁴⁶ Pri tejto streľbe bola zapálená Diškancovie stodola v Istebnom. Dňa 8. októbra 1944 sa konal v Lučivnej pohreb padlého sovietskeho partizána Absolónova Achmeda z partizánskeho oddielu č. 0032. Nad otvoreným hrobom vystlaním čečinou mal prejav kpt. P.S. Tichonov a na povel náčelníka štábu npor. S. Serdcova boli jednou čatou vypálené tri čestné salvy.

Dňa 9. októbra 1944 na úseku Kraľovany – Dolný Kubín napravo od Istebného došlo znovu k bojovej potýčke medzi LT- 38, ktorým disponovali partizáni, a ťažkými nemeckými tankmi. Ľahký tank prenasledovaný nemeckým tankom sa stiahol k Istebnianskej doliny vysoko do pohoria Oravskej Magury. Pre poruchu motora tam partizáni tank nechali. Posádku ľahkého tanku LT- 38 tvorili slovenskí vojaci (nabíjač Florián Hudáček), a veliteľom bol kpt. Jéno z partizánskeho oddielu č. 0032.⁴⁷

Odchod partizánskeho oddielu č. 0032 z Oravy na povstalecké územie

Na príkaz HŠPO v Banskej Bystrici začali niektoré partizánske oddiely prechádzať na povstalecké územie. Týmto ústupom sa partizánskym oddielom podarilo nakrátko sa zbaviť tlaku, ktorý bol na nich vyvíjaný, nakoľko ich situácia sa značne sťažila po októbrových protipartizánskych operáciách oddielov POHG a 14. divízie Zbraní SS „Halič“.⁴⁸ Celý deň 10. októbra 1944 bol venovaný prípravám na opustenie tábora v Lučivnej. Dňa 11. októbra 1944⁴⁹ partizánsky oddiel č. 0032, kpt. P. S. Tichonova, odišiel z priestoru Lučivnej s úlohou prebiť sa na povstalecké územie. Na začiatku pochodu bol oddiel prevezený automobilmi z Lučivnej cez Párnicu za Istebné. Na základe prieskumu, ktorý na území Oravy spravil N. Gataulin partizánsky oddiel č. 0032, postupoval po osi Kubínska hoľa – Dlhá – Chlebnice – Kvačany – Kráľova Lehota – Čertovica – Brezno. Po prekročení rieky Váh však museli robiť prieskum za pochodu. Časť tohto presunu s ním absolvovali i niektorí členovia vedenia oravského národného výboru (L. Keliar, V. Čaplovič, J. Majer, P. Lettrich).⁵⁰ Postup jedného partizánskeho oddielu zachytila aj správa úradu vojenského splnomocnenca pri nemeckom štátnom ministerstve pre Čechy a Moravu a veliteľa vojenského okruhu pre Čechy a Moravu K. H. Frankovi s večerným situačným hlásením nemeckého veliteľa na Slovensku zo 14. októbra 1944. Medzi iným uvádza: „Z priestoru od Dolného Kubína pochoduje skupina 500 – 600 mužov s vozidlami, mínometmi a samopalmi smerom na západ. Presný smer pochodu sa ešte nedá určiť.“⁵¹ S veľkou pravdepodobnosťou sa jednalo o partizánsky oddiel č. 0032, aj keď početné stavy sú značne nadhodnotené. Odchodom partizánskeho oddielu č. 0032 z Oravy stratila partizánska skupina Emila Kováčika s nimi priame spojenie,

⁴⁶ Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči – pracovisko Archív Dolný Kubín, Osobný fond Jozefa Mlynarčíka, kr. č. 1, list Cyrila Šolca, Trenčianske Teplice 25. 2. 1964.

⁴⁷ LANGER, J. – MLYNARČÍK, J. *Protifašistický*, c. d., s. 63-64.

⁴⁸ ANDRÁŠ, Matej – SEGEŠ, Dušan a kolektív. *Susedstvo v čase prelomových zmien. Výbrané aspekty československo-poľských vzťahov v rokoch 1943 – 1948*. Bratislava : Historický ústav SAV vo vydavateľstve Prodoma s.r.o., 2009, s. 49-60.

⁴⁹ VANĚK, Oldřich. *Doliny Liptova a druhá svetová vojna – Chočské vrchy a Západné Tatry*. OV SZPB v L. Mikuláši, 2015, s. 37.

⁵⁰ 13. októbra 1944 sa partizánsky oddiel č. 0032, kpt. P. S. Tichonova nachádzal na ceste medzi Malatinou a Svätou Annou, kde sa stretli s L. Keliarom a V. Čaplovičom. ČAPLOVIČ, V. – KELIAR, L. *Rozpomienky* c. d., s. 37.

⁵¹ PREČAN, V. *SNP*, c. d., s. 559.

z toho dôvodu vyslal E. Kováčik za oddielom do B. Bystrice dvoch partizánov, aby priniesli rozkazy pre ďalšiu činnosť. Vo svojich spomienkach to opísal nasledovne: „*Medzitým oddiel kpt. Tichonova odišiel z Oravy do okolia Banskej Bystrice a preto boli za nimi 13.10.1944 vyslaní dvaja partizáni a to Jaroslav Prokop a Boris Boor. Títo sa skutočne s kap. Tichonom stretli a po rozpadnutí povstania sa vrátili s hlásením pokračovať v započatej práci, nakoľko on sám mienil sa vrátiť späť na Oravu.*“⁵² Po odchode vojakov dolnokubínskej posádky na povstalecké územie sa k skupine E. Kováčika pripojili jednotlivci zo zosilnenej čaty BLESK, ktorej velil por. Alojz Žuffa a ktorí s ním neodišli do Banskej Bystrice. Členmi tejto skupiny,⁵³ ktorí ostali na Orave, boli Miloš Brix, Ivan Nosko, Jozef Kupčo, Eduard Kubinec a iní. K spojeniu týchto dvoch skupín však došlo až niekedy po 13. októbri 1944. V súvislosti so spojením týchto skupín vznikli rôzne nejasnosti. Skupina bola nazývaná ako Boorova skupina, ale on sa v čase pričlenenia ku Kováčikovi v skupine nenachádzal. Tak-tiež tvrdenie E. Kováčika, že na povstalecké územie za partizánskym oddielom 0032 vyslal B. Boora a J. Prokopa, je v rozpore s tvrdením Jaroslava Prokopa, ktorý uvádza, že ich na povstalecké územie E. Kováčik neposlal, ale na povstalecké územie prešli samostatne, a to Jaroslav Prokop, Boris Boor a František Pálka, na základe súhlasu mjr. gšt. Dušana Jamrišku 3. októbra 1944. Na koňoch prešli do Zuberca, kde sa nachádzala partizánska skupina ppor. M. Korotkova z partizánskeho oddielu 0032. Dňa 5. októbra 1944 tam zanechali kone a guľomet a na povstalecké územie sa dostali cez Váh do Nemeckej Ľupče a na Železné.

Dňa 13. októbra 1944 sa partizánsky oddiel č. 0032, kpt. P. S. Tichonova nachádzal na ceste medzi Malatinou a Svätou Annou.⁵⁴ Po príchode na povstalecké územie sa časť partizánskeho oddielu č. 0032, kpt. P. S. Tichonova presunula do Brezna nad Hronom. Tu mu boli pridelené úlohy pre menšie skupiny, a to vykonávať prieskumnú a diverznú činnosť v smere postupujúcich nemeckých vojsk z Maďarska; ničenie objektov v smere postupu nacistov, a to aj v ich tyle; ničenie zásob zanechaných ustupujúcou slovenskou armádou, zničenie letiska v Pohronskej Polhore aj so zásobami benzínu, drevených štartovacích dráh, zničenie opusteného lietadla. V týchto bojoch s nacistami utrpeli značné straty.⁵⁵ Ondrej Michalica vo svojich spomienkach uvádza: „*Asi 20.10.1944 bol s 22 člennou skupinou vyslaný na akciu ničenia komunikácií a mostov do priestoru Červená skala – Tisovec – Polhora (Pohronská Polhora – pozn. J. S.). Z celej skupiny sa potom vytvorili dve po 11 členov a naša po splnení bojových úloh vracala sa cez Polhoru do Brezna, kde bola prepadnutá Nemcami a takmer zničená. Zachránili sme sa len dvaja. V tejto skupine bolo sedem občanov ZSSR a štyria Slováci.*“⁵⁶ Boj sa odohral dňa 25. októbra 1944 v čase medzi 14.00 až 15.00 hod. v meste Brezno pri vojenských kasárňach. Skupina bola obkľúčená tankmi a takmer celá zlikvidovaná. Zachránil sa iba Ondrej Michalica a veliteľ skupiny Ivan Sinický.⁵⁷ Hlavná časť partizánskeho oddielu č. 0032 sa už 24. októbra 1944 z Valaskej vydala na spiatočnú cestu na Oravu, z 24. na 25. októbra 1944 prespali v Lučatíne. Už na povstaleckom území sa začali nezhody medzi kpt. Tichonom a komisárom oddielu Štefanom Tabak – Bat'ko. Jedna zo spomienok Vladimíra Čaploviča a Ľudovít Keliara tento konflikt opisuje nasle-

⁵² VHA Bratislava, Zbierka Partizánske hnutie, inv. j. 122, Zoznam akcií a činnosť partizánskej skupiny SIGNÁL, materiál, ktorý spracoval npor. Emil Kováčik.

⁵³ VHA Bratislava, Zbierka partizánske hnutie, inv. j. 16, príř. Č. 14, 474/55.

⁵⁴ ČAPLOVIČ, Vladimír – KELIAR, Ľudovít. *Rozpomienky*, c. d., s. 37.

⁵⁵ Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči – pracovisko Archív Dolný Kubín, Osobný fond Jozefa Mlynarčíka, kr. č. 1, List Cyrila Šolca, Turčianske Teplice 25. 2. 1964.

⁵⁶ Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči – pracovisko Archív Dolný Kubín, ONV Dolný Kubín, f. Odbor organizačný, oddel. Partizáni, rok 1964, kr. č. 268-269.

⁵⁷ MO SR, OVO, Žiadosť o osvedčenie podľa zák. 255/46 Zb. č. 247264/82 – Ondrej Michalica.

dovne: „Stretli sme sa s redaktorom Šefrankom, ktorý nám tlmočil odkaz Baťkov, že chce s nami hovoriť. Vybrali sme sa preto na sekretariát KSS, kde sme zastihli Baťku práve nastupujúceho do auta so sl. E. Hroboňovou a ešte s jedným neznámym pánom. Baťko vystúpil z auta a keď počul, že sa sberáme do Oravy, ponúkol nám svoje auto, ktoré sa malo po absolvovaní cesty s ním onedlho vrátiť. Vtom pribehla zo sekretariátu nejaká súdružka a prinútila spomenutých 3 cestujúcich vystúpiť z auta, keďže vraj auto si oni objednali pre cestu do Zvolena. Baťko, ktorý bol veľmi rozrušený a súril odchod, chcel si pomôcť tak, že zastaví auto a prinúti ho, aby ich zaviezol na určené miesto. My radili sme obrátiť sa na čsl. Armádne veliteľstvo, kde dúfali sme dostať osobné alebo nákladné auto. Baťko s tým súhlasil, a tak v sprievode jedného z nás odobral sa na spomenuté veliteľstvo. Druhý z nás zatiaľ pripravil našu batožinu a čakal na rohu Národného domu na príchod auta. V tom neočakávane zjavil sa prof. Lettrich v sprievode kap. Tichonova a keď počul, že Baťko je tu a že sa chystá na cestu, vyzradil, že Baťko nie je Rus, ani nie býv. diplomat, ani kap. Tichonov, ale akýsi Slovák zo Spiša, ktorý údajne ako pašovateľ valút bol zatknutý a väznený v Krakove, odkiaľ sa záhadným spôsobom vyslobodil a potom sa pridal k partizánom. Part. skup. kap. Tichonova, oceňujúc jeho jazykové znalosti (vedel slovensky, rusky, nemecky a údajne ešte 3 reči) ochotne ho prijala medzi seba a poctila ho takou dôverou, že bol dôverným spolupracovníkom kap. Tichonova, zastával hodnotu kapitána a rokoval v zastúpení Tichonova s nami. My až do tohto stretnutia v Ban. Bystrici pokladali sme ho za Tichonova a vedúceho tejto skupiny. Ešte väčšie prekvapenie vzbudila v nás správa, že Baťko opustil svojvoľne svoju part. skupinu a že pravdepodobne chce zutekať. Kap. Tichonov vybral sa s prof. Lettrichom, aby stopoval Baťku a my, nevediac o tom, uviedli sme ich na stopu. Vtom vrátil sa Baťko z armádneho veliteľstva, ale bez auta a keď ho pravý kap. Tichonov zahliadol, ihneď ho zaistil a dal odviezť do Lučatína, kde táborila t.č. jeho skupina.“⁵⁸

Návrat partizánskeho oddielu č. 0032 na Oravu

Návrat partizánskeho oddielu č. 0032 z Horehronia prebiehal po trase Lučatín, B. Bystrica, Šturec, Vyšná, Stredná a Nižná Revúca; tu prespali dňa 25. na 26. októbra 1944. Liptovská Osada, Lúžna, Železná; tu prespali dňa 26. na 27. októbra 1944. Následne postupovali cez Kľačany, Lubčianskou dolinu, kde zanechali autá a zoslabnuté kone na Fiačice, Sokolče, Sv. Mara, Sv. Anna. Rieku Váh prekročili pri obci Sokolčie pomocou vozov ťahaných koňmi a dvoma malých športových člnov. Po prekročení rieky boli traja prievozníci a dvaja povozníci finančne odmenení. Do Sv. Anny dorazili 27. októbra 1944 o polnoci. Tu prespali dňa 28. na 29. októbra 1944. Pôvodne plánoval kpt. Tichonov ostať v obci 2 – 3 dni. Po jednodňovom oddychu dňa 29. októbra 1944 nariadil kpt. Tichonov odchod oddielu z obce. Po príchode do Malatinej kpt. Tichonov nariadil niekoľkodňový odpočinok. Na druhý deň 30. októbra 1944 ráno však zistil, že 50 – 60 partizánov zo slovenskej rotý chýbalo. Odviedli ich komisár oddielu Štefan Tabak – Baťko a por. Jozef Spratek. Táto skupina sa vrátila do Sv. Anny a odtiaľ do Kvačian. Tento rozpor, ktorý vyvrcholil odchodom slovenských partizánov, nasvedčoval, že medzi slovenskými a ruskými partizánmi v oddiele neboli dobré vzťahy. Iste v nemalej miere k týmto rozporom napomáhala nervozita, vyčerpanosť z dlhých pochodov a bojového nasadenia. V dnešnej dobe už nevieme zistiť presný dôvod nedôvery slovenských partizánov vo veliteľské schopnosti kpt. P. S. Tichonova. Túto situáciu využil komisár oddielu Štefan Tabak – Baťko, ktorý mal v oddiele zvláštne postavenie. Už na povstaleckom území ho dal kpt. P. S. Tichonov podľa vyššie uvedenej spomienky zaistiť. Nie je preto jasné, prečo sa voľne pohyboval a ešte mohol ovplyvniť svojimi názormi príslušníkov slovenskej rotý. Podľa vyjadrenia Juraja Maňáka, Štefan Tabak – Baťko bol

⁵⁸ ČAPLOVIČ, V. – KELIAR, E. *Rozpomienky na, c. d.*, s. 46-47.

pôvodom spišský Nemec, ktorý sa vydával za Rusa. Sabotoval všetky akcie a prezrádzal ich. Čokoľvek sa zúčastnil, to sa nepodarilo. Medzi Jurajom Maňákom a Štefanom Tabak – Baťkom bol stále napätý vzťah, jeden strážil všetky pohyby druhého a cítil, že jeden druhého musí zničiť. Len striehli na vhodnú príležitosť. Viacej informácií k osobe Štefan Tabak – Baťko sa nepodarilo zistiť, takže v dnešnej dobe už nie je možné určiť podstatu sporu a rozkolu v tomto partizánskom oddiele. Po tejto zrade zostalo v oddiele Tichonova 17 partizánov Slovákov, ktorým Štefan Tabak – Baťko nedôveroval a nepokúšal sa ich získať.⁵⁹ Menovite sa podarilo určiť týchto troch, a to P. Lettrich, Ing. C. Šolc a J. Majer, u ostatných nevieme s presnosťou určiť, či sa nejedná o navrátilcov po ich prepadaní v Kvačanoch.

Hlavná časť partizánskeho oddielu č. 0032, kpt. P. S. Tichonova, sa presunula 31. októbra 1944 do obce Huty, ktoré sa stali dôležitou križovatkou zásobovacích trás a presunov viacerých partizánskych oddielov. Po potlačení Povstania sa tu striedavo zdržiaval MUDr. Eugen Rajna, ktorý ošetroval zranených a chorých partizánov v okolí obce Zuberec, Huty a Malé Borové. MUDr. E. Rajna bol počas slovenského štátu rasovo prenasledovaný a nesmel vykonávať svoju prax. Na začiatku Povstania pracoval pre hlavné veliteľstvo žandárstva v Štubnianských Tepliciach, Harmanci a v Brusne. Neskôr prešiel do oblastí Roháčov, kde poskytoval svoje služby partizánom, hlavne z partizánskeho oddielu 0032.

Dňa 1. novembra 1944, predpoludním, boli vypálené Kvačany za pomoc obyvateľstva partizánom. Prekvapivý prepád rozprášil odtrhnuvšiu skupinu partizánov z partizánskeho oddielu č. 0032, ktorú viedol Štefan Tabak – Baťko a por. Jozef Spratek, po okolitých lesoch. Padli traja partizáni a zajatý bol Florián Hudáček, ktorý bol pri prepade zranený streľbou z guľometu do oboch nôh.⁶⁰ Pri tomto prepade bol zranený do pravej nohy aj Ján Úradníček. Jagdkommando z Liptovského Sv. Mikuláša priviedol neznámy civilista.⁶¹ S najväčšou pravdepodobnosťou sa jednalo o komando z Wittenmayerovej skupiny zo 14. divízie Zbraní SS „Halič“.⁶² Počas priamej paľby na dedinu zahynuli traja občania, päť občanov zaistili a deportovali do koncentračných táborov, z nich Štefan Kojš st. a Ján Chovan v Nemecku zahynuli.⁶³ Pri prestrelke vznikol požiar v hornej časti obce Kvačany. Časti slovenských partizánov sa podarilo zachrániť a niektorí z nich sa po čase na Hutách znovu prihlásili ku kpt. Tichonovovi, hlásil sa aj por. Jozef Spratek, ale ten nebol prijatý.⁶⁴ Na Hutách sa partizánsky oddiel č. 0032 stretol s partizánskou skupinou ppor. M. Korotkova, ktorá sa trvalo zdržiavala v oblasti Roháčov a za tú dobu sa značne rozrástla, hlavne o utečencov z pracovných táborov z okolia Katowíc, ktorí ušli počas bombardovania týchto táborov. Boli väčšinou ruskej, ale aj iných národností žijúcich v ZSSR, našli sa medzi nimi aj dvaja letci; jeden z Nového Zélandu a druhý z Kanady. Tu sa k nim pridali aj českí občania Karel Macourek, ktorý bol v Protektoráte odsúdený na smrť a Štefan Zezulka z Dolného Kubína, s ktorým sa dobre poznal. Neskôr sa k nim pridali František Vršinský, ktorý na Slovensko prišiel s oddielom četníkov a zúčastnil sa bojov o Strečno a Martin. Neskôr sa dostal na územie Oravy. Sídlo M. Korotkova bolo na Zverovke v robotníckych ubytovniach v blízkosti Chaty na Zverovke. Mal vysunuté hliadky v Hutách, Zuberici, Zábiedove, Oraviciach, v Zadnej Látanej a v Chocholowskej doline.

⁵⁹ Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči – pracovisko Archív Dolný Kubín, Osobný fond Jozefa Mlynarčíka, kr. č. 1, Informácie Juraj Maňák, námestník riaditeľa čs. spojov, Praha Žižkov, zápis 17. 7. 1964.

⁶⁰ Podľa C. Šolca mal padnúť Melichar Šturek a zajatý bol Alojz Pavlis. M SNP f. IV. S 136/2003. Spomienka Cyrila Šolca.

⁶¹ VANĚK, Oldřich. *Doliny Liptova*, c. d., s. 37-38.

⁶² <http://spravy.pravda.sk/domace/clanok/174476-ako-ukrajinski-esesaci-cistili-slovensko/>, cit. (25. 7. 2017).

⁶³ <http://www.detektorweb.cz/index.4me?s=show&lang=1&i=59674&mm=2&xb=2&vd=1>, cit. (25. 7. 2017).

⁶⁴ ČAPLOVIČ, V. – KELIAR, L. *Rozpomienky na*, c. d., s. 58.

Dňa 3. novembra 1944 odišiel z Hút partizánsky oddiel č. 0032, premiestnil sa hlbšie do lesov do priestoru pod Sivým vrchom, južne od Zuberca. Tu si postavili stany z armádnych cielt a nůdzové koliby z čečiny. Dňa 4. novembra 1944 bol zadržaný bývalý komisár Štefan Tabak – Baľko, dopravili ho do provizórneho tábora pod Sivým vrchom, kde ho kpt. P. S. Tichonov po výsluchu nechal zastreliť.⁶⁵ Dňa 9. novembra 1944 sa presunul partizánsky oddiel č. 0032 z priestoru Sivej doliny (pod Sivým vrchom) južne od Zuberca do Tatliakovej chaty pod Roháčmi.⁶⁶ V novembri 1944 nemecké jednotky v oblasti Oravský Biely potok – Zuberec vykonávali protipartizánske akcie. Pri tom používali rôzne úskoky, napr. nemecká hliadka sa prezliekla do ženských krojov a takto šli dolinou. Takýmto úskokom zadržali aj partizánsku spojku partizánskeho oddielu č. 0032 Stanislava Pašerbu, ktorému sa však podarilo ujsť.⁶⁷ To, že sa Nemci preoblekali do miestnych krojov, potvrdzuje aj spomienka Štefana Šroba, ktorý uvádzal, že selekcii takýchto osôb pohybujuúcich sa po doline v preoblečení robil aj občan Zuberca, Ondrej Klúčťák, ktorý býval na okraji dediny, a partizáni z oddielov Tichonova a Veličku sa u neho vždy zastavili, aby ich informoval o situácii v dedine a okolí.⁶⁸

Dňa 6. decembra 1944 obdržalo vedenie partizánskeho oddielu č. 0032 a I. partizánskej brigády M.R. ŠTEFÁNKA od okresného veliteľa žandárov v Trstenej Michala Gábríša informáciu, že nacisti plánujú útok na partizánsku oblasť v Roháčoch.⁶⁹ Následne dňa 8. decembra 1944 podnikli fašisti proti Roháčom sústredený útok, a to z oravskej, ale aj z lipoťovskej strany. Partizáni sa na útok pripravili. Očakávali však, že ťažisko útoku pôjde od Zuberca hore dolinou smerom na Zverovku. Približne dvetisíc vojakov na lyžiach a dobre vyzbrojených však prišlo od Oravíc cez vrch Osobitú a zaútočili z bezprostrednej blízkosti na partizánske stanovište. Na Orave a Liptove pôsobilo Sonderkommando 7a (ďalej len „Sk-7a“), ktoré viedol SS-Sturmabführer Gerhard Bast. Centrálu malo v Ružomberku so základňami v Martine, Liptovskom Mikuláši a v Trstenej. Pobočku Sk-7a v Trstenej viedol Hans Bremer, tento celú protipartizánsku akciu riadil z Oravíc, spolu s ním tam boli príslušník SD Alojz Engel so šoférom Ukrajincom Jakubom Šerechovom a tlmočníkom Jánom Singhoferom, ktorý bol oblečený v uniforme SD.⁷⁰ V niektorých dokumentoch sa však uvádza, že nemeckým operačným vojskám pri tejto akcii velil major Ulrich. V Oraviciach boli prítomní aj členovia POHG Vitanová pod vedením nzb. Viktora Fitta. V rámci protipartizánskej akcie oddiel Sonderkommanda 7 a príslušníci z POHG Vitanová vypálili väčšinu objektov na ubytovanie v Oraviciach, na Zverovke a pod Roháčmi. Pri tejto akcii bol partizánmi zastrelený člen POHG Matej Lekár, a ďalší dvaja členovia Jozef Havrila a Ján Števeliák boli zranení.⁷¹

Dňa 9. decembra 1944 bol zastrelený chatár Jozef Daňo, na spôsob jeho smrti existujú dva rôzne názory. V záujme objektívnosti uvádzam obe verzie. V prvom prípade ho mali zastreliť nemeckí vojaci: „*Deň po vypálení útulovne na Zverovke 9.12.1944 prišli nemeckí vojaci aj sem. Po výsluchu na chate zabili Jozefa Daňa. Potom Tatliakovu chatu spolu*

⁶⁵ M SNP B. Bystrica, f. IV. S 136/2003. Spomienka Cyrila Šolca.

⁶⁶ VANĚK, Oldřich. *Doliny Liptova*, c. d., s. 38.

⁶⁷ MO SR, OVO, Žiadosti o osvedčenie podľa zák. 255/46 Zb., č. 26841/66 Stanislav Pašerba.

⁶⁸ MO SR, OVV, Žiadosti o osvedčenie podľa zák. 255/46 Zb., č. 32573/66 Ondrej Klúčťák.

⁶⁹ FORSIJA, Ivan. *Tatři pamjatajut*. Kijiv : Politvidav, 1983, s. 233.

⁷⁰ Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči, OLS Trstená, odd. Tľud 1945, kr. č. 1. Ján Singhofer za to, že bol oblečený v nemeckej uniforme, bol po vojne OLS potrestaný, trestom verejného pokarhania.

⁷¹ SNA Bratislava, f. 604, kr. č. 102.

s dvoma zrubmi blízkej Chaty pod Roháčom vypálili.⁷² V druhom prípade ho mali zastreliť partizáni: „Toho dňa v chotárnej časti Lúčna pri Zuberci (pri Tvrdošíne) partizán Walter Gross (neskôr Štefan Gronský) z oddielu Tichonov zastrelil chatára J. Daňa, lebo partizánom zatajil, že má šijací stroj, ktorý chceli použiť na šitie maskovacích plášťov.“⁷³ V súčasnej dobe je veľmi ťažké posúdiť, ktorá verzia sa zakladá na pravde. Autor tejto verzie sa vo svojej práci odvoláva na list A. Považského z 25. 8. 1996, ktorý má vo vlastníctve. K tomuto svedectvu nedopĺňa žiadne doplňujúce informácie, či pisateľ svedectva bol svedkom tejto udalosti alebo ju získal sprostredkované od iných. Hlavne, v súvislosti s dňom, keď sa mala táto udalosť stať, sa mi zdá nepravdepodobné, že v stave intenzívneho už jednodňového útoku fašistických vojakov na partizánske postavenie, keď partizáni opustili Tatliakovu chatu v takom zhone, že tam zanechali pripravené teplé jedlo, by prikročili k takému radikálnemu riešeniu, zastreleniu chatára, s ktorým mali dobré vzťahy. V ten istý deň predsunutá hliadka z partizánskeho oddielu č. 0032 v zložení Štefan Zezulka, Karol Macourek, František Vršinský a sovietski partizáni (istú dobu sa tu zdržiavali aj Štefan Trstenský a Vojtech Török), ktorá mala postavenie v Zadnej Látanej pod vrchom Osobitá, v tzv. Belohribkovej poľovníckej chatke, sa chcela premiestniť na Tatliakovu chatu, pretože dostali echo, že idú Nemci. Pri presune natrafili na Nemcov so psami, ktorí zacitili prítomnosť ľudí v lese a pustili sa po ich stope. Š. Zezulka s K. Macourekom sa skryli v lese tak, že vyliezli na stromy. Štefan Zezulka však zliezol zo stromu, pričom ho nepriateľskí vojaci chytili, odviekli do Trstenej, kde ho neskôr popravili.⁷⁴ Existujú dve verzie jeho zadržania, jedna hovorí o tom, že sa nechal dobrovoľne chytiť, aby odlákal Nemcov zo stopy ostatných členov hliadky. Druhá hovorí, že dostal psychický šok a nebol schopný pohybu, a v takomto stave ho Nemci zadržali. Ďalšiu hliadku mal mladý partizán Ján Škyvara zo Šútova, ktorý si vytvoril svoju pozorovateľňu na strome, odkiaľ dával znamenie partizánom o postupe Nemcov. Jána Škyvaru nemecká hliadka zbadala a zostrelila zo stromu. Nemci postupovali po bojoch na Zverovke a Látanej doline v útoku na Tatliakovu chatu v Roháčoch. Partizáni z partizánskeho oddielu č. 0032 boli na útok pripravení. Obsadili okolité končiare a keď sa nacisti dostali až pod Spálenú, vtedy začali paľbu. Nemci sa k partizánom nedostali. Napriek úspešnej obrane sa partizáni rozhodli Tatliakovu chatu opustiť. Partizánsky oddiel č. 0032 Tatliakovu chatu opustil vo veľkom zhone, v kuchyni nechali akurát pripravené teplé jedlo, čo využili partizáni z partizánskej brigády ŠČORS, ktorí tam po ich ústupe prišli a pripravené jedlo použili pre vlastnú potrebu. Po bojoch v Roháčoch sa začal postupne značne rozptýlený partizánsky oddiel č. 0032 presúvať na končiare medzi Rakoňom a Volovcom. V hlbokom snehu si vyhýbali zákopy, do ktorých si posadali vedľa seba prikrytí iba dekou a celťou. V takýchto podmienkach prežili dve noci. Vyslaná hliadka sa v Jamníckej doline dostala do prestrelky s nepriateľom, pri ktorej bol ranený Sergej Filimonov. Pri snahe nadviazať spojenie s veliteľom I. partizánskej brigády M. R. ŠTEFÁNIKA, npor. P. A. Veličkom, počas prestreliek s nepriateľom padli partizánske spojky Alexej Šumejko a Nikolaj Gataulin z partizánskeho oddielu č. 0032.⁷⁵ Nemci obsadili všetky prístupy do tatranských dolín a z lietadiel zhadzovali ružové letáčky, v ktorých vyzývali partizánov na dezerciu. Letáčky mali byť zároveň priepustkami a uistením, že vracajúcim z hôr sa nič nestane a nebudú perzekvovaní.

⁷² KHANDL, Ladislav. *Turistické chaty na starých pohľadniciach*. Bratislava : Dajama, 2014, s. 61.

⁷³ <https://mail.google.com/mail/u/0/#inbox/FMfcgzGpFzrjPJRjmBmlFSwpBkzDcDWN?projector=1&messagePartId=0.1>, cit. (16. 5. 2022), Zločiny povstalcov a partizánov v rokoch 1944 – 1945 a princíp rovnakej ľudskej dôstojnosti, s. 42.

⁷⁴ Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči – pracovisko Archív Dolný Kubín, Osobný fond Jozefa Mlynarčika, kr. č. 1, pripomienky ku pripravovanej publikácii Štefan Trstenský.

⁷⁵ M SNP B. Bystrica, f. IV. S 136/2003. Spomienka Cyrila Šolca.

Odchod partizánskeho oddielu č. 0032, kpt. P. S. Tichonova, do Poľska

Dňa 12. – 13. decembra 1944 nacisti prepadli partizánsky oddiel č. 0032, na končiaroch Volovca. Jedna časť oddielu pod velením ppor. Michaila Korotkova prešla na Huty, kde sa trvalo usadila. Druhej časti sa podarilo prebiť a presunúť do Chocholowskej doliny v Poľsku,⁷⁶ kde našli vhodné podmienky na vytvorenie tábora. Obsadili zrubovú chatku a okolité, cez zimu opustené, salaše. Nakoľko mali nedostatok potravín, nadviazali kontakt s miestnym obyvateľstvom a poľskými partizánmi. Za ich spolupráce prepadli nemecký sklad potravín. Akciu previedli spolu s poľskými partizánmi, ale tí im prenechali celú korisť.⁷⁷ Spojkou medzi rozptýlenými skupinami partizánskeho oddielu č. 0032 bol aj František Filek zo Zuberca, ktorému sa viackrát podarilo utiecť priamo z pazúrov smrti. Raz sa stalo, že F. Fileka hľadali vojaci SS a jeho samotného zastavili na ulici v Zuberci a pýtali sa, kde býva Filek. Ukázal im jeden dom, viediac však, že idú po ňom, stihol sa ešte ukryť v jednej šope. Významnou mierou pri zásobovaní partizánov sa podieľali bratia Šrobovci, hájnik Štefan Skurčák, Harmata, Magerčák a desiatky ďalších. Významnú úlohu pri spojení s partizánmi zohrával učiteľ Anton Sameliak, ktorý po ústupe partizánov do hôr vykonával funkciu ako prieskumník, organizátor výzvednej služby a zásobovateľ partizánskej skupiny M. Korotkova. Alojz Harmata zo Zuberca spomína na túto pomoc takto: *„Bol som podpredsedom ilegálneho národného výboru v obci. Náš výbor pozostával zo siedmich členov, pravda bez pomoci a pochopenia všetkých občanov neboli by sme mohli tak aktívne pracovať. Členovia mnohokrát boli donútení situáciou pracovať samostatne, ba niektorí samostatne pracovali až do oslobodenia. Dávali sme neustále správy partizánom o pohybe Nemcov všetko to prostredníctvom predsedu Štefana Skurčáka. Obec bola disciplinovaná, zradca sa za celý čas nenašiel, čo ako ťažko prišlo. Navonok som pred Nemcami vystupoval ako starosta obce, to mi trochu situáciu uľahčovalo, ale i zväčšovalo riziko.“* Na pošte v Zuberci partizáni mali veľmi osožnú spojku v osobe poštarčky Boženy Čapčíkovej – Greššovej, ktorá sa nenápadne pohybovala medzi Nemcami, a vďaka jazykovým znalostiam nadväzovala s vojakmi rozhovory, z ktorých sa dozvedela potrebné údaje o pohybe vojsk, o jednotlivých útvaroch, mená veliteľov a pod. Takto získané správy sa prostredníctvom ďalšej spojky dostali na príslušné miesto sovietskej armády. Poštárka Božena Čapčíková – Greššová viackrát vykonala cestu medzi Zubercom a Dolným Kubínom a medzi Zubercom a Trstenou za plnením zodpovedných úloh. Na tieto cesty spomína takto: *„Bola som na Hutách, keď mi doručili rozkaz komisára Stopku, aby som išla do Dolného Kubína po šatstvo k Johanidesovi. Zároveň som bola požiadaná, aby som zistila čísla nemeckých jednotiek medzi Dolným Kubínom a Trstenou. Pod zámenkou, že nemám čo jesť, vyžiadala som si na nemeckom veliteľstve v Zuberci priepustku, že musím ísť domov do Oravského Podzámku po zásoby potravín. Ráno som cestovala do Dolného Kubína, všade bolo plno Nemcov a gardistov. V Dolnom Kubíne som požadované veci dostala a ešte v ten deň boli veci dopravené na Huty. Nasledujúci deň som dostala rozkaz ísť do Trstenej po lieky a cigarety. Aby som mohla prejsť cez nemecké hliadky do Trstenej, viedol ma žandár Jozef Darila ako zaistenú. Jozef Darila totiž s partizánmi spolupracoval. V Trstenej našou spojkou bol žandársky veliteľ Michal Gábris, ku ktorému sme prišli, a on požadované veci obstaral. Naspäť sme sa vracali cez Krivú na horáreň Blato, kde boli ukrytí ilegálni pracovníci. So sebou som niesla niekoľko tisíc cigariet a 10 litrov čistého liehu. Bolo strašne veľa snehu, a takto sme sa brodili so žandárom Darilom celú noc, kým sme sa nedostali na Huty. Inokedy som zasa bola po peniaze, ktoré obstarali ilegálni pracovníci pre partizánov. Takýchto ciest som absolvovala viac, až moje cesty stali sa Nemcom v Zuberci podozrivými a začali ma podozrievať, že spolupracujem s partizánmi. Nakoniec pred zatknutím som musela v noci utiecť zo Zuberca na Huty k partizánom.“*

⁷⁶ KEVEŠ, Ján. *Vysoké Tatry a boj za slobodu*. Bratislava : Osveta 1982, s. 146.

⁷⁷ M SNP B. Bystrica, F S 136/2003. Spomienka Cyrila Šolca.

Dňa 23. decembra 1944 sa stretla hliadka z partizánskeho oddielu č. 0032 s príslušníkmi poľskej partizánskej skupiny patriacej do Bialego, v úkryte Stanislava Karpiela, v doline Starobocianskej. Odtiaľ spolu vykonali prepad leteckej meteorologickej stanice na Gubalowce. Do budovy sa im však nepodarilo dostať, nakoľko guľomet, ktorým chceli rozstrieľať zámok vstupných dverí, im zamrzol. Vrátili sa do úkrytu Stanislava Karpiela a tam už bol celý partizánsky oddiel č. 0032, od ktorého za to, že im poskytli sprievodcu do tábora mjr. Ivana Fedoroviča Zolotareva – Artúr, obdržali samopal PPZ a pištoľ CZ kal. 9 mm.⁷⁸ Dňa 5. januára 1945 vyslal do Hút kpt. P. S. Tichonov prieskumnú skupinu v sile čaty pod velením S. Serdceva,⁷⁹ ktorá sa pridala ku skupine ppor. M. Korotkova. Táto diverzná skupina pod velením Stepana Serdceva uskutočňovala diverzné práce na trati Kľačany – Trstená a rušila dopravu na ceste vedúcej z Dolného Kubína do Trstenej. Plnili taktiež rôzne prieskumné a zvláštne úlohy. V ten istý deň sa konala v zadnej izbe u Habánikov v Osádke operatívna porada zástupcov partizánskych oddielov č. 0032, LVOVCI a SIGNÁL.

Na poľskej strane dňa 16. januára 1945 zaútočili na tábor partizánskeho oddielu č. 0032 nemeckí vojaci, kpt. P. S. Tichonov nariadil ústup partizánov do svahov Červeného vrchu. Jednalo sa o ťažký horský výstup, takýto výstup mohli absolvovať iba zdraví a silní jedinci. Partizáni museli riešiť dilemu, čo s veľmi ťažko chorým partizánom Štefanom Martoňom z Likavky, ktorý mal omrznuté nohy a postupujúcu gangrénu. Chorého nemohli transportovať a nechceli dovoliť, aby sa dostal do rúk nepriateľa. Veliteľ kpt. P. S. Tichonov chcel túto situáciu vyriešiť guľkou z milosti, k čomu ale vyžadoval aj súhlas Ing. C. Šolca. Tento k tomu nakoniec dal súhlas, ale celý zvyšok života trpel výčtkami svedomia a pochybnosťami, či má niekto právo rozhodovať o živote iného.⁸⁰ Dňa 27. januára 1945 v Oravskom Bielom Potoku dôstojník SS zastrelil päť miestnych občanov, a to: Kompan Alexander (richár) mal 5 detí, Žmiják Anton mal 3 deti, Cyril Kohár mal 3 deti, Jozef Grigel' Šuňák, Jozef Mišota Balán. Podľa spomienok Boženy Čapčíkovej – Greššovej prišiel esesák na saniach z Podbiela, vošiel do krčmy: „Spýtal sa lámanou nemčinou, že kto by mal predať malé prasiatko. Na jeho slová nik neodpovedal, vtedy vytiahol nejaký papier a začal čítať mená občanov, keď dočítal vytiahol revolver a začal strieľať. Dva chlapi padli v krčme, kým ostatní utekali. Pred krčmou zastrelil tretieho, na ceste dvoch.“ Dôstojníka SS, ktorý v Oravskom Bielom Potoku strieľal, chytili hneď za obcou miestni občania Štefan Kurcin⁸¹ a Palek Peter.⁸² Podľa ďalších získaných informácií sa zadržania dôstojníka SS zúčastnil aj Stanislav Pašerba,⁸³ ktorý vykonával funkciu partizánskeho pomocníka-spravodajcu a za účasť v tejto akcii sa musel skrývať a následne odišiel k partizánskeму oddielu 0032 na Huty. Na konci dediny Biely Potok stretli partizánov z oddielu 0032, ktorých viedol komisár Šťopka Serdčov a zadržaného mu odovzdali. Tento bol po vypočutí na základni partizánov na Hutách zastrelení. Podľa spomienok B. Čapčíkovej – Greššovej „14-ročný chlapec – náš partizán sa učil doňho strieľať“⁸⁴ (pravdepodobne Poliak Ján Durda – pozn. J. S.) Na základe zistených informácií už veľmi ťažko určiť, či dôstojník patril k jednotke SS, alebo Wehrmachtu.

⁷⁸ GOLIK, Dawid. *Partyzanci*, c. d., s. 332.

⁷⁹ VANĚK, Oldřich. *Doliny Liptova*, c. d., s. 38.

⁸⁰ M SNP B. Bystrica, f. IV. S 136/2003. Spomienka Cyrila Šolca.

⁸¹ V roku 1948 emigroval na Západ.

⁸² V niektorých materiáloch sa uvádza aj ako Palko Peter, jedná sa zrejme o jazykovú prešmyčku pri roudielnom skloňovaní toho priezviska.

⁸³ MO SR, OVO, Žiadosť o osvedčenie podľa zák. 255/46 Zb., č. 26841/66 – Stanislav Pašerba „Prehlásenie Božena Greššová“.

⁸⁴ Oravské múzeum P. O. Hviezdoslava, Hlásenie OÚ v Trstenej, číslo odborného inventáru H-905.

Do úvahy pripadajú obe alternatívy, ja sa prikláňam k možnosti, že sa jednalo o príslušníka 14. divízie Zbraní SS „Halič“, ktorí v tú dobu priestor Oravy opúšťali, pred odchodom sa chceli zásobiť potravinami a taktiež nie dobre ovládali nemecký jazyk.

Aj po spojení partizánov z partizánskeho oddielu č. 0032 s regulárnymi zložkami ČA v Zakopanom, neskončila ich aktivita na slovenskej strane Oravy. Prostredníctvom diverzno-prieskumnej skupiny vedenej S. Serdcevom prešli dňa 22. februára 1945 na druhú stranu frontu i niektorí oravskí ilegálni pracovníci, a to Vojtech Török, Štefan Trstenský, Viktor Zajonc, Pavol Lettrich, Rudolf Viktorín, Eugen (Bernard) Beniak – žandár zo stanice Tvrdošín, ale aj český odbojár Karol Macourek a pod. Vojtech Török vo svojich spomienkach uvádza, že prechodu spolu s nim sa zúčastnili aj štyria maďarskí vojaci, ktorí si zaobstarali civilné oblečenie a podarilo sa im ujsť. O takomto prechode hovorí aj nasledovná spomienka Boženy Greššovej: „Začiatkom marca 1945 bola komisárom Serdcevom z Hút vyslaná partizánska hliadka v ktorej bola Božena Čapčíková Greššová s úlohou v okolí Dolného Kubína vyhľadať Pavla Lettricha a Ruda Viktorína a pomôcť mu pri prechode na Poľsku stranu a s následným prechodom do oslobodených Košíc.“⁸⁵ Táto úloha bola zadaná členmi SNR nachádzajúcimi sa v Košiciach. Dátum prechodu sa síce nezhoduje s údajmi, ktoré udáva Pavol Lettrich vo svojich materiáloch, oficiálnu dobu pôsobenia v partizánskych jednotkách mu MNO potvrdilo do 22. februára 1945, tento termín prechodu vo svojich spomienkach uvádza aj Eugen Beniak, žandár z Tvrdošína. Z Dolného Kubína od Stuchlých do Chlebníc ich mal priviezť žandársky veliteľ M. Gábriš, ktorý sa tváril, že ich zadržal. Dôležité na tejto spomienke je však to, že nám potvrdzuje, že partizánsky oddiel č. 0032, vykazoval aktívnu činnosť na oravskej strane aj po svojom odchode do Chocholowskej doliny. Skupina partizánov, ktorá bola na Hutách po celý čas, čo stál front medzi Vitanovou a Čimhovou vysielala pravidelne každý deň hliadku, pozostávajúcu z dvoch troch partizánov, cez front v Roháčoch do partizánskeho štábu v Chocholowskej doline a nosila správy o postavení Nemcov. Cesta trvala dva dni, takže na ceste medzi Hutami a Chocholowskou dolinou boli vždy najmenej štyri hliadky v počte 12 – 18 ľudí.⁸⁶ Ku skupine na Hutách sa pridali dvaja maďarskí vojaci, ktorí postupne s partizánmi chodili na rôzne akcie. Po oboznámení sa s režimom partizánov maďarskí vojaci ušli nazad a prezradili pozície partizánov. Božena Greššová o tejto skutočnosti spísala správu, ktorú poslala po jednom chlapcovi na partizánsky štáb na Hutách. Partizáni sa z miesta pobytu odsťahovali, a tak maďarskí vojaci mínami ostreľovali už opustený dom na hornom konci Hút. Keď Maďari išli skontrolovať výsledok svojej mìnometnej strelby, partizáni na nich zaútočili. Nakoľko Maďari mali straty, rýchlo z Hút ustúpili. Na druhý deň sa síce pokúsili o druhý prepad, ale aj vtedy ich partizáni zahnali.

Dňa 19. marca 1945 v čase o 22.10 hod. na trati Dolný Kubín – Tvrdošín v km 31,45, v katastri obce Horná Lehota, sa po výbuchu vykoľajili a prevrhli dva ochranné vozne nákladného vlaku č. 5612⁸⁷ vezúceho vojenský transport nemeckej brannej moci č. 211900. Doprava bola prerušená na 9 hodín 50 minút. Rušeň i ostatné železničné vozne transportu neboli vykoľajené ani poškodené.⁸⁸ Túto akciu vykonali sovietski partizáni z oddielu kpt.

⁸⁵ MO SR, OVO, Žiadosť o osvedčenie podľa zák. 255/46 Zb., č. 35491/69 – Pavol Lettrich, Čestné prehlásenie – Božena Greššová.

⁸⁶ Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči – pracovisko Archív Dolný Kubín, Osobný fond Jozefa Mlynarčíka, kr. č. 1, List Vojtecha Töröka z 24. 11. 1964.

⁸⁷ Podľa hlásenia č. j. 69dôv./1945 žandárskej stanice Oravský Podzámok mal nákladný vlak č. 5613 a k vykoľajeniu došlo o 23.00 hod., ostatné údaje sa zhodujú.

⁸⁸ BALÁŽOVÁ, Eva – HALEČKOVÁ, Marta – JÁNOŠOVÁ, Marta. *Chronológia partizánskych deštrukcií na železničiach Slovenska od leta 1944 do oslobodenia Sovietskou armádou roku 1945*. In Zborník M SNP č. 5, Martin, 1980, s. 99.

P.S. Tichonova, zo slovenských partizánov sa akcie osobne zúčastnil Stanislav Pašerba.⁸⁹ Táto akcia bola jednou z posledných diverzných akcií partizánskeho oddielu č. 0032 na Orave. Až do oslobodenia Oravy sa zamerali na zabezpečovanie spravodajských informácií a na prevádzanie utekajúcich občanov do Poľska. Dňa 25. marca 1945 bolo v Zubercoch veľmi rušno, maďarskí vojaci z dediny odišli a zostala iba hliadka, ktorej vozili jedlo z Podbiela. Dňa 30. marca 1944 prišla do Zuberca prvá sovietska vojenská hliadka. Z Hút prišli partizáni na čele s por. S. Serdcovom, S. Pašerbom, P. Palkom, F. Filekom a iní, ktorí zviedli prestrelku s prítomnou maďarskou hliadkou. Na chvíľu nastala oslava, ale potom sovietski vojaci postupovali v smere na Podbiel. Následne bol partizánsky oddiel 0032 rozpustený a jednotliví členovia vstúpili do radov ČA, 1. československého zboru v zahraničí, resp. vstupovali do poriadkovej milície, kde sa na určitú dobu starali o bezpečnosť občanov. Bojová činnosť partizánskeho oddielu 0032 bola veľmi rozsiahla, podľa niektorých, ale nepotvrdených informácií, ich straty na životoch jej príslušníkov dosahovali 100 mŕtvych. Väčšinou sa jednalo o sovietskych partizánov.

Partizánsky oddiel zvláštneho určenia č. 14, veliteľ mjr. Vladimír Petrovič Jaromov

Ako druhý partizánsky oddiel, ktorý nás zaujíma a ktorý taktiež podliehal pod Operačné centrum GRU, bol partizánsky oddiel zvláštneho určenia č. 14, mjr. V. P. Jaromova. V poľskej literatúre je uvádzaný aj pod názvom Zwyciestwo – Víťazstvo. Už od mája 1944 v Poľskom vojvodstve Kielce v regióne Swinia Góra pôsobil 28-členný oddiel staršinu P.M. Loginova, jeho zástupca bol Vasilij Rybalko. Staršina P. M. Loginov nadviazal dobrú spoluprácu s poľskými partizánmi a priviedol do svojho oddielu množstvo sovietskych vojnových utečencov, ktorí sa nachádzali v rôznych poľských oddieloch. V polovici júla 1944 stratilo Operačné centrum GRU spojenie s P. M. Loginovom, z toho dôvodu vyslali na nadviazanie spojenia novú skupinu pod vedením mjr. V. P. Jaromova, ktorá sa na svoju cestu vydala z osady Lazek smerom do Swietokrzyskich Gór, do regiónu Swinia Góra. Na príkaz z Operačného centra sa oddiel P. M. Loginova pridala a podriadila veleniu mjr. V. P. Jaromova, rodáka z bieloruského regiónu Ivanovo, ktorý bol predtým veliteľom Narovjanskej 27. partizánskej brigády S. M. Kirova, pôsobiacej na území Bieloruska a Ukrajiny. Takto dňa 30. júla 1944 vznikol partizánsky oddiel zvláštneho určenia č. 14. V noci z 30. na 31. júla bol pre potreby oddielu vysadený rádiotelegrafista Ivan Kozienko a prieskumník Ivan Plečkov, ktorý bol adjutant a ochranca veliteľa mjr. V. P. Jaromova. Začiatkom augusta 1944 sa partizánsky oddiel zvláštneho určenia č. 14 vydal na presun cez Rzabiec okolo Krakova na Sulkowice, do regiónu Babej Hory. Po zlúčení mal partizánsky oddiel asi 220 partizánov, avšak už v regióne Swinia Góra bola z oddielu vyčlenená skupina 40 partizánov, ktorí hlavne z hľadiska zabezpečenia výstrojom nespĺňali kritériá na budúci veľmi náročný pochod do miesta nového pôsobenia. Počas pochodu bola vyčlenená ďalšia skupina 30 partizánov, ktorí fyzicky nezvládali pochod a od oddielu sa odčlenili. Ďalšia skupina pod vedením staršinu V. Ziemskova bola vyslaná dopredu smerom na vrch Polica. Týmito opatreniami sa pri presune zvýšila bojová a manévrovací schopnosť oddielu. V polovici augusta 1944 neopatrnosťou jedného z partizánov došlo v regióne Krakova ku stretu s Nemcami, pri ktorom zahynul mladý Poliak, ktorý bol do oddielu len nedávno prijatý. Počas celého pochodu partizánskeho oddielu č. 14 pomáhali členovia Armie Ludowej. Partizánsky oddiel č. 14, okrem diverznej činnosti vykonával aj spravodajskú činnosť a GRU dodal veľké množstvo vojenských informácií. Jednou z najvýznamnejších bola informácia o vybudovaných obranných opevneniach v okolí vrchu Polica. V partizánskom oddiele

⁸⁹ MO SR, OVO, Žiadosť o osvedčenie podľa zák. 255/46 Zb., č. 26841/66 – Stanislav Pašerba.

č. 14, bojovali Bielorusi, Rusi, Ukrajinci, Arméni, Gruzínci, Poliaci, Slováci⁹⁰ a Česi. O organizačnej štruktúre partizánsky oddiel zvláštneho určenia č. 14 a jeho príslušníkov je veľmi málo informácií.

Zloženie partizánskeho oddielu zvláštneho určenia č. 14:

- veliteľ oddielu, mjr. Vladimír Petrovič Jaromov – mal používať kr. m mjr. Gromov,
- zástupca veliteľa, staršina P. M. Loginov,
- komisár, pplk. Donskoj,
- náčelník štábu, Vasilij Rybalko,
- radista, Ivan Kozienko,
- prieskumník, adjutant veliteľa, Ivan Plečkov.

Známymi príslušníkmi oddielu boli Gruzínci Abuladze, Kachetelidze, Alexej Spiridonovič a rozviedčík Sogomon Kagamanovič Galustan⁹¹ a staršina V. Ziemskov.

Partizánsky oddiel zvláštneho určenia č. 14 vedený V. P. Jaromovom sa na Slovensko presunul z poľskej strany Beskýd. Príkaz na presun na slovenské územie dostal oddiel ešte 28. augusta 1944, čo zrejme súviselo s úsilím Generálneho štábu ČA získať maximum informácií o situácii na Slovensku. Dňa 1. septembra 1944⁹² pri obci Mútne prekročil slovenské hranice partizánsky oddiel zvláštneho určenia č. 14, veliteľ mjr. V. P. Jaromov. Dňa 2. septembra 1944 tam prišla aj časť oddielu pod velením Abuladzeho.⁹³ Deň odpočinku v Mútnom stačil na to, aby ich ženy v Mútnom poobšľavali, oprali im špinavú bielizeň a pohostili ich. Veliteľ oddielu mjr. V. P. Jaromov vo svojich spomienkach uvádzal nasledovne: „*Prošli jsme v bojích územím Polska a v září 1944 vstoupil náš sovětsko-polský oddíl na slovenskou půdu. Zastavili jsme se ve vesnici Mútne. Když se tamní obyvatelé dověděli, že jsme sovětské partyzány, přijali nás jako rodné bratry. Objímali nás se slzami radosti v očích. Obklopili nás dojemnou péčí. Ženy přinášely chléb a mléko, praly nám šaty, čistily boty. Muži nám pomohli uvést do pořádku zbraně a bojovou výstroj.*“⁹⁴ Tieto novozískané informácie sú v značnom protiklade so slovenskými zdrojmi, ktoré na rozdiel od sovietskych uvádzajú dátum prekročenia hranice 15. septembra 1944 na mieste južne od poľského mesta Bielsko-Biala. Z Mútného sa postupne asi 150 – 180-členný partizánsky oddiel zvláštneho určenia č. 14 presúval cez Erdutku a zázrivské lazy do doliny Lučivnej. V Lučivnej sa stretol s partizánskym oddielom č. 0032. Do okolia Zázrivej sa dostali po dlhom, vyčerpávajúcom pochode v neustálych potýčkach s nepriateľom. Do Lučivnej prišli v čase, keď tam ešte neprebíhali žiadne boje, takže mali dostatok času zregenerovať svoje sily a pripraviť oddiel do úplnej bojovej pohotovosti. Na našom území plnil špeciálne spravodajské úlohy. Jednotlivci z oddielu boli vyslaní do okolia Bratislavy, Brna, Ostravy a iných miest, kde plnili pridelené úlohy. V Zázrivej sa k oddielu pripojil Juraj Maňák, ktorý mal spravodajské skúsenosti a pomáhal pri odhaľovaní možných špiónov, napr. notársky adjunkt Gejza Bačkář si zhotovil kompletný zoznam príslušníkov partizánskeho oddielu. Juraj Maňák dostal za úlohu ho zlikvidovať, ale G. Bačkář

⁹⁰ OKIECKI, Stanislaw – JUCHNIEWICZ, Mieczislaw. *Nie dzieliły ich Tatry*. Warszawa : Ministerstwo Obrony Narodowej, 1983, s. 104. Uvádzajú sa tu mená dvoch Slovákov, a to Horák a Strenk.

⁹¹ *Portréty sovietskych účastníkov Slovenského národného povstania*. Bratislava : Ústav marxizmu-leninizmu ÚV KSS, 1985, Banská Bystrica : Múzeum Slovenského národného povstania, 1985, s. 559.

⁹² https://ozlib.com/910346/sotsium/sovetskie_desantniki_razvedchiki, cit. (19. 7. 2021)

⁹³ <https://kartaslov.ru/>, cit. (20. 3. 2019).

⁹⁴ JAROMOV, Vladimír. *Naše přátelství sililo v boji BOJOVÁ DRUŽBA – Z válečných vzpomínek sovětských bojovníků na společné boje s Čechoslováky*. Praha : Naše vojsko, 1960, s. 60.

ušiel niekde k Rozsutcu.⁹⁵ Dňa 16. septembra 1944 sa partizánsky oddiel zvláštneho určenia č. 14, pod velením mjr. V. P. Jaromova, zúčastnil bojov o Lučivnú. Spočiatku mal základňu vo Veličnej, neskôr v Lučivnej. Na obrane Lučivnej sa významnou mierou podieľali partizánske oddiely. Ľavú stranu údolia nad Párnice až k tehelni Istebné držal partizánsky oddiel č. 0032, obranu pravých svahov nad údolím Lučivnej držal partizánsky oddiel zvláštneho určenia č. 14. K dispozícii mal dva ľahké tanky LT- 38. Jeden bol umiestnený v obrane smer Kľačany a druhý smer Istebné. Ako prvý pilot, ktorý dňa 1. októbra 1944 pristál v Lučivnej, bol rtm. Július Goralík. Priviezol debnu liekov a pri späťtlačnom lete zobral so sebou mjr. V. P. Jaromova, veliteľa partizánskeho oddielu zvláštneho určenia č. 14, ktorý sa mal na porade stretnúť s plk. Alexandrom Nikitičom Asmolovom, zástupcom veliteľa HŠPO,⁹⁶ ktorého následne aj priviezli nazad. Pilot rtm. Július Goralík absolvoval tento let trikrát.

Dňa 9. októbra 1944 vykonal partizánsky oddiel zvláštneho určenia č. 14 bojovú akciu dva km od Oravského Podzámku, kde prepadli nemecký automobil, zastrelili nemeckého dôstojníka, vzali samopaly, pistole a osobné doklady, auto poliali benzínom a zapálili. Akcie sa zúčastnil S. K. Galušťan, ktorý zaistil veľmi dôležité nemecké dokumenty. Pri svojom návrate dňa 10. októbra 1944 sa zapojili do obranného boja medzi obcou Istebné a Párnice. V bojovej akcii v priestore Párnice sa vyznamenal Michal Lábik, ktorý podmínovať poníž Párnice skalu a tým zatarasil Nemcom cestu. Pravdepodobne v noci z 11. na 12. októbra 1944 prebehla úspešne akcia, pri ktorej sa podarila krádež munície z nemeckého skladu pri Párnici. Partizáni sa v noci potichu priplazili k stráži, vystrelili do vzduchu, na čo stráž utiekla. Potom Juraj Maňák prišiel s autom, ktoré plne naložili a následne prešli cez odmiňované minové pole. Akcie sa zúčastnilo šesť partizánov, ktorým velil kpt. V. Rybalko, ktorý bol pyrotechnikom.⁹⁷ Partizáni začali opevňovať prístup do základne Lučivná. Útok mohli očakávať iba zo severu a juhu. Zostup zo západu a východu po horských svahoch bol takmer nemožný, vysoké skaliská a bralá boli takmer neschodné. Na najužšom mieste údolia bolo vybudované protitankové opevnenie. Vo vzdialenosti asi 500 m od protitankového opevnenia smerom na Lučivnú umiestnili 3 delá, 3 mínomety, 2 protitankové delá a 2 guľomety. Po stranách úľabiny na vrcholoch skalnatých hôr boli štyri pozorovateľne spojené telefonicky so štábom oddielu. Pre spojenie s hliadkami boli vždy k pohotovosti dve osobné vozidlá.⁹⁸ V partizánskom oddiele zvláštneho určenia č. 14 neslúžilo mnoho Slovákov. Jedným z mála jeho členov bol od 15. októbra 1944 aj Vladimír Matejka, ktorý dovtedy bojoval v radoch Kaličenkoveho oddielu I. čs. partizánskej brigády J.V. STALINA.

Odchod partizánskeho oddielu zvláštneho určenia č. 14, mjr. V. P. Jaromova, z územia Oravy

Dňa 3. novembra 1944 sa v Lučivnej konala porada všetkých veliteľov partizánskych oddielov, za ilegálnych pracovníkov sa porady zúčastnil R. Strehaj. Partizánsky oddiel zvláštneho určenia č. 14, mjr. V. P. Jaromova, sa premiestnil k Trstenej a odtiaľ prešiel cez Roháče do Žiarskej doliny. Po dlhom pochode sa dňa 5. novembra 1944 sa usadil v turistickú chatu v Žiarskej doline, ktorá po odchode nemeckých oddielov ostala síce vydran-

⁹⁵ Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči – pracovisko Archív Dolný Kubín, Osobný fond Jozefa Mlynarčíka, šk. č. 1, Informácia Juraj Maňák, námestník riaditeľa čs. spojov, Praha Žižkov, zápis 17. 7. 1964.

⁹⁶ MODROVICH, Jozef. *Tri Duby*. II. prepracované vydanie. Bratislava : Epoque, 1969, s. 341.

⁹⁷ Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči – pracovisko Archív Dolný Kubín, Osobný fond Jozefa Mlynarčíka, šk. č. 1, Informácia Juraj Maňák, námestníka riaditeľa čs. spojov, Praha Žižkov, zápis 17. 7. 1964.

⁹⁸ ABULADZE, V. K. *Boje o Lučivnú*. In GREGOR, J. (red). *Ako sa rodilo priateľstvo na večné časy*. Sborník spomienok sovietskych a československých partizánov. Žilina, 1959, s. 36.

covaná, ale neporušená.⁹⁹ Po odchode I. partizánskej brigády M. R. ŠTEFÁNKA z Hút 9. novembra 1944 sa tam utáboril partizánsky oddiel zvláštneho určenia č. 14, mjr. V. P. Jaromova, (alebo jedna jeho skupina – pozn. J. S.), ktorá sem prišla na svojej ceste z Poľska alebo po krátkej zastávke v Žiarskej doline.

V polovici novembra 1944 vstúpil do oddielu mjr. V. P. Jaromova i povstalecký veliteľ 4. taktickej skupiny pplk. Pavol Kuna. Na liptovskej strane pplk. Pavol Kuna nadväzuje spoluprácu s predstaviteľmi liptovského odboja. Za pomoci notárov a Jozefa Juráša, evanjelického farára a.v. sa podarilo vybaviť falošné doklady a cestovné doklady pre partizánov českého pôvodu, ktorých vypravili do Protektorátu Čechy a Morava s tajnou vysielacskou na vopred zaistené adresy.¹⁰⁰ Na jeseň roku 1944 bol takto vyslaný František Stolár, ktorý v obci Ježkovice u Vyškova zriadil záchytnú adresu pre výsadbárov, ktorých na územie Protektorátu Čiech a Moravy vysielala armádna spravodajská služba GRU,¹⁰¹ služby tejto záchytnéj adresy využili výsadbári z operácie PAVEL (Jozef Hanuska, Ján Balla, Ján Plavec).

Dňa 8. decembra 1944 sa začal koordinovaný útok nacistov na Vysoké a Západné Tatry. Na liptovskej strane Tatier nacistický útok zachytil partizánsku brigádu ŠČORS, partizánsky oddiel zvláštneho určenia č. 14, partizánsky oddiel Vysoké Tatry z brigády ZA SLOBODU SLOVANOV. V dňoch 12. - 13. decembra 1944 bojoval partizánsky oddiel zvláštneho určenia č. 14 spoločne proti nacistom s partizánskym oddielom Vysoké Tatry, ktorý im po vyčerpávajúcom prechode hraničných hrebeňov z Poľska poskytol potrebnú pomoc.¹⁰² V januári 1945 pplk. Pavol Kuna zostavil výzvu k vojakom v oblasti, ktorú dal rozoslať prostredníctvom spojok po okolitých obciach. Bola zverejnená v časopise *Partizán* dňa 29. januára 1945 č. 3.:

„Hrdinská Červená armáda na svojom víťaznom postupe vykročila na chotár Liptova. Po liptovských dolinách rozliehajú sa radostné údery ruských zbraní, ktoré ženu a ráňajú hitlerovskú beštiiu. Slováci — vojaci! Nadišla vaša chvíľa dokázať svoju lásku k slobode, k domovu — drahému Slovensku! Tisovsko-machovská klika hnala vás pred tri a pol rokmi proti ruským bratom. Vrahovia Slovanov plesali už, keď sa nemeckí votrelci hnali na Moskvu, Kaukaz. Ich radosť však netrvala dlho. Červená armáda pod umným vedením maršala Stalina zahнала hitlerovskú mašinériu až k Berlínu. Červená armáda priniesla slobodu nielen národu Sovietskeho zväzu, ale aj národu poľskému, rumunskému, bulharskému. A prináša slobodu aj nám. Lež nestačí čakať, kým nám padne sloboda do lona. Sloboda sa musí dobýjať zbraňou. Bratia Rusi nám pomáhajú k slobode obeťami vlastných životov. My chceme byť hodní tejto nezaplatiteľnej pomoci, preto chopme sa zbraní, a tak vychádzajme v ústrety Červenej armáde.

Slovenské civilné obyvateľstvo privíta našich osloboditeľov chlebom a soľou. My vojaci privítame ich svojou brannou pohotovosťou s puškami na pleciah, ktorých hlavne budú obrátené do chrbtov utekajúceho nepriateľa. Takto budeme písať najkrajšiu kapitolu našich dejín, na ktorú budú hrdé naše budúce pokolenia. Už slnko slobody žiari nad Krivánom, Červená armáda nesie smrť Germánom. Sláva Červenej armáde a jej najvyššiemu veliteľovi maršalovi Stalinovi! Sláva slovenským chlapcom v povstaleckých oddieloch! Hanba zradcom! Smrť nemeckým votrelcom!“

*Podpísaná: Veliteľ povstaleckého vojska liptovskej oblasti, plukovník PAVEL KUNA v. r.*¹⁰³

⁹⁹ M SNP B. Bystrica, f. IV. S 136/2003. Spomienka Cyrila Šolca.

¹⁰⁰ BRTÁŇ, Rudo. *Partizánske akcie v národnom povstaní*. Povereníctvo SNR pre informácie. Martin : Neografia Martin, s. 72.

¹⁰¹ ŠOLC, Jiří. *Za frontou na východě*. Cheb : Svět křídel, 2003, s. 151.

¹⁰² KEVEŠ, Ján. *Vysoké Tatry a boj za slobodu*. Bratislava : Osveta, 1982, s. 146.

¹⁰³ DROPPA, Anton. *Protifašistický odboj a oslobodenie Liptova*. Bratislava : Osveta, 1984, s. 100.

Dňa 15. januára 1945 na základe zrady prepadli Nemci partizánsky tábor oddielu Vysoké Tatry. Nemeckého zradcu vydávajúceho sa za vojenského zbeha sa podarilo zadržať partizánom z partizánskeho oddielu zvláštneho určenia č. 14 vo Vavrišove a v Pribyline za dedinou ho zastrelili. Partizánsky oddiel zvláštneho určenia č. 14 plnil spravodajské a diverzné úlohy v priestore Tichá dolina – Žiarska dolina – Choč. Okrem spravodajsko-prieskumnej činnosti oddiel zviedol mnoho bojov – pri Lučivnej, Zázrivej, Matiašovciach, Roháčskej doline, v Žiarskej a Tichej doline. Koncom januára 1945 v súčinnosti s I. partizánskou brigádou M. R. ŠTEFÁNKA sa zúčastnil oslobodzovacích bojov o Liptovský Hrádok a pripojil sa k 1. čs. armádnemu zboru v ZSSR a sovietskym jednotkám.

Záver

Účinkovanie sovietskych diveržno-spravodajských partizánskych oddielov na Orave nebolo doteraz odborne vyhodnotené. Špecifickým postavením Oravy v rámci partizánskeho hnutia na Slovensku je príchod a aktívne bojové účinkovanie partizánskeho oddielu č. 0032, kpt. P. S. Tichonova a partizánskeho oddielu zvláštneho určenia č. 14, mjr. V. P. Jaromova. Oba tieto oddiely organizačne spadali pod Hlavnú spravodajskú správu Generálneho štábu Červenej armády-GRU. Partizánsky oddiel č. 0032 sa na území Hornej Oravy nachádzal od 28. júla 1944, a partizánsky oddiel zvláštneho určenia č. 14, od 1. septembra 1944. V oboch uvedených dátumoch príchodu je značný rozdiel oproti doteraz uvádzaným dátumom. V oboch prípadoch sa jedná o nové informácie uvádzané v poľskej, resp. ruskej odbornej literatúre. Oba partizánske oddiely sa veľkou mierou podieľali na obrane postavenia oravskej vojenskej skupiny v Lučivnej a mali veľkú zásluhu na stabilizovaní obranného postavenia na línii Kraľovany – Párnica – Istebné. V tejto oblasti sa zúčastnili mnohých bojových akcií. V prípade bojovej činnosti partizánskeho oddielu č. 0032 môžeme vychádzať zo spomienok veliteľa slovenskej rotý Ing. C. Šolca, ktorý v povojnovom čase spísal niekoľkostranové spomienky. Horšia situácia je pri rekonštrukcii bojovej činnosti partizánskeho oddielu zvláštneho určenia č. 14. V tomto prípade sa podarilo potvrdiť príslušnosť k tomuto oddielu iba štyrom slovenským občanom. Sú to Juraj Maňák, Michal Lábik, Vladimír Matejka a povstalecký veliteľ 4. taktickej skupiny pplk. Pavol Kuna. Avšak ani títo menovaní nezanechali o svojej činnosti v oddiele žiadne písomné spomienky. Taktiež o činnosti tohto partizánskeho oddielu po odchode z Oravy a jeho presune cez Poľsko na Liptov sú len čiastočné, a to ešte veľmi strohé informácie. Je zarážajúce, že predchádzajúci historici, ktorí mali túto tému na starosti, neprejavili záujem zmapovať túto oblasť. Hlavné preto, že osoba V. P. Jaromova bola na Ukrajine veľmi známa, nakoľko bol rektorom Univerzity T. Ševčenko v Kyjeve a určite veľmi vďačne by tieto informácie poskytol. V ruských a ukrajinských archívoch zaiste existujú písomné záznamy, ale bádanie v nich je v súčasných podmienkach nereálne.

J. SLANÝ: TÄTIGKEIT DER DIVERSIONS-AUFKLÄRUNGSTRUPPEN DES GENERALSTABS DER ROTEN ARMEE IN ORAVA

Die Problematik der sowjetischen Diversions-Aufklärungsgruppen und Partisanentruppen in Orava ist sehr breit und umfassend. Um Ordnung in diese Problematik zu bringen, müssen wir diese sowjetischen Diversions- Aufklärungsgruppen und die in Orava tätigen Partisanentruppen nach ihrem Gründer und Organisator unterteilen. In Orava treffen wir auf mehrere Gründer, nämlich den Ukrainischen Stab der Partisanenbewegung in Kiew und zwei Nachrichtendienstzweige, und zwar das sowjetische Volkskommissariat des Innern (NKWD) und die Hauptverwaltung Aufklärung des Generalstabs der Roten Armee (GRU). Die Partisanenbewegung in Orava wurde auch von den Stäben der Partisanenbewegung

der 1. und 4. ukrainischen Front beeinflusst und stand teilweise unter dem Einfluss des Polnischen Partisanenstabs in Moskau. Die bedeutende Rolle von Orava in dieser Problematik besteht darin, dass es auf seinem Gebiet zwei Partisanentruppen gab, deren Aufstellung und Organisation von der GRU sichergestellt wurde. Eine weitere Besonderheit dieser Truppen bestand darin, dass die GRU keine Luftlandegruppen einsetzte, um sie zu entsenden, sondern bewaffnete und ausgebildete Diversions-Aufklärungs-Partisanentruppen über die Front schickte. In Orava operierten sowjetische Diversions-Aufklärungs-Partisanengruppen und -truppen, die von verschiedenen Nachrichtendienstzweigen, nämlich dem NKWD und der GRU, organisiert wurden. Aus diesem Grund kamen verschiedene Missverständnisse und Konflikte zwischen sowjetischen Partisanengruppen und -truppen auf, die ihren Ursprung in der Rivalität zwischen den Nachrichtendiensten NKWD und GRU hatten.

Zoznam použitej literatúry a prameňov:

Monografie:

ABULADZE, V. K. Boje o Lučivnú. In GREGOR, J. (red.). *Ako sa rodilo priateľstvo na večné časy*. Sborník spomienok sovietskych a československých partizánov. Žilina 1959.

ANDRÁŠ Matej – SEGEŠ Dušan a kol. *Susedstvo v čase prelomových zmien*. Vybrané aspekty československo-poľských vzťahov v rokoch 1943 – 1948. Bratislava : Historický ústav SAV vo vydavateľstve Prodama s .r. o. 2009. ISBN 978-80-89396-03-0.

BEDNÁR, Štefan. *Dvojník Šimon ide do povstania*. Martin : Osveta 1964.

BRTÁŇ, Rudo. *Partizánske akcie v národnom povstaní*. Povereníctvo SNR pre informácie. Martin : Neografia Martin, rok vydania chýba, bez ISBN.

ČAPLOVIČ Vladimír – KELIAR Ľudovít. *Rozpomienky na Slovenské národné povstanie na Orave*. Dolný Kubín : Slovenská knihtačiareň v Dolnom Kubíne, 1946.

DROPPA, Anton. *Protifašistický odboj a oslobodenie Liptova*. Martin : Osveta, 1984, ISBN 70-085-84.

FOSTIJA, Ivan. *Tatri pamjatajut*. Kyjev : Politvidav 1983, bez ISBN.

FOKIN, N.A. a kolektív. *Istorija Velikoj otečestvennoj vojny Sovetskogo sojuza 1941-1945. Tom IV*. Moskva : Vojennoje izdatel'stvo Ministerstva oborony Sojuza ZSSR, 1962, bez ISBN.

GOLIK, Dawid. *Partyzanci „Lamparta“*. Krakow : Instytut Pamięci Narodowej, 2014. ISBN 978-83-62139-92-7.

JABLONICKÝ, Jozef. *Samizdat o odboji II Štúdie a články*. Bratislava : Kalligram 2006, ISBN 978-80-71497-813.

JAROMOV, V. *Naše přátelství sililo v boji BOJOVÁ DRUŽBA – Z válečných vzpomínek sovětských bojovníků na společné boje s Čechoslováky*. Praha : Naše vojsko, 1960.

KEVEŠ, Ján. *Vysoké Tatry a boj za slobodu*. Bratislava : Osveta, 1982.

KHANDL, L. *Turistické chaty na starých pohľadniciach*. Bratislava : Dajama, 2014.

LANGER, Juraj – MLYNARČÍK, Jozef. *Protifašistický odboj na Orave*. Banská Bystrica : Stredoslovenské vydavateľstvo, 1969, bez ISBN.

MIKULAŠ, Milan – HUBA, Peter. *Premeny Oravy*. Bratislava : Osveta 1985, KUBAČKA, Ján. *Protifašistický odboj v rokoch 1938 – 1945*. ISBN 70-111-85.

MODROVICH, Jozef. *Tri Duby*. II. prepracované vydanie. Bratislava : EPOCH, 1969. ISBN 75-053-69.

OKECKI, Stanisław – JUCHNIEWICZ, Mieczysław. *Nie dzielily ich Tatry*. Warszawa : Ministerstwo Obrony Narodowej, 1983. ISBN 83-11-06870-4.

PACZYNSKA, Irena. *O latach wspólnej walki*. Krakow : PWN, 1978.

PREČAN, Vilém. *SNP Nemci a Slovensko 1944*. Dokumenty. Bratislava : EPOCH, 1970, bez ISBN.

ŠOLC, Jiří. *Za frontou na východě*. Cheb : Svět Křidel, 2003. ISBN 80-85280-93-0.

Archívne zdroje:

Archív múzea SNP Banská Bystrica

Archív Ministerstva obrany Slovenskej republiky

Oravské múzeum P. O. Hviezdoslava

Slovenský národný archív Bratislava

Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči – pracovisko Archív Dolný Kubín

Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči

Vojenský historický archív Bratislava.

Webové stránky:

<http://29august1944.sk/component/content/article?id=130:1-bolo-povstanie-slavne>.

http://oravskakniznica.sk/ebook/_PDF/sk/huba-sk.pdf.

<http://skolskyservis.teraz.sk/zaujímavosti/snp-mirko-nespor-profil-vyrocie/13212-clanok.html>.

http://энциклопедия.минобороны.рф/files/VOV/tom6/VOV_Vol6_192-330_Chap5.pdf.

https://kartaslov.ru/книги/Павлов_В_П_Белорусы_в_европейском_Сопротивлении/2.

<https://mail.google.com/mail/u/0/#inbox/FMfcgzGpFzrjPJRjmBmlFSwpB-kzDcDWN?projector=1&messagePartId=0.1>.

https://ozlib.com/910346/sotsium/sovetskie_desantniki_razvedchiki.

<https://www.zakammene.sk/uploads/fck/file/KnihaZakammene.pdf>.

DOKUMENTY A MATERIÁLY

OD PRENASLEDOVANIA AŽ PO VÄZNENIE V ROKOCH PRVEJ SVETOVEJ VOJNY OČAMI JAROSLAVA KMICIKIEVIČA

MATÚŠ BURDA

BURDA, M.: From Persecution to Imprisonment during the World War I. through the Eyes of Jaroslav Kmicikiewicz. *Vojenská história*, 3, 26, 2022, pp 89-106, Bratislava.

The author of the study notes that the Habsburg Monarchy is traditionally perceived as a multinational state formation. In addition to Germans and Hungarians, Czechs, Croats, Serbs, Poles, Romanians, Slovaks, Slovenes and Ruthenians lived in this traditional Central European power, inhabiting the north-eastern counties of the Kingdom of Hungary and the territory of the Crown Land of Halych. Because of their linguistic, cultural and confessional affinity with the Russians, who invaded the territory of Galicia and the Carpathian Mountains after the outbreak of the World War I, the Ruthenians fell into disfavour with the Austro-Hungarian authorities. This was also felt by Jaroslav Kmicikiewicz, the son of a Greek-Catholic priest of Ruthenian origin, who was arrested in late August 1914 and transported to the Teresin prisoner-of-war camp, from where his steps led to the Austrian camp of Thalerhof. The paper publishes his personal testimony from the 1970s and offers readers a unique perspective of a persecuted Ruthenian in the period from 1914 to 1918.

Key words: Military history, World War I., Ruthenians, Jaroslav Kmicikiewicz, internation, prisoner-of-war camp, Teresin, legionary

Prvá svetová vojna zasiahla do života každého obyvateľa dualistickej monarchie (1867 – 1918), ktorá od prvých dní vyhlásenia vojnového stavu útočila na Srbsko, ale zároveň sa musela na východných hraniciach brániť rýchlo postupujúcim ruským vojskám. Rakúsko-uhorské vojská sa na prelome augusta a septembra 1914 snažili zasadiť cárskej armáde tvrdý úder, ktorým by zabránili postupu nepriateľských vojsk ďalej do vnútrozemia monarchie, ale plán náčelníka generálneho štábu Conrada von Hötzendorfa (1852 – 1925) zlyhal. Ambiciózna vízia čelných predstaviteľov rakúsko-uhorskej generality na východnom fronte sa nenaplnila. Práve naopak. Ruským vojskám sa podarilo zatlačiť cisárske a kráľovské jednotky až na úpätie Karpát, ktoré boli prirodzenou hranicou medzi rakúskou korunnou krajinou Halič a severovýchodnými župami Uhorského kráľovstva. Na prelome rokov 1914 až 1915 sa teda územie severovýchodného Uhorska (Šarišská župa, Zemplínska župa, Užská župa, Marmarošská župa, Berežská župa) a územie Haliče, ktorá sa rozprestiera na území dnešnej časti Poľska a Ukrajiny, stala ústredným bojiskom na východnom úseku frontovej línie.¹

Práve zmienené geografické oblasti sa dostali do pozornosti štátnych orgánov takmer okamžite po vyhlásení vojnového stavu a rýchlom postupe ruských vojsk. Dôvodom zvýšeného záujmu o územie monarchie nachádzajúce sa na periférii bolo rusínske obyvateľstvo,²

¹ KÓNYA, Peter – MRVA, Ivan. Vzostup a pád „v dlhom 19. storočí“. Uhorsko v novoveku 1780-1918. In KÓNYA, Peter (ed.). *Dejiny Uhorska*. Bratislava 2014, s. 732-734.

² Otázkou je, koho môžeme v tomto období zaradiť medzi Rusínov. Podľa Stanislava Konečného sa „význam (...) v priebehu dejín podstatne menil. Rusínmi boli niekedy nazývaní všetci východní Slovania, týmto názvom sa označovali obyvatelia Haliče i Bukoviny, ktorí v druhej polovici 19. storočia prijali ukrajinskú národnostnú príslušnosť, avšak aj príslušníci etnicky rovnako orientovaného tzv. národoveckého hnutia v severovýchodných župách Uhorska. Predstavitelia a stúpenci ukrajinského národného obrozenia pojem Rusín považovali a dodnes považujú za archaickú podobu pojmu „Ukrajinec“. Z naznačených dôvodov

ktoré štátne orgány podozrievali a zároveň i obviňovali z rusofilstva a možného odtrhnutia sa od dualistickej monarchie a pripojenia k Rusku.³ Ako píše historička Gabriela Dudeková Kováčová „rusofilstvo gréckokatolíckych Rusínov a Slovákov vyplývalo z jazykovej i náboženskej príbuznosti“⁴ i keď zaostalosť a chudoba rusínskeho obyvateľstva či od 80. rokov 19. storočia aj nejednotnosť rusínskej inteligencie umožnili presadzovať maďarizačné plány smerujúce k asimilácii národností v rámci Uhorského kráľovstva. Napomohlo k tomu aj prijatie jazykového a národnostného zákona z roku 1868 č. XLIV. Avšak praktická realizácia a vynucovanie dodržiavania legislatívy boli neuskutočniteľné, keďže neboli presne vymedzené právomoci štátnych orgánov, a tak nebolo ani zrejmé, kto a čo vlastne má od občanov porušujúcich zákon vynucovať. A tak táto legislatívna medzera bola v poslednej etape existencie monarchie využívaná a zneužívaná práve maďarskými politickými elitami voči národnostným menšinám.⁵

Spomeňme aspoň jeden praktický príklad maďarizácie medzi rusínskym obyvateľstvom počas prvej svetovej vojny. Väčšina Rusínov obývajúcich územie severovýchodného Uhorska vyznávala gréckokatolícku vieru. Po vypuknutí prvej svetovej vojny uhorská vláda pristúpila k zákazu slúžiť svätú liturgiu v staroslovienskom liturgickom jazyku. Ten mal byť nahradený latinským alebo maďarským jazykom, čo spôsobovalo obrovské problémy, keďže gréckokatolícki kňazi neovládali uhorskou vládou stanovené liturgické jazyky. Nehovoriac o tom, že ani obyvateľstvo na periférii záujmu politických elít nehovorilo maďarským a už vôbec nie latinským jazykom. Prešovský gréckokatolícky biskup a rodák z obce Ubl'a Štefan Novák (1879 – 1932) taktiež musel uposlúchnuť vládne nariadenia. Prejavilo sa to zavedením latinskej abecedy v seminári a nahradením juliánskeho kalendára gregoriánskym.⁶

Ako sme vyššie stručne opísali, rusínske obyvateľstvo sa dostalo do pozornosti úradov práve vďaka ich jazykovej, náboženskej i kultúrnej príbuznosti s Rusmi, ktorých vojská na prelome rokov 1914 až 1915 obsadili severovýchodnú časť Uhorska. Otázkou však zostáva, ako to vnímalo a prežívalo dotknuté rusínske obyvateľstvo. A odpoveď na ňu môžeme nájsť v dobových hláseniach štátnych orgánov a osobných výpovediach perzekvovaných Rusínov, akým bol napríklad aj Jaroslav Kmicikievič (1894 – 1984) pochádzajúci z obce Dnestrik – Dubovy, ktorého výpoveď zachytávajúca aj udalosti rokov 1914 až 1918 je uložená vo *Vojenskom historickom archíve* v Bratislave.⁷ Len na ozrejenie dodávame, že o Kmicikievičovi doteraz nebola publikovaná žiadna rozsiahla štúdia či monografia, ktorá by analyzovala jeho životnú a vojenskú dráhu, aj keď o jeho pôsobení v armáde v rokoch 1939 až 1945 sa čiastočne dozvedáme z publikácií venovaných slovenskej armáde v období druhej svetovej vojny. Avšak o jeho živote, väznení v táboroch Terezín a Talerhof a pôsobení v rakúsko-uhorskej

môže tak výraz „Rusín“ byť zdrojom istých nedorozumení, pretože sa používa aj vo význame príslušníka samostatného, štvrtého, východoslovanského národa.“ KONEČNÝ, Stanislav. *Náčrt dejín karpatských Rusínov*. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove – Ústav rusínskeho jazyka a kultúry, 2015, s. 12.

³ POP, Ivan. *Malé dejiny Rusínov*. Bratislava : Združenie inteligencie Rusínov Slovenska, 2010, s. 50-51.

⁴ DUDEKOVÁ, Gabriela. Náklady obyvateľstva a bezpečnostné opatrenia na začiatku vojny. In KOVÁČ, Dušan (ed.). *Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov XI b. Slováci v prvej svetovej vojne 1914-1918*. Bratislava : Literárne informačné centrum, 2010, s. 129.

⁵ MRVA, Ivan – SEGEŠ, Vladimír. *Dejiny Uhorska a Slováci*. Bratislava : PERFEKT, 2012, s. 350-355. K odbojným náladám rusínskeho obyvateľstva existujú archiválne uložené v Slovenskom národnom archíve (fond Uhorský minister vnútra) a aj Štátnom archíve v Prešove (fond Šarišská župa). Za túto informáciu sa chcem poďakovať Mgr. Petrovi Chorvátovi, PhD.

⁶ SZABÓ, Viktor. Obyvatelia Zemplína vo Veľkej vojne 1914-1918 na stránkach regionálnej dobovej tlače. In DROBNÁK, Martin – SZABÓ, Viktor (eds.). *Prvá svetová vojna a východné Slovensko*. Humenné : Klub vojenskej histórie Beskydy, 2014, s. 15.

⁷ Vojenský historický archív v Bratislave (VHA), fond (f.) Zbierka spomienkových prác, signatúra (sig.) ŠZ X-34.

armáde v období Veľkej vojny sa vie len veľmi málo.⁸ Aj preto sme sa čitateľovi rozhodli priblížiť životný príbeh Jaroslava Kmicikieviča a najmä jeho zajatie a väznenie v táboroch Terezín a Talerhof.⁹

Práve osobné svedectvo Kmicikieviča zachytávajúce udalosti prvej svetovej vojny predstavuje významný historický prameň, ktorý nám umožňuje analyzovať a porovnávať subjektívne videnie konkrétnej osoby s dnes už známymi a publikovanými poznatkami. Inými slovami môžeme povedať, že vďaka písomnému prameňu môžeme nahliadať na udalosti Veľkej vojny „zdola“. Slovenská vojenská historiografia v posledných rokoch síce zintenzívnila výskum obdobia rokov 1914 až 1918, čo dokazuje viacero vydaných na prvú svetovú vojnu tematicky zameraných monografií, denníkov, edícií prameňov, zborníkov, odborných príspevkov či populárno-náučných článkov regionálneho i nadregionálneho charakteru. I napriek progresu musíme konštatovať, že na slovenskom knižnom trhu, na rozdiel od toho českého, stále absentujú osobné spomienky účastníkov prvej svetovej vojny, ktoré by prispeli k poznaniu konkrétnej osoby (prežívanie, správanie, vnútorný prerod osobnosti, hodnotový rebríček, sociálny status, sociálna rola, hierarchia v rámci spoločnosti a armády, pocit prináležitosti ku konkrétnej skupine), ktorá pôsobila v určitom vymedzenom geografickom priestore a konala pod vplyvom konkrétnych okolností.

Autor spomienok na piatich strojom písaných stranách zachytil obdobie od začiatku prvej svetovej vojny až po dezerciu z rakúsko-uhorskej armády a vstup do československých légii v Taliansku. V úvodnej časti spomienok stručne objasňuje historický vývoj svojho rodného kraja, respektíve korunnej krajiny Halič, ktorá bola od poslednej tretiny 18. storočia súčasťou rakúskej a neskôr rakúsko-uhorskej monarchie. Takýto krátky historický exkurz, ktorý si Kmicikievič na úvod svojich pamätí dovolil, len potvrdzuje jeho silné väzby na rodný kraj i jeho rusínsky pôvod. Podľa evidenčného listu boli spomienky na obdobie prenasledovania Rusínov pred a počas 1. svetovej vojny, zajatie v Terezíne, dezerciu v rakúsko-uhorskej armáde a vstupu do československých jednotiek v Taliansku vyhotovené až 26. júna 1973. I napriek výraznému časovému odstupu sú spomienky Kmicikieviča jedinečným svedectvom o neúprosnom zaobchádzaní s rusínskym obyvateľstvom v oblasti rodiska autora spomienkového materiálu, ktoré kvôli jazyku, konfesii, kultúrnym podobnostiam a najmä politickým cieľom namiereným proti monarchii končili v internačných táboroch. Táto téma bola doposiaľ mimo záujmu slovenskej vojenskej historiografie. Do budúcnosti je nevyhnutné sa venovať nielen represii voči politicky exponovaným osobám z radov slovenskej inteligencie, ale aj obyčajným a pre režim nepohodlných obyvateľov vtedajšej monarchie, ktorí boli buď väznení v domácom prostredí, alebo ich transportovali do väzníc a väzenských komplexov v rámci monarchie.

Pamäti Jaroslava Kmicikieviča sme sa pri prepise rozhodli zachovať v pôvodnej podobe aj s preklepmi či gramatickými chybami. Následne v poznámkach pod čiarou pre lepšiu prehľadnosť a zrozumiteľnosť vysvetľujeme nepresnosti, respektíve opravujeme nesprávne zapísané geografické miesta a lokality či iné historické súvislosti. Publikovaním síce krát-

⁸ O Jaroslavovi Kmicikievičovi boli publikované len krátke články ako napr.: BYSTRICKÝ, Jozef. Plukovník Jaroslav Kmicikievič. In *Obrana*, 2013, roč. 21, č. 1, s. 46.; BYSTRICKÝ, Jozef. *Plukovník Jaroslav Kmicikievič*. [cit. 2022-08-07]. Dostupné na internete: <https://www.vhu.sk/plukovnik-jaroslav-kmicikievic/>, 2014; BURDA, Matúš. Vzpomínky ze zajetí. In *1. světová*, 2018, roč. 6, č. 2, s. 20-21; BURDA, Matúš. *Prenasledovanie Rusínov od roku 1867 až do konca 1. svetovej vojny očami Jaroslava Kmicikieviča*. Študentská a vedecká odborná činnosť. Trnava : Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, 2016, 22 s.; CSÉFALVAY, František a kol. *Vojenské osobnosti dejín Slovenska 1939-1945*. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2013, s. 119-120; LACKO, Martin (ed.). *Zrod Slovenského štátu v kronikách slovenskej armády*. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2010, s. 70.

⁹ K problematike Rusínov počas rokov 1914 až 1918 pozri najmä: MAGOCSI, Robert Paul. *Chrbtom k horám*. Dejiny Karpatskej Rusi a karpatských Rusínov. Prešov : UNIVERSUM-EU, s. 219-238.

kych, ale o to zaujímavejších spomienok na obdobie prvej svetovej vojny, môžeme prispieť k detailnejšiemu poznaniu problematiky Rusínov obývajúcich presne vymedzený priestor v období rokov 1914 až 1918 a taktiež i dejín každodennosti väzňa.

plk. Jaroslav Kmicikievič

Spomienka na 1. sv. vojnu
a väzenie v Terezíne¹⁰

- 1 -

Pamäti z Terezína

Do 1340 roku bolo Haličsko-Volinské kniežatstvo, potom po vymretí Rurikovcov,¹¹ Kazimír Veľký¹² obsadil Halič, pripojil k Poľsku a v Lvove¹³ nechal zbúrať kniežací zámok.¹⁴ V r.[oku] 1772 bolo prvé delenie Poľska a Halič pripadla Austrii.¹⁵ Rusíni boli v Haliči v severnej Bukovine¹⁶ a v Uherskej Rusi.¹⁷ Od mena Rusín boli pomenované, resp. vznikli pojmy ako Ruská cerkev, Ruská mater, Ruský národ a nie r u s í n s k a, čo bolo iba českým pomenovaním. V Haliči sa nikde pojem rusínska nepoužíval.

¹⁰ Titulná strana je písaná rukou.

¹¹ Rurikovci bola vládnuca dynastia založená kniežaťom Rurikom, ktorý sa usadil v Novgorode a po dobytí Kyjeva (862) sa Rurikovci stali vládcami Kyjevskej Rusi.

¹² Kazimír III. Veľký (1310 – 1370; vládol v rokoch 1333 – 1370) bol posledným poľským kráľom z dynastie Piastovcov.

¹³ Lvov (nem. Lemberg) bolo centrum korunnej krajiny Halič. Dnes je Lvov najväčším mestom západnej Ukrajiny.

¹⁴ Jaroslav Kmicikievič v úvode svojej výpovede stručne objasňuje historický vývoj územia Haliče, do ktorého administratívne spadala jeho rodná obec. Autor výpovede mal potrebu ozrejmiť zložitý politicko-spoločenský vývoj historického územia a taktiež, ako v ďalšej časti textu spomína, aj komplikované postavenie Rusínov na periférii monarchie. Keďže vývoj historického územia rozprestierajúceho sa na území dnešnej Ukrajiny a Poľska bol veľmi komplikovaný, rozhodli sme sa aspoň stručne čitateľovi priblížiť politicko-spoločenský vývoj tohto územia. Historické územie Halič (ukr. Halyč, poľ. Halicz, nem. Galizien) sa v súčasnosti rozprestiera v juhovýchodnej časti Poľska a v západnej časti Ukrajiny severne a severovýchodne od Karpát medzi riekami Visla a Prut. Od 10. storočia bola východná Halič súčasťou Kyjevskej Rusi a západná Halič pripadla Poľskému kráľovstvu. Po úpadku moci na Kyjevskej Rusi vzniklo Haličské kniežatstvo (1144 – 1199), ktoré sa v roku 1199 spojilo s Vladimírsko-volynským kniežatstvom. Novovzniknuté Haličsko-volynské (vladimírské) kniežatstvo, sa v priebehu 12. storočia etablovalo na politicko-spoločenské a ekonomicko-hospodárske pomery v Európe. V 13. storočí dosiahlo kniežatstvo svoj najväčší rozmach. Úpadok súvisiaci s vojenskými ťaženiami Mongolov, Uhrov a Poliakov prichádza začiatkom 14. storočia. V roku 1340 (1352) sa Haličsko-volynské kniežatstvo stalo súčasťou Litovského veľkokniežatstva. Východnú Halič vojensky obsadil poľský kráľ Vladislav II. v roku 1387. Takto rozčlenené historické územie Haliče zostalo až do prvého delenia Poľska v roku 1772. Východná Halič sa stala centrom Rakúskeho cisárstva. Po treťom delení Poľska (1795) pripadla habsburskej monarchii aj západná časť. V období panovania Napoleona (1769 – 1821) bola Halič súčasťou Varšavského veľkovojvodstva (1809 – 1814). V priebehu 19. storočia sa územie Haliče, od ktorej bola oddelená Bukovina (1849), stalo súčasťou habsburskej monarchie. HONZÁK, František a kol. *Evrópa v proměnách století*. Praha : Libri, 1995, s. 180-181.

¹⁵ Myslí sa tým Rakúsko. Autor spomienok v celom texte používa označenie Austria.

¹⁶ Historické územie v oblasti severovýchodných Karpát na hranici Rumunska a Ukrajiny.

¹⁷ Neoficiálne označenie Zakarpatska, ktoré bolo súčasťou Uhorského kráľovstva.

Vo východnej Haliči v okresoch na juh v Karpatoch boli na 80 percent Rusíni a na sever – na Podolí bolo okolo 60 percent Rusínov. Tu poľskí statkári rozparcelovali zem a povolali Poliakov. V Lvove¹⁸ bolo v roku 1910 sčítaní obyvateľov bolo Poliakov 106 000, Židov 58 000 a Rusínov 40 000, t. j. 20 percent. V okresných mestách počet Rusínov bol väčší. Vzдор tomu Poliáci a Židia mali väčšinu. Dediny boli ruské.

Pred prvou svetovou vojnou v Haliči, boli Rusíni rozdelení na dva tábory.¹⁹ Jeden tábor tvorili Rusíni, ktorí uznávali, že sú jeden národ a Rusko ako trojjediná Rus a im hovorili v Austrii, že su Rusofilovia.²⁰ Druhý tábor tvorili Rusíni, ktorí si hovorili, že sú Ukrajinci a chceli samostatnú Ukrajinu za pomoci Austrii i Nemecka. Austríci ich nazývali Rutena-mi.²¹ My sme ich však nazývali Germanofilmi.²²

Boj sa vyostrel pred prvou svetovou vojnou a to tým, že Ukrajinci, Židia i Poláci dávali do väzenia Rusínov.²³ Poliáci sa im iba vysmievali. Vtedy sa hovorilo: “Pust’ Rusína na Rusína!” Takýto stav bol aj na Podkarpatskej Rusi, kde Česi podporovali ruský smer i smer ukrajinský, tak rozdeľovali²⁴ ľud, aby nemuseli dať Rusínom autonómiu. Teraz v Haliči – Zakarpatskej Ukrajine všetci sú Ukrajinci a ja tiež. Aby táto situácia bola pre čitateľa zrozumiteľnejšia, treba uviesť obdobný príklad z predmníchovskej republiky, kedy Šrobár²⁵ tvrdil o Slovákoch, že sú Čechoslováci a na druhej strane zase Hlinka²⁶ hovoril, že niet Čecho-

¹⁸ Správne Lvov. Celá veta pôsobí príliš kostrbato. Napriek tomu sme sa ju rozhodli nechať v pôvodnom stave.

¹⁹ V 80. rokoch 19. stor. došlo k roztriešteniu rusínskej inteligencie do dvoch táborov, čo oslabilo doterajšie postavenie Rusínov v spoločnosti vybudované Alexandrom Duchnovičom (1803 – 1865) či Ivanom Rakovským (1815 – 1885). Prvá skupina, označovaná ako stará generácia, sa zhromaždila okolo politika Dobrianskeho orientujúceho sa na Rusko, pričom táto skupina využívala špecifický dialekt kombinácie ruského a rusínskeho jazyka. Mladá generácia si uvedomovala, že rusínske povedomie je nízke, a preto ich snahou bolo kultivovať rusínsky jazyk vydávaním učebníc gramatiky, slovníkov či novín. Práve ich snahu narušala vrstva promaďarsky orientovaných Rusínov vydávajúcich v Užhorode noviny *Východ* v maďarčine, kde množstvo článkov hlásalo nevyhnutnosť asimilácie Maďarov a Rusínov. POP, I. *Malé dejiny*, s. 55-57.

²⁰ Podľa *Krátkeho slovníka slovenského jazyka* sa termínom rusofil označuje milovník Ruska, resp. stúpenec všetkého ruského.

²¹ Pojem Rutén označuje v cirkevnom prostredí východných Slovanov, ktorí boli poddanými poľských a uhorských kráľov. V súčasnosti dochádza k zamieňaniu pojmov Rusín a Rutén.

²² Milovník Nemecka, respektíve stúpenec všetkého nemeckého.

²³ Uhorsko prešlo počas 19. stor. výraznými politickými, ekonomickými či sociálnymi zmenami. Jednou z nich bolo aj štátoprávne vyrovnanie medzi maďarským a nemeckým etnikom. Týmto právnym aktom sa zmenilo Rakúske cisárstvo na dualistickú konštitučnú monarchiu – Rakúsko-Uhorsko, čím došlo k zrovnoprávneniu oboch častí monarchie, Predlitavska a Zalitavska, a vytvoreniu priestoru na vlastnú zahraničnú či vnútornú politiku, ktorá sa orientovala v uhorskej časti na tvrdé pomadžarčenie menšín. MRVA, I. *Slovensko*, s. 135-145. Ani početná rusínska menšina nedokázala vzdorovať maďarizačným tendenciám. Rusíni alebo taktiež Rusnáci žili prevažne vo východnej časti Zalitavska v župách – Marmarošská, Ugočská, Berežská, Užská, Zemplínska, Šarišská a Sarmárska. Oblasť Haliče, spadajúca priamo pod právomoci Predlitavska, bola z etnického pohľadu problémová, pretože od vypuknutia revolúcie v roku 1848 až do konca Veľkej vojny panovalo presvedčenie, že obyvatelia tohto územia sú rusofili a ich snahy vedú k odtrhnutiu sa od monarchie a pripojeniu k cárskemu Rusku. Po roku 1867 uhorský parlament prijal niekoľko národnostných zákonov, ktoré mali vyriešiť postavenie menšín. Jedným z nich bol aj jazykový a národnostný zákon z roku 1868 č. XLIV zaoberajúci sa zrovnoprávnením nezhôd medzi Maďarmi a ostatnými národnosťami. Praktická realizácia a následné postihy za jeho porušenie boli neuskutočniteľné, lebo nebolo presne určené, pod ktoré ministerstvo spadajú právomoci posudzovať a trestať prehrešky, a tak sa vytvorila určitá medzera v legislatíve, ktorú Maďari využívali vo svoj prospech. POP, I. *Malé dejiny*, c. d., s. 50-51.

²⁴ Správne rozdeľovali.

²⁵ Vavro Šrobár (1867 – 1950) bol slovenský lekár a politik.

²⁶ Andrej Hlinka (1864 – 1938) bol slovenský rímskokatolícky kňaz a politik.

slovákov, ale iba Slovákov. A tak celý národ bol rozdelený na Slovákov a Čechoslovákov.²⁷ Dnes je zrejme, že všetci čo žijú na Slovensku, sú Slováci.

Už v roku 1912 vyšiel rozkaz na okresy, aby sa urobil zoznam nebezpečných Rusínov – Rusofilov, ktorí budú uväznení, len čo vypukne mobilizácia v Rusku i Austrii. Celý august 1914 bolo zatváranie Rusínov, šlo do mnoho tisíc ľudí a mnoho tisíc bolo popravených a inak likvidovaných.

Kto bol väznený? Farári, starostovia obcí, starší cirkevní bratia, náčelník ruskej družiny dak /organista:/, kostolník, učiteľ, študent, gymnazista agitátor pre Rusko, predseda čítárne Kačkovskoho.

Boli tri procesy: dva vo Lvove²⁸ a jeden v Uhrách. Prvý proces bol vo Lvove²⁹ r.[oku] 1882 s Ol-gou Grabar a spol. pre špionáž, vlezradu.³⁰ Druhý proces bol v r.[oku] 1914 od 9.3. do 6.6.1914. Proces bol s Bendašukom Koldrom, Mudimom a Sandovičom tiež pre údajnú špionáž a zradu. Na uhorskej Rusi bol jeden proces v r.[oku] 1913 v decembri až februári 1914 v Marmaroš-Sihoti.³¹ Dva procesy boli³² vo Viedni s predsedom strany Dimitrom Markovom a spol. od 11.6.1915 do 21.8.1915. Druhý bol v roku 1916 s farárom z Bukoviny Kasian – Bohaterec a spol.³³ Všetci

²⁷ Jaroslav Kmicikievič má na mysli spor medzi centralistickým a autonomistickým prúdom.

²⁸ Správne Lvov.

²⁹ Správne Lvov.

³⁰ Prvý súdny proces sa konal od 12. júna do 19. júla 1882 v Lvove s Ol-gou Grabar Dobrianskou. Aj napriek tomu, že bola na otcovom panstve v Čertižnom monitorovaná žandarmi, podarilo sa jej odvieť deti za manželom do Ruska a následne sa vrátiť a pokračovať v protimaďarskej politickej činnosti v Haliči. To pobúrilo ministerského predsedu Kálmána Tiszu, ktorý vydal zatykač na Ol-gu a jej otca Adolfa. Obaja boli uväznení v Lvove. Pred zatknutím sa stretávali s poprednými ruskými vedcami a predstaviteľmi, čo Tisza označil za šírenie panslavizmu a rusofilských myšlienok. Tento proces sledovala celá Európa a obom obžalovaným sa podarilo poukázať na negatívne praktiky uhorských súdov a tiež na zlé postavenie minorít v Zalitavsku. Obžalovaní boli zbavení viny a Ol-ga sa rozhodla definitívne opustiť Rakúsko-Uhorsko a emigrovať do Ruska. Viacero súdnych procesov sa konalo medzi rokmi 1904 až 1906 v Debrecíne a Budapešti s rusinskými sedliakmi, pretože sa verejne prihlásili k pravoslávnenému náboženstvu, čo uhorská vláda nerespektovala a z obáv prenikania ruských vplyvov a možného spojenia s cárom ich uznala vinnými a uväznila.

³¹ Druhé a zároveň najväčšie súdne pojednávanie s rusinskými roľníkmi sa konalo v Marmarošskej Sihoti rok pred vypuknutím Veľkej vojny. Pred súd sa postavilo 94 rusínskych roľníkov vyznávajúcich ortodoxiu. Boli obvinení z vlastizrady a snahy rozšíriť pravoslávie do uhorských žúp, čím by sa dostali pod náboženský vplyv patriarchu, ktorý by mohol šíriť politickú ideu cárizmu. Aj tento súdny proces zaujal európsku verejnosť, pretože uhorské súdy vôbec nebrali do úvahy dôkazy o nevine a nakoniec až 33 obžalovaných bolo odsúdených na niekoľkomesačné až ročné väzenie a ďalší museli zaplatiť vysoké pokuty.

³² Správne boli.

³³ Symbolom utrpenia pravoslávnych Rusínov je Maxim Sandovič, ktorý sa po odsúžení svojej prvej svätej liturgie 2. decembra 1911 dostal do nemilosti úradov a bol potrestaný jasielským starostom pokutou a väzením. Keďže po odpykaní trestu sa opäť vrátil k šíreniu ortodoxie, tak ho úrady 28. marca 1912 deportovali do Lvova, kde čakal dva roky na súdny proces. Medzitým bol naďalej nábožensky činný. Po vypuknutí bojov v Haliči ho uväznili aj s rodinou v Gorliciach, pretože rakúska vláda sa obávala, že pravoslávni veriaci budú nápomocní nepriateľskej armáde. 5. septembra prišla do Gorlíc skupina 60 žandárov vykonávajúcich popravy priamo zo Salzburgu na čele s rotmajstrom Dietrichom z Linzu. Práve on o deň neskôr na dvore väzenia vykonal akt popravy. Sandovičovi snali kovový kríž a na jeho oblečenie mu kriedou nakreslili tento kresťanský symbol. Oproti nemu sa postavili dvaja vojaci, ktorí po zaznení Dietrichovho príkazu vystrelili. Otec Maxim síce prežil prvý zásah, ale následne bol jeho osud spečatený strelou z pištole. Popravu obľúbeného duchovného sledovali z väzenských okien aj rodinní príslušníci, medzi ktorými bol jeho otec Timotej a Maximova manželka Pelágia. Otec Sandovič bol kanonizovaný a stal sa patrónom a symbolom mučeníctva v Haliči. BZIK, Peter. Svätý svätiteľ novomučeník Maxim Sandovič (Gorlický). In *Prameň*, 2008, roč. 16, č. 2, s. 3.

boli odsúdení na smrť.³⁴ Ale cár Nikolaj II.³⁵ požiadal kráľa³⁶ Hispanie,³⁷ aby intervenoval u cisára Franc Josefa³⁸ a rozsudok nad odsúdenými sa zmenil na doživotie, teda neboli popravení. Predseda našej strany Dimitrij Markov³⁹ sedel v Terezíne do mája 1917,⁴⁰ kedy cisár rakúsky Karol⁴¹ ho nechal prepustiť a celý koncentrák Thalerhof nechal zrušiť.

Kto bol ešte ďalej neskoršie väznený?

Druhá vlna zatvárania prišla v roku 1915, kedy Rusi opustili Halič. Rakušáci uvezni-
li⁴² Rusínov, ktorí spolupracovali s Rusmi. V koncentrákoch starého Terezína bolo 1 000
väzňov⁴³ a v Thalerhofu asi 15 000. Mnoho tisíc Rusínov bolo popravených bez vynesenia
rozsudkov.

Narodil som sa 30. júla 1894 v Dnestrik Dubový.⁴⁴ Otec bol grecko-katolícky farár. Štu-
doval som na gymnáziu [v] Přemysli.⁴⁵ a na univerzite v Lvove.⁴⁶ Od tretej triedy gymnázia
som bol organizovaný v ilegálnom krúžku proti Rakúsko-Uhorsku. Na univerzite som bol
vo výbore „DRUH“, kde bolo organizovaných 500

- 2 -

vysokoškolákov Rusínov. Oficiálne bola organizácia s poslaním kultúry, zblíženie s Rus-
kom. Neoficiálne išlo o zámer odtrhnutia od východného Haliča a pripojenie k Rusku. Ako
člen „Druha“ dostal som úlohu vyčkávať na stanici na povolaných svedkov, informovať ich,
ako proces prebieha, aby vedeli ako majú hovoriť.⁴⁷ Vždy na ceste, kde som ich viedol na
ubytovanie hovoril som o priebehu procesu a potom na druhý deň⁴⁸ svedkovia hovorili to, čo
som im ja prezradil. Súdu bolo veľmi nápadné, že svedkovia vypovedajú rovnako. Dozvedel
som sa, že ma chcú uväzniť. Utekol som do Karpát, do obce Komarniky,⁴⁹ kde býval moj
strýc. Tam som sa zdržiaval do mobilizácie. Dostal som sa medzi vojakov z mojej rodnej

³⁴ Správne smrť.

³⁵ Ruský cár Mikuláš II. (1868 – 1918; vládol v rokoch 1894 až 1917).

³⁶ Správne kráľa.

³⁷ Myslí sa tým Španielsko. Jaroslav Kmicikievič síce neuvádza meno španielskeho kráľa, ale v tom období
ním bol Alfonz XIII. z rodu Bourbonovcov (1866 – 1941; vládol v rokoch 1886 až 1931).

³⁸ V tom čase rakúsko-uhorský panovník František Jozef I. (1830 – 1916; vládol v rokoch 1848 až 1916).

³⁹ Dimitrij Alexander Markov (1868 – 1938) sa narodil v Haliči. Na univerzitách v Lvove a Innsbrucku
vyštudoval teológiu a právo. Bol súčasťou rakúskeho parlamentu. V rokoch 1914 až 1918 bol vyšetrovaný
polícijskými orgánmi kvôli jeho politickej činnosti, za ktorú bol odsúdený na trest smrti. Trest mu však bol
zmiernený a až do konca prvej svetovej vojny bol väznený v Terezíne. *Národní politika*, 28. 7. 1938, s. 4,
Zemfel horlivý propagátor Podkarpatské Rusi, Dr. Markov.

⁴⁰ Podľa krátkej novinovej správy z roku 1938, Dr. Markov bol vo väzení až do konca prvej svetovej vojny.
Pozri poznámku č. 19.

⁴¹ Karol I. (1887 – 1922; vládol v rokoch 1916 až 1918) bol posledný rakúsko-uhorský panovník.

⁴² Správne uväznili.

⁴³ Správne väzňov.

⁴⁴ Dnes obec Dnistryk-Dubovy v oblasti Lvov na Ukrajine.

⁴⁵ Przemyśl je mesto v Poľsku.

⁴⁶ Správne Lvov.

⁴⁷ Myslí sa tým, ako majú vypovedať pred súdom.

⁴⁸ Správne deň.

⁴⁹ Komarniki / Komarnyky je obec na Ukrajine v rajóne Sambir v oblasti Lvov.

obce. Agitoval som medzi nimi, aby nestrielali⁵⁰ na Rusov, aby sa pri najbližšej príležitosti vzdali. Išlo o vojakov pluku 77,⁵¹ ktorý potom celý prešiel do Ruska. Dňa 3. augusta 1914 som prišiel do obce Sulimov,⁵² kde môj otec bol farárom. Keď ma otiec⁵³ uvidel, mal obavy, že ja budem tiež rukovať. Odovzdal mi 5000 Korun⁵⁴ rakúskych, ktoré som neskoršie zamenil za zlaté peniaze. To bolo poistkou, ktorá sa mi vyplatila pri dožití 20[.] rokov. Kázal mi ísť do Lvova, kde som mal nakúpiť zlato a drahé kamene. V tom pribehol môj mladší brat – 10[.]ročný Nikolaj a oznámil, že v kancelárii je žandár a pýta sa po otcovi. Otec išiel do kancelárie, ale keď sa vrátil, bol už uväznený. Keď sa to dozvedela celá dedina, bol poplach, ľudia sa začali shromažďovať, že otca z dediny nepustia. Keď prišli honvédi,⁵⁵ otec apeloval na dedinčanov, aby sa rozišli, že on sa vráti, pretože ide iba na vypočúvanie. Vojaci nám za ten čas odvedli kone, vozy a dobytok. Ja som už do Lvova⁵⁶ neišiel, ale do Kulikova,⁵⁷ kde bola pošta a berný úrad.⁵⁸ Na bernom úrade bol riaditeľom môj príbuzný Milaret Kmicikievič a ten mi vymenil 5000 Korún rak[úskych] za zlaté mince. Dňa 4. augusta som išiel peši do okresného mesta Žolkiev,⁵⁹ kde som hovoril so zástupcom okresného náčelníka a opytoval⁶⁰ som sa na otca. Ten mi povedal, že otca uväznili na pokyn zhora, že sa nedá nič robiť. Prosil som ho, aby som dostal povolenie porozprávať sa s otcom. No, predstaviteľ väznice mi napriek povoleniu nepovolil hovoriť s otcom. Ja som veliteľovi⁶¹ väznice odovzdal niekoľko⁶² zlatých mincí s tým, aby ich dal otcovi. Tento však tie mince nikdy⁶³ neuvidel. Dňa 16. augusta som bol uväznený spolu so študentmi Teodorom Demkom, V[a]silom Panočkom, Simeonom Palajdom. Jeho brat Pavol Palajda bol náčelníkom ruskej družiny. Dak – organista Michal, Lojik, Lyssik, predseda Kačkovskovo boli tiež medzi uväznenými. Žandar Pynylo – Ukrajinec prišiel do školy s tým, že má uväzniť⁶⁴ starostu obce i jeho písára. Učiteľ Serstylo zastal sa starostu i písára, že za nich ručí, ale aby išli zaistiť študentov a najmä mňa.⁶⁵ Žandár nám štyrom dal na ruky okovy, Palajdovi dal niesť prapor Ruskej družiny a naviac mu predložil cez hrud' šerpu. V okovoch nás

⁵⁰ Správne nestrielali.

⁵¹ Infanterieregiment Philipp Herzog von Württemberg Nr. 77 (IR 77). Štáb pluku, II. a III. prapor bol umiestnený v Przemyšli. I. prapor bol dislokovaný v Sambire. IV. prapor bol umiestnený do Tuzly v dnešnej Bosne a Hercegovine. Muži k jednotke rukovali z doplňovacej oblasti Sambir. V roku 1914 velil jednotke plukovník (Oberst) Marzell Lawrowski. *Schematismus für das k. u. k. Heer und für die k. u. k. Kriegsmarine für 1914*. Wien : K. k. Hof- und Staatsdruckerei, 1914, s. 532.

⁵² Sulimov / Sulymiv je obec na Ukrajine v rajóne Lvov v rovnomennej oblasti.

⁵³ Správne otec.

⁵⁴ Správne korun.

⁵⁵ Vojak uhorskej vlastibrany.

⁵⁶ Správne Lvov.

⁵⁷ Kulykiv je mesto v oblasti Lvov na Ukrajine.

⁵⁸ Správne úrad.

⁵⁹ Žovka je mesto na Ukrajine v rajóne Žovkov v oblasti Lvov.

⁶⁰ Správne pýtal.

⁶¹ Správne veliteľovi.

⁶² Správne niekoľko.

⁶³ Správne nikdy.

⁶⁴ Správne uväzniť.

⁶⁵ Správne mňa.

hnali do Kulikova a potom do Zolkvi.⁶⁶ Po ceste nás bili, na nás pluvali,⁶⁷ nadávali nám, ako zradcom a špionom.⁶⁸ Keď⁶⁹ sme sa dostali do väznenia, veliteľ väznice⁷⁰ nám odobral všetky cennosti, mne hodiny a pár zlatých mincí. Zavreli nás do miestnosti – cely, kde bolo pre 6 väzňov⁷¹ a nás bolo 40. Cela mala malé okno a keď sa niekto z nás dusil, pomohli sme mu ku okienku, aby sa mohol nadýchať aspoň trochu čerstvého vzduchu. Stravu sme dostávali v hlinených miskách. Ja som odmietal stravu už tretí deň. Keď na tr[e]tí deň prišla strava, tak ten, čo stravu roznášal, hovoril mi, dohovorával⁷² mi, aby som jedol: Tí Rakúšania by chceli aby ste tu všetci poskapali od hladu. Viem, že to, čo dostávajú by ani pes nezozral. Ty však musíš jesť,⁷³ aby si žil a mohol sa potom za všetko pomstiť. Vtedy som sa poprvý raz od zaistenia rozplakal a podanú stravu som zjedol. Slová starca ma však sprevádzali po celú vojnu. O niekoľko⁷⁴ dní nás vlakom transportovali do Lvova.⁷⁵ Na každej zastávke, maďarskí vojaci nás bili. Bol som v okovách a reťazách⁷⁶ spolu s jedným starcom, ktorý mal 80 rokov a volal sa Lawrecký. Keď jeho bili, jednou rukou, ktorú som mal voľnú,⁷⁷ vyhodil som vojaka z vagona.⁷⁸ Na to prišiel žandár Angrešt, začal ma kolbou biť. Rukou som si chránil hlavu a ruka bola samá modrina a podliatá krvou. Vo Lvove⁷⁹ zo stanice do väznice Brigidky nás bili, farár Lawrecký padol do mdlob⁸⁰ a pretože bol reťazmi spojený so mnou, zobral som ho na svoje plecia a tak som ho niesol. Vo väznici sme si “oddýchli”. Dostal som sa do cely v ktorej se-

- 3 -

del moj otec. Na dvore väznice bola postavená šibenica. Každý deň niekoho vyvolávali. Každý vyvolaný dobre vedel,⁸¹ že sa už do cely nikdy⁸² nevráti.

V noci bolo počuť kanonádu. My sme boli presvedčení, že nás vyhodia aj s väznicou do vzduchu.⁸³ Obsluhovali nás väzni, ktorí pre Rakúšanov a Maďarov boli lepší ako my Ru-

⁶⁶ Správne Žolkvy.

⁶⁷ Správne pluvali.

⁶⁸ Správne špiómom.

⁶⁹ Správne keď.

⁷⁰ Správne veliteľ väznice.

⁷¹ Správne väzňov.

⁷² Správne dohováral.

⁷³ Správne jesť.

⁷⁴ Správne niekoľko.

⁷⁵ Správne Lvov.

⁷⁶ Správne v reťaziach.

⁷⁷ Správne voľnú.

⁷⁸ Správne vagóna.

⁷⁹ Správne Lvov.

⁸⁰ Správne mdlôb.

⁸¹ Správne vedel.

⁸² Správne nikdy.

⁸³ Úspešné ťaženie rakúsko-uhorskej armády na východnom fronte proti cárskej armáde, či už v bitke pri Krašniku alebo týždňovom boji v okolí mesta Komarów, zvýšili sebavedomie generality monarchie a presvedčenie, že celá kampaň v Haliči môže byť úspešná. Odzrkadlilo sa to aj v posledných augustových

sofilovia. V noci z 27. na 28. augusta nás všetkých vyhnali na dvor. Všetko, čo sme mali, vzali sme so sebou. Bolo toho málo. Ja som mal pelerínu a jeden farám⁸⁴ ma požiadal, aby som si s ním moju pelerínu vymenil za deku. Začali čítať mená, my sme sa museli stavať do štvorca. Keď prečítali moje meno, rozlúčil som sa s otcom, obaja sme plakali. Ja som sa zaradil medzi tých, ktorých čítali a z ktorých sa formoval zástup. Ráno nás hnali na stanicu. Doprevádzali nás lvovskí⁸⁵ policajti a vojsko. Na ulici nás čakala tlupa, ktorá nás bila. Uderil ma Žid a vojak,⁸⁶ ktorý nás sprevádzal, zaradil Žida do zástupu a dostal sa s nami až do Terezína. Vojak povedal, že aj jeho otca zaistili. Na stanici nás nahnali do vagónov na prepravu dobytká. Namiesto 40 ľudí, natlačili do vagóna až 80 väzňov.⁸⁷ Boli sme bez jedla, bez vody a bez odpadkového kýbla.⁸⁸ Medzi nami boli aj ženy. Viezli nás celý deň a celú noc. Na všetkých staniach policajti otvárali vagóny a chválili sa, že vezú špiónov.⁸⁹ Je len samozrejme, že ľudia, ktorí stáli na staniach, nás za takéto obvinenia kamenovali.⁹⁰ Ráno, 29. augusta sme dorazili do Píerova.⁹¹ Tu znovu otvorili a kričali, že vezú Rusofilov. Boli však veľmi prekvapení, keď ľudia na stanici namiesto odsúdenia, kričali: Nazdar Rusi! A ženy Červeneho kríža nám dávali občerstvenie. Tu na stanici došlo k zaujímavej udalosti.⁹² Zrazu do stanice vošiel vlak – transport s vojakmi, ktorí išli na front. Vojaci zatlačili policajtov mimo stanicu a nám začali dávať občerstvenie – pivo, párky a prevolávali, že idú na Rus, ale proti nám bojovať nebudú. Na vagonoch tohto transportu boli heslá proti vojne. Lvovskí⁹³ policajti otvárali oči. Zatvorili vagony a išli sme ďalej.⁹⁴ Keď⁹⁵ sme prišli do Prahy, tam sa znovu dostalo nám pohostenia od Pražanov, ktorí sa o príchode nášho transportu skorej dozvedeli, než náš vlak vošiel do stanice. Hostili nás a ubezpečovali, že nás nedajú. To bol balzam, na naše dokaličené telá i duševné uľahčenie, lebo sme verili, že s Rakúsko-Uhorskom to ide dole kopcom. Verejne sa totiž hovorilo proti vojne. A taká silná

dňoch roka 1914, keď 4. rakúsko-uhorská armáda spolu so Skupinou arcivojvodu Jozefa Ferdinanda zahájila odvážny manéver obkľúčenia s cieľom odrezat' 5. ruskú armádu od zvyšku ruských síl a prinútiť ju ku kapitulácii, keďže možnosť prebiť sa cez masu rakúskych a uhorských jednotiek bola takmer nemožná. Tieto dve grandiózne víťazstvá však neboli spôsobené slabosťou nepriateľa, ale tým, že najsilnejšie nepriateľské jednotky sa koncentrovali v oblasti mesta Lvov (nem. Lemberg), kde ruské armádne velenie predpokladalo hlavné a zároveň najťažšie vojenské strety s dualistickou monarchiou. Na frontovej línii dlhjej 40 km pozdĺž severnej strany Dnestra sa na konci augusta 1914 rozhoreli lokálne konflikty, ktoré v závere vyústili do obsadenia strategického mesta Lvov ruskou armádou. Veľkú úlohu zohrávalo aj samotné delostrelectvo, ktoré na ruskej strane vytvorilo výborné podmienky pre útočné akcie svojich zborov. Svoju úlohu zohral aj psychologický aspekt, a to túžba konečne uspieť v Haliči, na základe čoho si kariéru vybudoval aj generál Alexej Alexejevič Brusilov (1853 – 1926). V druhom vojenskom strete, ktorý patrí do sústavy štyroch bitiek spoločne nazvaných ako boj o Halič, uspela ruská 3. a 8. armáda, ktorým nič nebránilo prevziať do svojich rúk dôležité strategické a vojenské miesto v regióne, Lvov. Österreich-Ungarns Letzter Krieg 1914 – 1918, Erster Band: Das Kriegsjahr. Wien : Verlag der Militarwissenschaftlichen Mitteilungen, 1930, s. 229-291.

⁸⁴ Správne farár.

⁸⁵ Správne lvovskí.

⁸⁶ Správne vojak.

⁸⁷ Správne väzňov.

⁸⁸ Vedro.

⁸⁹ Správne špiónov.

⁹⁰ Správne kamenovali.

⁹¹ Píerov je mesto v Česku v okrese Píerov v Olomouckom kraji.

⁹² Správne udalosti.

⁹³ Správne lvovskí.

⁹⁴ Správne ďalej.

⁹⁵ Správne keď.

protivojnová nálada bola najmä medzi vojakmi.⁹⁶ Už večer 29. augusta sme prišli do Bohušoviec,⁹⁷ zaradili nás do štvorstupov a hnali nás do Terezína.⁹⁸ Bolo nás okolo 800 Rusofilov.⁹⁹ Po nás prichádzali menšie transporty väzňov.¹⁰⁰ Spolu nás bolo 1000. Tam v pevnosti čítali mená, nahnali nás do maštál,¹⁰¹ iných do kazemat¹⁰² a starcov a ženy do jazdeckých kasární. Keďže som nemal pri sebe nijaké doklady, tie mi aj s mojimi cennými vecmi zobrali pri mojom zaistení, dostal som sa najprv do samotky. Keď sa však zistilo, čo som a odkiaľ¹⁰³ som, dali ma do jazdeckých kasární. V malej pevnosti nás rozdelili takto:

Do jazdeckých kasární 150 ľudí.¹⁰⁴ Boli tam strožiaky¹⁰⁵ aj prične.¹⁰⁶ Boli sme veľmi natlačení a každá izba sa osobitne zatvárala.

Do stajní¹⁰⁷ 500 ľudí – roľníci a študenti. Mali slamu a mali možnosť pohybovať sa, medzi sebou sa rozprávať a spievať.

Do kazemat sa dostalo 320 ľudí – v kazematoch boli lôžka tri nad sebou, postele boli strožiaky ale aj iba obyčajná slama. Tu bola prevážne¹⁰⁸ inteligencia a roľníci. V kazematoch bolo veľmi dusno.

V hlavnej budove veliteľstva bolo 30 ľudí – ženy s malými deťmi.¹⁰⁹

Celkove jedna tretina bola inteligencia a dve tretiny tvorili¹¹⁰ roľníci gramotní, ktorý¹¹¹ vo svojich dedinách tvorili “smotanu dediny”.¹¹² Medzi inteligenciou boli prevažne farári, ktorí stáli na čele života v dedine. Potom to boli študenti – gymnazisti, ďalej voľné¹¹³ povolania a boli tu aj nižší úradníci. Títo všetci vytvárali inteligenciu.

Ja som poznal asi 100 spoluväzňov¹¹⁴ osobne a 30 bolo mojich priateľov. Na izbe v kasárňach, ktorá bola pôvodne¹¹⁵ pre jedného poddostojníka,¹¹⁶ bolo nás šesť – farár Roman

⁹⁶ K problematike propagandy a postavenia jednotlivých skupín v rámci Rakúsko-Uhorska bližšie pozri: DUDEKOVÁ KOVÁČOVÁ, Gabriela. *Človek vo vojne*. Bratislava : VEDA; Historický ústav SAV, 2019, s. 131-154.

⁹⁷ Bohušovice nad Ohří je mesto v Česku v okrese Litoměřice v Ústeckom kraji.

⁹⁸ O prenasledovaní, väznení a zabíjaní Rusínov v táboroch počas prvej svetovej vojny píše aj: KEREKANIČ, Miroslav. *Obrovská, dejinami zamlčovaná tragédia*. [cit. 2022-08-07]. Dostupné na internete: <https://snn.sk/news/obrovská-dejinami-zamlčovaná-tragédia/>.

⁹⁹ Správne rusofilov, keďže týmto pojmom sa neoznačuje národ či etnická skupina.

¹⁰⁰ Správne väzňov.

¹⁰¹ Správne maštál'.

¹⁰² Podzemné chodby pod pevnosťou využívané ako väzenie.

¹⁰³ Správne odkiaľ'.

¹⁰⁴ Správne ľudí.

¹⁰⁵ Slamník.

¹⁰⁶ Lôžko z dosiek.

¹⁰⁷ Správne stajní.

¹⁰⁸ Správne prevažne.

¹⁰⁹ Správne deťmi.

¹¹⁰ Správne tvorili.

¹¹¹ Podľa súčasných gramatických pravidiel je správny tvar ktorí, keďže ide o nominatív množného čísla.

¹¹² Vyššia vrstva dedinskej spoločnosti.

¹¹³ Správne voľné.

¹¹⁴ Správne spoluväzňov.

¹¹⁵ Správne pôvodne.

¹¹⁶ Správne poddôstojníka.

Križanovský, mal 80 rokov, jeho syn advokát Michal Križanovský 45-ročný, farár Ivan Stojalovský – 75[-]ročný, bankový riaditeľ Ivan Paškevič – 50[-]ročný a profesor gymnázia, ktorý bol m[o]jim triednym pri maturite v Přemyšli¹¹⁷ Arsenij Dorožinskij – 48[-]ročný a ja študent

- 4 -

práva – 20[-]ročný. Dorozinského zajistili vo vojsku ako kapitána a tak prišiel vo vojenskej uniforme.

Roľníkov a študentov, ktorí hovorili, že su roľníci,¹¹⁸ brali na stavbu barákov pre zajatcov. Za to mali jeden chlieb a boli na čerstvom vzduchu. Ináč vyrezúvali figurky, tabatierky¹¹⁹ a zo slamy pletli obuv. Keď prišli prví zajatci vymienali¹²⁰ s nimi oblečenie, takže sa nevedelo, kto je zajatec a kto väzen¹²¹ z koncentráku. My sme sa veľmi nudili. Noviny, ktoré nám tajne prinášal Čech, čatár bachár Kokerda, ináč policajt z Pardubic.¹²² Vždy nadával a kričal, čiže sa pretvaroval, ináč to bol dobrý človek. V kasárňach býval tiež feldvebel¹²³ Linhard, Čech, ktorý tu bol aj s rodinou, bol prísny, bál sa ísť na front.

Zlí boli bachári,¹²⁴ ďalej¹²⁵ Nemci čatár Appel i čatár Zalman, ten bol dokonca sadista, každý sa ho veľmi bál. Veliteľ¹²⁶ bol major, vytiahnutý z dôchodku,¹²⁷ asi 50-ročný, slobodný a bol na tu¹²⁸ dobu dost¹²⁹ dobrý človek. Nič nám nedával a nestrpčoval nám život. Mal frajerku Micu, asi 25[-]ročnú, bola vlastne našou sprostredkovateľkou medzi nami a majorom a kde mohla za nás intervenovala. Napr. sprostredkovala nám aj návštevy v hlavnej budove, kde boli ženy a deti.

Keď bolo zlé počasie, mali sme jednu hodinu denne prechádzku na kasárenskom dvore. Keď bolo pekné počasie vodili nás na valy, ktoré boli nad kazematami. Ja som si požičal od pani Zinhardovej knížku v Češtine od Herloša: o Černej hore. Keď som ju čítal po prvý raz, nič som nerozumel, no po tretím¹³⁰ čítaní, som už všetkému rozumel. Čatár Kokerda nám za peniaze obstaral karty. My sme peniaze nemali, preto sme všetko písali na papier. Raz, keď som dal farárovi Stojalovskému „kontra“ ten dostal žľčníkový záchvat. Musel som mu dať injekciu, lebo lekára som sa nemohol dovolať.

Prichádzala jeseň a blížila sa zima. My sme boli zaistení v lete, mali sme ľahké oblečenie, bez kabáta, bez klobúka a mnohí boli len v košeli, mali sme iba po jednej súprave bielizne,

¹¹⁷ Przemyśl.

¹¹⁸ Správne roľníci.

¹¹⁹ Puzdro na cigarety.

¹²⁰ Správne vymieňali.

¹²¹ Správne väzeň.

¹²² Pardubice sú mesto v Česku v okrese Pardubice v Pardubickom kraji.

¹²³ Poddôstojnícka hodnosť, ktorú prekladáme ako strážmajster, rotmajster, šikovateľ. Vojak s takouto hodnosťou velil družstvu.

¹²⁴ Správne bachari.

¹²⁵ Správne ďalej.

¹²⁶ Správne veliteľ.

¹²⁷ Myslí sa tým povolaný z dôchodku, respektíve vo vojenskom slovníku opätovne povolaný a zaradený do služby armády.

¹²⁸ Správne tú.

¹²⁹ Správne dost.

¹³⁰ Správne tretom.

topánky boli rozbité. V koncentraku sme nič nedostávali, údajne nemali nijaký predpis, ako majú s nami narábať. Nemali sme ani mydlo a bielizeň sme prali vo vode bez mydla. Ukázali sa vši. Medzi nami bola prísna disciplína, jednu hodinu sme museli zabíjať vši, kto bol starší a zle videl, musel dať svoju košelu¹³¹ mladšiemu, ktorý zabíjal vši. Na šťastie pre nás objavila sa žena Anna Laube s tromi dcérami a so slečnou Julia Kukler, ktorá [vy]mohla na veliteľstve,¹³² že bude medzi nás prichádzať dva razy týždne vy¹³³ ako markytánka. Kto mal peniaze mohol si aj niečo kúpiť. Veľšina¹³⁴ z nás, však nemala nijaké peniaze. Humánne ženy obstarali od českých obyvateľov staré obnošené šatstvo a obuv a to nie len [v] Terezíne, ale aj v okolí. Aj dekan v Roudnici¹³⁵ z kancla¹³⁶ vyzval svojich farníkov, aby internovaných Rusov¹³⁷ zasobovali čím mô[žu], najmä šatstvom a obuvou. Ja som postupne dostal vlnenú čapicu, jeden sveter, inak bielizeň¹³⁸ a najmä mydlo. Bolo veľkou zásluhou českého obyvateľstva,¹³⁹ že sme mohli prežiť zimu. Dostávali sme málo paliva. Lepšie na tom boli roľníci v stajňách,¹⁴⁰ pretože chodili na stavbu barákov a každý niesol pri návrate pod plášťom niečo na zakúrenie. Behom tretieho mesiaca už nebola taká ostrá disciplína u nášho veliteľstva. Presvedčili sa, že tu sú nevinní ľudia.¹⁴¹ Stalo sa tak, aj pod vplyvom českého obyvateľstva. Náš život¹⁴² začínal byť prijateľnejší. Málo bolo mŕtvych. Starí ľudia,¹⁴³ už chorí pred zaistením, kedy ich bili v Haliči, umreli. Bolo ich asi desať. Pamätám sa keď v kasematách padol z tretieho poschodia starý človek, ktorý sa týmto pádom zabil. Na cintorín odprevádzal mŕtvých farár so spevákmi. Pri pohreboch boli prítomní aj miestni českí ľudia, ktorí sa oboznamovali s väzňami.¹⁴⁴ Na naše¹⁴⁵ Vianoce 6.I.1915 nám povolili pomodliť sa v kostole. Viedli nás do mesta a farár Mallý za assistencie dvoch farárov odbavili bohoslužby a potom sa celú noc v Malej pevnosti¹⁴⁶ spievali koledy. To boli¹⁴⁷ prvé vianoce¹⁴⁸ za vojny a my sme verili, že Rusi zvíťazia¹⁴⁹ a my budeme slobodní.

¹³¹ Správne košelu.

¹³² Správne veliteľstve.

¹³³ Nadbytočné slovo v autentickom texte.

¹³⁴ Správne väčšina.

¹³⁵ Roudnice nad Labem je mesto v Česku v okrese Litoměřice v Ústeckom kraji.

¹³⁶ Kancelárie, miestnosť, kde úradoval.

¹³⁷ Autor pamätí má pravdepodobne na mysli Rusínov.

¹³⁸ Správne bielizeň.

¹³⁹ Správne obyvateľstva.

¹⁴⁰ Správne stajniach.

¹⁴¹ Správne ľudia.

¹⁴² Správne život.

¹⁴³ Správne ľudia.

¹⁴⁴ Správne väzňami.

¹⁴⁵ Jaroslav Kmicikiev vyznával pravoslávnu vieru. Pravoslávni veriaci sa riadia juliánskym kalendárom.

¹⁴⁶ Malá pevnosť je časť mesta Terezín. Počas prvej svetovej vojny v nej boli uväznení odporcovia rakúsko-uhorskej monarchie. Medzi nimi aj Gavrilo Princip (1894 – 1918), ktorý 28. júna 1914 spáchal atentát na následníka rakúsko-uhorského trónu Františka Ferdinanda d'Este (1863 – 1914) a jeho manželku Žofiu Chotkovú (1868 – 1914).

¹⁴⁷ Správne boli.

¹⁴⁸ Správne Vianoce.

¹⁴⁹ Správne zvíťazia.

V každom oddelení boli spravodajci – väčšinou¹⁵⁰ študenti. Mali povinnosť čítať noviny a referovať. Na mapách Haliča¹⁵¹ ukazovali, kde Rusi

- 5 -

postúpili. Veľká radosť bola, keď Rusi obsadili pevnosť Přemysl.¹⁵² To, že sme žili medzi českým národom, ktorý mal s nami súciti, materiálne nám pomáhal a aj tá skutočnosť, že ruské vojska napredovali, udržovalo medzi nami dobrú¹⁵³ náladu a vieru, že vojna sa skoro skončí a my budeme oslobodení.

Po troch mesiacoch začali farárom a úradníkom vyplácať penziu. Tiež vyplatili obnosy za kone, ktoré vzali počiatkom mobilizácie. Celkom 200 ľudí dostalo peniaze, ale 800 ľudí bolo bez finančných prostriedkov. Na popudcu¹⁵⁴ Dr. Hlibovického sa založil komitét pre poskytovanie pomoci tým, ktorí ju potrebovali. Komitét dostával peniaze od tých, ktorí dostávali penziu a materiálne osobné potreby rozdeľovali¹⁵⁵ tým, ktorí ich najviac potrebovali. Tieto materiálne potreby – boty,¹⁵⁶ šatstvo a pod.[obne] donášala paní Laube.

Študent Švajka pomáhal kuchárom, často chodil s kuchármi do mesta pre prídela a nakupoval, čo si väznení želali a potom to s malým ziskom predával.

Raz jeden z našich študentov menom Hatalák utiekol. Zobral veľa grajciarov. Keď sme boli na prechádzke na vale, strážili nás dvaja vojaci. Hatalák hodil grajciare dole na plošinu vo vnútri pevnosti, tam sa sbehli¹⁵⁷ ľudia zbierať¹⁵⁸ grajciare. Hatalák povedal strážam,¹⁵⁹ že vy tu strážite a tam na plošine zabili človeka. Vojaci sbehli¹⁶⁰ dole medzi hrbu¹⁶¹ ľudí. Hatalák mal pripravené lano, po ktorom sa dostal do priekopy a ušiel. Dobré vedel nemecky, dostal sa na úteku až do Švajčiarska, a potom do Ameriky. Odtiaľ¹⁶² sa vrátil po ukončení vojny na Podkarpatskú Rus, kde v Mukačeve založil banku. V deň jeho úteku bol do pozdných večerných hodín nástup, vyvolávali meno Hatalák. No nik sa nemohol ohlásiť¹⁶³ na toto meno, pretože Hatalák bol už na úteku mimo Malej pevnosti.

Nič nám nepovedali, že sa budeme sťahovať. Prišiel 4.5.1915 a rozkaz všetko zobrať so sebou a hnali nás do Bohušovic a potom do Thalerhofu.¹⁶⁴ Bolo nás okolo 800 ľudí. Malé skupinky išli na konfináciu/= voľný pohyb po dedinách a každý deň sa hlásiť na políciu./ Vtom čase v zime zomrelo v Thalerhofe 1500 ľudí. Miesta pre nás Terezíncov bolo dost.

¹⁵⁰ Správne väčšinou.

¹⁵¹ Správne Haliče.

¹⁵² Posádka pevnosti Přemysl kapitulovala 22. marca 1915.

¹⁵³ Správne dobrú.

¹⁵⁴ Správne na popud.

¹⁵⁵ Správne rozdeľovali.

¹⁵⁶ Správne topánky, obuv.

¹⁵⁷ Správne zbehli.

¹⁵⁸ Správne zbierať.

¹⁵⁹ Správne strážam.

¹⁶⁰ Správne zbehli.

¹⁶¹ Správne hrbu.

¹⁶² Správne odtiaľ.

¹⁶³ Správne ohlásiť.

¹⁶⁴ Talerhof / Thalerhof bol v rokoch 1914 až 1917 rakúsko-uhorský väzenský tábor určený pre rusínske a poľské obyvateľstvo monarchie.

V tú dobu bolo v Thalerhofe už voľnejšie ako v Terezíne, čo nás veľmi prekvapilo. Ja som sa tu stretol s m[o]jim otcom i s bratom – 17[-]ročným, ktorý bol v posledných dňoch augusta zaistený.

V novembri 1915 mňa¹⁶⁵ poslali do rakúsko-uhorskej¹⁶⁶ armády, odkiaľ¹⁶⁷ som 15. mája 1916 dezertoval do Talianska. Hneď som vstúpil do talianskej armády. Rozpamätal som sa na toho starca, čo mi povedal, že sa musím pomstiť za to, čo som trpel. Potom 10.4.1918 som vstúpil do čs. légii, kde som bol u 39. pluku.¹⁶⁸ Môj brat Bohdan bol v rakúsko-uhorskej armáde v pracovnej službe. V r.[oku] 1918 dezertoval do Talianska, kde bol zatriedený do 35. pluku. Oba pluky vrátili sa do Československej republiky, kde boli nasadené na obsadenie Slovenska. Od marca 1919 boli sme na Podkarpatskej Rusi a pracovali sme za pripojenie Podkarpatskej Rusi k ČSR. Farári si sťažovali francúzskému generálovi Henocovi,¹⁶⁹ že šírimo bolševizmus.¹⁷⁰ Minister Klofáč¹⁷¹ nás na to odvelil z Podkarpatskej Rusi. Zavolať nás do Prahy. Ja som bol chorý a ležal som v nemocnici. Bratr¹⁷² Bohdan bol rozkazom odvelený do Denikinovej armády.

Bratislava, 26.6.1973

Plukovník v. v. Jaroslav Kmicikievič,

v. r.

plk. v. v. Jaroslav Kmicikievic (podpis)

Gottwaldovo snem 2/B¹⁷³

80100 Bratislava I.

ČSSR

M. BURDA: VON DER VERFOLGUNG BIS ZUR GEFANGENSCHAFT IN DEN JAHREN DES ERSTEN WELTKRIEGS AUS DER SICHT VON JAROSLAV KMICIKIEVIČ

Die letzte Etappe der Existenz der Habsburgermonarchie (1867 – 1918) war für die slawischen Nationalitäten, die das historische Gebiet des Königreichs Ungarn bewohnten, eine Periode der allmählich zunehmenden Ungarisierung und der Versuche der offiziellen staatlichen Organe, die Nationalitäten mit den Ungarn zu assimilieren. Nicht nur die Slo-

¹⁶⁵ Správne ma poslali.

¹⁶⁶ Správne rakúsko-uhorskej.

¹⁶⁷ Správne odkiaľ.

¹⁶⁸ Československé légie v Taliansku sa formovali na základe zmluvy podpísanej Milanom Rastislavom Štefánikom (1880 – 1919) a ministerským predsedom Vittorioem Emmanuelom Orlandom (1862 – 1950). Československý armády zbor mal v Taliansku približne 20 000 príslušníkov začlenených do šiestich streleckých plukov (č. 31 až 35, č. 39).

¹⁶⁹ Edmond Hennocque (1860 – 1933) bol francúzsky divízny generál.

¹⁷⁰ Správne: bolševizmus.

¹⁷¹ Václav Klofáč (1886 – 1942) bol po vzniku Československa ministrom národnej obrany (1918 – 1920).

¹⁷² Správne brat.

¹⁷³ Adresa je napísaná rukou.

waken waren von nationaler Unterdrückung betroffen. Auch die ruthenische Bevölkerung, die sowohl in den nordöstlichen Komitaten des Königreichs Ungarn als auch auf dem Gebiet des habsburgischen Kronlandes Galizien lebte, wurde aufgrund ihrer sprachlichen, kulturellen und konfessionellen Verwandtschaft mit den Russen auch von den Organen der dualistischen Monarchie in den Fokus genommen. Der politische, kulturelle und soziale Status der Ruthenen verschlechterte sich an der Wende vom 19. zum 20. Jahrhundert rasant, als sich das zaristische Russland auf die Seite der Entente stellte und die Ostgrenze der Habsburgermonarchie in direkten Kontakt mit einem neuen Feind geriet. So wurden die Russen automatisch zu unbequemen Panslawisten oder Russophilen für die Organe der politischen Macht. Trotz der legislativen Regelung und der Existenz des Nationalitätengesetzes (1868) war die Position der Ruthenen und auch anderer nicht-ungarischer Nationalitäten sehr ungünstig. Darüber hinaus waren in diesem Teil der Monarchie viele Menschen Analphabeten und lebten von der Arbeit auf den Feldern oder der Viehzucht. Aufgrund der unwürdigen Bedingungen verließen viele Ruthenen das Land, um in anderen Teilen der Monarchie oder in den Vereinigten Staaten von Amerika zu arbeiten.

Nach dem Ausbruch des Ersten Weltkriegs verschlechterte sich die Lage der Ruthenen noch mehr. Die österreichisch-ungarischen Behörden bezeichneten die ruthenische Bevölkerung als potenzielle Bedrohung und mögliche Verbündete für die rasch durch Galizien vorrückenden russischen Truppen, denen die Ruthenen angeblich halfen und sie über die Positionen der österreichisch-ungarischen Truppen informierten. Auch aus diesem Grund gingen die Polizeibehörden dazu über, politisch, gesellschaftlich oder kulturell aktive Persönlichkeiten ruthenischer Herkunft zu internieren. Unter den Gefangenen befanden sich nicht nur Vertreter der Intelligenz oder ältere Ruthenen, sondern auch junge Menschen, die an Mittelschulen und Universitäten studierten. Zu dieser jungen Generation mit ruthenischen Wurzeln gehörte auch Jaroslav Kmicikievič (1894 – 1984), der aus dem heute ukrainischen Dorf Dnestrik – Dubovy stammte und seit seiner Mittelschulzeit von den Behörden observiert wurde, als er sich in einer antimonarchisch orientierten Untergrundgruppe engagierte.

Dank der 1973 verfassten Memoiren von Jaroslav Kmicikievič, die heute zu den Archivbeständen des Militärhistorischen Instituts in Bratislava gehören, können wir sowohl die Lage der ruthenischen Bevölkerung vor dem Ersten Weltkrieg als auch die späteren Repressionen gegen diese Nationalität genauer untersuchen. In seinen Memoiren schildert der Autor ausführlich seine Lebensgeschichte, von seiner Gefängnisaufnahme in Galizien, das an der Wende vom August zum September 1914 von russischen Truppen besetzt wurde, bis zu seiner Inhaftierung in Theresienstadt, wo auch der serbische Nationalist und Attentäter Gavrilo Princip (1894 – 1918) seine Strafe verbüßte. Anschließend wird er in das österreichische Lager Thalerhof verlegt, aber er beschreibt diesen Abschnitt des Gefängnislebens nur sehr knapp. Die Geschichte des Gefangenen Kmicikievič endet mit seiner Einberufung zur Armee und seinem Eintritt in die tschechoslowakischen Legionen in Italien. Mit diesem Schritt begann die militärische Karriere von Jaroslav Kmicikievič.

Dank der Aussage von Kmicikievič erfahren wir über den Tagesablauf inhaftierter Ruthenen, was sie aßen und tranken, wie und wo sie schliefen und welche Arbeiten sie tagsüber verrichteten. Die subjektive Perspektive des verurteilten Ruthenen ergänzt uns das Bild der damaligen Gesellschaft, die durch die Ereignisse des Ersten Weltkriegs traumatisiert wurde. Die Geschichte von Jaroslav Kmicikievič verdient ihren Platz in der slowakischen Militärgeschichtsschreibung, da es auf dem slowakischen Buchmarkt immer noch an Memoiren von direkten oder indirekten Teilnehmern des Großen Kriegs fehlt.

Archívny materiál:

Vojenský historický archív v Bratislave (VHA), fond (f.) Zbierka spomienkových prác, signatúra (sig.) ŠZ X-34.

Súdobá tlač:

Národní politika, 28.7.1938, s. 4, Zemřel horlivý propagátor Podkarpatské Rusi, Dr. Markov.

Dobové schematizmy:

Schematismus für das k.u.k. Heer und für die k.u.k. Kriegsmarine für 1914. Wien: K. k. Hof- und Staatsdruckerei, 1914, s. 532.

Použitá literatúra:

CSÉFALVAY, František a kol. *Vojenské osobnosti dejín Slovenska 1939-1945*. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2013, s. 119-120. ISBN 978-80-89523-27-6.

DUDEKOVÁ KOVÁČOVÁ, Gabriela. *Človek vo vojne*. Bratislava : VEDA; Historický ústav SAV, 2019, s. 131-154. ISBN 978-80-224-1786-0.

DUDEKOVÁ, Gabriela. Náklady obyvateľstva a bezpečnostné opatrenia na začiatku vojny. In KOVÁČ, Dušan (ed.). *Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov XI b. Slováci v prvej svetovej vojne 1914-1918*. Bratislava : Literárne informačné centrum, 2010, s. 129. ISBN 978-80-8119-027-8.

HONZÁK, František a kol. *Evropa v proměnách staletí*. Praha : Libri, 1995, s. 180-181. ISBN 80-85983-00-1.

KONEČNÝ, Stanislav. *Náčrt dejín karpatských Rusínov*. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove – Ústav rusínskeho jazyka a kultúry, 2015, s. 12. ISBN 978-80-555-1297-6.

KÓNYA, Peter – MRVA, Ivan. Vzostup a pád „v dlhom 19. storočí. Uhorsko v novoveku 1780 – 1918. In KÓNYA, Peter (ed.). *Dejiny Uhorska*, 2014, s. 732-734. ISBN 978-80-89628-59-9.

LACKO, Martin (ed.). *Zrod Slovenského štátu v kronikách slovenskej armády*. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2010, s. 70. ISBN 978-80-89335-19-0.

MAGOCSI, Robert Paul. *Chrbtom k horám*. Dejiny Karpatskej Rusi a karpatských Rusínov. Prešov : UNIVERSUM-EU, s. 219-238. ISBN 978-80-89046-97-3.

MRVA, Ivan – SEGEŠ, Vladimír. *Dejiny Uhorska a Slováci*. Bratislava : PERFEKT, 2012, s. 350-355. ISBN 978-80-8046-586-5.

Österreich-Ungarns Letzter Krieg 1914 – 1918, Erster Band: Das Kriegsjahr, Wien : Verlag der Militarwissenschaftlichen Mitteilungen, 1930. s. 229 – 291.

POP, Ivan. *Malé dejiny Rusínov*. Bratislava : Združenie inteligencie Rusínov Slovenska, 2010, s. 50-57. ISBN 978-80-970354-4-0.

SZABÓ, Viktor. Obyvatelia Zemplína vo Veľkej vojne 1914-1918 na stránkach regionálnej dobovej tlače. In DROBNÁK, Martin – SZABÓ, Viktor (eds.). *Prvá svetová vojna a východné Slovensko*. Humenné : Klub vojenskej histórie Beskydy, 2014, s. 15. ISBN 978-80-971858-5-5.

Články a štúdie:

BURDA, Matúš. Vzpomínky ze zajetí. In *I. svetová*, 2018, roč. 6, č. 2, s. 20-21.

BYSTRICKÝ, Jozef. Plukovník Jaroslav Kmicikievič. In *Obrana*, 2013, roč. 21, č. 1, s. 46. ISSN 1336-1910.4.

BZIK, Peter. Svätý svätiteľ novomučeník Maxim Sandovič (Gorlický). In *Prameň*, 2008, roč. 16, č. 2, s. 3.

Kvalifikačné a odborné práce:

BURDA, Matúš. *Prenasledovanie Rusínov od roku 1867 až do konca I. svetovej vojny očami Jaroslava Kmicikieviča*. Študentská a vedecká odborná činnosť. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, 2016, 22 s.

Internetové zdroje:

BYSTRICKÝ, Jozef. *Plukovník Jaroslav Kmicikievič*. [cit. 2022-08-07]. Dostupné na internete: <https://www.vhu.sk/plukovnik-jaroslav-kmicikievic/>, 2014.

KEREKANIČ, Miroslav. Obrovská, dejinami zamlčovaná tragédia. [cit. 2022-08-07]. Dostupné na internete: <https://snn.sk/news/obrovska-dejinami-zamlciavana-tragedia/>.

SPRÁVA VLADIMÍRA DAXNERA O ČESKOSLOVENSKOM TÁBORE PRE SLOVÁKOV V IRKUTSKU

JANA ZAŤKOVÁ

ZAŤKOVÁ, J.: Message of Vladimír Daxner on the Czechoslovak Camp for Slovaks in Irkutsk. *Vojenská história*, 3, 26, 2022, p. 107-118, Bratislava.

In the published document, the author conveys to the readers the activities of the Czechoslovak camp for Slovaks in Irkutsk, which existed from September 1918 to May 1919 and fulfilled an educational and recruitment function among the Slovak prisoners of war in Russia. His aim was to get them to join the Czechoslovak legions, which would increase the number of Slovaks among the legionaries. During its existence, well-known Slovak legionaries such as F. Čatloš, B. Manica, P. Kuna, J. Tvarožek, J. Croat, M. Lajda, J. Kuštra, J. Teplický and others served there. An authentic report on the camp was written by one of its commanders – V. Daxner. It dealt in detail with everyday camp life, its problems as well as the mood prevailing among the Slovaks who passed through it.

Key words: Military history, World War I., Czechoslovak legions in Russia, Czechoslovak camp for Slovaks in Irkutsk, Czechoslovak legionaries, Irkutsk,

Počas existencie československých légii v Rusku prešlo ich radmi 5 104 Slovákov. Aj napriek snahe o získanie čo najväčšieho počtu Slovákov zostávali stále v početnej menšine. Už od roku 1917 prebiehala medzi Slovákmí, ktorí sa nachádzali v zajatí v Rusku, intenzívna agitačná činnosť. Emisári Náborovej komisie Odbočky Československej národnej rady v Rusku (ďalej OČSNR), ako napríklad Ján Tvarožek¹, Ján Sýkora², Štefan Fajnor³, Miloslav Somora⁴ a ďalší, navštevovali Slovákov v roztrúsených v okolo troch tisícok táborov a miest, kde pracovali.⁵ Ich cieľom bolo presviedčať ich o vstupe do československých légii. Po vystúpení čs. légii proti sovietskej vláde, ktorá v apríli 1918 zastavila transporty legionárov v staniach pozdĺž sibírskej magistrály, a zaujatí takmer celej železničnej trate od Samary až po Vladivostok čs. jednotkami, sa dostali pod ich bezprostrednú moc aj rakúsko-uhorskí zajatci českej a slovenskej národnosti. Na základe toho bol 18. augusta 1918 podaný OČSNR návrh na zriadenie tábora pre zajatých Slovákov.⁶

Na základe toho návrhu prijala OČSNR 28. augusta 1918 uznesenie o zriadení tábora pre zajatých Slovákov v Irkutsku. Cieľom výchovnej, vzdelávacej a agitačnej práce v tábore bolo predovšetkým vyvolať v Slovákoch národné povedomie, ktoré malo viesť k ich

¹ Ján Tvarožek (25. 7. 1889 Brezová – 7. 4. 1972 Bratislava) – člen čs. légii.

² Ján Sýkora (28. 1. 1888 Čremošné – ?) – 7. augusta 1915 vstúpil do Českej družiny, v roku 1917 pôsobil ako emisár pri náboře dobrovoľníkov.

³ Štefan Fajnor (12. 10. 1888 Senica – 27. 6. 1918 Buzuluk) – bojoval na ruskom fronte, kde padol do zajatia, ako jeden z prvých slovenských zajatcov vstúpil do Českej družiny, s 1. strel. pl. sa zúčastnil bitky pri Zborove. Od októbra 1917 bol predsedom súdu čs. zboru v Rusku, ako veliteľ 6. roty 1. strel. pl. padol v boji pri Buzuluku.

⁴ Miloslav Somora (19. 6. 1898 alebo 23. 7. 1898 Mošovce – Nedožor – ?) – od roku 1916 člen čs. légii.

⁵ ZABLOUDILOVÁ, Jitka. *V ruském zajetí*. Praha : EPOCH, 2018, s. 88-122.

⁶ Slovenský národný archív Bratislava (ďalej SNA Bratislava), fond (ďalej f.) Osobný fond Mikuláš Gacek, k. 1.

dobrovoľnému vstupu do čs. légii. Za veliteľa tábora bol vymenovaný ppor. Emil Gerik⁷, ktorý sa však v tom čase nachádzal na misii. Preto bol za jeho zástupcu a dočasného veliteľa vymenovaný por. Dr. Vladimír Daxner.⁸ Dňa 3. septembra 1918 bolo Emilovi Gerikovi nariadené vrátiť sa do Irkutsku a prevziať velenie tábora pre Slovákov.⁹ Návrh OČSNR z 16. novembra 1918 oficiálne stanovil názov tábora – „Československý tábor pre Slovákov v Irkutsku“ a veliteľovi tábora udelil právomoci veliteľa pluku.¹⁰ Tábor fungoval na viacerých miestach. Na začiatku pôsobil v irkutskej predmestskej štvrti Hviezdočka, kde sa nachádzali štyri drevené poschodové kasárne. Neskôr sa časť presťahovala do Glazkova, kde sa nachádzali priestrannejšie kasárne a kultúrne stredisko s malým javiskom, využívané na rôzne kultúrne a spoločenské akcie.¹¹ Politické a osvetové školenie, ktoré prebiehalo v tábore, upravovalo nariadenie Slovenského odboru OČSNR v Rusku z 10. septembra 1918. Agitácia za vstup do légii sa mala vykonávať len postupne a takticky. Slovákom koncentrovaným v tábore sa malo predovšetkým načrtnúť poslanie čs. légii, vzájomné puto s Čechmi ako aj podobné snahy Poliakov či Rumunov.¹² Osvetový výbor pravidelne robil rôzne prednášky, ktoré mali v poslucháčoch prebudiť národné cítenie a v mnohých prípadoch aj sprostredkovať základné vzdelanie. Prednášal sa pravopis, dejiny slovenského a českého hnutia, spev, zdravotveda, zemepis.¹³ Úradný nábor sa prevádzal v tábore počas jeho 9-mesačného trvania len dvakrát. Prvý raz pri príležitosti príchodu ministra Milana Rastislava Štefánika, druhý raz v 31. decembra 1918.¹⁴ Aj napriek prekážkam, ktorým tábor čelil počas svojej existencie, podarilo sa mu získať prihlášky od 1 300 Slovákov.¹⁵

Začiatkom roka 1919 sa všeobecná nálada v tábore rýchlo zhoršila. Do tábora bol prevelený podpl. Doubek s nevyjasnenou úlohou, čím sa dostal do konfrontácie s velením tábora. Kvôli nevyjasnenému služobnému pomeru medzi ním a veliteľom tábora Emilom Gerikom bol Doubek spolu so štyrmi pobočníkmi zatknutý a poslaný do Čelabinska. Na základe týchto okolností bol Emil Gerik 8. januára pozbavený funkcie veliteľa tábora a dočasne nahradený Vladimírom Daxnerom.¹⁶ Ten však tiež 30. januára 1919 podal žiadosť, aby bol zbavený tejto funkcie. Posledným veliteľom tábora bol od 9. apríla kpt. Rudolf Viest.¹⁷

Na začiatku roka 1919 sa začalo s likvidáciou tábora a prevelením vojakov, nachádzajúcich sa v tábore, pod iné časti čs. légii v Rusku. Aj napriek snahám velenia tábora pretvoriť tábor na samostatný slovenský pluk k tomu nedošlo. Ako vyplýva zo správy, ktorú zaslal 8. februára 1919 Daxner Ministerstvu národnej obrany, k pretvoreniu tábora na samostatný pluk chýbalo 400 Slovákov (čím by sa mohol vytvoriť pluk s tromi prápormi pechoty a gu-

⁷ Emil Gerik (24. 1. 1890 Východná – 14. 7. 1953 Ružomberok) – bojoval na ruskom fronte, v lete 1915 padol do zajatia. Od januára 1918 vel. 9. roty 4. streleckého pluku, od júla 1918 organizoval výstavbu 12. strel. pl. Po návrate do ČSR zostal v armáde, 1921 – 1934 velil 41. p. pl.

⁸ Vojenský ústředný archiv – Vojenský historický archiv Praha (ďalej VÚA – VHA Praha, fond (ďalej f.). Ruské legie (ďalej len RL), Tábor pre Slovákov v Irkutsku, k. 4., f. Odbočka Česko-slovenskej národnej rady v Rusku (ďalej OČSNR v Rusku), Slovenský odbor, k. 76.

⁹ VÚA – VHA Praha, f. RL, k. 80.

¹⁰ VÚA – VHA Praha, f. ďalej OČSNR v Rusku, Slovenský odbor, k. 75.

¹¹ GACEK, Mikuláš. *Sibírske zápisky*. Martin : Matica slovenská, 2015, s. 111-113.

¹² VÚA – VHA Praha, f. OČSNR v Rusku, Slovenský odbor, k. 76.

¹³ VÚA – VHA Praha, f. RL, Tábor pre Slovákov v Irkutsku, k. 4.

¹⁴ SNA, f. Osobný fond Mikuláš Gacek, k. 1.

¹⁵ VÚA – VHA Praha, f. Ministerstvo vojenství – oddělení v Rusku (ďalej MVR), k. 79.

¹⁶ VÚA – VHA Praha, f. RL, k. 77.

¹⁷ VÚA – VHA Praha, f. MVR, k. 6. GACEK, ref. 4, s. 121.

ľometným práporom). Na základe toho vedenie tábora opakovane žiadalo, aby všetci Slováci z tábora boli spoločne pridelení k 12. pluku.¹⁸ Likvidácia tábora bola oficiálne ukončená 27. mája 1919 a v júni sa všetci z tábora postupne presunuli do Krasnojarska.¹⁹

Podrobnú správu o fungovaní tábora napísal jeden z jeho veliteľov – Vladimír Daxner – na konci jeho existencie 24. júna 1919. Venoval sa v nej podrobne každodennému životu v tábore, jeho problémom ako aj prevládajúcej nálade medzi Slovákmi, ktorí ním prešli. Dnes sa nachádza v Slovenskom národnom archíve v osobnom fonde Mikuláša Gaceka. Prináša nám jedinečné svedectvo o snahách Slovákov dosiahnuť ich väčší počet v légiách ako aj obraz o tom, aké ťažkosti pri tom museli prekonávať.

Dokument publikujeme v originálnom pravopise a s ponechaním dobových výrazov.

Stručná správa o „Československom tábore pre Slovákov“ (Výchovný tábor Slovákov) od jeho založenia po likvidáciu.

Sostavil: kapit. Daxner²⁰.

I.

Tábor bol založený po zaujatí našimi vojskami temer celej čiary žel. dráhy od Samary po Vladivostok²¹, na návrh podaný Odbočke Československej Národnej Rady²² pre Rusko 18. augusta 1918. V návrhu poukazuje sa na ten fakt, že ponevác pod bezprostrednú moc československých vrchností dostal sa československý živel na území celej Sibíri a čiastky Ruska, „prvotriednou povinnosťou nášeho vedenia je, postarať sa o náležitú výchovu zajatcov Slovákov slovenskou a českou inteligenciou (z vojska), lebo ináč s právom by bola stavaná výtka, že dopustili sme – ač sme nemuseli – návrat do vlasti politicky a morálne zkažených ľudí – a to ešte na Slovensko! Navrhovateľ považuje „za potrebné vydeliť Slovákov v zvláštny slovenský tábor, lebo len v takom je možná organizovaná výchova specialistmi, t. j. osvedčenými Slovákami (dôstojníkmi a vojakmi) z vojska a tými br. Čechmi, ktorí zvlášť javia ochotu účinkovať medzi Slovákami.

Tábor, po dohode s veliteľstvom našej východnej fronty a s dodatočným schválením Odbočky ČSNR v Rusku založený bol v Irkutsku, vzhľadom na možnosť zásobovania, ubytovania a väčšieho počtu ľudí, jako i pre vhodné zdravotné pomery (zdravá voda, málo nákazy), dňa 8. septembra 918 r. z ktorého dňa vzaté do tábora prvých 13 zajatcov – Slovákov. Onedlho na to prišiel prvý transport zajatcov - Slovákov z Novonikolajevska (pribl. 300 ľudí) a len dňa 28 sept. 1918²³ transport z Omska počtom 1157²⁴.

¹⁸ VÚA – VHA Praha, f. MVR, k. 79.

¹⁹ VÚA – VHA Praha, f. MVR, k. 80.

²⁰ Vladimír Vladimír, JUDr. (10. 8. 1888, Tisovec – 27. 3. 1971 Žilina) – na jar 1915 padol do zajatia, vo februári 1916 bol zaradený do 1. streleckého pluku, 1817 – 1918 zastupoval Slovákov v Odbočke ČSNR v Rusku, od augusta 1918 vel. výcvikového tábora v Irkutsku. Do roku 1926 pôsobil v armáde, od 1927 notár v Rimavskej Sobotě a Tisovci, účastník SNP.

²¹ Po zastavení čs. transportov na stanicích pozdĺž sibírskej magistrály v apríli 1918 bol vytvorený Dočasný výkonný výbor, ktorý 20. 5. 1918 rozhodol o odchode do Vladivostoku vlastnými silami. GALAUNDAUER Jan a kol. *Slovník prvního československého odboje 1914 – 1918*. Praha 1993, s. 157.

²² Odbočka Česko-slovenskej národnej rady v Rusku – vrcholný orgán čs. odboja v Rusku, vznikla v máji 1917. Jej činnosť trvala do príchodu M. R. Štefánika na Sibír 14. 12. 1918.

²³ Dátum dopísaný ceruzou.

²⁴ Počet dopísaný ceruzou.

Predpokladalo sa, že do tábora koncentruje sa približne 3 až 4 tisíc Slovákov a vyžiadané k ich ubytovaniu od irkutských vojenských úradov kasárne 9 ruského pluku najprv na Hviezdočke pozdejšie ešte nové na Glazkove (predmestia Irkutska boli prvé na 1500 ľudí, druhé na 2000).

II.

Veliteľstvo tábora, ako pri zakladaní, tak potom i pozdejšie po celú dobu jestvovania tábora muselo prekonať mnohé prekážky, ktoré vyplývali zo zvláštnych pomerov v jakom sa po nekonečnej sibírskej magistrále roztrúsené vojsko naše nachádzalo (obrovská vzdialenosť od centrálneho orgánu Odbočky !), - ťažkosť zaopatrenia tábora povolanými cvičiteľmi z vojska, ktorých jednotliví velitelia s najväčšou neochotou dávali, hlavne ale nepochopenie so strany našich úradov, ktoré dívali sa na tábor ako na obyčajný „láger zajatcov“, a pretože tábor nebol uznaný po dlhú dobu za vojenskú jednotku, odopierali vydávať pre hlásiacich sa do vojska nevyhnutne potrebné šatstvo, výstroj a hlavne výzbroj, čím nielen že trpel vojenský výcvik stále vo väčšom množstve sa hlásiacich nováčkov, ale odoberala sa chuť k práci u inštruktorského sboru. Nováčkovia energicky (a s právom !) žiadali, aby boli ošatení a vyzbrojení, naproti čomu muselo sa chlácholiť sľubmi o skorom potvrdení tábora a s tým i o zaopatrení všetkým potrebným. V niektorých prípadoch vypomohli s odevom, výstrojom hlavne ale dostavením pre stravovanie tábora vo vyššej miere nutných koní - ruské miestne úrady, ktoré na mnohonásobne síce prosby, ale predsa neodopreli svojej pomoci.

Najväčšia ťažkosť v prevedení výchovnej činnosti stretala veliteľstvo v tom fakte, že náš zajatecký živel prichodil do tábora vo veľmi sklúčenej nálade. Toto bol bezprostredný následok ruského politického ovzdušia, ktoré po zajateckých lágroch shromaždení zajatci, vďaka bolševickej agitácii pocítili v náležitej miere – ale zatvrdilosť našich krajanov mala svoj pôvod v koncentračných punktoch, kde napochytre a neplánomierne (aspoň pre Slovákov) zariadená agitácia prevádzala sa to v jednej, to zase v druhej krajnosti. Hneď shovárali sa so zajatectvom vysoké úrady zastávajúce osoby jako so seberovními na „meetingoch“, kde sa vyzývalo ku vstupu do vojska, ale nedbalo sa na to, aby vstupujúci pochopili význam svojho kroku – hneď zase pri najmenšej príležitosti púšťalo sa do behu „násilné polepšovanie“ ktoré v rukách priamej povahy dobrovoľcov prechádzalo do druhej krajnosti. Spomením len prípad sa omským transportom, ktorý na toľko bol rozpustený dlhotrvanlivým „nahováraním do vojska“ prevádzaným omskými Slovákmí, účastníkmi v náboře, že pred odchodom priviedol k druhej krajnosti: použitiu ozbrojenej moci proti vzbúrevším sa pred odpravením do Irkutska zajatcom, z ktorých po tak rozhodnom kroku hlásilo sa do vojska 320 ľudí. Ponevác týchto nechal si omský zál. prapor²⁵, za dlhú dobu postrádal tábor Slovákov lepšieho živlu z pomedzi zajatcov samých, ktorí by svojím vstupom do vojska ukázali príklad i tým ostatným, váhajúcim.

Náhlosť a neplánomiernosť prevádzanej mobilizácie pri ktorej odhládnuť úplne od duševnej stránky Slováka hľadalo sa najkratším časom docieľiť čím úspešnejšieho náboře do vojska, viedla k tým smutným zjavom, že krajanovia po dlhotrvanlivom pobyte v slovenskom tábore, po prejení školy národne-výchovnej a po viacnásobných živých dôkazoch jestvovania našej republiky ešte vždy s obdivuhodnou urputnosťou nechceli uveriť, že Slovensko patrí k slobodnému československému štátu a že nezávisí od Maďarov. Po takomto chápaní vecí nie div, že mnohí opätovne podávali si žiadosti o prevod do všeobecných zajateckých lágrov, ktoré odôvodňovali tým, že chcú ostať vernými Rakúsku!

²⁵ Záložný prapor.

Na dôkaz vyšespomenutého tvrdenia spomeniem len, že v zápätí po príchode ministra vojenstva gen. Štefánika²⁶ hlásilo sa do vojska 331 krajanov, ale ostatných 900 nechcelo o vojsku ani počuť. Večná škoda, že prítomnosť ministra omezila sa len na vypočutie 6 členovej deputácie z tábora (3 dobrovoľníci, 3 krajani) až krutá 30 grad zima prekazila nemocnému ministrovi osobnú návštevu tábora. Z uvedeného príkladu vidno, jak silným dojmom pôsobil sám príchod ministra vojenstva, ale vo veľkom počte odrieknuvších sa vstúpiť do vojska i po tomto prípade krajanov (900) vidno stupeň zatvrdlosti a nedôverčivosti voči všetkému, čo tvrdilo o novom poriadku doma na Slovensku.

III.

Vzhľadom na demoralizovaný stav v jakom sa prichodiaci do tábora Slováci nachodili, prvotriednou podmienkou zdravej výchovy bolo dostať vybraných učiteľov k nim z radov vojska. Na východnom fronte boľševické vojská po viacnásobných porážkach rozutekali sa a tak vojenské operácie pomaly zatíchali, a naše časti vracali sa na protibolševický front na západe.

Od prechádzajúcich Irkutskom našich častí podarilo sa vymôcť do 100 „inštruktorov“, ktorých počet sotva stačil na zaplnenie najnutnejších funkcií tým viac, že prikomandovaní k táboru 10 dôstojníci nestačili na zaplnenie všetkých vyšších miest, na ktoré potom stavaní boli schopnejší z pomedzi poddôstojníkov i vojakov. Lež napriek tomuto nedostatku neboli porobené potrebné kroky k doplneniu cvičiteľského a komandného sboru lež robili sa prekážky veliteľstvu a obviňovalo sa zo samovoľného jednania, ktorého vraj dopustilo sa veliteľstvo „odvolávaním z plukov dobrovolcov“. (Dopis ČSNR Vojenský Oddiel praporčíku Daxnerovi zo dňa „října 918“ čís. 36469).

Dôstojnícky sbor doplnený predovšetkým povýšením schopných bojaskúsených vojakov Slovákov, čo sa stalo na naliehanie veliteľa tábora a zakročenie u vojenských úradov správcu slovenského Oddelenia OČSNR 5 dec. 918 r. doplnil sa na 23 dôstojníkov - pozdejšie prikomandovaním dôstojníkov Čechov (od každého pluku po 2) koncom januára na 36.

Poddôstojníci, ktorí prišli už v tejto hodnosti z plukov – ako vyšspomenuté – nepostačovali a tak hneď z počiatku ukázala sa potreba poddôstojníckej školy, ktorou prechodili všetci schopní bojaskúsení vojaci. So vzrastom dobrovoľníkov, ktorých behom času stále pribúdalo z radov „Krajanov“ [...] 1-ej poddôstojníckej školy nepostačoval, a ponevác výhľady na komandovanie nových inštruktorov z pomedzi bojových vojakov z plukov boli malé (čsl. korpus nachodil sa na západnej fronte a velitelia neradi oslabovali svoje časti) - po skončení 1 -ej poddôstojníckej školy založila sa hneď nová a po tejto ešte i tretia. Do tretej poddôstojníckej školy, pre úplný nedostatok starého mužstva, pribratí boli i novší vojaci, ktorí vstúpili do vojska už po vystúpení proti boľševikom ale slúžili vo vojsku najmenej dva mesiace. Poslední však povýšení boli po skončení školy len na slobodníkov, a ďalšie povýšenie podmienené bolo bezúhonnej službe behom dvoch ďalších mesiacov.

Systematické doplňovanie poddôstojníctva so zreteľom na starešinstvo zabezpečilo poslednému plnú autoritu pred novobranci. Mimo toho vojenské novoutvorené časti tábora

²⁶ Milan Rastislav Štefánik (21. 7. 1880 Košariská – 4. 5. 1919 Vajnory) PhDr. generál, astronóm, letec, politik a diplomat. Študoval stavebné inžinierstvo a astronómiu v Prahe, od roku 1904 pôsobil vo Francúzsku vo viacerých observatóriách. Viedol astronomické expedície do Turkestanu, na Tahiti, do Brazílie, Ekvádoru, viackrát vystúpil na Mont Blanc. Na jeseň 1914 sa prihlásil do francúzskej armády, absolvoval letecký kurz v Chartres a od mája 1915 bojoval v rámci stíhacej leteckej jednotky MF – 54. Zorganizoval meteorologickú službu pre francúzsku armádu a v septembri 1915 bol preložený do Srbska. Po porážke Srbska sa v kritickom stave dostal do Ríma. Po návrate do Paríža sa 13. 12. 1915 stretol s E. Benešom, od roku 1916 bol zakladajúcim členom a podpredsedom ČSNR. Organizoval vznik čs. légii v Rusku, vo Francúzsku a v Taliansku, kde viedol diplomatické rokovania. Tragicky zahynul pri návrate do vlasti 4. mája 1919.

dostali za poddôstojníkov vyprobovaných už v boji starých vojakov. O ďalšie vzdelanie (vojenské) poddôstojníckeho sboru staralo sa karsami, ktoré vydržované zprvu spolu, potom po práporoch veliteľmi práporov.

S dôstojníkmi vydržované boli kursy cieľom doplnenia znalostí potrebných k zastávaniu dôstojníckych funkcií.

IV.

V návrhu na utvorenie zvláštneho koncentračného tábore pre Slovákov čítame: „Aby sa ľudia dobre cítili, čo je tiež podmienkou zdraru, nutno prilepšiť hmotné pomery, dobré byty, prilepšená strava, rovnošata (stará od častí, furážky bez odznaku)“. Žiaľ!bohu schválenie návrhu nemalo za následok i vyplnenie podmienok zdraru.

Ubikácie tábora (Glazkov a Zvezdočka) letné kasárne 9 str. ruského pluku nevyhovovali potrebám výchovnej činnosti. V oboch bolo treba posprávať elektrické osvetlenie, čo na Zvezdočke trvalo celých 5 mesiacov. Po túto dobu [...] cvičenie muselo sa prevádzať v taký čas, aby ostalo času ešte i na školu. Letné kasárne museli slúžiť poloodetým mužom za bydliská v tuhej až 45. grad²⁷. sibírskej zime. Postavením piecok a zvýšením dávky topiva len len, že sa udržiavala k obývaniu príhodná teplota.

Odevu dostalo sa táboru v plnej miere len po zime, počas zimy miesto dlhých šinelov mužstvo nosilo krátke kabátky. Ešte ťažšie ukázalo sa zaopatriť mužstvo slamníkmi, následkom čoho stlal si každý čo mal a jak mohol.

Kuchyne pre nedostatok kotlov pri úplne ináč dostatočnej dávky nemohli variť slušnú stravu, ale tento nedostatok, vďaka vynaliezavosti nás pozdejšie bol odstránený.

Jaké – také jednoliate odievanie krajanov docielilo sa len v januári i to starými vatovými šatmi (nohavicami a čiapkami ((papachami)) blúze ale museli byť ponehané rakúske a také jakú kto mal.

Hlásiaci sa do vojska novobranci mali byť odetí od nitky do nového (slová gen. Gajda²⁸), žiaľ!bohu toto tiež nie vždy bolo možno. Požičovalo sa kde mohlo a len horko ťažko podarilo sa ošatiť prvú tisícku dobrovolcov i to rôznymi šatmi.

Ešte horšie bolo so zbraňou. Napriek opätovným žiadostiam poslať nutnú zbraň pre vojenské jednotky tábora, výzbroj nechodila a len 421 pušiek vypožičaním od rumunského korpusa v Irkutsku ozbrojila sa časť tábora, tiež na dvoch vypožičaných guľometoch mohlo započatť praktické cvičenie guľometčického kursu. Zbraň dostala sa všelijakých zastaralých druhov a tak pri možnosti vystúpenia bolševikov v meste Irkutsku tábor bol ozbrojený i dľa sebaobrany krajne nedostatočne. Samostrel systémy „Lewis“²⁹ požičali tiež Rumuni, pozdejšie na zakročenie vel. irkutskej posádky dodal 12 samostrelov³⁰ 1 čsl. strel. pluk. Kompletné vyzbrojenie tábora datuje z 5. júna 1919 na teraz novými pre tábor japonskými puškami. Tak soznámenie mužstva so zbraňou počas dlhých večerov zimných nebolo možné tiež pre nedostatok patronov nebolo možno previesť dôkladný výcvik v poľnej strelbe. Nedostávalo sa náležitý počet ručných granát., a veliteľstvo nútené bolo z 1 000 granátov nutných pre tábor na prípad bolš. vystúpenia dať granátčickému kursu 200 pozdejšie ešte viac na prevedenie nutného výcviku, aby nebolo nútené dávať granáty do rúk nevyvycvičených.

²⁷ Stupňov.

²⁸ Radola Gajda (14. 2. 1892 Kotor – 2. 10. 1948 Praha) – divízy generál, jeden z hlavných veliteľov československých légii v Rusku.

²⁹ Lahký guľomet Lewis.

³⁰ Guľometov.

Pri takom neutešenom stave materiálneho zaopatrenia tábor pociťoval ešte väčšiu núdzu v pomôckach nutných jak ku národnej výchove, tak i k vojenskému výcviku. Obrovská (3300 verstová³¹ !) vzdialenosť od centra, ktoré sa nachádzalo v Jekaterinburgu, nedovoľovalo spoliehať sa na obdržanie nejakej pomoci z tejto strany, ale, pri bezodkladnosti započatia s prácou, nútila starať sa vlastnými silami o všetky potrebné pomôcky, z čoho vyvinula sa taká novinárske činnosť jak jej snád' nebolo ani v jednej našej časti: v tábore mimo každodenných úprav a čiste administratívnych pravidiel, vypracovanie ktorých dalo nemalú prácu, počali postupne vychádzať táborové časopisy Denník, Týždenník, pozdnejšie Vojak, Rarášek a Spevník.

V.

Z výše uvedeného vidno, jak cvičiteľskému sboru, pomimo sebazvdelania dostávali sa vždy nové a nové úkoly, ktoré rozsiahlosťou možno smelo povedať prevyšovali sily nepripravených, z bezstarostnej o zajtrajší deň bojovej obstanovky³² vytrhnutých válečníkov. Že napriek tomuto vykonala sa nemalá práca, to ukáže program jaký bol v tábore 1-ho dec. 18 roku t. j. po necelých 3 mesiacoch od založenia tábora.

V tento čas v tábore bolo 7 vojenských rôt (3 radové, 1 neradová, učebná šk., udarný a guľometný kurs) a 7 pracovných rôt (nevojaci), spolu 1 062 dobrovoľníkov a 1 133 krajanov (zajatcov) – 2195 ľudí. Na týchto prichodilo 10 dôstojníkov a 75 poddôstojníkov, počet nesmierne malý už i len na obsluženie táborovej administrácie. Dôsledkom toho administrovanie pracovných rôt bolo sverené poddôstojníkom, na špeciálne výchovnú činnosť medzi krajanmi (zajatci) sriadený vzdelávací krúžok obsadený bol inteligentami z pomedzi vojakov. Dôstojníkov bolo málo i na prevedenie vojenského výcviku s vojenskými rotami a kursami.

Za takýchto podmienok dostali sa na vyššie úrady úplne nepripravení počas pobytu vo vojsku, nedostatky prichodilo sa nahrádzať v spoločných poradách veliteľov rôt, jako i vydávaním zvláštnych úprav. V takej praktickej škole pripravovali sa na zastávanie dôstojníckej hodnosti starí, dôstojníctvo si vyslúživší, ale v pôvodných častiach zabúdaní vojaci Slováci!

Vzdelávacia činnosť medzi krajanmi vyhranila sa vo forme školy: Každý deň do obedu, dľa ustáleného programu, učitelia vojaci prednášajú svojim sverencom o Slovensku v minulosti a budúcnosti; negramotným - písanie, čítanie, počty a malý politický katechizmus“ v ktorom vysvetlené sú elementárne politické znalosti, - krem toho prednášky z národohospodárstva - , o škodlivosti liehových nápojov, zdravotveda a iné. Školopovinný predmet je i spev. Spievajú /dvojhlasne/ slovenské pochodové piesne, jednodhlasne československé hymny. Ale škola je len prípravou pre mnohopočetné rozmanité prednášky, na ktorých už nie núteným, ale dobrovoľným poslucháčom vysvetľujú sa najrozmanitejšie zjavy. V oboch ubikáciách čítareň a bufet /amerického strýčka/.³³

Vzdelávacia činnosť sverená zvláštnemu „vzdelávaciemu krúžku“ počína rozrastať. Prvým výhonkom prýštiacim z potreby dňa je „Denník“ pôvodom ktorého poslúžili v začiatku kopírovacím papierom rozmnožované „Telegramy“. Redakcia táborových časopisov za Denníkom postupne počala vydávať „Týždenník“ so zábavno poučným obsahom, potom „Vojak“, odborný časopis pre poddôstojníkov. K jednotnému učeniu pochodových sboro-

³¹ Stará ruská dĺžková miera, niečo vyše 1 km.

³² Situácia (rus.).

³³ Bufet amerického strýčka poukazuje na materiálnu (vo forme dodávok oblečenia, áut, zdravotníckeho materiálu, potravín a pod.) a finančnú pomoc, ktorú čs. légiám poskytovali americké jednotky. Tie boli prítomné na Sibíri v rokoch 1918 – 1919 a ich cieľom bolo pomôcť protibolševickým silám v boji ako aj zabrániť intervencii Japonska na Sibíri.

Bližšie pozri: RICHARD C. J. *Americká invaze do Ruska*. Praha : Pragma, 2013, 159. s.

vých spevov vyšiel sošit „Spevníka“, v ňom 12 na ruský spôsob upravených pochodových slovenských piesní, konečne spomenutia zaslúži humoristický časopis „Rarášek“, ktorý jak úpravou tak i obsahom, ale tiež i výchovnou tendenciou zaujíma rovnocenné miesto medzi ostatnými publikáciami a teší sa veľkej obľube čitateľstva. Ďalším výhonkom vzdelávacieho krúžku je zábavný krúžok, ktorý riadi výlučne obveseľujúce večierky, divadlá a koncerty. Tu sluší spomenúť i veľký výchovne – obveseľujúci vplyv ktorý koná táborová hudba, ktorá³⁴ spočiatku trúbovým, pozdejšie i strunným a symphonickým orchestrom, rozmanitejšími a príjemnejšími robí mnohé zábavno – poučné večierky. Kapelník neraz i vysvetľuje poslucháčstvu zmysel známejších hudobných diel.

Nepočítajúc každodennú školu po rotách, štatistika vzdelávacieho odboru udáva 60 prednášok na najrozmanitejšie témy pri priemernej návšteve 250 poslucháčov, večierkov spolu 31, z toho 4 v Irkutsku pred širokým obecenstvom, 4 verejné na Glazkove pri návšteve priemerne 300 ľudí. Školu negramotných prechodí 140 žiakov, táborová knižnica má 207 kníh, z ktorých, žiaľ!bohu len 29 slovenských, - najviac je ruských. Mesačne prečítajú po 160 kníh.

Po každom večierku a prednáške, vďačné poslucháčstvo dlho do noci debatuje om práve počutom a videnom a tak tríbia sa názory, rozširuje obzor.

Výsledok vidno skoro. Táborové časopisy sprvu dávané do daru, pozdejšie predávané, aby sa ľudia priučili cenit' si časopis, berú sa ochotne i za peniaze. Počet výtiskov stúpa. Zakúpili sme rozmnožovacie stroje „Cyklostyl“ najprv jeden, potom ešte dva a tie sotva stačia potrebám. „Denník“ posledne vychodil v 190 výtiskoch, ostatné vzhľadom na obtiažnejšiu tlač /4 strany/ v 140 výtiskoch. Príjem administrácie stúpa na značné obnosy, ktoré používa zase vzdelávací odbor podľa najnutnejšej potreby.

Výhradne z dobrovolcov zostavený „sbor“ /štvorspev/ pomimo užitočného zabíjania času pre účastníkov, obveseľuje a spestruje večierky, predvádza mnohými dosiaľ nepočuté slovenské, české, ruské a inoslovanské štvorspevy a má tým veľký podiel na vzdelávajúcej práci.

Rovnobežne s prácou vzdelávajúcou - následkom početných prihlášiek do vojska – cvičiteľskému sboru dostáva sa vážna a obťažná práca: vojenský výcvik novobrancov. Poddôstojníctvo z rôznych častí naučené na rôzne spôsoby velenia a prevádzania povelu /výkonu/ potrebuje úprav. Mnohí nesúčastnení dosiaľ pri výcviku postrádajú i znalosti, ale tiež i potrebného vystúpenia pred novými vojakmi Národa a ku poučeniu niet ani len tej najpotrebnejšej pomôcky „povelov pre pechotu“, nieto ešte nejaké vojenské rády /ústavy/. Ba ani ruských kníh nedostat'. Počalo sa s vydávaním kopírovaných úprav, po zadovážení cyklostylu – rozmnožovača s vydávaním odb. časopisu „Vojak“. Štyri čísla sú dôkazom bezzistnej práce smerujúcej k odbornému vzdelávaniu nášho vojaka.

Nedostatok poddôstojníctva odstraňuje sa školami pre poddôstojníkov. Sú to dvojmesačné kursy, ktorých za sedem mesiacov bolo tri. Starí bojaskúsení vojaci naučia sa všetkému, čo podd. Vedieť treba a škoda len, že pre nedostatok výzbroje menovite guľometov, samostrelov, bombometov a pod. nemožno previesť výcvik podľa ustáleného programu a výcvik poddôst. so špeciálnymi zbraňami musel byť ponechaný po dobu pozdejšiu.

K zdarnému prevedeniu výše uvedeného programu práce v tábore bol prevedený nasledovne: Do obedu poddôstojnícka škola, prednášky a školy (pravopis, čítanie, písanie, rávanie a. t. d.) pro krajanov, po obede cvičenie krajanov na vzduchu pod vedením vojakov (z poddôstojníckej školy). Krajania cvičia vojenské poradové cvičby, pozdejšie streleckú reťaz bez pušky a telocvik, menovite sokolské prostné.

Takým spôsobom cvičenci poddôstojníckej školy paralelne s teoretickým výcvikom majú možnosť cvičiť sa i na praksi in dávaní povelov a veleniu vôbec. Krajania zase priučajú sa slovenskému veleniu, prechodia pre telesné zdravie nutný telocvik, a súčasne dostávajú

³⁴ V texte prečiarknuté.

predbežný vojenský výcvik na prípad všeobecnej mobilizácie, ale nezanedbávajú sa ani doobedňajšie školy v ktorej vyučujú zvlášť vybraní prednášatelia.

Výcvik hlásených do vojska (novobrancov) deje sa podľa zvláštného rozvrhu. K dobrovoľeckým rotám pridelení sú najskúsenejší poddôstojníci, ktorí zaobídu sa i bez prípravnej školy. Títo prevádzajú vojenský výcvik.

Velitelia praporev pokračujú v školení poddôstojníkov svojho práporu jeden až dvakrát do týždňa. Týždenne raz vydržiava sa dôstojnícky kurs, v ktorom dôstojníctvo dopĺňa svoje vojenské znalosti, ale tiež posudzuje bežné záležitosti.

Pri výšespomenutom nedostatku primeraných síl prevádzanie administrácie, stíženej veľkou vzdialenosťou od centra, potom národne politickej výchovy a prevádzanie vojenského výcviku stretalo sa z nezdolateľnými ťažkosťami (nedostatok príručiek, výzbroja, výstroja, svetla, letné byty v silných mrazoch a.t. d.).

Netreba zabúdať, že tábor pri postupne sa zväčšujúcom vstupe do vojska novobrancov z výchovnej ustanovizne stal sa vojenskou časťou, ktorá však úradne nebola uznaná do konca (nehľadiac na to, že vojenské časti tábora vykonávali nemalú službu najmä pri prevode do Irkustka skladov intendantských, v ktorú dobu v meste nebolo iných našich častí). Tak sa stalo, že jak vo výcviku, tak i v najnutnejšom zaopatrení častí vojenských, tábor bol ponechaný sám na seba. A výcvik, ale hlavne ošatenie (pri 40 stupň. mrazoch a letných barákoch!) a tiež i vyzbrojenie novobrancov dalo mnoho práce, keď povážime že už 2 dec. 918 r. (tedy po necelých troch mesiacoch !) bolo v tábore 1062 dobrovolcov.

Možno povedať, že cvičitelský sbor vykonával po celú dobu trvania tábora povinnosti svoje s najväčším svedomím a každý jeden snažil sa prispieť i mimo služby národnej veci jak len mohol. Podotknúť sluší, že tiež mnohí z pomedzi novohlásených činne prispel k práci starých vojakov, čím práve³⁵ vysvetľuje sa nečakané rozvitie tábora. Výsledok mimo morálnej stránky javí sa v počte (okružle) 1200 nových dobrovoľníkov, pri čom títo temer bez získaní boli z pomedzi najzavrdilejších krajanov, ktorých po sborných punktoch nemohli získať ani hrozbami, čo najjasnejšie svedčí o intenzívnosti vykonanej práce. No nielen dobrovoľníci, ale i ostatní krajanovia vyšli z tábora iní, než sa ta dostali. Žiadosť mnohých o prijatie do vojska po zastavení úradného náboru svedčí o tomto. V celku táborom prešlo 2770 ľudí okrem inštruktorov.

VI.

Nábor do vojska v tábore neprevádzal sa podľa všeobecne užívanej šablóny mítingovej, tiež nie s výpočtom, aby za krátky čas bolo možno preukázať čím väčší počet dobrovoľníkov. Podobná metóda nezodpovedala stavu v jakom sa krajanovia do tábora dostávali, ale nebola by ani úspešnou pri zastrašených doterajším nahováraním po sborných punktoch. Slová (pospolitý) keď mnohé nahováranie, má podozrenie, že ten ktorý to prevádza je „plateným“ agentom, aby verboval. A z domu pod maďarským režimom mal náš človek neraz príležitosť presvedčiť sa o tom, že takýto platení agenti lákajú ľud obyčajne proti jeho záujmom. Preto riešenie bolo po porade veliteľov rôť neprevádzať nábor dotedy, kým sa neukážu výsledky výchovnej činnosti, následkom ktorej iste vyvinie sa samočinný nábor. Mimo toho každodenný styk vojakov s krajanmi prispeje isto nemalo k tomu, že sa títo skôr neskôr dajú tiež na vojnu. A skutočne ukázalo sa, že nič nemalo tak neodolateľný vplyv na „verných rakúsku zajatcov“ jako tie večerné rozhovory, ktoré po všetkých rotách viedli vojaci se zajatci. Čím vyššie postavenie zastával však vojak, tým menšia dôvera k nemu bola so strany krajanov. Je toto prirodzený následok utlačenej domy pred vojnou. Ohromná väčšina novobrancov hlásila sa do vojska bez jakéhokoľvek úradného vyzývania. Vstúpili najprv jednotlivci pod vplyvom večerných debát, pozdejšie za známym hlásil sa jeho krajan, sused, rodina.“

³⁵ V texte prečiarknuté.

Úradný nábor prevádzal sa v tábore po dobu jeho 9 mesačného trvania len dva krát. Prvý raz z príležitosti príchodu ministra Štefánika, druhý raz v 31. decembra 1918.

Generál Štefánik, jako vojenský minister dal si z tábora predstaviť 6 člennú deputáciu, ktorá spočívala z troch vojakov a troch krajanov. Rozhovor s ministrom, ale hlavne jeho pádne odpovede na žiadosti a reči krajanov mal veľký vplyv na účastníkov, ale už sám zjav slovenského ministra pôsobil v tábore veľmi prajne. Po informácii ktoré dali krajanom členovia deputáti nálada ku vstupu stúpila a veliteľstvo chcúť využiť prajného momentu nariadilo zadržať shromaždenie na ktorom by sa krajanom vysvetlilo o čo ide pri tvorení československého vojska. Na schôdzke deputáti, ktorí volí u ministra na výsluchu predniesli svojim krajanom počuté slová a pomocník vel. tábora vyložil prítomným obdobné položenie nášho národa, súčasne vyzval tých, ktorí chcú ostať vernými svojmu rodu, aby sa zapísali do vojska. Z pomedzi prítomných hlásilo sa do vojska hneď a bezprostredne za tým 331 ľudí.

Druhý nábor, prevedený pred zastavením prijímania do vojska, prevedený bol tak, že sa krajanom dali podpisovať osvedčenia, že „do vojska za žiadnych okolností nevstúpi“, ktoré mali vyplniť všetci tí, čo by do vojska chuti nemali, vystaviac tým sebe jakoby svedectvo do budúcnosti. Krajania s veľkou neochotou podpisovali osvedčenie. Dľa správy komissie pred ktorou sa podpisovanie dialo každý tretí redšej podpísal prihlášku, než osvedčenie.

Dľa dohody s Odbočkou ČSNR v Rusku nábor mal sa prevádzať za prítomnosti vyslaného úradníka od Odbočky. Tento mal prijímať súčasne i prísahu novobrancov čím dodalo by sa celému náboru lesku. Tento úradník však do tábora komandovaný nebol a krem návštevy správcu Slovenského odboru Odbočky až po dobu likvidovania tábora nikto z politických, ale ani vojenských úradov oficiálne tábor (jako výchovnú ustanovizeň) nenavštívil. Návšteva generála Janina³⁶ bola prehliadkou vojenských častí, taktiež návšteva člena Odbočky dra Kudelu bola rázu privátneho a nezasahovala ku prehliadke tábora jako výchovnej ustanovize, tým menej dala direktív ohľadne ďalšej práce.

VII.

Už počas prvého svojho prechodu Irkutskom vojenský minister Štefánik vyslovil svoje pranie, aby z tábora Slovákov vytvorený bol slovenský pluk. Na poznámku pom³⁷. veliteľa tábora, že v tábore je asi 900 nehlásených do vojska, ktorých ťažko bude získať, minister sa vyslovil, že teraz už máme svoj štát a tak všetci zdraví budú vojaci. Pozdejšie minister vydal nariadenie v ktorom mobilizuje všetkých príslušníkov Československa do vojska na území Ruska s prevedením ale poveruje plnomocníka československej vlády pre Rusko.

Ponevác od tábora vojenské úrady žiadali vojenskú službu presahujúcu sily dobrovoľných častí, ďalej na opätovné dotazy a žiadosti o zamenení inou časťou veliteľstvo nedostávalo žiadúcného vybavenia pre technickú nemožnosť dopravy v krátkom čase do Irkutsku druhej časti – a tiež ponevác opätovné dotazy ohľadne mobilizácie adresované plnomocníkovi Pavlů³⁸ ostali bez odpovede, veliteľ tábora bol nútený vyzbrojiť vojenským výcvikom už prv prešlých zdravých krajanov, ktorí krem malých výnimiek zbraň prijali a s najväčšou presnosťou vybavovali vojenskú službu, a len následkom nevčasného upravenia otázky mobilizovaných ministerstvom (ktoré stalo sa až po príjezdu ministerstva do Irkutsku v mesiaci máji 919) a tiež i neprajným vplyvom agitátorov z plukov [...] -tej divízie pozdejšie pri nedostatočnosti trestnej moci veliteľa tábora, počali sa mobilizovaní odriekať od konania

³⁶ Maurice Janin (19. 10. 1862 Paríž – 28. 4. 1946 St. Sébastien), generál, veliteľ čs. zahraničného vojska.

³⁷ Pomocného.

³⁸ Bohdan Pavlů (3. 3. 1883 Spěšov – 12. 5. 1938 Bosanski Novi) – bojoval na ruskom fronte, kde v novembri 1914 dezertoval, neskôr člen Odbočky ČSNR v Rusku, od decembra 1917 šéfredaktor Československého denníka, od decembra 1918 prednosta pol. oddelenia čs. ministerstva vojny v Rusku.

služby. Avšak i vtedy by pomohlo rázne zakročenie úradu a postavenie mobilizovaných do určitých okolností, ktoré by zodpovedali predstavám nášho pospolitého človeka o vojne, ktorá sa mu nenúka, ale ukladá ako povinnosť. (Vid' hlásenie vel. táb. Č. 21, III 919).

VIII.

Pred likvidáciou tábor skladal sa z 2 práporov pechoty po tri roty každý (rota priemerná 160 štykov³⁹) ďalej dvoch rôt schopných [...] strážnej služby, troch guľometných rôt, výzvednej roty, telefónneho oddielu, sapérneho oddielu a hospodárskej roty. V tábore nachodili sa špeciálne kursy: granátčický (130 ľudí), samostrelecký (120 ľudí) a poddôstojn. škola, ktorá však pred likvidáciou ukončená. Spolu 13 rôt, 2 oddiele, 2 kursy.

Mobilizovaní nachodili sa v 11. pešom prápore, jako špecialisti v guľometných rotách a samostreleckom kurse, menejšochpní vojenskej služby v sapérnom oddiele a hospodárskej rote.

Úhrnný počet ľudí podľa spiskov: 41 dôstojníkov, 160 poddôst. 1190 slobodníkov a vojakov (dobrovolcov) a 935, mobilizovaných Slovákov (nedobrovolcov).

Veliteľ československého vojska na Rusku nevytvoril zo slovenského tábora slovenský pluk, ale použil ho na doplnenie 12 čl. str. pluku (v ktorom bolo iba okolo 350 štykov) tak, že granátčici z jednotlivých rôt prechádzajú práve špeciálny výcvik v počte 100 ľudí vydelení boli na doplnenie udarného práporu a mobilizovaní Slováci pridelení boli k trom divisijným delostrelectvám jako vojaci vykonávajúci službu pri muničných divisonoch. Takým spôsobom k 12 pluku - krom 100 granátčikov - prešli všetci dobrovolci, z týchto ale dve roty menejších (strážne roty 9 a 10) za rodových počítaní byť nemôžu, a prejdu iste k iným častiam (na strážnu službu).

Dvaja bývalí velitelia tábora a posledný veliteľ kap. Viest podali na rozkaz náčelníka Vojenskej správy Ministerstva písomný návrh na v ktorom odporúčali všetkých dobrovolníkov z tábora i so špecialistami prideliť k jednému pluku, aby tak mohol byť jeden slovenský pluk z mobilizovaných Slovákov ale vytvoriť zvláštny prápor pechoty, ktorý navrhovali prideliť ku 3 divízii kde by sa takým činom shromaždili všetci z tábora Slováci a tak v rámci divízie umožnené by bolo prevádzať národne-politickú výchovu a vzdelávanie Slovákov všetkou k tomu cieľu do 3 divízií shromaždenou slovenskou inteligenciou. Návrh tento úplne súhlasil s návrhom Mobilizačného Oddielu voj. Správy a jak náčelníkovi Vojenskej Správy tak i plnomocníkovi Vlády pre Rusko zdal sa byť prijateľným a z ohľadu na slovenské veci žiadúcym.

„Československý tábor pre Slovákov“ bol prvý podnik, kde úplne samostatne slovenská inteligencia z vojska mala príležitosť vyprobovať svoje jak organizačné, tak najmä výchovateľské schopnosti. Táto práca bola výbornou školou budúcim národným pracovníkom na Slovensku, ktorej pozitívna cena je tým väčšia, čím ťažšie boli okolnosti pri ktorých prichádzalo sa pracovať. Vojenský výcvik prekonaný pri úplnom nedostatku mnoho ráz i najnutnejších vecí (výzbroj !) dokazuje vysokú úroveň instruktora.

Pri formovaní vojenských častí v tábore jako zvláštnosť javí sa okolnosť, že veliteľstvo povedome staralo sa zaplniť poddôstojnícke miesta starými vojakmi, ktorí jedine môžu mať dostatočnú autoritu pred nováčikami. Toto je tým nápadnejšie, že proti tomu hreší sa od samého počiatku formovania našej armády v Rusku a i posledné záložné časti poddôstojnícky káder brali väčším dielom, z pomedzi nových na fronte nevyprobovaných vojakov. Okolnosť túto vysvetľuje ale na žiaden pád neospravedľuje ten fakt, že jednotliví velitelia častí s krajinou neochotou dávajú pre formujúce sa časti inštruktorov, a keď áno, tak posielajú obyčajne tých najneželateľnejších, čo odráža sa potom na bojaschopnosti novej formácie. Do tábora podarilo sa dostať keď i nie v dostatočnom počte, ale predsa značný počet starých bojových vojakov Slovákov a Čechov, ktorí jako poddôstojníci už sami ručia za bojaschopnosť novovytvorených jednotiek bojových.

³⁹ Kusov.

Má veľký význam to bezprostredné poznanie, aké nadobudli slovenskí inteligenti o najširších a z rôznych krajov pochádzajúcich vrstvách slovenského ľudu počas temer 9 mesačného spolužitia v tábore, ale z druhej strany ako významnú okolnosť možno spomenúť i to, že pol treť a tisíc Slovákom trvalú dobu prichodilo sa cítiť nad sebou svoj slovenský prísny, ale spravodlivý úrad. Nemožno popierať významu tábora ako inštitúcie v ktorej pri spoločnej národnej práci spoznali sa slovenskí pracovníci z krajov celého Slovenska a uvideli, že pri organizovanej spolupráci možno pri dobrej vôli vykonať nie len šablonnú – dľa všeobecných vzorov činnosť, ale v mnohom ohľade tiež odokryť nové dosiaľ nepovšimnuté momenty národopráce, v ktorej medzi ostatnými časťami československého vojska v Rusku i slovenskému táboru oripadne iste nie posledné miesto.

Škoda len, že momenty tieto ostali nepovšimnuté veliteľstvom vojska, a na miesto shromažďovania slovenského živlu za účelom prehĺbenia a rozšírenia na všetkých Slovákov z vojska horespomenutej [...] slovenským mužstvo nakladá sa jako s jednoduchým vojenským materiálom podľa potreby dňa, totiž pre potreby krátkotrvanlivej prítomnosti zabúda sa na trvalé potreby budúcnosti.

Likvidáciou (jak výšespomenuté) „československého tábora pre Slovákov“ popri viacerých čiste českých vojenských častí prestala jestvovať jediná slovenská časť jednotnej československej armády: slovenská nielen stavom mužstva, ale i vedením, čo malo nemalý význam nielen na vonok, voči širokej svetovej verejnosti, ale i na sebedomie Slovákov samých.

Meno slovenského tábora v Irkutsku spomínané bude neraz, na slobodnom Slovensku a pracovníci tábora nájdu si miesto medzi tými, ktorým vybudovať a k rozkvetu priviesť súdené bude slovenskú polovicu slávnej Československej republiky.

Irkutsk, 24 júna 1919 roku.

Zoznam archívnych prameňov a použitej literatúry:

Vojenský ústredný archiv – Vojenský historický archiv Praha, fond Ruské legie, k. 4, 77.

Vojenský ústredný archiv – Vojenský historický archiv Praha, fond Odbočka Česko-slovenskej národnej rady v Rusku /Slovenský odbor, k. 75, 76.

Vojenský ústredný archiv – Vojenský historický archiv Praha, fond Ministerstvo vojenství – oddělení v Rusku, k. 6, 79.

Slovenský národný archív, f. Osobný fond Mikuláš Gacek, k. 1.

Použitá literatúra:

GACEK, Mikuláš. *Sibírske zápisky*. Martin : Matica slovenská, 2015, s. 111-113. ISBN 978-80-8128-142-6.

GALAUNDAUER Jan a kol. *Slovník prvního československého odboje 1914 – 1918*. Praha 1993, s. 157. ISBN 80-900-677-7-8.

ZABLOUDILOVÁ, Jitka. *V ruském zajetí*. Praha : Epoque, 2018, s. 88-122. ISBN 978-80-7557-152-6.

RICHARD C. J. *Americká invaze do Ruska*. Praha : Pragma, 2013, 159. s. ISBN 978-80-7349-378-3.

PREDSTAVY NAJVVYŠŠÍCH VOJENSKÝCH PREDSTAVITEĽOV ČS. LONDÝNSKEJ EMIGRÁCIE Z JARI 1945 NA RIEŠENIE TZV. SLOVENSKEJ OTÁZKY V ČS. BRANNEJ MOCI

ALEX MASKALÍK

MASKALÍK, A.: Ideas of the top military representatives of the CS London emigration from the spring of 1945 about the solution of the so-called *Slovak question* in the Czechoslovak Armed Forces. *Vojenská história*, 3, 26, 2022, pp 119-144, Bratislava.

The documents published by the author plastically reflect on the stark pragmatism of the top military representatives of the CS London emigration on the so called *Slovak Question* in the CS Armed Forces in the spring of 1945. This ultimately defined the actions of its top political leaders in dealing with it. Its military-political context and the most important nuances associated therewith were first attempted to be comprehensively formulated by the Chief of the Czechoslovak Military Mission in the USSR, General Heliodor Pika. His report on the necessity of a compromise solution to the issue in question was successively commented on by the Head of the Military Office of the President of the Republic, General Oldrich Španiel, and the Commander-in-Chief of the Czechoslovak Armed Forces, General Jan Sergej Ingr. The reactions of the acting Minister of National Defence and at the same time the acting Minister of Foreign Affairs, Jan Masaryk, were a synthesis thereof to a large extent.

Key words: Military history, World War 2. And post-war period, solving of the so-called Slovak Question in the CS Armed Forces in the spring of 1945.

Problematika postavenia a pôsobenia Slovákov vo veliteľskom zbore čs. brannej moci už v rokoch 1918 – 1939 predstavovala delikátnu politickú otázku, ktorá za zhoršujúcej sa medzinárodno-politickej situácie naberala na svojej chúllostivosti. Hoci sa ich pomerne zastúpenie z hľadiska celkového počtu, hodnotného profilu a funkčného zaradenia nepodarilo zabezpečiť, ústretovosť voči Slovákom bola zrejmá. Odzrkadlilo sa to už v akceptácii nižších nárokov na úroveň ich vzdelania pri prijímaní do vojenských škôl a za gážistov z povolania. Tie sa dokonca za početného rastu veliteľského zboru aktivovanými záložákmi a ďalejšlúžiacimi poddôstojníkmi bez predpísaného vzdelania v druhej polovici 30. rokov ešte znižovali. V snahe predchádzať neželaným česko-slovenským rozporom a nedávať zahraničným rozviedkam dôvod na agitáciu proti Čs. republike sa v tomto období slovenskí gážisti aj priorityne rozmiestňovali na území Slovenska. Dialo sa tak v rozpore s forsírovanou exteritorialitou, ktorá znamenala povinnosť slúžiť tam, kde si to vyžadoval záujem armády. Napriek tomu vzbudzovala situácia u prominentov nacionálne orientovaných politických subjektov na Slovensku veľkú nespokojnosť. Hlavné *ludákom* slúžila v rámci populistickej rétoriky ako vhodný argument pre dokazovanie nespravodlivosti vládnej centralistickej politiky voči Slovákom. Ich kverulantstvo dosiahlo absurdné rozmery po vyhlásení autonómie Slovenska na jeseň 1938, predstavujúcej fakticky začiatok budovania slovenskej štátnosti. Pôvodné žiadosti zriadiť v spoločných rezortoch zahraničných vecí, financií a národnej obrany Úrad štátneho tajomníka, v ktorom mali byť najvyššie funkcie obsadzované na princípe reciprocitu (t. j., ak bol ministrom Čech, tajomníkom mal byť Slovak a naopak) sa síce nerealizovali, novovytvorené inštitúty vládneho delegáta Slovenskej krajiny pri MNO a zástupcu MNO pri slovenskej autonómnej vláde im však umožnili zasahovať do armádnej personálnej politiky v nemenšej miere.¹

¹ K problematike bližšie pozri: MASKALÍK, A. *Diskriminácia vs kverulantstvo. Slováci a veliteľský zbor čs. armády 1918 – 1939*. In *Historie a vojenství*, roč. LXXI, 2022, č. 3, v tlači.

Narážky a sťažnosti vystriedali ultimatívne požiadavky. Volalo sa po okamžitom vybavení otázok *zaslúžilých* Slovákov, ako odškodnení za zadržiavanie pri povyšovaní v dôsledku „českej konkurencie ... či politického a rasového prezierania“, zriadení slovenských ročníkov na vojenskej akadémii a vytváraní slovenských národných jednotiek. Útočilo sa proti „nespravodlivej“ systemizácii, ktorá mala cielene znevýhodňovať Slovákov, naopak požadoval sa iný povyšovací systém, ktorý by kompenzoval „predošlé prikoria“ a viac zohľadňoval „hodnoty slovenskej duše a mentality“.² Bezprecedentné predstavy o výstavbe národnej armády a „zvláštnom“ povyšovaní, striktné zohľadňujúcom slovenské priority, boli nielen v rozpore s celoštátnym poňatím jej budovania (vyžadujúcej okrem iného zmeny v kádrovej systemizácii i výdavkoch v štátnom rozpočte), ale svojím poňatím vytvárali priestor na potenciálne znížovanie odbornej úrovne veliteľského zboru i samotnej bojaschopnosti armády (ktoré boli v podmienkach pretrvávajúceho nezáujmu vzdelanej slovenskej mládeže o vojenské povolanie prakticky len otázkou času). Tie nakoniec ukončil rozpad Čs. republiky 14. marca 1939, ktorý umožnil slovenskej strane rozvíjať ambície v rámci vlastnej brannej moci. Nikto z aktérov týchto frenetických udalostí netušil, že do piatich rokov sa tzv. *slovenská otázka* „na stole“ ocitne znovu a že všetko to, čo koncom 3. dekády odznelo, sa nakoniec stane skutočnosťou. Bez ohľadu na prechodný charakter prijímaných opatrení sa bude jednať o nevídanú politickú ústretovosť, ktorá vo vzťahu k slovenskému elementu v čs. armáde nebude v povojnovom období ani zďaleka tou poslednou. Aké negatívne dôsledky sa s ňou spájali a ako ich vnímali najvyšší predstavitelia čs. zahraničnej emigrácie, je téma, ktorej čs. vojenská historiografia doteraz nevenovala výraznejšiu pozornosť.³ Predkladaná materiálová štúdia je pokusom existujúci deficit aspoň čiastočne vyplniť, avšak dodávam, že si právo na komplexné spracovanie tematiky neosobujem.

Po vzniku Slovenskej republiky zvolila absolútna väčšina čs. gázistov z povolania slovenskej národnosti profesionálnu službu v jej brannej moci. Hlavne preto bolo zastúpenie Slovákov medzi gázistami čs. zahraničnej armády (ktorej riadiace štruktúry sa vytvárali vo Francúzsku na jeseň 1939 a vojskové na jar 1940) od začiatku minimálne.⁴ A to v si-

² VHA Bratislava, f. Ferdinand Čatloš, k. 3, inv. č. 7, sign. II/E.

³ Z profilových spomeňme tieto hlavné vedecké a vedecko-populárne práce: HANZLÍK, F. K histórii řešení otázky postavení Slováků v nově vznikající čs. armádě na přelomu let 1944 – 1945. In *Sborník vojenské akademie v Brně*, 1993, řada C, s. 259-264; ŠTAIGL, J. Idea slovenských národných jednotiek v povojnovej čs. armáde – náčrt jej genézy do leta 1945. In *Zborník Slovensko na konci druhej svetovej vojny – stav, východiská a perspektívy*. Bratislava 1994, s. 200-206; ŠIMUNIČ, P. Národnostná otázka v Slovenskej armáde a čs. zahraničných jednotkách 1939 – 1945. In *Z vojenskej histórie Slovenska. Zborník vedeckých štúdií*. Trenčín 1994, s. 86-119; BYSTRICKÝ, J. Slováci v čs. jednotkách v zahraničí (1939 – 1945). In *Spoločnosť, armáda, osobnosť*, 1995, č. 2, s. 39-44; ŠOLC, J. *Padáky nad Slovenskem. 2. čs. samostatná paradesantní brigáda v SSSR*. Praha 1997; HANZLÍK, F. K osudům důstojníků a vojáků armády Slovenské republiky koncem roku 1944 a v průběhu roku 1945. (Do nové armády nebo do sovětských gulagů?). In *Válečný rok 1944*. Praha 2001, s. 292-307; ČSĚFALVAY, F. a kol. *Vojenské dějiny Slovenska V. (1939 – 1945)*. Bratislava 2008; BYSTRICKÝ, J. Zámery čs. MNO v Londýne na využitie slovenskej armády pred SNP. In *SNP 1944 – súčasť európskej antifašistickej rezistencie v rokoch druhej svetovej vojny*. Bratislava 2009; MARŠÁLEK, Z. Česká nebo československá armáda? Slováci v čs. zahraničních jednotkách za 2. světové války. In *Československá historická ročenka*, roč. 2009, s. 63-84; MASKALÍK, A. Vznik tzv. slovenskej otázky v čs. armáde a základné východiská jej riešenia. In *Vojenská história*, roč. 19, 2015, č. 4, s. 84-93. BYSTRICKÝ, J. Slováci v čs. vojsku v ZSSR v období jeho výstavby na základe dobrovoľnosti (február 1942 – február 1945). In *Vojenská história*, roč. 20, 2016, č. 3, s. 48-73; MARŠÁLEK, Z. *Česká, nebo československá armáda? Národnostní složení čs. vojenských jednotek v zahraničí v letech 1939–1945*. Praha 2017; BAKA, I. Na margo menovania generála Viesta za veliteľa povstaleckej armády na Slovensku (I. a II. časť.). In *Vojenská história*, roč. 24, 2020, č. 4, s. 38-57, resp. *Vojenská história*, roč. 25, 2021 č. 1, s. 56-75.

⁴ Do roku 1943 v nej v Británii, ZSSR a na Blízkom východe neslúžilo ani 50 dôstojníkov, väčšina v zálohe a nízkej hodnosti. Kontrastovalo tomu zastúpenie Slovákov medzi mužstvom. Vo februári 1944 ich bolo zo 6 458 príslušníkov čs. pozemných a leteckých síl v Británii 1 064 (16,5 %), z toho v obrnenej brigáde

tuácii, keď gro čs. veliteľského zboru zostalo v paralelne vytvorenom Protektoráte Čechy a Morava, kde sa rôznou mierou intenzity zúčastnilo domáceho odboja, a do zahraničia odišla proti tretej ríši bojovať menšina. Vzhľadom na to, že po účasti na nemeckej agresii proti Poľsku bola slovenská branná moc považovaná za armádu nepriateľského štátu, otázka ich možného využitia bola čs. emigráciou spočiatku prehliadaná.⁵ Nie však nadtľho. Tak ako u légii počas 1. svetovej vojny i teraz bol výstavbe čs. exilovej armády s vlastným veliteľským zborom prikladaný veľký význam, nakoľko mala opätovne účasťou Čechov a Slovákov v spoločnom boji po boku Spojencov získať ich podporu (tentoraz) pri obnovení republiky. Možnosti jej dopĺňania boli ale obmedzené a nijako tomu nepomohlo ani to, že väčšina z príslušníkov francúzskej cudzineckej légie, interbrigadistov a tých, ktorí vo Francúzsku pracovali ako roľníci, robotníci, baníci, krajčíri, čašníci a záhradníci, po jeho porážke odmietla odísť a ostala tam.⁶ Po prepadaní ZSSR v lete 1941 vojskami Osi tieto možnosti čs. občania, ktorí tam pracovali či ktorí tam po rozpade ČSR ušli a boli internovaní, zlepšovali len čiastočne. To samo o sebe v kontexte katastrofálnych porážok Wehrmachtu pri Stalingrade a Kursku v roku 1943 otvorilo možnosť využitia slovenskej poľnej armády na východnom fronte, proti ktorej sa Moskva dovtedy kategoricky stavala.⁷

S predlžujúcim sa pobytom v poli ochota ich príslušníkov bojovať klesala, množili sa prípady nedostatočného odporu v boji a marodérstva. Objavili sa taktiež vážne nedostatky vo velení, výnimočným nebolo ani vyhýbanie sa poľnej službe a sabotovanie rozkazov. Úmerne tomu vzrastal i počet zbehnutí a „dobrovoľných prechodov“ k nepriateľovi. Po páde do zajatia sa navyše väčšina hlásila k čs. ideám a žiadala o zaradenie k čs. jednotkám.⁸ Až do príchodu na Podkarpatskú Rus (kde žili ako sovietski občania volynskí Česi) predstavoval tento zdroj nenahraditeľný prameň ďalšieho početného rastu čs. vojska v ZSSR

mali 28,4 %-ný a v letectve 14,4 %-ný podiel. In MARŠÁLEK, Z. *Česká, nebo československá armáda?* c. d., s. 78. Nezanedbateľným bol tiež podiel Slovákov v paradesantných skupinách vysádzaných v ČSR so spravodajskými, diverznými, organizátorskými a inými špeciálnymi úlohami. VANĚK, O. *Podiel občanov Česko-Slovenskej republiky slovenskej a rusínskej národnosti v špeciálnych operáciách zo ZSSR na územie Československa v čase druhej svetovej vojny*. Rukopis, s. 50-51.

⁵ Londýnska emigrácia sa usilovala o obnovu predmnichovskej Čs. republiky vrátane zásady jednoty československého národa s poukazmi na to, že sa Slováci môžu zachrániť len „*čechoslováctvím před tím, aby nebyli na konci války považováni za „poražený národ“*“. HEJL, F. – KOLEJKA, J. Řešení národnostní otázky v Československu v letech 1944 – 1945. Obnovení Čs. republiky jako státu Čechů a Slováků. In *Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity, řada historická*, C 21-22, 1977, s. 33-34. K archívnym prameňom bližšie pozri: PREČAN, V. *Slovenské národné povstania. Dokumenty*. Bratislava 1965, dokumenty č. 4, 9 a 13, s. 55-57, 72-73 a 79-81.

⁶ Kým vo februári 1940 tvorilo 3 810 Slovákov medzi príslušníkmi čs. zahraničnej armády vo Francúzsku až 45 %-né zastúpenie (z toho 29 dôstojníkov a 5 rotmajstrov), pri jej evakuácii do Británie tvorili Slováci už len 15,3 % všetkých evakuovaných. BYSTRICKÝ, J. Slováci v česko-slovenských jednotkách v zahraničí (1939 – 1945). In *Spoločnosť, armáda, osobnosť*, 1995, č. 2, s. 39-44.

⁷ Zásadný odpor Moskvy proti „*náboru osob, ktoré bojovaly proti SSSR*“ pretrval až do leta 1943. Bližšie pozri: BORÁK, M (ed.). *Perzekuce československých občanů v Sovětském svazu (1918 – 1956)*. Část II. Váleční zajatci a internovaní. *Sborník studií*. Opava 2007, s. 236-238.

⁸ Prvá väčšia skupina (rota npor. P. Marcelyho), v počte 2 dôstojníci a 32 poddôstojníkov a vojakov, sa dostala do sovietskeho zajatia 29. januára 1943 pri obci Ponežukaj, najväčšia skupina v počte 2 750 vojakov (z nich cca 30 dôstojníkov, medzi nimi pplk. V. Lichner) 30. októbra 1943 pri Melitopole. Hoci sa našli viacerí, ktorí tak činili z presvedčenia, väčšina tak robila v snahe vyhnúť sa gulagu. Bližšie pozri: MIČIANIK, P. *Slovenská armáda v ťažení proti Sovětskému svazu I. (1941 – 1944)*. V operácii Barbarossa. Banská Bystrica 2007; ŠOLC, J. K pokusům o přechod I. slovenské pěší divize k Rudé armádě v roce 1943. In *Vojenská historie*, roč. 3, 1999, č. 3, s. 30-54. Hoci pôvodne bola snaha prijímať len tých, u ktorých bol dobrovoľný prechod nesporný a spontánny, v konečnom dôsledku sa prijímali všetci, ktorí prejavili prianie slúžiť a „neprevínili“ sa, bez toho, že by sa skúmali okolnosti a motívy. Výnimkou boli iba tí, ktorí sa odmietali vzdať slovenskej štátnej príslušnosti. VÚA – VHA Praha, f. Veliteľství čs. vojenských jednotek v SSSR, k. 2, inv. č. 11, sign. 4/3.

(hlavne u poddôstojníkov a mužstva), ktoré sa vzhľadom na nemožnosť nasadiť čs. vojsko v Británii do priamych bojových operácií na európskom kontinente stávalo i najdôležitejšou organizačnou zložkou čs. zahraničnej armády.⁹ Jej zajatí príslušníci sa stali i jadrom 2. čs. samostatnej paradesantnej brigády, ktorá sa na jar 1944 formovala v Jefremove. Zaradeným dôstojníkom a rotmajstrom boli v kontexte celkového nedostatku gázistov v čs. východných jednotkách uznané hodnosti zo slovenskej brannej moci, hoci oficiálne bola celá vec výnosom MNO riešená až dodatočne a služobné poradie (ktoré bolo východiskom prepočítavania služobných rokov do platových stupníc a spoluurčovalo kariérny postup) im bolo priznávané v súlade s predmníchovskými zásadami.¹⁰ Táto, do značnej miery politická, predvídavosť fakticky predznamenal neskorší ústretový spôsob pri riešení oživujúcej sa *slovenskej otázky*.

Pád predstáv o tom, že bývalá ČSR bude obsadzovaná od Západu a zahraničné vojsko bude po vstupe na jeho teritórium dopĺňované obyvateľstvom historických krajín, dostal v kontexte približujúceho sa východného frontu do popredia i možnosti využitia veliteľského zboru slovenskej brannej moci na Slovensku. Organizovanie takejto rezistencie sa síce ukázalo ako problematické, jeho príslušníci ale predstavovali potenciálny zdroj veliteľských a inštruktor-ských kádrov 1. čs. armádneho zboru v ZSSR po jeho vstupe na čs. územie. Hoci nekompro-

⁹ Ich vstupom sa zásadne menil podiel Slovákov čs. zahraničnom vojsku v ZSSR. Počtom 3 027 v polovici februára 1944 predstavovali jeho najpočetnejšiu národnostnú skupinu. Druhú tvorili Rusíni a zakarpatskí Ukrajinci v počte 2 524 osôb, 932 osôb sa hlásilo k národnosti českej, 298 židovskej, 20 ruskej, 13 maďarskej, 4 nemeckej a 29 osôb k inej národnosti. Pozri: BYSTRICKÝ, J. Slováci v čs. vojsku v ZSSR v období jeho výstavby na základe dobrovoľnosti (február 1942 – február 1945). In *Vojenská história*, roč. 20, 2016, č. 3, s. 66–68. Od januára 1943 až do prekročenia čs. hraníc v októbri 1944 tu tak ich počet vzrástol zo 123 na 4 601 (nárast podielu z 13 na 20 %). In BYSTRICKÝ, J. Slováci v česko-slovenských jednotkách v zahraničí (1939 – 1945). In *Spoločnosť, armáda, osobnosť*, 1995, č. 2, s. 39–44. Boli medzi nimi i Slováci, ktorí pred zaradením k čs. východným jednotkám bojovali v Červenej armáde a partizánskych oddieloch, nemalo bolo i takých, ktorí dezertovali z maďarskej kráľovskej armády, do ktorej boli ako branci po obsadení južných oblastí Slovenska Maďarskom koncom 30. rokov odvedení. 68 dôstojníkov a 24 rotmajstrov slovenskej národnosti sa v nich podieľalo na počtoch ich dôstojníkov a rotmajstrov 22, resp. 18 %. Väčšina dôstojníkov obsadila nižšie veliteľské funkcie na stupni čata – rota. Dve tretiny z nich slúžili v rámci 2. samostatnej paradesantnej brigády. VÚA – VHA Praha, f. Veliteľství čs. vojenských jednotek v SSSR, k. 2, inv. č. 12, sign. 4/4.

¹⁰ Podľa ních slúžili ako základňa pre prepočet pri menovaní a povýšení hodnosť a poradie dosiahnuté v čs. brannej moci do 13. marca 1939. Hodnosti im teda ostali, poradie ale dostali spätne k dátumu, kedy by boli povýšení, ak by služobný pomer v nej neprešli, t. j. horšie, než aké mali „doma“. Bezprecedentné priznanie hodností 50 dôstojníkom a 4 rotmajstrom Slovákom v „Svobodovej armáde“ z konca februára 1944 sa ale malo vzťahovať len na túto konkrétnu situáciu. Zrejmy bol i jeho politický podtext, a síce snaha predísť nespokojnosti Slovákov, ktorí v tomto tvoriacom sa elitnom útvere tvorili väčšinu. V depeši ministrom obrany gen. Sergějovi Ingrovi z 5. februára 1944 naň poukázal i náčelník Čs. vojenskej misie v ZSSR gen. Heliodor Píka: „Zvláštni okolnosti politické a nedostatok dôstojníkov u 2. brigády nedovoľujú plne aplikovať výnos 2561 dŮv/III. Vyvolalo by to všeobecný odpor celé slovenské jednotky (dosud nepromiešané 2. brigády). Vel vyslanec a čs. politické v SSSR naléhají, aby Slováckům byly ponechány slovenské hodnosti. I sovětští činitelé toto doporučují. Proto navrhuji, aby bylo povoleno nositi hodnosti dosažené ve slovenské armádě. Definitivní priznání hodností se stanovením pořadí by se provedlo až po válce při všeobecné úpravě pořadí v celé čs. armádě. Výjimku by činili oni důstojníci, kteří by byli povýšeni za vynikající velitelskou a bojovou činnost na frontě a jimž by se stanovilo pořadí ihned.“ Bližšie pozri: BYSTRICKÝ, J. *Slováci v čs. vojsku v ZSSR*, c. d., s. 63–65. Načrtnuté aspekty ilustruje prípad pplk. Viliama Lichnera. Hoci ako príslušník čs. zahraničnej armády vystupoval od začiatku roka 1944 v hodnosti pplk. (do ktorej bol povýšený už v januári 1943), bol do nej spätne povýšený až v septembri s poradím od októbra 1944 (na mjr. s poradím od marca 1941). Štandardný postup dokresľujú prípady príslušníkov čs. západného odboja pplk. Jána Ambruša a plk. Jána Imra, ktorí sa nimi stali v rozličných obdobiach. Ambruš sa ním stal v lete 1939 a napriek tomu, že už mal hodnosť pplk., bol prijatý ako mjr. a do čs. hodnosti pplk. bol povýšený v marci 1941. Imro sa ním stal v lete 1944. Napriek tomu, že v slovenskej brannej moci už v novembri 1940 dosiahol hodnosť plk., bol prijatý ako pplk. s poradím od októbra 1941, pričom do čs. hodnosti plk. bol povýšený v marci 1945 (s poradím od augusta 1944). T. j. obaja dostali hodnosti v termínoch, keď im vyplýval nárok byť do nich povýšení.

misný postoj prezidenta E. Beneša v otázke potrestania kolaborantov determinoval alternatívy využitia nemalej časti jeho príslušníkov, v lete 1944 sa jednalo o nezanedbateľné počty – cca 3-tisíc dôstojníkov a viac než 2-tisíc rotmajstrov a poddôstojníkov z povolania.¹¹ Šlo o skúsené kádre vychované v rámci ucelenej sústavy vojenského školstva s rozsiahlymi frontovými skúsenosťami, rozvíjanými počas početných kurzov a stáží v Nemecku, hoci ich kvality vykazovali značné limity. Čs. armáda v zahraničí dovedna mala koncom roka 1944 z 19461 osôb len 1 516 dôstojníkov, z nich 902 bolo vo Veľkej Británii (z toho 149 v rámci centrálnych orgánov a úradov priamo v Londýne, 370 v rámci čs. letectva, 256 v rámci čs. samostatnej obrnenej brigády a 127 v rámci náhradného telesa) a 614 v ZSSR (z toho 155 v rámci veliteľstva 1. čs. armádneho zboru a jeho zborových útvarov, 173 v rámci 1. čs. samostatnej brigády, 123 v rámci 2. čs. samostatnej paradesantnej brigády, 52 v rámci čs. samostatnej tankovej brigády, 38 v rámci delostreleckého pluku a 73 v rámci leteckých jednotiek). Zo 17 945 ostatných príslušníkov ich na východnom fronte pôsobilo 9 869 (55 %).¹² Tabuľkové počty vyšších dôstojníkov systemizovaných pre Svobodov zbor neboli pritom naplnené ani na 5 %.¹³

Zásadnú zmenu v postavení a v prijímaní slovenských gážistov prinieslo Slovenské národné povstanie, ktoré vypuklo 29. augusta 1944. Hneď nasledujúci deň vyhlásila čs. vláda bojujúcich za *súčiastku* čs. brannej moci a krátko nato im priznali štatút spojeneckej armády i veľmoci protihitlerovskej koalície.¹⁴ To znamenalo vo svojej podstate i uznanie ich hodností, ktoré nadobudli počas vojny v slovenskej brannej moci, hoci sa mala vzťahovať len na nich a s definitívnym uzavretím celej otázky (aj so stanovením poradia) sa pravdepodobne taktiež rátať až po skončení vojny. Politický význam povstania súčasne zvýraznil i nutnosť riešenia budúcich vzťahov Čechov a Slovákov (nielen) v povojnovej armáde. A to napriek tomu, že bolo vojensky potlačené, a predvedené výkony príslušníkov veliteľského zboru povstaleckej armády čs. vojenski predstavitelia vyslaní na oslobodené územie Londýnom hodnotili kriticky.¹⁵ Cieľená propaganda však nedostatky viažuce sa s jeho plánovaním, prí-

¹¹ Počet aktívnych a záložných dôstojníkov (mimo aspirantov, akademikov a vysokoškolákov) vzrástol od júla 1939 do mája 1944 z cca 700 na cca 3 100, zatiaľ čo počet rotmajstrov z cca 600 na cca 1 100 a počet poddôstojníkov z povolania osciloval na hranici 1 300 – 1 600. Bližšie pozri CSÉFALVAY, F. a kol. *Vojenské dejiny Slovenska V. (1939 – 1945)*. Bratislava 2008, s. 22, 150. Abolútna väčšina dôstojníkov, rotmajstrov a poddôstojníkov slovenskej brannej moci bola slovenskej národnosti, značná časť gážistov českej národnosti asimilovala.

¹² VÚA – VHA Praha, f. 20-4-8, III. diel, k. 25. Za poskytnutie dokumentu ďakujem doc. Jozefovi Bystrickému.

¹³ VÚA – VHA Praha, f. Československá vojenská mise v SSSR, k. 23, inv.č. 169, sign. 4/1/B. Za poskytnutie dokumentu ďakujem doc. Jozefovi Bystrickému.

¹⁴ AKPR Praha, f. Londýnsky archiv, k. 39, inv. č. 128.

¹⁵ Tvrdéj kritike bola podrobená hlavne nízka bojová úroveň dôstojníkov. Správa veliteľa pre oslobodené územie generála Antonína Hasala zo 16. októbra 1944 o situácii na povstaleckom území (ktorá vychádzala aj z predchádzajúcich hodnotení styčných dôstojníkov čs. MNO v Londýne a čs. vojenskej misie v ZSSR pri veliteľstve 1. čs. armády na Slovensku škpt. Jaroslava Krátkého a pplk. Jana Pernikára) hovorila za všetko: „Slovenské vojsko bojující na osvobozeném území nepředstavuje dosti homogenní celek s potřebnou bojovou morálkou a po stránce organizační panuje zde stále určitý chaos a mnohdy bezradnost. Důstojnický sbor je, ač dosti početný, nesourodý, ne pro boj dobře připravený nejen z hlediska morálního ale i odborného ... Proti velitelům, kteří nesplnili bojové úkoly zaviněné – nebylo mnohdy zakročeno. Při provádění bojových úkolů je patrna všude ne dostatečná příprava nejen jednotek, ale i velitelů. Spolupráce mezi jednotlivými zbraněmi je velmi slabá a jednotlivá řešení postrádají rozhodnosti a cílevědomosti ... Mnohé nezdarý slovenských jednotek byly zapříčiněny neznalostí moderní taktiky boje malých jednotek, jejich chování se v palbě a neznalostí využívání přirozených i umělých překážek. Průzkum a zpravodajství u jednotek je na velmi nízkém stupni.“ VALIŠ, Z. *Velitelství osvobozeného území v dokumentech 1944 – 1945*. Praha 2016, dokument č. 9, s. 41-47. V čase najväčšieho rozmachu nemalo pôsobiť v takmer 60-tisícovej armáde ani len 1 000 dôstojníkov a rotmajstrov. Pozri: GAŽO, E. – POPPER, J. – BEREČ, G. *Prvá československá armáda na Slovensku, Organizačná a bojová činnosť*. Bratislava 1988.

pravou i realizáciou prehliadala či bagatelizovala, naopak glorifikáciou a zvýrazňovaním prínosu Slovákov ich napomáhala „omilostiť“ z predošlých *prehreškov* a vytvárať priestor na politické riešenie otázky.¹⁶ Po 28. októbri 1944 pritom len časť gážístov prešla na partizánsky spôsob boja, či bola zajatá a poslaná do koncentrákov, väčšina zostala v nečinnosti a skrývala sa, nemálo bolo takých, ktorí pod príslubom beztriestnosti zo strany klerofašistického režimu vstúpili do tzv. Haššikovej armády či Domobrany.

So vstupom 1. čs. armádneho zboru v ZSSR na Slovensko prenikali do politického zdôvodnenia *slovenskej otázky* aj ďalšie praktické prvky. Tým najdôležitejším bol ľudský potenciál ako prirodzený zdroj jeho dopĺňovania.¹⁷ O to viac, keď nebolo isté, či vôbec prenikne i do Čiech. Peripetie s náborom na Podkarpatskej Rusi (predmnichovskej súčasťi ČSR, o ktorú sa Moskva eminentne usilovala) na konci roka 1944 mu na váhe len pridávali. Identický scenár sa totiž mohol opakovať i na Slovensku, kde hrozilo, že sa tamojšie obyvateľstvo bude tiež hlásiť do Červenej armády, v lepšom prípade si bude SNR stavať vlastné vojenské útvary. Ignorovať nebolo možné ani snahu o transformáciu celých organických súčastí slovenskej brannej moci s veliteľskými kádrami pod právomoc formujúcej sa čs. brannej moci. Nemenej závažnou sa javilo i pozadie začínajúceho mocenského zápasu o jej charakter a podobu medzi vedením čs. emigrácie v Londýne a čs. vedením KSC v Moskve, podporovaným Kremľom. V tom čase bolo už viac než zrejmé, že zbor generála L. Svobodu (ktorý sa zo všetkých súčastí čs. zahraničnej armády mal ako jediný podieľať na bezprostrednom oslobodzovaní vlasti) sa stal objektom ich vzájomného súperenia o upevnenie medzinárodnej autority a vytvorenie vhodného mocenského nástroja na presadenie svojej vôle po vojne. Rovnako bolo zrejmé, že za averzie ZSSR voči príslušníkom veliteľského zboru, ktorí v „*době Mnichova kapitulovaly*“, mali práve jeho veliteľské kádre predstavovať budúci základ vyššieho veliteľského zboru povojnovej čs. armády.¹⁸ Nemožno opomenúť ani fakt, že na pozadí kompetenčných sporov a neskrývanej nespokojnosti Moskvy v otázke malej ochoty čs. vedenia v Londýne *prispôbiť sa* nachádzala slovenská strana so svojimi predstavami väčšie pochopenie u komunistov. Ich prístup bol síce účelovo determinovaný snahou využiť animozity vo vlastný prospech, avizovanou snahou o diskontinuitu výstavby povojnovej armády s tou predmnichovskou v otázke budovania nového veliteľského zboru, organizovania nového školského systému, ktorý by nebol viazaný na ukončené stredoškolské vzdelanie, či zrušenia apolitickosti armády prinavrátením politických práv vojakov, ju však mohla veľmi oslovovať. Sľubovala totiž jedinečnú možnosť obísť systém a definitívne

¹⁶ *Československé listy*, 15. september 1944, „*Slováci na čele boja za Československú republiku*“. Politicky korektne vyznievala aj *Správa o priebehu vojenských udalostí na Slovensku od augusta do októbra 1944* z 10. novembra 1944, ktorú pripravilo Hlavné veliteľstvo čs. brannej moci. K dokumentu bližšie pozri: PREČAN, V. *Slovenské národné povstanie. Dokumenty*. Bratislava 1965, dokument č. 541, s. 828.

¹⁷ Do mája 1945 sa podiel Slovákov na jeho príslušníkoch (67799) postupne zvýšil až na 91 %. Cca 48 000 z nich bolo pritom priamo zaradených do oslobodzovania územia. BYSTRICKÝ, J. *Slováci v československých jednotkách*, c. d., s. 39-44.

¹⁸ Narastajúce spory medzi MNO, resp. Veliteľstvom pre oslobodené územie na jednej strane a veliteľstvom 1. čs. armádneho zboru v ZSSR, resp. Moskvou na strane druhej, sa prejavovali tak v otázke kompetencií ako i predstáv na organizáciu čs. brannej moci na oslobodzovanom území. V súvislosti s predpokladaným príchodom zboru na Slovensko sa „Londýn“ usiloval zriadením veliteľstva 1. armády ustanoviť mu nadriadený orgán a dostať tak dianie v ňom pod svoju kontrolu. To bolo pre Moskvu neprijateľné rovnako ako pokusy o výstavbu štruktúr a infraštruktúr zápoľnej armády v čase vojny, ktorá by predstavovala základ mierovej čs. brannej moci. Bližšie pozri: BAKA, I. *Na margo menovania generála Viesta*, c. d., I. časť, s. 53. Iritovala ju i z jej pohľadu „neochota prizbúsovať se novým poměrům a potřebám ... lpění na zastaralých směrnících z r. 1938“, snaha o zavedenie vojenskej diktatúry na oslobodenom území, budovania dvoch armád a v neposlednom rade i organizovanie „defenzívnej armády na základech z 1938“. Naopak, čs. strana bola vyzývaná prejavovať progresívnosť a realizovať zásadnú zmenu vojenskej politiky. AÚTGM Praha, f. Edvard Beneš II., k. 150, sign. V-133.

sa vysporiadať s pomerným zastúpením Slovákov v armáde. Otázkou ostávalo, ako veľmi by SNR do spolupráce šla v kontexte súčasne plánovanej soviетizácie čs. armády a posilňovania pozícií komunistov v nej.

Za tejto situácie sa slovenské politické hnutie výrazne aktivizovalo. Obzvlášť za stavu, keď za SNP vytvorená SNR (s paritným zastúpením socialistického a občianskeho tábora, z ktorých sa skonštituovali Komunistická strana Slovenska a Demokratická strana) suplovala rolu slovenského parlamentu a jej povereníci fakticky vykonávali na oslobodenom území vo všetkých odvetviach štátneho aparátu funkcie čs. ministrov. V čs. histórii sa jednalo o precedens, ktorý sa predtým a ani nikdy potom neopakoval. Spolu s prvými názormi na slovensko-české vyrovnanie v rámci federatívneho štátoprávneho usporiadania s rozsiahlymi právomocami slovenských národných orgánov sa tak rodila i snaha o etablovanie slovenského prvku v rozširujúcej sa čs. armáde. Tá vyvrcholila koncom decembra 1944 na rokovaniach v Moskve so zástupcami moskovského byra KSČ a čs. exilovej vlády v Londýne o povojnovom usporiadaní pomerov v ČSR, na ktorých predstavitelia SNR predniesli aj požiadavky týkajúce sa usporiadania národnostných pomerov v obnovenej čs. brannej moci.¹⁹ Požiadavky pritom v mnohom pripomínali tie z prelomu rokov 1938/1939. Znovu sa týkali vytvárania slovenských národných jednotiek (s prednostným rozmiestňovaním slovenských gážistov a vojakov na teritóriu Slovenska), tentokrát so značnou snahou SNR udržať ich organizačnú samostatnosť, ako i vplyv na ich vyššie veliteľské stupne.²⁰ Nechýbal ani apel na zavedenie slovenčiny ako jedného zo služobných jazykov či zabezpečenie primeraného zastúpenia Slovákov vo veliteľskom zbore a centrálnych orgánoch celkovo. *V záujme zaistenia vnútornej rovnováhy* slovenská strana dokonca oživila i pôvodný návrh HSLS o národnostnej reciprocite pri obsadzovaní exponovaných funkcií v štátnych službách založenom na princípe parity, ktorý by sa aplikoval aj v rámci čs. vojenskej správy.²¹

Existujúca vojensko-politická situácia a potreba Slovákov pre rozširovanie zahraničnej armády pri oslobodzovaní Československa z „východu“ nútila čs. londýnske exilové vedenie vo vzťahu k oživujúcej sa *slovenskej otázke* v armáde prijímať ďalekosiahle ústupky. V kontexte masového preberania slovenských gážistov bola 25. januára 1945 vo formáciách, kde

¹⁹ Na uvedených rokovaniach zastupoval Londýn čs. vládny delegát pre oslobodené územie František Němec, moskovské vedenie KSČ Klement Gottwald a Václav Kopecký, zatiaľ čo SNR Ján Ursíny, Ladislav Novomeský a pplk. Mirko Vesel.

²⁰ Jej ambície predznamenoval už uzurpovanie práva prezidenta republiky a vlády v otázke menovania a povyšovania do hodností dôstojníkov a rotmajstrov počas SNP. SNR vtedy realizovala 277 menovaní a povýšení (z toho 153 v aktívnej službe, 113 v zálohe a 11 in memoriam). Medzi dôstojníkmi ich bolo 225 (115 v aktívnej službe, 99 v zálohe a 11 in memoriam), z toho do hodnosti od mjr. nahor 26 (1 gen., 9 plk., 8 pplk. a 8 mjr. + 38 škpt.). *Osobní věstník MNO* č. 33/1946 + AMSNP Banská Bystrica, f. Válečný denník Velitelstva 1. čs. armády na Slovensku. Kompetenčné spory avšak aj čoraz úzkostlivejšie rešpektovanie politického hľadiska plasticke odzrkadľovalo menovanie pplk. Goliana na generála 5. septembra 1944. Odpoveď ministra národnej obrany gen. S. Ingra na jeho povýšenie z 9. septembra tak síce nepriamo poukazovala na prekročenie kompetencií, bola ale formulovaná tak, aby zamedzila vzájomným kontroverziám: „Zprávě o povýšení Gamy na generála rozumím tak, že Národní rada doporučuje, aby vláda podala takový návrh prezidentu republiky, jemuž jedině přísluší právo povyšovati k návrhu vlády na plukovníky a generály. Dále k této věci uvádím, že vláda již když se uznasla povýšiti Goliana na podplukovníka a navrhla prezidentu republiky jeho povýšení na plukovníka, vzala současně v úvahu, že navrhne prezidentu v nejbližší době povýšení Goliana na brig. generála. President republiky se stanoviskem vlády v této věci plně souhlasí.“ O povýšení bol Golian informovaný 12. septembra, hoci návrh bol vládou schválený a odporúčaný až nasledujúci deň s účinnosťou a poradím od 15. septembra. Medzitým ho MNO povyšovalo i do hodností, ktoré medzitým získal v slovenskej brannej moci. Menovací dekrét na plk.gšt. Edvard Beneš podpísal 3. októbra (s účinnosťou od 12. septembra) a na generála o deň neskôr. PREČAN, V. *Slovenské národné povstanie*, c. d., dokument č. 261, s. 461. Bližšie pozri: BAKA, I. *Na margo menovania generála Viesta*, c. d., I. časť, s. 47-49.

²¹ AÚTGM Praha, f. Edvard Beneš II, k. 105, sign. V-72.

prevažoval slovenský prvok, zavedená slovenská služobná reč a slovenské tradície. Ako čisto slovenské boli sformované 2. čs. stíhací letecký pluk a 4. čs. samostatná brigáda, kde väčšinu veliteľských a štábných funkcií obsadili Slováci.²² Keďže pri nedostatku veliteľských a inštruktorských kádrov mali cenu zlata, dostávali mnohí funkcie vyššie, než aké im mali prislúchať. Pozitívna národnostná diskriminácia (zrejma už pri formovaní 2. paradesantnej brigády) predznamenal postupné prenikanie neodborného prístupu do armády, ktorý po vojne (a osobitne po roku 1948) nadobudol nevidané rozmery. Nariadením MNO z 13. apríla 1945 boli všetkým prijatým gážistom slovenskej brannej moci slovenskej (poťážme českej a ukrajinskej) národnosti spätne uznané všetky hodnosti dosiahnuté do SNP vrátane tých, ktoré im „priznala“ SNR v jeho priebehu (i so stanoveným poradím a účinnosťou povýšení).²³ To sa neobišlo bez animozít zo strany ostatných príslušníkov čs. veliteľského zboru, ktoré v ňom neskôr spoluvytvárali konfrontačné ovzdušie. SNR obdžďala i konečné slovo v posudzovaní miery ich spoľahlivosti pri preberaní do zväzku obnovovanej čs. brannej moci, čo na pozadí živelného doplňovania rýchlo sa rozširujúcej vojenskej správy a nedostatku informácií o preverovaných osobách viedlo od začiatku k benevolencii. Aj tá po vojne gradovala, hoci po *vítaznom februári* mala i svoju trpkú dohru. Vrcholom politickej konformity bola akceptácia požiadavky zaraďovať gážistov českej národnosti na Slovensku len s jej súhlasom. Historickým paradoxom tak ostáva, že všetky *ľudácke* postuláty, ktoré koncom 30. rokov predstavovali jeden z deštruktívnych prvkov predmnichovskej čs. brannej moci, boli v tomto momente prijímané s pochopením. Bez ohľadu na to, že avizovanie konečnej úpravy po vojne potvrdzovalo prechodný charakter niektorých opatrení, zadefinovanie politického prístupu bolo z hľadiska historickej perspektívy bezprecedentné. To ovplyvnilo výstavbu veliteľského zboru a bojaschopnosť čs. armády na ďalšie 4 dekády.

Ako požiadavky SNR pred ich naplnením vnímali najvyšší vojenský predstavitelia čs. londýnskej emigrácie, ukazuje táto materiálová štúdia. Predkladané dokumenty reflektujú ich strohý pragmatizmus, v ktorom účel svätzil prostriedky a ktorý v konečnom dôsledku definoval i konanie jej najvyšších politických špičiek.²⁴ Vojensko-politické súvislosti a najdôležitejšie nuansy s nimi spojené sa ako prvý pokúsil komplexne sformulovať náčelník čs. vojen-

²² Koncom vojny tam v ich rámci slúžilo 29, resp. 392 dôstojníkov a 62, resp. 97 rotmajstrov. AMSNP Banská Bystrica, f. Ivan Haluzický, k. 2, inv.č. A-18-21, pr.č. A-81/67. VÚA – VHA Praha, f. 1. čs. armádní sbor v SSSR, k. 31, inv. č. 335, sign. E-2/7. V rámci osvetovej služby zboru tvorili Slováci medzi jeho dôstojníkmi, rotmajstrami a poddôstojníkmi takmer polovicu (z toho medzi dôstojníkmi cca 50 % a medzi rotmajstrami viac než 80 %). AMSNP Banská Bystrica, f. pozostalosť gen. Jaroslava Procházku, k. 11, pr. č. A-62/94.

²³ ŠTAIGL, J. Formovanie a vývoj dôstojníckeho zboru čs. armády na Slovensku v rokoch 1945 – 1948. In *Vojenská história*, roč. 11, 2007, č. 4, s. 68.

²⁴ Všetky posuny vo vojenskej oblasti oficiálne potvrdil programový záväzok čs. vlády z 5. apríla 1945. *Košický vlády program* (nahrávajúci čs. komunistom) predstavoval výsledok komplikovaných rokovaní zástupcov čs. zahraničného odboja so SNR a bol prijatý v momente, keď všetku zákonodarnú a výkonnú moc na teritóriu Slovenska, ako jedinom oslobodenom území obnovovanej ČSR, nevykonávala čs. vláda, ale ona. Vládny kabinet Zdeňka Fierlingera sa v ňom zaviazal, „učiniť koniec všetkým starým sporům a vychádzať z uznání Slováku jako nacionálně svébytného národa důsledně se snažit, aby v čs. poměru byla uskutečněna zásada „rovný s rovným“, aby tak bylo uplatněno skutečné bratrství mezi oběma národy“. Z hľadiska deľby moci mali patriť otázky národnej obrany, popri zahraničných vzťahoch a zahraničného obchodu do kompetencie spoločnej vlády, pričom v nich mal byť Slovákom priznaný zodpovedajúci vplyv. Hoci vzhľadom na organizačné, administratívne, legislatívne či politické problémy mali o rozdelení kompetencií medzi ústrednými o slovenskými orgánmi rozhodnúť legitímni zástupcovia oboch národov až po vojne, v spoločných rezortoch sa princíp reciprocitu zaviedol okamžite. Štátnym tajomníkom MNO sa stal Slovák Mikuláš Ferjenčík, menovaný na generála. Z titulu funkcie bol súčasne členom vlády, v kompetencii ktorého bolo zaoberať sa otázkami týkajúcimi sa slovenskej časti armády a spolurozhodovať o nich. Rovnocennosť sa mala premietiť do budovania slovenských národných jednotiek a zabezpečenia primeraného zastúpenie Slovákov vo veliteľskom zbere i ústredných inštitúciách vojenskej správy čo do počtu i významu. http://www.totalita.cz/txt/txt_kv.pdft

skej misie v ZSSR brigádny generál Heliodor Píka.²⁵ Svoje postrehy adresoval čs. Vojenskej kancelárii prezidenta republiky v Londýne 2. januára 1945 a tie výrazne predznamovali jej rozhodovanie ohľadne možností a hlavne hĺbky „*úpravy armádných vecí z hľadiska požiadaviek slovenských politikov*“. Ten i s ohľadom na „*současnou psychologii slovenského lidu, na jeho vyspělost, na vysoké národní uvědomění*“ jednoznačne odporúčal „*předvídati a připravit v rámci vojenském takové opatření, aby se Slovák ihned na počátku budování jednotného čs. státu cítil naprosto rovnoprávným a rovnocenným občanem Československé republiky, kde bude plně respektován národní charakter slovenského občana a slovenského vojáka*“. Zaujala predovšetkým jeho predvídavosť, ústiaca do presvedčenia „*že si Slováci tyto věci prosadí dřív nebo později, neboť za touto populární otázkou bude stát celý slovenský národ a zároveň celá čs. komunistická strana*“. V kontexte toho považoval za „*výhodnější připustit ihned řešení těchto požadavků v rozhodný psychologický moment, než je povolovat na ústup*“. K jeho správe o nevyhnutnosti kompromisného riešenia predmetnej otázky sa postupne vyjadrili prednosta Benešovej Vojenskej prezidentskej kancelárie brigádny generál Oldřich Španiel a hlavný veliteľ čs. brannej moci divízny generál Jan Sergěj Ingr.²⁶ Ak sa Španiel staval k otázke pragmaticky, postoj Ingra bol už vyhranenejší a vo svojej obsiahlej reakcii sa nevyhol ani otvoreným výhradám s poukazmi, že ohrozujú nielen funkčnosť a jednotnosť armády, ale i kvalitu veliteľského zboru, a teda i jej celkovú bojaskopnosť. Reakcie zastupujúceho ministra národnej obrany a súčasne úradujúceho ministra zahraničných vecí Jana Masaryka boli do značnej miery ich syntézou.²⁷ Dokumenty pochádzajú z Archívu Ústavu Tomáša Garriquea Masaryka v Prahe a sú zverejnené so všetkými gramatickými a štylistickými nedostatkami.

Dokument č. 1:²⁸

Archív Tomáša G. Masaryka Praha, fond Edvard Beneš II, karton 150, signatura V-133.

Správa náčelníka čs. vojenskej misie v ZSSR brigádneho generála Heliodora Píku z 2. januára 1945 adresovaná Vojenskej kancelárii prezidenta republiky v Londýne, poukazujúca na nevyhnutnosť kompromisného riešenia tzv. *slovenskej otázky* v čs. brannej moci:

*President republiky a vrchní velitel čs. branné moci, MNO, hlavní velitel čs. branné moci:*²⁹

*V době současného pobytu v Moskvě vládního delegáta pro OÚ³⁰ min. Němce, politického poradce vlád. delegáta a členů delegace Slovenské národní rady posl. Ursíniho, Novomeského a pplk. Vesela, došlo mezi nimi a čs. politickými představiteli, posl. Gottwaldem a Kopeckým, k výměně názorů na řešení některých problémů o budoucím uspořádání vnitřních věcí, mezi jinými též vojenských.*³¹

²⁵ Dokument č. 1.

²⁶ Dokument č. 2 a 3.

²⁷ Dokument č. 4.

²⁸ Verzia slovenského prekladu dokumentu bola publikovaná v edícii prameňov: BYSTRICKÝ, J. *Pramene k vojenským dejinám Slovenska. 1. čs. armádný zbor a jeho účasť na oslobodení Slovenska 1944 - 1945*. V/2/1. Bratislava 2014, Dokument č. 37, s. 166-169.

²⁹ Prezidentom republiky a súčasne vrchným veliteľom čs. brannej moci bol Edvard Beneš, hlavným veliteľom čs. brannej moci bol divízny generál Sergěj Ingr.

³⁰ OÚ – oslobodené územie (jeho veliteľom bol od októbra 1944 divízny generál Antonín Hasal).

³¹ Uvedenými osobami boli vládny delegát pre oslobodené územie František Němec (v rokoch 1942 – 1944 v Londýne poverený minister priemyslu, obchodu a živnosti), poprední organizátori SNP Ján Ursíny, Ladislav

Bylo Vám už hlášeno skrz Zamini,³² že všichni čs. představitelé, kteří měli možnost jednati o čs. otázkách a s nár.komisařem Molotovem a Vyšinským,³³ snažili se dosáhnouti záruky Sovětského svazu, že na území Slovenska nebude vyhlášen nábor dobrovolců do R.A., aby tak byl co nejvíce uplatněn čs. zákon o mobilizační povinnosti k výkonu vojenské služby v čs. armádě.³⁴ Při tom představitelé Slovenské národní rady zdůrazňovali jednotlivosť Československé republiky a nutnost vybudování jednotné čs. armády, s jednotným velením, event. s budoucím exteritoriálním doplňováním tak, aby slovenští branci a důstojníci vykonávali činnou voj. službu i v českých zemích /a obráceně Čechové na Slovensku/, což přispěje vzájemnému poznávání, utužování myšlenky státní jednotnosti a k bratrskému splynutí čs. vojáků pro úkoly celostátní obrany.

Slovenští i čeští politikové však upozorňují na současnou psychologii slovenského lidu, na jeho vyspělost, na vysoké národní uvědomění a doporučují předvídati a připravit v rámci vojenském takové opatření, aby se Slovák ihned na počátku budování jednotného čs. státu cítil naprosto rovnoprávným a rovnocenným občanem Československé republiky, kde bude plně respektován národní charakter slovenského občana a slovenského vojáka.

Slovenská národní rada bude požadovati, aby ze slovenských branců byly organizovány vojenské útvary se slovenskou řečí. Čeští politikové doporučují, aby slovenské národní uvědomění a nadšení z osvobození byly podchyceny k rychlému soustředění všech čs. sil k boji proti hitlerismu a aby byl dán praktický důkaz jednání, že slovenský element je zcela rovnocenný v boji za obnovení ČSR.³⁵

Maje na zřeteli vývin situace na Podkarpatské Rusi, dále osobní zkušenosti s dobrovolci ze Slovenska, partyzány a zajatci slovenské armády, doporučují, aby vrchní velitel čs. branné moci a čs. vláda, resp. MNO, vyšlo iniciativně vstříc tužbám národně citlivých Slováků a povolili organisovati vojenské útvary se slovenskou služební řečí, v rámci jednotné čs. armády.³⁶

Slovenský voják, kterého budeme již zítra mobilisovat a který musí býti co nejrychleji zařazen na frontě, nesmí míti ani stínu pocitu neb domněni, že slovenský jazyk je méněcenný, nezpůsobilý pro vojenskou potřebu a dále, že sa podřizuje českým velitelům. Tím bychom zdeptali jeho sebevědomí a jeho tvůrčí vojenskou iniciativu.

Prakticky vzato, první vojenské jednotky, budou se budovati na osvobozeném území Slovenska výhradně z branců slovenských, z nichž převážná většina dostala slovenský výcvik ve slovenské armádě, podle cvičebního řádu ve slovenské řeči. Převážná většina velitelského kádru, důstojníků a poddůstojníků ovládá jen slovenské povely a slovenskou vojenskou terminologii. Proto v zájmu rychlého přeškolení a doplnění vojenského výcviku podle moderní sovětské taktiky a sovětské výzbroje je nevyhnutelně třeba, aby v těchto slovenských vojenských útvech byl ponechán služební jazyk slovenský. Nepatrná část českých důstojníků, kteří budou k dispozici pro tyto nové útvary se může rychle přizpůsobit, t.j. ovládnout slovenské povely. Ostatní výkon služby a ôisemennosti mohou vésti česky. Tak oba jazyky budou rovnocenné.

Novomeský a podplukovník (po vojne brigádný generál) Miroslav Vesel (počas SNP prednosta Politickej správy 1. čs. armády na Slovensku), resp. predseda moskovského vedenia KSČ Klement Gottwald a hlavný ideológ strany Václav Kopecký.

³² Zamini – všeobecne zaužívaná skratka pre Ministerstvo zahraničných vecí.

³³ V. M. Molotov, minister zahraničných vecí ZSSR; A. J. Vyšinskij, zastupujúci minister zahraničných vecí ZSSR.

³⁴ R.A. – Rudá armáda (Červená armáda).

³⁵ ČSR – Československá republika.

³⁶ MNO – Ministerstvo národnej obrany.

Pokládám tato přechodná nářízení za naprosto nutná a lehce proveditelná. Rozhodnutí o budoucí mírové organizaci čs. branné moci, o služební řeči, povelích, atd., přísluší ústavním a zákonodárným činitelům ČSR.

V závěru výše uvedeného navrhuji vydati následující všeobecné směrnice:

1./ Vojenské útvary čs. branné moci, organisované převážně z branců slovenské národnosti budou označeny za slovenské a budou používatí cvičného řádu a povelů ve slovenské řeči.

2./ Úředním a služebním jazykem ve služebním i obcovacím styku jsou rovnocenné slovenština i čeština.

3./ Vojenské útvary a vyšší jednotky, postavené na Slovensku, mohou nésti pojmenování, spojená s tradicí slovenského národa a udávající národní charakter slovenský, jako na příklad „Pěší pluk slovenských partyzánů“, „Dělostřelecký pluk Štefánikův“, pro útvary na Slovensku „Pěší divise Tatranská“, „Slovenská divise B. Bystrická“ atd. pro vyšší jednotky.

4./ Slovenští důstojníci, rotmistři a poddůstojníci, pokud se neprohřešili proti národní slovenské důstojnosti a nebyli dobrovolnými pomocníky Němců a zrádců, budou ponecháni ve vojenských hodnostech dosažených ve slovenské armádě. Ohodnocení provinění přísluší Slovenské Národní Radě. Návrhy na převzetí a zařazení velitelského sboru bývalé slovenské armády do čs. armády podává Slovenská Národní Rada. Zařazení českých důstojníků do slovenských vojenských útvarů čs. armády vyžaduje souhlas Slov. Nár. Rady.

5./ Konečná úprava pořadí bude provedena po skončení války v rámci celé čs. branné moci.

6/ V záujmu sjednocení všech bojujících sil a k využití morálních hodnot i vojenských zkušeností partyzánských skupin, dosavadní partyzánske formace – prapory, pluky, brigády – budou zachovány jako celek a budou tvořiti rámec neb základy pro postavení odpovídajícího útvaru v rámci armádních. Funkce partyzánských velitelů mají býti přiznány na základě zhodnocení velitelských schopností a posouzení doby úspěšného výkonu funkce u partyzánských oddílů. K zachování bojové tradice, nové útvary, postavené na základě partyzánských oddílů, obdrží původní partyzánske pojmenování „Partyzánsky pluk J. Žižiky“ a pod.

7./ Nové slovenské vojenské útvary a vyšší jednotky budou zařazeny pod jednotné velení čs. vojenských sil na východní frontě, přes které budou podléhati hlavnímu velitelství čs. branné moci.

8./ Pro slovenské vojenské útvary čs. armády platí veškeré předpisy, voj. řády a zákonné ustanovení, platná pro čs. brannou moc.

Tento návrh činím v souhlase s vládním delegátem min. Němcem, velvyslancem Fierlingerem, členy Slovenské Národní Rady posl. Ursínim, Novomestským, pplk. Veselem, členy státní rady posl. Valou a posl. Gottwaldem a Kopeckým.³⁷

Nakonec dodávám, že ze všech předběžných úkazů nabyt jsem přesvědčení o nezbytnosti najítí kompromisní a uspokojivé řešení dříve, než by došlo k nedůvěře a vyvolání konfliktu hned na prvním kroku k uskutečnění jednotného státu na širší základně národní rovnocennosti dvou československých národů.

Dnešní vnitřní život Slovenska a rovněž i slovenské povstání nám ukázaly, jak živelně si razí cestu národní sebevědomí Slovenska a dojem plné svébytnosti. S tím musíme počítat při budování obrozené Československé republiky.

Je nebezpečí /byly již úkazy toho/, že slovenští branci budou odmítat vstoupit do 1. čs. sboru a že Slovenská Národní Rada, která si osobuje právo vyhlášovat mobilisaci, by sama začala stavět vojenské útvary, nebo druhé, ještě horší nebezpečí, že slovenští vojáci budou se houfně hlásit dobrovolně do R.A. Ihned mohou vzniknout politické důsledky. Jsem

³⁷ Zdeněk Fierlinger, v letech 1937 – 1945 čs. vyslanec, resp. velvyslanec v ZSSR (v letech 1945 – 1946 předseda čs. vlády); Jozef Vallo (Slovák), v letech 1941 – 1945 člen Státní rady Československéj v Londýně.

dále přesvědčen, že si Slováci tyto věci prosadí dřív nebo později, neboť za touto populární otázkou bude stát celý slovenský národ a zároveň celá čs. komunistická strana. Proto je výhodnější připustit ihned řešení těchto požadavků v rozhodný psychologický moment, než je povolovat na ústupu.

Pokud jde o otázku partyzánů, je to návrh na vyhnutí se nebezpečí, že by určité politické složky se pokusily zachovat všechny partyzánské oddíly jako soustředěný celek. Příklady z Francie, Belgie a Řecka dokazují, že tuto otázku musíme řešit rozumně a dříve, než by došlo k ozbrojeným incidentům partyzánských skupin, které bychom museli násilně odzbrojovat. Jde o početně slabé skupiny /pluk 200, brigáda 500 – 1000 mužů/, které de facto budou reformovány jako základ nových armádních útvarů /prapor – pluk/ s novými branci.

Dokument č. 2

Archív Tomáše G. Masaryka Praha, fond Edvard Beneš II, karton 150, signatura V-133.

Reakcia prednostu Vojenskej kancelárie prezidenta republiky v Londýne brigádneho generála Oldřicha Španiela zo 6. januára 1945 na správu náčelníka čs. vojenskej misie v ZSSR generála Heliadora Píku o nevyhnutnosti kompromisného riešenia tzv. *slovenskej otázky* v čs. brannej moci:

Zásadní hledisko slovenské Národní rady k problému znovuvybudování čs. armády je formulováno hned v úvodu zprávy gen. Píky. „Představitelé Slovenské Národní rady zdůrazňovali jednotliost Československé republiky a nutnost vybudování jednotné čs. armády, s jednotným velením, event. s budoucím exterritoriálním doplňováním tak, aby slovenští branci a důstojníci vykonávali činnou vojenskou službu i v českých zemích /a obráceně Čechové na Slovensku/, což přispěje k vzájemnému poznávání, utužování myšlenky státní jednotnosti a k bratrskému splynutí čs. vojáků pro úkoly celostátní obrany“.

Připomínám k tomu, že v posledních letech před válkou mnozí slovenští důstojníci propagovali systém teritoriálního doplňování a zdůrazňovali požadavek, aby Slováci sloužili jen na Slovensku. Jestliže Slovenská Národní rada sama mluví o jednotné armádě a exterritoriálním doplňování, tu její hledisko není v žádném rozporu se základními potřebami vojenského zabezpečení republiky a nebylo by tudíž pro budoucnost oslabením čs. armády.

Oproti tomuto zásadnímu formulování stanoviska k znovuvybudování čs. branné moci jsou návrhy uvedené v bodu 1. – 8. mnohem podřadnějšího významu. Návrhy dotýkají se problému, z nichž některé dozrávaly již k vyřešení v důsledku dvacetiletého vývoje v republice a některé potom jsou jen časového významu, ovšem sesílené a zvětčené pod tlakem současných mimořádných politických poměrů, ale lze doufat, že se využijí a záhy upravit přechodem do normálních poměrů.

1./ Návrh nepožaduje, aby všechny útvary na Slovensku používaly cvičních řádů a povelů ve slovenské řeči, nýbrž jen útvary s většinou slovenských branců.

Z praxe vím, že velká část slovenských důstojníků používala slovenských povelů a to i v posádkách českých /na př. kpt. Malár, nynější slovenský generál, pplk. gšt. Šimko a jiní/.³⁸

Není ve skutečnosti téměř rozdílu mezi českými a slovenskými povely a není příčiny, aby se to, co se v praxi nejednotně a neorganicky vytvářelo neuvedlo do pevného řádu a formy.

Důstojníci Češi u slovenských útvarů sami se snažili ve styku s mužstvem buď mluvit slovensky, neb používali slovenských termínů tam, kde český je odlišný, neb pro slovenské ucho nelibozvučný, protože vyciřovali, že je nutno se přiblížit slovenskému branci. Což není

³⁸ Augustín Malár (za 1. ČSR pplk. gšt., v brannej moci Slovenskej republiky generál II. triedy); Ľudovít Šimko (za 1. ČSR pplk. gšt.).

príznačné že i v době největších ľudáckých kampaní protičeských, nebylo v celku útoků na jazykovou praxi v armádě?

Stanovit slovenské povely a vydat základní řády ve slovenštině pro útvary doplňované ze Slovenska, jest jednak upravením, jednak doplněním stavu, jak se již vytvářel přirozeným vývojem před válkou. Tím zároveň odpadne potřeba zvláštního označování útvarů za „slovenské“.

2./ Bylo vyřízeno jazykovým zákonem.

V armádě slovenští důstojníci úřadovali a ve služení styku používali slovenského jazyka i v Čechách a na Moravě. Náčelník štábu ZVV Bratislava r. 1933/1934 generál Viest, vydával vždy jen rozkazy slovenské, pro celou oblast ZVV a u mnohých těles, kde byl pobočník Slovák, rozkazy byly vydávány slovensky. Užívání slovenštiny v armádě by se bývalo postupně zvětšovalo podle toho, jak přibývalo slovenských důstojníků.³⁹

3./ Slovenské prvky v armádní tradici byli pěstováni z prvních dob budování čs. armády. Na př. pěší pl. 23 v Bratislavě měl název „Amerických Slováků“, p.pl. 18 v Komárně „Gen. M. R. Štefánika“, p.pl. 7 v Nitře „Tatranský“, let.pl. 3 v Piešťanech „Gen. M. R. Štefánika“ a jiné.⁴⁰

Je samozřejmě a přímo nutné využít z této války všech zdravých a dobrých podnětů k obohacení a doplnění dosavadní armádní tradice. Již v době slovenského povstání byl podán návrh a bylo schváleno presidentem republiky, aby čsl. let.pl. 1 v SSSR měl název „Zvolenský“ na paměť přistání prvních čs. letek na letišti u Zvoleně.⁴¹

Také činnost partizánskou bude lze dobře využít pro budování armádní tradice a již dnes možno pomýšlet na udělení názvu „partizánský“ horským pěším plukům, které se doplňují z krajů, kde bylo slovenské národní povstání a kde partizáni bojovaly. Tento název může býti event. také udělen i hraničářským praporům v oblasti Slovenské.

Pokud jde o pojmenování divisi, tu již v roce 1924 v operačním oddělení hl. štábu byl vypracován návrh, aby každá divise měla určité oblastní pojmenování. Pro slovenské divise byly navrhovány názvy: „Považská, Hronská, Tatranská, Karpatská a j.“. Lze nyní uskutečnit.

Tyto podněty jsou s hlediska trupy zdravé a účelné, neboť přispívají k vytvoření ducha pospolitosti, družnosti a na druhé straně podporují zdravou řevnivost a soutěživost mezi vojenskými tělesy. Beztak v armádě i ve veřejnosti bývaly stesky, že vojenská správa nedovedla vílet do patričních forem ten velký přínos pro budování vojenské tradice, jejíž vytvořily légie na všech frontách světa. Nesprávnou interpretací pojmu „unifikace“ došlo se až k bezbarvé nivelisaci. Nebylo tělesům ponecháno téměř nic, ani z určitých regionálních charakteristik, jak je tomu ve všech armádách světa.

Při řešení těchto věcí je třeba míti na mysli, že i v Čechách a na Moravě bude zapotřebí přijmout něco z tradice bojů o osvobození Slovenska, neboť bojují zde také svazky sestavené z příslušníků těchto částí republiky. Nezapomínat také, že na počátku půjde spíše o svazky improvizované, jak je bude vynucovat okamžitá potřeba na osvobozeném území a teprve později budou se stavět útvary definitivní, hlavně pokud jde o zbraně technické. Je na ně třeba pamatovat a proto definitivní stanovení všech názvů bude moci býti provedeno zajisté až po úplném osvobození celého území ČSR a tehdy, až bude vytvořena alespoň kostra příští definitivní organisace.

4./ Jde tu o problém nejdělitelnější, ale je to věc jen časová, přechodná, která se postupem doby zcela vyrovná.

³⁹ Rudolf Viest (1933 brigádní generál, 1938 divizní generál), náčelník štábu Zemského vojenského velitelství Bratislava v letech 1931 – 1934 (počas SNP po brigádnom generálovi Jánovi Golianovi veliteľ 1. čs. armády na Slovensku); bol slovenskej národnosti.

⁴⁰ p.pl. – peší pluk.

⁴¹ SSSR – Svaz sovětských socialistických republik (Zváz sovietských socialistických republik); let.pl. – letecký pluk.

Ponechat slovenským důstojníkům dosavadní hodnosti, je v daných poměrech věc zajisté více politická než vojensko-správní. A odmítnutím tohoto požadavku vytvořila by se situace, která by mohla mít nevídané následky. Je pravděpodobné, že při postupném osvobozování našeho území, dojde nejdříve na Košicko a Prešovsko a dále na území potom podél severní státní hranice, kde až po Vysoké Tatry jsou silné tendence pro připojení k Podkarpatské Rusi. Kdo lépe může potírat snahy separatistické tam, přímo na místě, než Slováci sami? Odvody do čs. armády a to hned z počátku budou žádoucí. Neboť jinak dojde k tomu, že lidé budou hromadně vstupovat do R.A., jako tomu bylo na Podkarpatské Rusi.

Právě pro toto období bude zapotřebí, aby byl co největší klid v důstojnickém sboru a toho klidu se nedosáhne odnětím získaných hodností a to tím spíše ne, že po slovenském povstání sebevědomí Slováků jen se ještě zvětšilo.

V roce 1919 stála vojenská správa československá před těžšími úkoly administrativními, neboť tehdy jsme byli důstojnictvem přímo přetížení. A musili jsme převzít veliký kádr důstojníků z rakousko-uherské armády včetně nejvyšších hodností. Rakouští plukovníci a generálové veleli téměř výhradně plukům a vyšším jednotkám až do roku 1926 a teprve potom začal se uplatňovat ve větší míře mladší důstojnický živel, který vyšel z praxe světové války.

Dnes však nejde o tak velké počty důstojnictva, neboť úbytky v zemích českých v důsledku persekuce a nemožnosti doplňovat po dobu sedmi let jsou ohromné. A samo Slovensko disponuje kádrem zhruba pro pět divisí. Nutno proto vyřešit tuto otázku velkoryse a jen s ohledem na možný vývoj politický, neboť lze předpokládat, že nebude valných potíží, jakmile se přijde do poměru normálních. Jiná je otázka pokud jde o pravomoc SNR ve věcech ohodnocení provinění důstojníků.

Jest samozřejmé, že jen sami Slováci mohou znáti dobře, jak si kdo počínal za války. Jde však o to, zda bude použito skutečně přísných měřítek při hodnocení válečné činnosti jednotlivých důstojníků a zda se nebude posuzovat příliš shovívavě a to i tehdy, když jde o činy morálně vadné.

Nechť Slovenská Národní rada ohodnocuje provinění jednotlivců a podává své návrhy hlavnímu veliteli. Hlavní velitel zajisté již z důvodu, které byly výše uvedeny použije slovenských důstojníků v co největší míře pro výstavbu nových jednotek. Zdůraznit však nutno, že každá velitelská funkce je nedělitelná, že velitel nese vždy sám individuální odpovědnost a že tudíž žádná politická instituce nesmí mu vnucovat a prosazovat na určité funkce jednotlivce, proti nimž má námitky a nebo, kterým dokonce nedůvěřuje.

Není dosti odůvodněno, proč zařazení českých důstojníků by mělo vyžadovat souhlasu Slovenské Národní rady. Po stránce národní spolehlivosti a charakterové bezúhonnosti nikdo z členů Slovenské Národní rady nemůže tyto důstojníky znát a po stránce odborných schopností může to býti jen velitel, jenž je může posoudit.

Soudím, že ve velitelských věcech v době války nelze připustit dělení pravomoci a hlavně ne ve věci ustanovování velitelů nemůže rozhodovat zájem úzce politický. Není vyloučeno, že zásahy Slovenské Národní rady by byly nesený jen hledisky politickými.

Navrhuji proto, aby do štábu hlavního velitele bylo přiděleno několik spolehlivých a osvědčených vyšších slovenských důstojníků, kteří budou hlavnímu veliteli i v osobních věcech slovenských spolehlivými poradci. Tím se eliminuje politický tlak při ustanovování velitelů a při tom požadavky Slováků mohou býti vždy plně respektovány, neboť to budou slovenští důstojníci ve štábu hlavního velitele, kteří budou hlavnímu veliteli odbornými poradci. Za každou cenu je nutno vytvořit situaci, aby netrpěla autorita hlavního velitele a při tom zase, aby se nedaly příčiny k rozporům, které snáze vznikají z delikátních otázek osobních.

5./ Konečnou úpravu pořadí provést až po skončení války je zajisté nejlepším řešením.

6./ Řešení toto lze jen doporučit. Čím dříve sa dá partyzánským oddílům pevný organizační podklad, tím lépe. Jak řečeno v bodu třetím, mohou býti tyto partyzánské oddíly základem

pro horské svazky a nebo hraničářské prapory na Slovensku. Organisoované jednotky vyžadují různých specialistů, kterých se mezi partyzány dostatečný počet asi nenajde. Naskytne se tu možnost přidělovat důstojníky od jiných útvarů a přiblížit je k nim a postupně vsunout partyzánské svazky do regulérní armády.

K bodu 7. a 8. nemám poznámek.

V celku mám z návrhu dojem, že Slovenská Národní rada je nucena v dané situaci formulovat tyto požadavky pod tlakem veřejného mínění slovenského a pod vlivem okolí, v němž je nucená žít. Není tu však nic tak závažného, co by se nedalo vyřešit. A to tím spíše, že požadavek nejdelikátnější obsažený v bodě 4./ je rázu přechodného.

Všechny ostatní věci vývojem událostí v Čechách a na Moravě se oslabí, neboť vhodným provedením obdobných opatření u těles v těchto zemích mohou se sesílit a zdůraznit spíše tendence regionální.

Určité deferenciace regionální byli a jsou podporovány ve všech armádách světa, protože mají blahodárný vliv na vytváření soudržnosti a ducha těles.

Předložené návrhy dávají popud jednak k řešení problémů, které se vyskytly již v armádě před válkou a jejichž vyřešení by si vývoj poměrů na Slovensku vynutil i v normálních poměrech a jsou zároveň podchycením nových podnětů k posílení a rozšíření dosavadní tradice armády. V konečném svém důsledku budou kladným přínosem, protože v zárodku vyřeší problémy, k nimž by se opět došlo a jež by se snad v budoucnosti musely v konsolidovaných již poměrech řešit s mnohem většími těžkostmi.

Dokument č. 3

Archív Tomáše G. Masaryka Praha, fond Edvard Beneš II, karton 150, signatura V-133.

Reakcia hlavného veliteľa čs. brannej moci divízneho generála Sergěja Ingra zo 16. januára 1945 na správu náčelníka čs. vojenskej misie v ZSSR generála Heliodora Píku o nevyhnutnosti kompromisného riešenia tzv. *slovenskej otázky* v čs. brannej moci:

Návrh gen. Píky ze dne 2. ledna na úpravu armádních věcí s hlediska požadavků slovenských politiků dává mi podnět, abych nejen zaujal stanovisko k samotnému návrhu, nýbrž abych uvedl i hlavní zásady, o kterých by mělo být jasno, když se bude rozhodovat o struktuře budoucí branné moci.

Nemělo by být sporu o tom, že armáda musí být jednotná. Proto zdůrazňování představitelů SNR o „nutnosti jednotné čs. armády s jednotným velením“ je nutné vítati jako příznání této nespornosti.⁴² Přes to však třeba zdůrazniti, a zejména nutno jasně vyhraniti, co se rozumí pod pojmem jednotné armády, aby nebylo třeba při nejbližší příležitosti znovu sváděti boj o náplň tohoto pojmu.

Jednotnost armády vyžaduje jednotných zákonů, jednotných předpisů, jednotných úřadů, počínajíc ministerstvem národní obrany, jednotného ústředního velení, jednotného řízení osobních věcí a jednotného disponování velitelským sborem jen podle vojenských potřeb. Důsledek toho je ovšem také jednotný náklad na br. moc z celostátních prostředků.

A

1/ Základním požadavkem předloženého návrhu je, aby jazyk slovenský byl uplatněn jako rovnocenný služební jazyk s českým. Jednotnosti naší armády není překážkou otázka českého a slovenského služebního jazyka, a to pro blízkost obou jazyků. Právě tato veliká příbuznost obou dovoluje, aby každý příslušník v kterékoliv části armády užíval svého jazyka at' slovem či písmem, bez nebezpečí, že dojde k nedorozumění či omylům. Předpokladem

⁴² SNR – Slovenská národná rada.

však je, aby odborné termíny taktické, technické a administrativní a povely byly jednotné. Používání jednotných termínů i povelů v gramatických přízpusobeních podle jednoho či druhého jazyka vyhoví plně praktické potřebě jednotnosti. Potřeba jednotných termínů a povelů je dána nutností úspornosti a praktičnosti, neboť jde o tisíce názvů, jichž tvorba je často obtížná a jichž jednotné používání přispívá k jednotnosti myšlení a dorozumění.

Požadavku jednotnosti termínů bude zajisté vyhověno, bude-li jazyková komise, účastníci se na tvorbě vojenského služebního jazyka, složená z odborníků Čechů i Slováků a bude-li při stanovení termínů a povelů čerpáno ze zásoby obou jazyků a přijato nejvhodnější z obou.

Bude-li postupováno podle těchto zásad, pak je možné stanovit:

- u útvarů umístěných na Slovensku bude používáno zásadně služebního jazyka slovenského, stejně jako v českých zemích českého jazyka;
- poněvadž však nebudou útvary homogénní, bude mít každý příslušník právo používatí slovem i písmem svého jazyka, ať je v kterékoliv části území a ať jde o jakékoliv velitelství či úřad;
- služební předpisy a nařízení ústředního úřadu budou vydávány v jednom jazyku, buď českém nebo slovenském; pouze služební řád a základní předpisy pro potřebu mužstva by byly vydány v obou jazicích.

Tím bude vyhověno ustanovení zákona o československém jazyku, jehož znění české a slovenské jsou úplně rovnocenná, a bude vyhověno i požadavku, aby jazyk slovenský se uplatnil jako rovnocenný jazyk služební.

Pro objasnění uvádím dva příklady, jak se řeší jazykové otázky v armádní tělese. Sovětská armáda při daleko větší odlišnosti jazyků svých slovanských kmenů má až dosud voj. předpisy pouze v ruském jazyce. Velení, velitelská a správní činnost, vyučování ve všech voj. školách a výcvik v jednotkách se děje pouze v ruském jazyku. A to je stav přes velkou samostatnost, které požívají jednotlivé části SSSR. Belgická armáda, ve které je poměr obou národností Valonů a Vlámů přibližně stejný, má tyto poměry: Oba jazyky jsou služebním jazykem, ve kterých jsou vydávány všechny předpisy a nařízení. Až do vojenských těles jsou útvary jednojazyčné, s jedním služebním jazykem, vyšší velitelství a ústřední úřad vyřizují vše v jazyku podání. Vyučování ve všech voj. školách pro důstojníky však je jen ve francouzském jazyku a proto povinnost všech důstojníků učití se ve voj. akademii vlámské, a před povýšením do vyšší hodnosti složit zkoušku z vlámské. To je však ve státě, kde oba jazyky přísluší do naprosto odlišných jazykových skupin.

2/ Druhým základním požadavkem návrhu je, aby do útvarů vytvořených na osvobozeném území Slovenska ze slovenských branců byli zařadováni jen důstojníci Slováci /když pro zařazení důst. Čechů je třeba souhlasu SNR/ a aby těmto důstojníkům byly ponechány hodnosti dosažené ve slovenské armádě.

Tyto oba požadavky, jakož i další podmínky s tím spojené, jsou v zásadním rozporu s požadavky jednotnosti armády a jsou buď neuvědomělým nebo snad z určitých důvodů nevysloveným, avšak skutečným požadavkem po dvojí armádě.

Všichni důstojníci celé branné moci musí tvořit ve svých stavovských skupinách jednotnou skupinu, ve které musí platit tytéž podmínky, jde-li o jejich povýšení nebo o jejich ustanovení na velitelské místo. Působilo by zhoubně na jednotu armády, kdyby na velitelská místa v jednotkách ze slovenských branců byli ustanovováni důstojníci Slováci nižších hodností, když by nebylo slovenských důstojníků příslušných hodností a byli-li by důstojníci Češi odpovídajících hodností. Totéž platí i naopak. Stejně nelze nezařaditi důstojníka Čecha s určitým speciálním výcvikem, není-li důstojníka Slovaka a naopak. Důstojníci musí ze služební nutnosti konati službu střídavě v posádkách různých částí republiky, aby poznali různé kraje a jejich zvláštnosti s hlediska vojenského, třeba že by častěji dali přednost službě v jiných krajích. To by nebylo možné v plném rozsahu při navr-

žených podmínkách. Nebylo by možné volně disponovati důstojníky podle jejich schopností a služební potřeby. Tato podmínka by poškozovala právě důstojníky Slováků, jakmile jich bude odpovídající počet. Vylučovalo by to soutěživost důstojníků Slováků s Čechy a tím by znemožňovalo, aby se dostali nejschopnější důstojníci na odpovídající místa. Tím by byla vyloučena jednotnost důst. sboru a byly by vytvořeny dvě skupiny, pro které by platila různá ustanovení. To nesnese naše budoucí armáda, která jako celek má jediný, stejný úkol, t.j. aby bojovala v oblasti území republiky na kterékoliv její části a to bez rozdílu, zda jde o jednotky české nebo slovenské. Ne tedy české jednotky v českých zemích, slovenské na Slovensku. Vytvořili bychom separatismus v armádě, který by byl zhoubný pro ducha důst. sboru a pro ducha jednotek. Takové pokusy si nedovoluje ani veliká ruská armáda a ani malá armáda belgická, jejichž příklad jsem uvedl dříve. Zásada jednotnosti armády vyžaduje jednotnosti důst. sboru.

Důst. sbor příští br. moci bude tvořen ze tří velkých složek:

z důst. zahraniční armády,

z těch, kteří byli vyřadění z voj. života v českých zemích a

z t.zv. slovenské armády a vládního vojska.

Ve všech třech složkách byli důstojníci povyšováni podle různých zásad. V zahraniční armádě podle zásad čs. armády, o něco zlepšených pokud jde o délku doby strávené v hodnosti. Vyřadění důstojníci v českých zemích nebyli povyšováni vůbec. Důstojníci t.zv. slovenské armády a vládní vojska podle jiných odchylných norem. Předním požadavkem bude, aby do obnovené armády se dostali jen důstojníci, kteří se neprovinili proti ČSR; po té stránce musí být přezkoušení všichni důstojníci podle jednotného měřítka pro všechny složky. Důstojníci, kteří po přezkoušení budou uznáni za mravně vhodné pro obnovenou br. moc, budou pak musiti být postaveni všichni na stejnou základnu, pokud půjde o úpravu osobních poměrů. Toto je zapotřebí, má-li býti důst. sbor od počátku stmelěn a jednotný.

Voj. správa /ŠVBM/ vypracovala plán na úpravu osobních věcí, které předložila prezidentu republiky.⁴³ Základní myšlenkou jeho je, aby všem důstojníkům, kteří se účastní boje proti nepříteli ať v zahraničí nebo na domácí půdě byla tato činnost zhodnocena skrácením doby potřebné k povýšení a to v poměru k důstojníkům přijatým z těch, kteří se sice neprovinili, ale také nezasloužili. Tento plán, jednotný pro všechny skupiny, dává možnosti stejných výhod pro všechny. Části důstojníků slovenské armády by zůstaly hodnosti, kterých získali od režimu Tisova, části by byly sníženy.

Navrhuje-li se jiný způsob, t.j. ponechání hodností, kterých důstojníci dosáhli ve slovenské armádě, pak v zájmu jednotnosti důst. sboru a spravedlivosti muselo by býti provedeno povýšení i důstojníků přijatých z českých zemích a ze zahraniční armády podle stejného způsobu. Avšak při nedostatečné znalosti situace gros důstojnického sboru v českých zemích, nelze říci, zda bychom nedošli k tomu, že bychom měli v armádě nadbytek plukovníků, podplukovníků a majorů, což by dobře nesnášela ani státní pokladna ani vojenská organizace. Ponechatí jedné části důst. sboru, od quislingovského režimu získané hodnosti by bylo proti armádě, neboť by to rozvracelo jednotnost důst. sboru. Proto může býti postupováno jen podle jednotného, pro všechny stejného měřítka.

Vojenské správě nelze vytýkati, že v minulé době jednala proti zájmům Slováků; snese proto jakoukoliv kontrolu při řešení osobních otázek i v budoucnosti, bude-li mít možnost jednati podle jednotných zásad a podmínek, bez postranních vlivů a zásahů.

3/ Před vyjádřením podrobného stanoviska k jednotlivým částem návrhu uvádím základní požadavky, podle kterých musí býti budována obnovená branná moc, aby byla skutečně jednotnou armádou Čechů a Slováků a která by byla připravena jako celek hájiti celistvost státního území.

⁴³ ŠVBM – Štáb pre vybudovanie brannej moci v Londýne.

Je to nutné proto, že předložený návrh je sice míněn asi jen pro dobu, kdy budou tvořeny nové útvary na osvobozeném území Slovenska, avšak z odůvodnění vysvítá, že je úmyslem návrhu uplatňovat některé jeho části i na obnovenou branou moc jako celek. Je proto nutné položit otázku jasně a přímo, aby bylo čeleno úmyslu dávatí návrhu jiný výklad, popříp. těžiti z přechodné úpravy pro budoucí dobu.

a/ Branná moc musí býti jednotná, řízená podle jednotných zákonů a předpisů, podle jednotných zásad, platných stejně pro všechny její složky, vybavená jednotným materiálem, udržována ze společné státní pokladny.

b/ Proti musí býti jednotní ústřední úřad pro celou brannou moc, t.j. MNO, jediné ústřední velení celé branné moci s jediným hlavním štábem, jednotné voj. soudnictví, jednotné voj. školství a jednotné odborné ústavy.

c/ Organizace voj. velitelství a všech složek branné moci musí odpovídati jediné voj. potřebám celého státu a voj. útvary musí být rozmísťovány na státní území jediné podle voj. potřeb.

d/ Jazyk český a slovenský jsou si rovnocenné jako jazyk služební; každý příslušník br. moci má právo užívati svého jazyka ve kterékoliv části státního území. Jazyk český bude služebním jazykem v zemích českých, jazyk slovenský na Slovensku. Avšak u útvarů smíšených, v kterékoliv části státního území, bude užíváno obou jazyků.

e/ Voj. terminologie taktická, technická, správní a povelová bude jednotná, tvořená ze zdrojů obou jazyků. Služební předpisy budou vydávány v jednom nebo v druhém jazyku, s výjimkou základních předpisů pro potřebu mužstva, které budou v obou jazycích.

f/ Důstojníci bez rozdílu budou konati službu na místech jen podle voj. potřeb, t.j. podle hodnot, schopností a odborných znalostí, a bez ohledu na území.

f/ Osoby povinné voj. službou budou konati voj. službu na místech jen podle voj. potřeby.

h/ Odznaky hodnot, služební, osobní, vyznamnění, prapory a pod. budou jednotné pro celou brannou moc.

B

Podávám dále stanovisko k jednotlivým odstavcům návrhu, který, soudím, je míněn jako úprava poměrů v době, kdy budou tvořeny nové jednotky na osvobozeném území Slovenska, tedy na dobu přechodnou.

K bodu 1.

Soudím, že požadavku SNR by bylo vyhověno, kdyby slovenské útvary jako i české měly názvy podle velikání a význačných epoch svých dějin nebo podle místa a krajů. Bude-li však přijato označení „slovenský“, pak je nutné označovati útvary v historických zemích jako „české“. Mělo by to však zůstat omezeno jen na útvary zbraní.

Je pravda, že ze 30 ročníků, které tvoří zálohu, bylo vycvičeno podle slovenského cvičebního řádu a ve slov. povelích asi 10 ročníků, tedy 1/3, čítaje v to i mobilisované ročníky. Tyto ročníky budou asi nejvíce postiženy deportací, kterou Němci provádějí u příslušníků slovenského vojska. Je otázka, kolik důstojníků přecvičených z českých povelů a z českých cvičebních řádů zůstane uchováno pro budování útvarů. Bude třeba nejspíše sáhnouti k ročníkům starším, které znají jen české povel.

Nezdá se tedy odůvodněným zavádět povinné všeobecné používání slovenských povelů a cvičebního řádů. Tím spíše, když musí býti snahou mít jednotné povelé čerpané z obou jazyků. Poněvadž však na Slovensku bude dostupný jen slovenský cvičební řád, není námitek, aby pro přechodnou dobu v jednotkách s převážnou většinou slovenských branců bylo používáno slovenského cvičebního řádu a slovenských povelů.

O rovnocennosti českého a slovenského služebního jazyka platí to, co je uvedeno v odstavci A-I.

K bodu 3.

Toto opatření bylo již před r. 1938 u nás běžné. Pojmenování útvarů je jednak příslušnými předpisy předepsáno /pěší pluk 4, atd./ a k tomu pojmenování, které nařizuje prezident republiky. Pokud jde o otázku pojmenování, viz vyjádření k bodu 1. Samozřejmě nebude možné používatí pojmenování, která zavedla nyníjší správa Slovenska.

K bodu 4.

Otázka úpravy hodností všech složek důstojníků, ze kterých bude vytvořen důstojnický sbor obnovené čs. br. moci, je otázkou jednoty budoucího důstojnického sboru. Nemá-li se vnésti hned v zárodku rozklad do důst. sboru, je nutné postupovati podle jednotných zásad pro všechny.

V části A-2 jsem uvedl dvě možnosti postupu, z nichž jeden pouze může býti uplatněn, ovšem pro všechny stejně. Postup, který navrhla voj. správa, počítá s potřebami br. moci i s náklady, kterých si úprava vyžádá. Politické řešení, vyplývající z požadavků politických činitelů SNR, zatíží finančně a sotva bude odpovídati organizačním potřebám.

Posouzení o chování důstojníků musí býti řešeno rovněž jednotně pro celý důst. sbor. To mohou učiniti jediné orgány zřízené podle zákona, pracující podle jednotných směrnic. Nelze připustiti, aby u slovenských důstojníků to byl jeden orgán, který by se řídil jinými měřítky, než orgán, který by rozhodoval o českých důstojnících. Lze přiznati, aby SNR dala svůj posudek o důstojnících stejně jako by to činil jiný orgán, na př. N.V. o českých důstojnících.⁴⁴ Rozhodnutí však musí učiniti orgán, který bude postupovati podle jednotného měřítka.

Návrhy na zařazení, t.j. podle smyslu návrhu na použití na určitém služebním místě lze činiti jen po zhodnocení osobních a odborných schopností. K tomu nebude míti SNR možnosti a proto návrhy na zařazení musí zůstat vyhrazeny jen vojenským místům.

Myšlenka, aby SNR měla právo souhlasu k zařazení českých důstojníků do útvarů tvořených na Slovensku, znamená, že nebude jednotné armády, neboť velení by nemohlo volně disponovati důstojníky podle vojenských potřeb. Je to tedy v naprostém rozporu se zdůrazňováním představitelů SNR „jednotné čs. armády s jednotným velením“.

Celý tento článek návrhu je v naprostém rozporu se vším, co se v předu mluví o jednotnosti armády. Není-li to nedomyšleným formulováním požadavků, aby důstojníci slovenští si zachovali mimořádně rychlá povýšení, která jim dal režim Tisův, a která jim vyčetl bratislavský rozhlas tak pokořujícím způsobem, tedy to je zastřený útok na jednotu armády, záměr vytvořiti de facto armády dvě.

K bodu 5.

Tento bod mluví jen o pořadí, ale nemluví o hodnostech. Zásadu, že úprava pořadí může být provedena až doma po skončení války, provádí MNO v zahraničí od samého počátku. Toho nejlepším dokladem jsou doložky v SDVN při uveřejňovaných povýšeních a jmenováních, že stanovená pořadí jsou prozatímní. Pořadí má nesporně svůj význam, ale hodnosti daleko větší. Není proto možné, aby jakýkoliv orgán jiný, než příslušní ústavní činitelé, stanovil hodnosti a čs. ústřední orgán jen upravil pořadí.⁴⁵

K bodu 6.

Použití partizánských oddílů jako event. základny pro budování voj. útvarů bude možno posoudit věcně až po bližším seznání a zhodnocení jejich činnosti a praktické použitelnosti. Partizánské oddíly však se musí včleniti do útvarů, pro které bude stanovena voj. organizace. Tedy oddíly, které se skutečně osvědčily, by se staly základem pro vytvoření voj. útvarů. Poněvadž však partizánské útvary hýří při malých počtech bojovníků honosnými vojenskými názvy, byla by organizační úroveň útvarů, do kterých by byly včleněny, upravena.

⁴⁴ NV – národní výbor (národní výbory).

⁴⁵ SDVN – Sborník důvěrných výnosů a nařízení (obdoba predvojonových Osobních věstníků MNO).

Otázky použití velitelů lze řešiti jediné individuálně, podle prokázaných zásluh a schopností.

K bodu 7.

Velitelství čs. vojenských sil na východní frontě bude zřízeno, jakmile se ukáže potřeba. Vojenská správa učinila tak již zřízením velitelství 1. armády při zahájení boje na Slovensku. Podobně bude tedy možné postupovati podle potřeby i při vytvoření nových útvarů na Slovensku.

K bodu 8.

Je logickým a samozřejmým konstatováním potřeb jednotné armády a právního podkladu a pořádku.

Důsledkem uskutečnění návrhu by v praxi asi nebyla jednotná čs. armáda, nýbrž dvě armády: česká a slovenská.

Tím se otázka vymyká z užšího rámce vojenského a stává se prvořadou otázkou státní politiky a musí být zásadně řešena s tohoto hlediska.

Dokument č. 4

Archív Tomáše G. Masaryka Praha, fond Edvard Beneš II, karton 150, signatura V-133.

Reakcia ministra národnej obrany v Londýne Jana Masaryka (niekedy z konca januára 1945) na správu náčelníka čs. vojenskej misie v ZSSR generála Heliodora Píku o nevyhnutnosti kompromisného riešenia tzv. slovenskej otázky v čs. brannej moci:

K návrhům na řešení vojenských otázek jak je formulujete podle rozhovorů, jež jste měl s členy SNR a některými našimi politickými činiteli, zasílám Vám tyto směrnice:

Jest správné a vítám úpřímně, že SNR zdůrazňovala všude jednotlitosť ČSR a naprostou nutnost vybudování jednotné čs. armády, s jednotným velením event. s budoucím exeterritoriálním doplňováním tak, aby slovenští branci a důstojníci vykonávali činnou vojenskou službu i v českých zemích /a obráceně Češi na Slovensku/, což přispěje k vzájemnému poznávání, utužování myšlenky státní jednotnosti a k bratrskému splynutí čs. vojáků pro úkoly celostátní obrany.

Prakticky to znamená:

- *Branná moc musí být jednotná, řízená podle jednotných zákonů a předpisů, podle jednotných zásad, platných stejně pro všechny její složky, vybavená jednotným materiálem, udržována ze společné státní pokladny.*

- *Musí být jednotný ústřední úřad pro celou brannou moc a jediné velení branné moci, s jedním hlavním štábem, vojenským soudnictvím, školstvím, odbornými ústavy atd.*

- *Organisace branné moci musí odpovídat vojenským potřebám celého státu a vojenské útvary musí být rozmísťovány jen podle vojenských potřeb.*

Od těchto základních zásad nelze se odchýliti, má-li armáda zůstat opravdu jednotnou a sloužit skutečně jen státu jako celku.

K jednotlivým bodům Vašeho návrhu:

K bodu 1.:

Jazyk český a slovenský jsou si rovnocenné jako jazyk služební. Každý příslušník branné moci má právo užívat svého jazyka ve kterékoliv části státního území. Jazyk český bude služebním jazykem v zemích českých, jazyk slovenský na Slovensku, avšak u útvarů smíšených, v kterékoliv části státního území, bude užíváno obou jazyků.

Vojenská terminologie taktická, technická, správní a povelová bude jednotná, tvořená

ze zdrojů obou jazyků. Prakticky by to znamenalo odstranit nelibozvučné a slovenskému uchu nezvyklé povely české a doplnit nebo pozměnit jejich znění termínem slovenským. Dnešní cvičný řád a povely slovenské armády by byly možno dočasně a výjimečně povolit při dnešním postupu na Slovensku a tvoření nových formací jen slovenských, pokud by tam byli dnešní slovenští důstojníci, neznající cvičného řádu a povelů čs. armády a pokud by společný nový řád cvičný a nové společné povely pro jednotnou armádu nebyly vytvořeny.

Služební předpisy budou vydávány v jednom nebo v druhém jazyku, s výjimkou základních předpisů pro potřebu mužstva, které budou v obou jazycích.

K bodu 2./:

Vyřizeno odpovědí k bodu 1.

K bodu 3./:

Tak jako v prvním odboji, i nyní využijeme pro obohacení dosavadní armádní tradice v plnosti onoho velkého mravního přínosu, který byl vytvořen slovenským povstáním a činností partyzánů. Měli jsme pěší pluky M. R. Štefánika, Tatranský, Amerických Slovákov a jiné a nyní 1. čs. let. pluk v SSSR obdržel název „Zvolenský“ na paměť přistání prvních letek na území ČSR. I pro další tělesa použije se vhodných tradičních pojmenování podle činů a míst z nynějších bojů o osvobození.

Také činnost partyzánů bude moci být vsunuta do armádní tradice ku příkladu u horských nebo hraničářských útvarů, které se doplňují z krajů, kde partyzáni působili.

Pokud jde o vyšší jednotky, bude vhodné použít názvu na př. Považská, Hronská, Karpatská, Tatranská a obdobně, Labská, Orlická, Hanácka a jiné jako doplněk pro názvy divisí. Oceňují význam regionálních zvláštností popudů a přínosů, vytvořených v této válce pro posílení tradice dosavadní.

Bylo by žádoucí, aby část tradice, vytvořená ze povstání a za bojů na Slovensku obohatila i útvary v Čechách a na Moravě a proto definitivní názvy a pojmenování rozdělit a provést při definitivní organizaci čs. branné moci, jak se vytvoří po úplném osvobození.

Nevidím nutnost označovat jednotlivé útvary zvláštním pojmenováním „slovenský“, neboť čestné názvy útvarů podle velkých postav slovenského života alebo činů z bojů na Slovensku a slovenských bojišť samy zdostatek charakterizují, že jde o jednotky slovenské. Jinak by pak i v Čechách, na Moravě a ve Slezsku bylo nutno zavést obdobná označování český, moravský, slezský atd.

K bodu 4./:

Je úmyslem vojenské správy ponechat slovenským důstojníkům hodnosti, které získali v t.z.v. slovenské armádě a obdobně se potom provede u důstojníků protektorátního vojska, za předpokladu, že se neprohřešili proti národní cti, t.j. nebyli dobrovolnými pomocníky Němců a trádců. Musí se však vyrovnat dodatečně také hodnosti těch českých důstojníků domácí armády a slovenských důstojníků zahr. armády a tech českých, kteří za války byli mimo armádu zahraniční a dokonce byli zavřeni v koncentračních táborech a žalářích. Jinak by se sloužení v Tisové armádě na konec obrátilo v nespravedlnost proti všem důstojníkům českým popřípadě slovenským, kteří slouží v zahr. armádě. Je v tom ovšem nebezpečí, že si vytvoříme přespočetné důstojníky vyšších hodností. To vše je nutno politicky brát v úvahu a být na to připraven.

Myšlenka bratrské spolupráce a splynutí čs. vojáků, jak ji SND správně zdůrazňuje, vyžaduje však, aby bylo dodrženo jednotné hledisko na míru provinění, jak českých tak slovenských důstojníků, tak, aby žádná z těchto složek neměla pocit krivdy a nespravedlnosti.⁴⁶ Souhlasím s návrhem, aby slovenská národní rada podávala ohodnocení provinění příslušníků slovenské armády, neboť Slováci sami mohou nejlépe znát své lidi a jejich chování za války. Obdobně by se ovšem musilo provést také ohodnocení českých důstojníků ve vlasti

⁴⁶ V případě skratky SND sa jedná o preklep – myslená SNR.

patrné prostřednictvím zemských Národních výborů. Ale všechno to bude vyžadovat, aby byl utvořen společný kontrolní a přijímací orgán, sestavený z Čechů a Slovák, který by po dobrozdání SNR a českých Nár. výborů rozhodl s definitivní platností o spolehlivosti přijímaných důstojníků.

Návrh, aby zařazení českých důstojníků do slovenských formací bylo podmíněno souhlasem SNR, je v rozporu se zásadním požadavkem a potřebou nedělitelnosti velitelské funkce a velitelské odpovědnosti a v praxi by měl krajně nepříznivý vliv jak na veřejné mínění v Čechách a na Moravě, tak na morálku armády. Právem by se poukazovalo na to, že pro důstojníky Slováků vytváří se mnohem příznivější základna pro jejich existenční zařazení, než je tomu u Čechů. Vedlo by to jen k vytvoření rozporů mezi jednotlivými složkami.

Zařazování důstojníků na příslušná místa a funkce je věcí MNO resp. hlavního velitele a lze provádět jen s hlediska vojenské potřeby. MNO a hlavní velitel učiní již nyní opatření, aby zájmy obou skupin a řešení různých osobních problémů bylo jednotně řešeno a aby se předešlo nedorozumění tím, že povolá určitý počet slovenských důstojníků do ústředních úřadů, také pro spolupráci ve věcech personálních. Rozumí se samo sebou, že jakékoliv jmenování a povyšování voj. gažistů bude se nadále provádět jen podle dosavadních zákonů a předpisů přísl. Ústav. činiteli.

Konečná úprava pořadí provede se až doma po úplném osvobození republiky, neboť nelze v daných poměrech ani dosti přesně odhadnout co z velitelského kádru doma najdeme.

K bodu 6.:

Partyzánské oddíly, které se skutečně v boji osvědčily, mohou se stát základem pro vytvoření určitých vojenských útvarů. Viz též bod 3. Vojenská správa přirozeně použije velitelů, kteří se osvědčili a v bojích zasloužili a jsou na mravní výši, na odpovídající funkce podle jejich schopností.

K bodu 7./ a 8./ nemám zvláštních poznámek. Souhlasím.

Lze předpokládat, že vývin současných událostí na frontách urychlí přesun vlády a hlavního velitele a vlastní území dříve, než se až dosud očekávalo. Bude proto možno v praxi dojednat v duchu a na základě těchto směrnic, které znamenají úplné vyhovění požadavkům slovenským tam, kde je to oprávněné a dnešními poměry odvozené, všechny potřebné podrobnosti tak, jak je vyskytnou při postupném osvobozování našeho území a v důsledku toho při organisování dalších vojenských svazků. Učiňte o této mé odpovědi důvěrné sdělení oněm činitelům, se kterými Vaše návrhy v Moskvě byly diskutovány. V jaké formě věci tyto budou sděleny úředně a veřejně, rozhodne vojenská správa dle dalších okolností. Beneš.

Masaryk.⁴⁷

A. MASKALÍK: IDEEN DER HÖCHSTEN MILITÄRISCHEN VERTRETER DER TSCHECHOSLOWAKISCHEN EMIGRATION IN LONDON AUS DEM FRÜHJAHR 1945 ZUR LÖSUNG DER SOGENANTEN SLOWAKISCHEN FRAGE IN DER TSCHECHOSLOWAKISCHEN WEHRMACHT

Die Problematik des Status und der Rolle der Slowaken im Kommandokorps der tschechoslowakischen Wehrmacht war bereits in den Jahren 1918 – 1939 ein delikates politisches Thema, das im Kontext der sich verschärfenden international-politischen Lage immer heikler wurde. Obwohl es nicht gelang, ihre proportionale Vertretung in Bezug auf die Gesamtzahl, das Rangprofil und die fachliche Einordnung zu gewährleisten, war das Bemühen, den Bedürfnissen der Slowaken gerecht zu werden, offensichtlich. Trotzdem kamen nach der Erklärung der slowakischen Autonomie Ideen über den Aufbau einer

⁴⁷ Jan Masaryk, v letech 1940 – 1948 čs. ministr zahraničních věcí, v letech 1944 – 1945 současně ministr národní obrany a financí.

nationalen Armee auf, die strikt die slowakischen Prioritäten berücksichtigten, was dem gesamtstaatlichen Konzept ihres Aufbaus widersprach und angesichts des anhaltenden Desinteresses der gebildeten slowakischen Jugend am Militärberuf zu Lasten des beruflichen Niveaus des Kommandokorps ging. Diese wurden zwar durch den Zusammenbruch der Tschechoslowakischen Republik beendet, aber die allgemeine Entwicklung der militärisch-politischen Situation auf den Schlachtfeldern des Zweiten Weltkriegs führte zu ihrer allmählichen Wiederbelebung. Infolge der begrenzten Möglichkeiten, die tschechoslowakische Exilarmee aufzufüllen, geriet die Frage der Verwendung der slowakischen Feldarmee an der Ostfront ins Blickfeld der tschechoslowakischen Exilführung in London, obwohl sie bis dahin als feindlich angesehen wurde. Der Zusammenbruch der Vorstellung, dass das Gebiet der ehemaligen Tschechoslowakischen Republik (ČSR) vom Westen befreit werden würde und dass die ausländischen Truppen nach dem Einmarsch in das Gebiet der Tschechoslowakei von der Bevölkerung der historischen Länder aufgefüllt werden würden, brachte die Möglichkeiten der Nutzung der slowakischen Wehrmacht in der Slowakei in den Vordergrund. Auch wenn sich die Organisation des lokalen Widerstands als problematisch erwies, so lag der Vorteil doch in dem großen Kommandokorps, das als potenzielle Quelle für Kommando- und Ausbildungskader für die östlichen Einheiten nach deren Einmarsch in das tschechoslowakische Gebiet genutzt werden konnte. Für die politische Rechtfertigung *der slowakischen Frage* war der Slowakische Nationalaufstand von großer Bedeutung. Seine politische Bedeutung führte zu einer grundlegenden Änderung im weiteren Umgang mit dem Status der slowakischen Gagisten im Allgemeinen. Und zwar trotz der Tatsache, dass er militärisch bekämpft wurde, die Leistung der meisten Mitglieder des Kommandokorps unbefriedigend war und die meisten anderen ihn ignorierten. Die Forderungen des eingerichteten Slowakischen Nationalrats (SNR) erinnerten dabei in vielerlei Hinsicht an jene, die zur Jahreswende 1938/1939 erhoben wurden. Im Zusammenhang mit der Massenübernahme der Gagisten der slowakischen Wehrmacht kam die Frage der Schaffung slowakischer nationaler Einheiten erneut auf, diesmal begleitet von einem eminenten Bemühen des SNR, ihre organisatorische Unabhängigkeit zu bewahren und ihren Einfluss auf die höheren Führungsebenen zu sichern. Außerdem wurde dazu aufgerufen, Slowakisch als eine der Dienstsprachen einzuführen und eine angemessene Vertretung der Slowaken im Kommandokorps und in den zentralen Organen sicherzustellen bzw. sie bevorzugt in der Slowakei zu platzieren. Mit dem Einmarsch des 1. tschechoslowakischen Armeekorps in der UdSSR in die Slowakei drangen auch andere praktische Elemente in die politische Rechtfertigung *der slowakischen Frage* ein. Das wichtigste war dabei das menschliche Potenzial als natürliche Quelle seines Nachschubs. Dies galt umso mehr, als es ungewiss war, ob es überhaupt auch nach Tschechien vordringen würde. Peripetien bei der Rekrutierung in der Karpatenukraine (die vor München zur ČSR gehörte und um die sich Moskau eminent bemühte) Ende 1944 trugen nur zu seinem höheren Wert bei. Ein identisches Szenario könnte sich nämlich in der Slowakei wiederholen, wo die Gefahr bestand, dass sich die lokale Bevölkerung ebenfalls bei der Roten Armee meldet oder bestenfalls der SNR eigene Militäreinheiten aufbaut. Auch die Umwandlung der gesamten organischen Bestandteile der slowakischen Wehrmacht mit Führungskadern unter Aufsicht der sich formierenden tschechoslowakischen Wehrmacht war nicht zu ignorieren. Nicht weniger gravierend erschien auch der Hintergrund des sich anbahnenden Machtkampfes zwischen der Führung der tschechoslowakischen Emigration in London und der tschechoslowakischen Führung der Kommunistischen Partei der Tschechoslowakei in Moskau. Zu diesem Zeitpunkt war es bereits mehr als offensichtlich, dass das Korps von General L. Svoboda (neben den wenigen Fliegern in Großbritannien der einzige wirklich kämpfende Teil der tschechoslowakischen alliierten Einheiten) zum Objekt ihrer gegenseitigen Rivalität gewor-

den war, um ihre internationale Autorität zu stärken und ein geeignetes Machtinstrument zu schaffen, um ihren Willen nach dem Krieg durchzusetzen. Nicht zu übersehen ist, dass vor dem Hintergrund von Kompetenzstreitigkeiten mit dem Kommando des tschechoslowakischen Armeekorps in der UdSSR und der unverhohlenen Unzufriedenheit Moskaus mit der geringen *Anpassungsbereitschaft* der tschechoslowakischen Führung in London die slowakische Seite bei den Kommunisten mehr Verständnis für ihre Vorstellungen fand. All dies zwang die tschechoslowakische Exilführung in London, den Forderungen der Slowaken entgegenzukommen. In den Formationen, in denen das slowakische Element dominierte, wurden die slowakische Dienstsprache und die slowakischen Traditionen schrittweise eingeführt. Es wurden rein slowakische Einheiten geschaffen, in denen die meisten Kommando- und Stabspositionen von Slowaken besetzt wurden. Da sie in Anbetracht des Mangels an Führungs- und Ausbildungskadern Gold wert waren, wurden sie auch in höhere Positionen versetzt, als ihnen eigentlich zugestanden hätte. Vorgestellten Offizieren, Feldwebeln und Unteroffizieren (die kein Vergehen gegen die nationale Ehre begingen) wurden alle in der slowakischen Wehrmacht erreichten Ränge anerkannt, auch rückwirkend, oft mit einem günstigeren Orden. Bei der Übernahme in die neu aufgestellte tschechoslowakische Armee erhielt der SNR auch das letzte Wort bei der Beurteilung des Maßes ihrer Zuverlässigkeit. Wie dies von den höchsten militärischen Vertretern der tschechoslowakischen Emigration in London wahrgenommen wurde, ist der Inhalt der vorliegenden Studie.

Zoznam použitých prameňov a literatúry:

Zoznam prameňov:

Vojenský ústřední archiv – Vojenský historický archiv Praha

- f. 1. čs. armádní sbor v SSSR
- f. Velitelství čs. vojenských jednotek v SSSR
- f. Štáb pro vybudování branné moci
- f. Československá vojenská mise v SSSR
- f. MNO / Politický kabinet 1945
- f. Osobní věstník MNO 1946

Archív Múzea Slovenské národného povstania Banská Bystrica

- f. Válečný denník Velitelstva 1. čs. armády na Slovensku
- f. pozostalosť gen. Jaroslava Procházku

Národní archiv Praha

- f. Předsednictvo ministerské rady Londýn
- f. Hubert Ripka

Archiv Kanceláře presidenta republiky Praha

- f. Londýnský archiv

Archiv Tomáše G. Masaryka Praha

- f. Edvard Beneš II.

Vojenský historický archiv Bratislava

- f. Ferdinand Čatloš

Zoznam monografií a štúdií v periodikách:

BAKA, I. Na margo menovania generála Viesta za veliteľa povstaleckej armády na Slovensku (I. časť). In *Vojenská história*, roč. 24, 2020, č. 4, s. 38-57. ISSN 1335-3314.

BAKA, I. Na margo menovania generála Viesta za veliteľa povstaleckej armády na Slovensku (II. časť). In *Vojenská história*, roč. 25, 2021 č. 1, s. 56-75. ISSN 1335-3314.

BORÁK, M (ed.). Perzekuce československých občanů v Sovětském svazu (1918 – 1956). Část II. Váleční zajatci a internovaní. In *Sborník studií*. Opava 2007. ISBN 978-80-7248-428-7.

BYSTRICKÝ, J. Slováci v čs. jednotkách v zahraničí (1939 – 1945). In *Spoločnosť, armáda, osobnosť*, 1995, č. 2, s. 39-44.

BYSTRICKÝ, J. Zámery čs. MNO v Londýne na využitie slovenskej armády pred SNP. In *SNP 1944 – súčasť európskej antifašistickej rezistencie v rokoch druhej svetovej vojny*. Bratislava 2009. ISBN 978-80-224-1090-8.

BYSTRICKÝ, J. *Pramene k vojenským dejinám Slovenska. 1. čs. armádny zbor a jeho účasť na oslobodení Slovenska 1944 -1945*. V/2/1. Bratislava 2014. ISBN 978-80-89523-28-3.

BYSTRICKÝ, J. Slováci v čs. vojsku v ZSSR v období jeho výstavby na základe dobrovoľnosti (február 1942 – február 1945). In *Vojenská história*, roč. 20, 2016, č. 3, s. 48-73. ISSN 1335-3314.

CSÉFALVAY, F. a kol. *Vojenské dejiny Slovenska V. (1939 – 1945)*. Bratislava 2008. ISBN 978-80-89169-16-0.

GAŽO, E. – POPPER, J. – BEREK, G. *Prvá československá armáda na Slovensku, Organizačná a bojová činnosť*. Bratislava 1988.

HANZLÍK, F. K historii řešení otázky postavení Slováků v nově vznikající čs. armádě na přelomu let 1944 – 1945. In *Sborník vojenské akademie v Brně*, 1993, řada C, s. 259-264.

HANZLÍK, F. K osudům důstojníků a vojáků armády Slovenské republiky koncem roku 1944 a v průběhu roku 1945. (Do nové armády nebo do sovětských gulagů?). In *Válečný rok 1944*. Praha 2001, s. 292-307.

HEJL, F. – KOLEJKA, J. Řešení národnostní otázky v Československu v letech 1944 – 1945. Obnovení Čs. republiky jako státu Čechů a Slováků. In *Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity, řada historická*, C 21-22, 1977.

MARŠÁLEK, Z. Česká nebo československá armáda? Slováci v čs. zahraničních jednotkách za 2. světové války. In *Československá historická ročenka*, roč. 2009, s. 63-84. ISSN 1337-6861.

MARŠÁLEK, Z. *Česká, nebo československá armáda? Národnostní složení čs. vojenských jednotek v zahraničí v letech 1939–1945*. Praha 2017. ISBN 978-80-200-2608-8.

MASKALÍK, A. Vznik tzv. slovenskej otázky v čs. armáde a základné východiská jej riešenia. In *Vojenská história*, roč. 19, 2015, č. 4, s. 84-93. ISSN 1335-3314.

MASKALÍK, A. Diskriminácia vs kverulantstvo. Slováci a veliteľský zbor čs. armády 1918 – 1939. In *Historie a vojenství*, roč. LXXI, 2022, č. 3, v tlači.

MIČIANIK, P. *Slovenská armáda v ťažení proti Sovietskemu zväzu I. (1941 – 1944). V operácii Barbarossa*. Banská Bystrica 2007. ISBN 978-80-89090-37-2.

PREČAN, V. *Slovenské národné povstania. Dokumenty*. Bratislava 1965.

ŠIMUNIČ, P. Národnostná otázka v Slovenskej armáde a čs. zahraničných jednotkách 1939 – 1945. In *Z vojenskej histórie Slovenska. Zborník vedeckých štúdií*. Trenčín 1994, s. 86-119.

ŠOLC, J. *Padáky nad Slovenskem. 2. čs. samostatná paradesantní brigáda v SSSR*. Praha 1997.

ŠTAIGL, J. Idea slovenských národných jednotiek v povojnovej čs. armáde – náčrt jej genézy do leta 1945. In *Zborník Slovensko na konci druhej svetovej vojny – stav, východiská a perspektívy*. Bratislava 1994, s. 200-206.

ŠTAIGL, J. Formovanie a vývoj dôstojníckeho zboru čs. armády na Slovensku v rokoch 1945 – 1948. In *Vojenská história*, roč. 11, 2007, č. 4, s. 61-89. ISSN 1335-3314.

VALÍŠ, Z. *Velitelství osvobozeného území v dokumentech 1944 – 1945*. Praha 2016. ISBN 978-80-87912-65-2.

VANĚK, O. *Podiel občanov Česko-Slovenskej republiky slovenskej a rusínskej národnosti v špeciálnych operáciách zo ZSSR na územie Československa v čase druhej svetovej vojny*. Rukopis.

PERSONÁLIE

KORVETNÝ PORUČÍK JÚLIUS THURZO

PETER CHORVÁT

CHORVÁT, P.: Corvette Lieutenant Julius Thurzo. *Vojenská história*, 3, 26, 2022, pp 145-152. In his paper, the author deals with the personality of Julius Thurzo, who served as a reserve officer on various ships of the Austro-Hungarian Navy during the World War I. He first served in the Adriatic Sea, followed by a transfer to the Danube River in November 1915. In 1916-1917 he served as the commander of the VÁG armed steamer, achieving the rank of the Corvette Lieutenant in Reserve (Korvetten-Leutnant in der Reserve). For the time being, data on his military activities in 1918 are absent. According to provisionally available sources, Julius Thurzo achieved the highest military rank among the Slovaks serving at the Austro-Hungarian Navy. **Key words:** Austria-Hungary, World War I., Julius Thurzo in the services of Austro-Hungarian Navy.

Poznávanie osudov Slovákov, ktorí v čase existencie rakúsko-uhorskej monarchie slúžili pri jej vojnovom námorníctve, predstavuje tému, ktorá je v slovenskej vojenskej historiografii v zásade marginálna. Je to podmienené najmä ich minimálnym zastúpením v tejto zložke rakúsko-uhorskej brannej moci.¹ Pozoruhodnou osobnosťou, ktorá si však v tejto súvislosti rozhodne zaslúži adekvátnu pozornosť, je Július Thurzo (1882 – 1950). V období 1. svetovej vojny (1914 – 1918) slúžil práve na rakúsko-uhorských vojnových plavidlách (na mori i na rieke), pričom dosiahol hodnosť korvetného poručíka v zálohe.

Slovenská odborná literatúra toto zaujímavé obdobie jeho života hodnotí pomerne stručne. Napríklad, v úvode k vlastnej spomienkovej práci *Po svetových moriach* je priebehu jeho vojnovej služby venovaných päť viet.² Slovenský biografický slovník, ktorý z uvedených publikovaných informácií vychádzal, ich pretavil do vety jednej.³

Rekonštrukcia jeho vojnových osudov je pritom možná najmä na základe existujúcich písomných materiálov – kvalifikačných listín.⁴ Z nich napríklad vyplýva, že 7. apríla 1904 bol Thurzo odvedený k zboru námorníctva, pričom mu bol vzhľadom na absolvované vzdelanie a profesiu priznaný charakter jednoročného dobrovoľníka. V nasledujúcom roku (1905) mu

¹ „S přihlédnutím ke všem těmto uvedeným aspektům lze s dostatečnou mírou zodpovědnosti prohlásit, že počet c. k. námořníků hlásících se za 1. světové války ke slovenské národnosti, se pohyboval okolo 120.“ Bližšie pozri: GRÉGR, René. O zastoupení Slováků v c. a k. námořnictvu. In *Vojenská história*, roč. 3, 1999, č. 4, s. 95. Publicista Štefan Androvič na základe informácií, ktoré mu poskytol práve René Grégr, uvádza nasledovné osoby, ktoré slúžili pri rakúsko-uhorskom vojnovom námorníctve (časovo ide o obdobie tesne pred a počas 1. svetovej vojny): Eugen Hornyak, Otto Molitor, Karol Lubina, Viliam Anderl, Štefan Drien, Alexander Rekinar, Ferdinand Válek a Augustín Ráth. ANDROVIČ, Štefan. Zabudnuté osudy, Ako sa stalo, že Slováci pokúšali adriatické slané vody (2). In *Obrana*, roč. 7, 1999, č. 2, s. 9. (9. januára 1999)

² „... vypukla prvá svetová vojna a kapitána Thurzu odviedli hneď k vojnovému námorníctvu. Najprv slúžil v Pule, od októbra 1915 na Čiernom mori a na dolnom Dunaji ako veliteľ skupiny minoloviek. Z tých čias sa nám zachovala jeho fotografia v uniforme námorného kadeta; poslal ju svojej žene 22. januára 1916 z dnešného Rus. Ťažko prežívala celú vojnu jeho rodina, ktorá bývala v Radvani. Boli to štyri dlhé roky strachu a obáv o život manžela a otca.“ Bližšie pozri: THURZO, Július. *Po svetových moriach*. Bratislava : Obzor, 1973, s. 38.

³ „1914 – 18 veliteľ skupiny minoloviek vojnového námorníctva v Pule, neskôr na Čiernom mori a na dolnom toku Dunaja“. Bližšie pozri: *Slovenský biografický slovník (od roku 833 do 1990)*, VI. zväzok, T – Ž. Martin : Matica slovenská, 1994, s. 61.

⁴ Österreichisches Staatsarchiv – Kriegsarchiv Wien (ďalej len ÖStA – KA Wien), Qualifikationsgrunbuchsheft über Julius Thurzo, Korvettenleutnant i. d. Reserve, fond (ďalej len f.) Marine Qual. Listen, sign. 5775.

však bola podľa paragrafu 34 rakúsko-uhorského branného zákona udelená úľava týkajúca sa konania aktívnej vojenskej služby.⁵

Július Thurzo tak k vojnovému námorníctvu narukoval až po vyhlásení všeobecnej mobilizácie rakúsko-uhorskej brannej moci. Aktívnu vojenskú službu začal 3. augusta 1914 v najnižšej hodnosti (námorník 4. triedy).⁶ Tento fakt mal neskôr vplyv na to, že zachované archívne dokumenty podrobnejšie reflektujú jeho službu až od 1. októbra 1915, keď bol povýšený do hodnosti námorného kadeta pri tzv. druhej zálohe (Seekadett in der Seewehr). Takmer 14 mesiacov jeho dovtedajšieho pôsobenia vymedzeného uvedenými časovými medzníkmi tak zostáva predbežne neznámych.

Na prelome rokov 1915 – 1916 slúžil Július Thurzo až na troch rôznych lodných jednotkách. Od 1. do 30. októbra 1915 konal službu na zastaranej skrutkovej fregate ADRIA. Tá bola pustená na vodu ešte v roku 1856, pričom sa zúčastnila porážky talianskeho loďstva pri ostrove Lissa (Vis) o desať rokov neskôr (1866).⁷ Thurzo bol na loď prevelený v rámci „doplnenia stavu flotily“.⁸ Fregata aj v tomto období pôsobila na Jadranskom mori, bola využívaná pri výcviku námorného delostrelectva, pričom kotvila vo vojenskom prístave Pula.

Výraznou zmenou v jeho službe bolo preloženie na Dunaj, ku ktorému došlo už začiatkom nasledujúceho mesiaca. Od 4. novembra do 26. novembra 1915 pôsobil ako námorný kadet na ozbrojenom parníku SAMSON. Táto loď bola majetkom Dunajskej paroplavebnej spoločnosti (DGT).⁹ Už v decembri predchádzajúceho roka (1914) však posilnila stav rakúsko-uhorskej Dunajskej flotily,¹⁰ pričom bola evidovaná ako jej tzv. pomocné plavidlo (podobne ako viaceré ďalšie lode tohto typu). Jej improvizovaná výzbroj vtedy pozostávala len z dvoch diel 4, 7 cm H 44.¹¹ Loď sa v roku 1915 zúčastnila bojovej činnosti proti Srbsku. Ešte 8. októbra 1915 (niekoľko hodín pred pádom Belehradu) pod velením poručíka radovej lode (Linienfahrts-Leutnant) Ferdinanda Schramma vzala do vleku v boji poškodený monitor TEMES II.¹² Neskôr ho dokonca odtiahla do budapeštianskej lodenice, kde jeho oprava trvala necelý mesiac.

V tejto súvislosti treba zdôrazniť, že počas uvedených bojových operácií zohrávali dôležitú úlohu práve monitory, ktoré sa predtým, v čase mieru a ad hoc, „objavovali“ aj na slovenskom úseku Dunaja.¹³

⁵ ÖStA – KA Wien, Qualifikationsgrunbuchsheft über Julius Thurzo, Korvettenleutnant i. d. Reserve, f. Marine Qual. Listen, sign. 5775. Na námorníka 3. triedy bol Thurzo povýšený 1. januára 1915 a na námorníka 2. triedy 1. júla toho istého roka (1915).

⁶ ÖStA – KA Wien, Qualifikationsgrunbuchsheft über Julius Thurzo, Korvettenleutnant i. d. Reserve, f. Marine Qual. Listen, sign. 5775.

⁷ Bližšie pozri: KOSIARZ, Edmund. *Námorné bitky*. Bratislava : Pravda, 1984, s. 167-169.

⁸ ÖStA – KA Wien, Qualifikationsgrunbuchsheft über Julius Thurzo, Korvettenleutnant i. d. Reserve, f. Marine Qual. Listen, sign. 5775.

⁹ Ide o skratku názvu spoločnosti Duna Gözhajózási Társaság.

¹⁰ Bližšie k dejinám rakúsko-uhorskej Dunajskej flotily s dôrazom na obdobie 1. svetovej vojny pozri: ČAPLOVIČ, Miloslav. Z histórie Dunajskej flotily rakúsko-uhorskej monarchie 1871 – 1918. In *Slovensko proti fašizmu, Slovensko na strane demokracie, Životné jubileum Jozefa Bystrického* (ed. P. Šumichrast). Bratislava : Vojenský historický ústav, 2020, s. 51-63.

¹¹ CSOKARÉTI, Károly. *Hadihajók a Dunán*. Budapest : Zrínyi Katonai Kiadó, 1980, s. 171.

¹² CSOKARÉTI, K. *Hadihajók*, c. d., s. 180.

¹³ Napríklad, 3. júla 1914 prebehlo na brehoch Dunaja pri Prešporku (Bratislava) cvičenie rakúsko-uhorskej 14. pešej divízie. Súčasťou tzv. modrej strany bola aj skupina monitorov (lodné jednotky TEMES a BODROG). Na začiatku cvičenia (o 8 : 00) boli obe lode vo vyčkávacom postavení pri pravom brehu Dunaja v blízkosti Au Café. Pri cvičení boli modrej strane zverené určené úlohy za teoretickej situácie, keď bol most cez Dunaj „čiastočne zničený“ a nepriateľské monitory sú už „pri Viedni“. Vojenský historický archív Bratislava (ďalej len VHA Bratislava), K. u. k. 14. ITD Kmdo, Zu res. Nr. 210/2, Annahme für die Übung am 3./8. 1914, f. IV. HKP, skatula 89.

Dňa 27. novembra 1915 sa Thurzo dostavil práve na monitor KÖRÖS, kde prevzal funkciu strážneho a manévrového dôstojníka.¹⁴ Aj uvedené plavidlo sa v priebehu uplynulých pätnástich mesiacov aktívne zúčastnilo bojovej činnosti proti Srbsku na riekach Sáva a Dunaj. Za uvedené obdobie monitor čelil delostreleckej a guľometnej paľbe z brehu, neúspešným torpédometným a vzdušným útokom ako aj hrozbe nakladených mín. V prvej dekáde októbra 1915 sa podobne ako ozbrojený parník SAMSON podieľal na dobytí srbského hlavného mesta.¹⁵ V danej dobe monitoru velil poručík radovej lode (Linien-schiffs-Leutnant) Karl Rodinis. Začiatkom decembra 1915 plavidlo kotvilo v bulharskom Ruse (Pyce, starší názov používaný v odbornej literatúre i publicistike Ruščuk). V tomto bulharskom prístave monitor spolu s ďalšími plavidlami aj zimoval. Ďalšia skupina lodí odplávala 16. decembra 1915 do zimného prístavu v Budapešti (Óbuda).

Všeobecne možno konštatovať, že veliteľ plavidla Rodinis bol napriek pomerne krátkemu časovému úseku so službou námorného kadeta Thurza spokojný, dokonca ho odporučil na ďalšie povýšenie. Svedčí o tom záznam v jeho klasifikačnej listine za rok 1915.¹⁶

Dňa 27. februára 1916 bol Thurzo menovaný za veliteľa ďalšieho ozbrojeného parníka VÁG.¹⁷ Aj v tomto prípade išlo pôvodne o vlečné plavidlo DGT, ktoré bolo zaradené do stavu Dunajskej flotily 24. februára 1915 a takisto určené na pomocné úlohy.¹⁸ Jeho nástup do uvedenej funkcie sa v zásade kryje s obnovením lodnej prevádzky po predchádzajúcom zimovaní lodí. Prvý polrok vojnového roka 1916 pritom paradoxne prebiehal bez bojovej činnosti rakúsko-uhorských lodí na Dunaji. Prechodné, pokojné obdobie však bolo využité na opravy, zlepšovanie výzbroje plavidiel, zdokonaľovací výcvik posádok, obmenu lodného parku atď. V okamihu, keď Rumunsko vyhlásilo vojnu Ústredným mocnostiam (27. augusta 1916 o 21 : 00 hod.), sa vojna prakticky okamžite vrátila na tento európsky veľtok. Jasným dôkazom toho bol útok rumunského torpédového člna na rakúsko-uhorské lodné jednotky zakotvené v Ruse. K tomu došlo len 30 minút potom, pričom fregatný kapitán Karl Masjon (veliteľ skupiny lodí v prístave) o začiatku nepriateľstva v čase útoku ani nevedel. Po zásahu torpédom bol vtedy zničená benzínová nákladná loď S 2.¹⁹

V čase začatia bojových operácií v oblasti sa Dunajská flotila skladala z veliteľstva, dvoch oddielov monitorov, skupiny strážnych člnov, skupiny ozbrojených parníkov a minového oddielu.²⁰ Reakciou rakúsko-uhorskej strany bol už nasledujúceho dňa (28. augusta 1916) útok všetkých disponibilných lodných jednotiek na rumunský prístav Giurgiu, ktorý bol úspešný. Po ňom sa flotila presunula na novú základňu v riečnom kanáli Belene.

Dňa 8. septembra 1916 bola Dunajská flotila podriadená nemeckému Generalkommandu 52 (veliteľ – poľný maršal A. von Mackensen) dislokovanému v neďalekom meste Pleven (Плѐвен).²¹

V priebehu uvedeného mesiaca podnikli lode Dunajskej flotily viaceré ďalšie akcie na nepriateľské pobrežné zariadenia. Pri nich sa okrem potopenia viacerých ruských parníkov

¹⁴ ÖStA – KA Wien, Qualifikationsgrunbuchsheft über Julius Thurzo, Korvettenleutnant i. d. Reserve, f. Marine Qual. Listen, sign. 5775.

¹⁵ Bližšie pozri: CSONKARÉTI, K. *Hadihajók*, c. d., s. 163-181.

¹⁶ ÖStA – KA Wien, Qualifikationsgrunbuchsheft über Julius Thurzo, Korvettenleutnant i. d. Reserve, f. Marine Qual. Listen, sign. 5775.

¹⁷ Tamže.

¹⁸ CSONKARÉTI, K. *Hadihajók*, c. d., s. 171.

¹⁹ ČAPLOVIČ, M. *Z histórie*, c. d., s. 58.

²⁰ Tamže.

²¹ CSONKARÉTI, K. *Hadihajók*, c. d., s. 189.

a remorkérov podarilo späť získať vlastný vojenský materiál a komodity, ktoré boli predtým stratené. Napriek tomu, že najúspešnejšou takouto akciou bol 29. septembra 1916 prepad prístavu Corabia, Július Thurzo sa so „svojou“ loďou v rovnaký deň zúčastnil operácie proti inému prístavu – Zimnicea.²²

Z hľadiska priebehu tzv. rumunskej kampane boli vzhľadom na vodné operácie rozhodujúcimi mesiacmi október a november 1916. 1. októbra 1916 boli získané spravodajské informácie, že rumunská armáda stavia pontónový most na bulharský breh Dunaja v lokalite Rjachovo (Ряхово). Most bol v priebehu štrnástich hodín aj dokončený. Po ňom sa na druhý breh zatiaľ presunula jedna rumunská divízia, pričom presun ďalšej sa začal. V rovnaký deň o 12 : 00 bol Dunajskej flotile vydaný rozkaz na zničenie mosta. Ten sa podarilo splniť až 3. októbra 1916.²³ V tvrdých bojoch dostal 12 delostreleckých zásahov aj monitor KÖRÖS, na ktorom Thurzo slúžil v predchádzajúcom roku (loď sa stala neovládateľnou). Z ozbrojených parníkov sa akcie zúčastnil BALATON (veliteľ Demeter Rudmann).²⁴ V dôsledku úspešného zničenia mosta bolo neskôr stratené aj rumunské predmostie na bulharskom brehu rieky.

Obdobný priebeh mala akcia Dunajskej flotily voči ostrovu Cinghinarele, ktorá sa uskutočnila v nasledujúcich dňoch a v podstate nadväzovala na predchádzajúce boje. Ostrov situovaný v blízkosti kanála Belene a mesta Zimnicea koncom septembra 1916 obsadila rumunská armáda. 7. októbra 1916 sa začal útok rakúsko-uhorských monitorov na dve tam rozmiestnené rumunské delostrelecké batérie. Bol podporovaný paľbou nemeckej delostreleckej batérie. Nasledujúceho dňa bol ostrov dobytý výsadkom, ktorý bol tvorený z rakúsko-uhorských a nemeckých vojakov. Na úspešnej operácii sa konkrétne 8. októbra 1916 podieľal aj ozbrojený parník VÁG.²⁵

Do bojového kontaktu s nepriateľom sa parník VÁG dostal aj 27. októbra 1916, keď čelil ostreľovaniu v priestore spomínaného kanála Belene.²⁶ O niekoľko dní na to – 1. novembra 1916 – bol Thurzo povýšený do hodnosti námorného práporčíka pri tzv. druhej zálohe (Seefähnrich in der Seewehr).²⁷

Poslednou veľkou útočnou operáciou 1. svetovej vojny, na ktorej sa zúčastnila Dunajská flotila, bol násilný prechod Dunaja armádami Ústredných mocností pri Svištove (Свищов). K operácii došlo 23. novembra 1916. Podobne ako pri predchádzajúcich akciách ozbrojený parník poskytoval podporu skupine monitorov západne od bulharského mesta, ktorá kryla jeden pochodový prúd jednotiek. Ten sa presúval po vybudovanom pontónovom moste. Ostatné sily sa cez rieku presúvali na dvoch ďalších určených miestach. Úlohou parníka (a ďalších troch lodí) bolo okrem iného zabrániť prípadnému mínovému útoku nepriateľa v priestore kanála Belene a v priľahlých dunajských ramenách. Po ľahkom zdaní pobrežných stráží sa ťažký boj s rumunskými obrancami rozvinul najmä na výšinách nad prístavným mestom Zimnicea. Všeobecne však bol prechod rieky úspešný a následne sa boj preniesol ďalej od Dunaja a bližšie k Bukurešti. Po tejto operácii nasledovalo odstraňovanie mín v úseku Ruse – Oltenița. V celkovej dĺžke 257 km ich bolo do 30. decembra 1916 od-

²² ÖStA – KA Wien, Qualifikationsgrunbuchsheit über Julius Thurzo, Korvettenleutnant i. d. Reserve, f. Marine Qual. Listen, sign. 5775.

²³ WINTERHALDER, Theodor. *Die Österreichisch-ungarische Kriegsmarine im Weltkrieg*. München : J. F. Lehmann Verlag, 1921, s. 60.

²⁴ CSONKARÉTI, K. *Hadihajók*, c. d., s. 190-191.

²⁵ ÖStA – KA Wien, Qualifikationsgrunbuchsheit über Julius Thurzo, Korvettenleutnant i. d. Reserve, f. Marine Qual. Listen, sign. 5775.

²⁶ Tamže.

²⁷ Tamže.

stránených 113.²⁸ Súčasne s touto aktivitou sa začal presun lodných jednotiek na zimoviská. Časť z nich odplávala do Budapešti, ďalšia časť ostala zimovať v prístave Turnu Severin.

Za účasť na bojových operáciách bol Thurzo v roku 1916 vyznamenaný rakúsko-uhorským Zlatým krížom za zásluhy na stuhe Medaily za chrabrosť. Pozitívne bol hodnotený aj v kvalifikačnej listine za uvedený rok, ktorú podpísal vtedajší veliteľ Dunajskej flotily, kapitán radovej lode (Linienschiffs-Kapitän) Karl Lucich.²⁹ Napríklad, v rubrike *Správanie sa pred nepriateľom*, bol Thurzo hodnotený ako „odvážny, pokojný a chladnokrvný“. V rubrike *Poznámka* bola dokonca osobitne pochválená jeho obozretnosť a obratnosť pri manévrovaní s loďou pred nepriateľom. Zároveň bol vzhľadom na jeho zdravotný stav charakterizovaný ako „vojnovnej služby schopný“. Ďalej boli pozitívne hodnotené aj jeho charakterové, duševné a emocionálne vlastnosti: „pevný, energický charakter, veľmi talentovaný s dobrými vlohami“. Na ďalšie povýšenie bol „vhodný“.³⁰ Z tohto konkrétneho dokumentu okrem iného vyplýva, že Thurzo ovládal plynulo maďarský jazyk a dobre hovoril aj po nemecky, srbochorvátsky, taliansky, bulharsky, anglicky a dokonca turecky.³¹

Od 1. januára do 31. decembra 1917 Thurzo stále zastával funkciu veliteľa ozbrojeného parníka VÁG na dolnom Dunaji.³² Činnosť lodných jednotiek Dunajskej flotily v sledovanom priestore bola obnovená s príchodom jari 1917. Lode sa sústredili v novom opornom bode Bräila. V priebehu celého roka však neprebehli väčšie boje, a lode tak konali väčšinou strážnu službu.³³

V kvalifikačnej listine za uvedené obdobie bol Thurzo opäť odporučený na ďalšie povýšenie veliteľom Dunajskej flotily, spomínaným kapitánom radovej lode K. Lucichom. Už 1. novembra 1917 bol povýšený do hodnosti korvetného poručíka v zálohe (Korvetten-Leutnant in der Reserve).³⁴

Nie je bez zaujímavosti, že rovnaký názor ohľadom povýšenia neskôr v identickom dokumente zastával i Lucichov nástupca na poste veliteľa Dunajskej flotily kapitán radovej lode Viktor Wickerhauser (od 3. decembra 1917). Z hodnotení Thurzovej činnosti za tento rok môžeme opäť vyzdvihnúť najdôležitejšie informácie. V rubrike *Zručnosti a schopnosti* bolo napríklad zdôraznené: „Veľmi dobré schopnosti plavby s riečnou loďou. Manévruje isto a pokojne.“ V rubrike *Správanie sa pred nepriateľom* bolo temer rovnako ako predchádzajúceho roku konštatované: „odvážny, pokojný, rozvážny“. V priebehu uvedeného roka bol preto trikrát vyznamenaný. Boli to: Strieborná medaila za chrabrosť 1. triedy, Karlov voj-

²⁸ CSONKARÉTI, K. *Hadihajók*, c. d., s. 193.

²⁹ Karl Lucich (1868 – 1952), rakúsko-uhorský námorný dôstojník, kontraadmirál. Narodil sa v Prešporku (Bratislava). V roku 1888 absolvoval c. a k. Akadémiu vojnového námorníctva v Rijeke a nastúpil na službu pri jeho jednotkách. V roku 1902 povýšený do hodnosti poručíka radovej lode (Linienschiffs-Leutnant). V rokoch 1903 – 1905 zastával funkciu veliteľa Oddielu vojnového námorníctva v Budapešti. V roku 1909 dosiahol hodnosť korvetného kapitána (Korvetten-Kapitän), o tri roky neskôr (1912) fregatného kapitána (Fregatten-Kapitän). V rokoch 1913 – 1914 zastával post veliteľa krížnika ASPERN. Od 1. mája 1914 kapitán radovej lode (Linienschiffs-Kapitän). 2. októbra 1914 prevzal velenie nad Dunajskou flotilou. Uvedený post zastával do 3. decembra 1917. Bližšie pozri: *Magyarország az első világháborúban, Lexikon A – Zs.* Budapest : Petit Real Könyvkiadó, 2000, s. 437.

³⁰ ÖStA – KA Wien, Qualifikationsgrunbuchsheft über Julius Thurzo, Korvettenleutnant i. d. Reserve, f. Marine Qual. Listen, sign. 5775.

³¹ Tamže. Je zaujímavé, že v zachovaných kvalifikačných listinách nie je zmienka o slovenčine.

³² Tamže.

³³ CSONKARÉTI, K. *Hadihajók*, c. d., s. 194-195.

³⁴ ÖStA – KA Wien, Qualifikationsgrunbuchsheft über Julius Thurzo, Korvettenleutnant i. d. Reserve, f. Marine Qual. Listen, sign. 5775.

skový kríž (Karl Truppenkreuz) a turecké vyznamenanie Železný polmesiac.³⁵ Je potrebné dodať, že kvalifikačná listina za rok 1917 je poslednou zachovanou v jeho spise. Ďalšie údaje za záverečný vojnový rok 1918 predbežne známe nie sú.

Podpísaním mierovej zmluvy s Rumunskom 7. mája 1918 sa pred Dunajskou flotilou otvoril celý úsek Dunaja až po jeho deltu v Čiernom mori. Kvalitatívne nová situácia mala vplyv aj na to, že sa postupne začalo spätné odovzdávanie tzv. pomocných plavidiel pôvodnému účelu a vlastníkovi. Tento proces však bol definitívne ukončený až po skončení vojnového konfliktu. Parník VÁG tak bol odzbrojený až 28. decembra 1918.³⁶

V čase porážky Rakúska-Uhorska boli disponibilné lodné jednotky jeho Dunajskej flotily stiahnuté do Budapešti.³⁷ 6. novembra 1918 boli v tamojšom prístave Óbuda z lodí stiahnuté rakúsko-uhorské vlajky, a tým flotila prestala existovať.³⁸

Po skončení 1. svetovej vojny sa Július Thurzo vrátil do vlasti. Po prechodnom pôsobení na župnom úrade v Banskej Bystrici prijal koncom októbra 1919 ponuku pôsobiť na československom veľvyslanectve v Belehrade. Tam ako odborný poradca strávil štyri roky. Na Slovensko (do Bratislavy) sa znova vrátil v roku 1923, keď prijal miesto na Poriečnom plavebnom úrade pre oblasť Dunaja.³⁹ Začínala sa tak nová etapa jeho života spojená najmä civilnou obchodnou plavbou na tomto toku.

Téma zastúpenia Slovákov v rakúsko-uhorskom vojnovom námorníctve, ktorú otvoril ešte v 90. rokoch 20. storočia René Grégr, vyžaduje poznanie konkrétnych personálií. V týchto intenciách bolo cieľom príspevku predstaviť takúto konkrétnu osobnosť. Ak Tido Jozef Gašpar je najznámejším Slovákom – príslušníkom rakúsko-uhorského vojnového námorníctva v období 1. svetovej vojny⁴⁰ (aj vďaka svojim prózam s touto tematikou), tak Július Thurzo je jeho reprezentantom s predbežne najvyššou dosiahnutou vojenskou hodnosťou.

P. CHORVÁT: KORVETTENLEUTNANT JÚLIUS THURZO

In seinem Beitrag befasst sich der Autor mit der Persönlichkeit von Július Thurzo, der in den Jahren des Ersten Weltkriegs als Reserveoffizier auf verschiedenen Schiffen der österreichisch-ungarischen Kriegsmarine diente. Am 3. August 1914 trat er im niedrigsten Rang (Seemann 4. Klasse) in den aktiven Militärdienst ein. Am 1. Oktober 1915 wurde er zum Seekadett in der sogenannten zweiten Reserve (Seekadett in der Seewehr) befördert. Während des Jahreswechsels 1915/1916 diente er auf drei verschiedenen Kriegsschiffen. Das erste von ihnen war die veraltete Schraubenfregatte ADRIA, die im Adriatischen Meer

³⁵ ÖStA – KA Wien, Qualifikationsgrunbuchsheft über Julius Thurzo, Korvettenleutnant i. d. Reserve, f. Marine Qual. Listen, sign. 5775.

³⁶ CSONKARÉTI, K. *Hadihajók*, c. d., s. 197.

³⁷ HUBERT, Miroslav – PAVALA, Karel. *Vojenské lodě Československa 1918 – 1959*. Děčín – Praha : Spolek přátel plavby, Ares, 1999, s. 10.

³⁸ ČAPLOVIČ, M. *Z histórie*, c. d., s. 60.

³⁹ THURZO, J. *Po svetových moriach*, c. d., s. 38.

⁴⁰ Tido Jozef Gašpar (1893 – 1972), vlastným menom Jozef Gašpar; námorník, spisovateľ, novinár, ľudácky ideológ a politik. Odvodový ročník 1913. Podľa vlastných spomienok slúžil v rakúsko-uhorskom vojnovom námorníctve sedem rokov, napríklad na admirálskej jachte LACROMA, bitevnej lodi TEGETTHOF alebo staršej bitevnej, strážnej a výcvikovej lodi MARS. Vzhľadom na niektoré nejasnosti (napríklad všeobecný údaj, že ako námorník začal pôsobiť v roku 1911), sa ďalší výskum zameraný na tento rozmer jeho osobnosti javí ako nutný. 30. júna 1943 (so spätnou účinnosťou od 1. júla 1942) bol povýšený v slovenskej brannej moci na stotníka pechoty v zálohe. Slovenský literárny almanach. Praha : Litevna, Literárno-vedecké nakladateľstvo Vojtech Tilkovský, 1931, s. 43-44.; VHA Bratislava, Osobný vestník Ministerstva národnej obrany, roč. 5, 1943, č. 6, s. 53. (30. júna 1943).

(Pula) operierte und für die Ausbildung der Marineartillerie genutzt wurde. Eine bedeutende Veränderung in seiner militärischen Laufbahn war seine Versetzung zur Donau, wo er am 4. November 1915 als Kadett auf dem bewaffneten Dampfer SAMSON seinen Dienst antrat. Es handelte sich um ein sogenanntes Hilfswasserfahrzeug der österreichisch-ungarischen Donauflotte, das ursprünglich der Donaudampfschiffahrtsgesellschaft (DGT) gehörte. Schließlich meldete sich Thurzo am 27. November 1915 auf dem Monitor KÖRÖS, wo er den Posten des Wach- und Manöveroffiziers übernahm. Im folgenden Jahr – am 27. Februar 1916 – wurde er zum Kommandanten eines anderen bewaffneten Dampfers VÁG ernannt. Mit diesem Wasserfahrzeug nahm er an Kampfhandlungen gegen Rumänien teil. Vom 1. Januar bis zum 31. Dezember 1917 war Thurzo weiterhin Kommandant des erwähnten bewaffneten Dampfers auf der unteren Donau, und am 1. November 1917 wurde er zum Korvettenleutnant in der Reserve befördert. Die Angaben zu seiner militärischen Tätigkeit im Jahr 1918 sind vorläufig nicht vorhanden. Július Thurzo erreichte vorläufig den höchsten militärischen Rang unter den Slowaken, die in der österreichisch-ungarischen Kriegsmarine dienten.

Zoznam archívnych prameňov a použitej literatúry:

Österreichisches Staatsarchiv – Kriegsarchiv Wien

- f. Marine Qual. Listen

Vojenský historický archív Bratislava

- f. IV. HKP
- Osobný vestník Ministerstva národnej obrany, roč. 5, 1943.

Zoznam literatúry:

ANDROVIČ, Štefan. Zabudnuté osudy, Ako sa stalo, že Slováci pokúšali adriatické slané vody (2). In *Obrana*, roč. 7, 1999, č. 2, s. 9. (9. januára 1999).

CSONKARÉTI, Károly. *Hadihajók a Dunán*. Budapest : Zrínyi Katonai Kiadó, 1980. ISBN 963-326-280-1.

ČAPLOVIČ, Miloslav. Z histórie Dunajskej flotily rakúsko-uhorskej monarchie 1871 – 1918. In *Slovensko proti fašizmu, Slovensko na strane demokracie, Životné jubileum Jozefa Bystrického* (ed. P. Šumichrast). Bratislava : Vojenský historický ústav, 2020, s. 51-63. ISBN 978-80-89523-66-5.

GRÉGR, René. O zastoupení Slováků v c. a k. námořnictvu. In *Vojenská historie*, roč. 3, 1999, č. 4, s. 93-95. ISSN 1335 – 3314.

HUBERT, Miroslav – PAVALA, Karel. *Vojenské lodě Československa 1918 – 1959*. Děčín – Praha : Spolek přátel plavby, Ares, 1999. ISBN 80-86158-11-X.

KOSIARZ, Edmund. *Námorné bitky*. Bratislava : Pravda, 1984.

Magyarország az első világháborúban, Lexikon A – Zs. Budapest : Petit Real Könyvkiadó, 2000. ISBN 963-9267-01-5.

Slovenský biografický slovník (od roku 833 do 1990), VI. zväzok, T – Ž. Martin : Matica slovenská, 1994. ISBN 80-7090-111-X.

Slovenský literárny almanach. Praha : Litevna, Literárno-vedecké nakladatelství Vojtech Tilkovský, 1931.

THURZO, Július. *Po svetových moriach.* Bratislava : Obzor, 1973.

WINTERHALDER, Theodor. *Die Österreichisch-ungarische Kriegsmarine im Weltkriege.* München : J. F. Lehmann Verlag, 1921.

RECENZIE

GONDÁŠ, Vladimír – JÁNOŠÍKOVÁ, Božena. *BOTTOVO (1755) 1921 – 2021*. Bottovo : Roľnícka spoločnosť, a. s. 2021, 532 s., fotografie v texte. ISBN 978-80-570-2953-3.

Legionárska obec Bottovo leží v okrese Rimavská Sobota, v blízkosti Jesenského (predtým Feledince), a prví obyvatelia sem začali prichádzať už v polovici 18. storočia. Skutočný základ tejto obce sa vytvoril až po vzniku Česko-Slovenskej republiky a roku 1921, keď bola obec a jej pozemky s majermi (vtedy pod názvami Dievčenské pole, Gerňa a Dobrá) ako bývalé majetky Coburgovského veľkostatku ponúknuté na kolonizáciu. V okolí vznikali postupne ďalšie obce – Bozita, Degeš, Hodžovo, Hviezdoslavov, Jesenské, Jozefmajer, Miloslavov, Mudroňovo, Slávikovo, Šrobárová, Štefánikovo a Stráž. Prichádzali sem predovšetkým legionári a prisídlenci z Oravy (jedna zo susedných obcí sa aj volá Orávka), z Moravy i z Čech. Prvé domy si legionári začali budovať na Dobrej a v Gerňove. Pôda bola často zanedbaná alebo močaristá, preto ich tu čakala ťažká práca pri jej zúrodňovaní a aj meliorovaní, aby sa z močarísk stali časom úrodné polia. Pridelovanie pôdy bolo v kompetencii Štátneho pozemkového úradu. Príchod kolonistov a založenie ich hospodárstiev mali podporiť aj viaceré úvery, pretože neboli majetní a neopľývali veľkým kapitálom. Mohli preto využiť úvery zo Všeobecného fondu na podporu vnútornej kolonizácie, držobnostný úver na zaplatenie ceny prideleného pozemku a budov a na postavenie nových budov, prevádzkový úver na získanie živého aj mŕtveho inventára a aj z Fondu československých legionárov a od Kancelárie československých légii. Podobne si však mohli získať pôžičky aj od rôznych finančných ústavov. Pôžičky splácali celé desaťročia a posledné splátky zaplatili až v sedemdesiatych rokoch minulého storočia – teda po piatich až šiestich desaťročiach od vzniku obce. Na kolonizáciu sa tu prihlásilo najprv 23 legionárov a 70 slovenských rodín z Oravy. Boli to obyvatelia hlavne z tzv. plebiscitného územia, ktorí nechceli zostať súčasťou Poliakmi ovládnutých obcí. Hoci československý štát, predovšetkým poslanec Pavel Blaho, vyvíjal všemožné úsilie na podporu kolonizácie, našli sa aj takí, ktorí tomuto procesu nepriali. Predovšetkým išlo o poslanca maďarskej národnosti Józsefa Szent-Iványiho, ktorý, podporovaný aj z Budapešti, proti kolonizácii organizoval aj protestné zhromaždenia. Skutočnosť, že tak mohol robiť, svedčí aj o demokratickom charaktere Československa. Pritom on sám ani jeho spolustraníci z Maďarskej maloroľníckej a poľnohospodárskej strany Hornej zeme sa neštítali ani skresľovania faktov a najhorších lží. Do novín maďarskej menšiny posielali tendenčné články, v ktorých tvrdili, že „českí legionári“ mučia a trápia miestne maďarské obyvateľstvo, že ČSR proti bolševizmu na rozdiel od Maďarska neobstojí a chudákovi Maďarom sa tu stalo zo života peklo a podobne (s. 65-67).

Na kolonizovanom území napriek veľkým ťažkostiam vznikali postupne domy obyvateľov, budova školy, obecného úradu aj obchodu a časom sa podarilo založiť aj poľnohospodárske družstvo, ktorého odborníci pomáhali prisťahovalcom neznalým nových metód hospodárenia na inom druhu pozemkov, na aké boli zvyknutí napríklad na hornatej Orave. Družstvo sa zo skromných počiatkov postupne rozmáhalo a jeho nasledovníci blahodarne pôsobia a poskytujú aj pracovné príležitosti obyvateľom obce a jej okolia až dodnes vo forme úspešne hospodáriacej akciovej Roľníckej spoločnosti.

Obec sa v ďalších rokoch úspešne rozvíjala, pôvodne zanedbané pozemky sa zlepšili a ich výnosy prispeli k zlepšeniu životnej úrovne obyvateľov a pomohli aj splácať spočiatku načerpané úvery. Bottovo (pomenované po Jánovi Bottovi/ Ivanovi Kraskovi) a okolité kolónie navštevovala aj delegácia politických úradov, čo pomohlo propagovať ich úspechy.

Tento blahodarný proces však narušili udalosti na jeseň 1938, keď sa Feledince (dnes Jesenské), Bottovo a aj okolité obce stali objektom ozbrojeného útoku z Maďarska. Tieto

udalosti podrobne opisuje kapitola *Prepadnutie okresu Feledince – legionári znova v boji* (s. 205-230). Chůťky Maďarska na odvetu za roky 1918 – 1919 a revíziu Trianonskej mierovej zmluvy nesmierne posilnila Mníchovská dohoda z 30. septembra 1938 a uchýlilo sa dokonca k ozbrojenej agresii proti Československu v uvedenej oblasti. Maďarských vojakov vedených veliteľom rotý kapitánom Felcsikim podporilo aj miestne obyvateľstvo maďarskej národnosti, ktoré túžilo vyhnúť kolonistov a zmocniť sa ich hospodárstiev v šarvátkach 5. októbra 1938. Po neúspechu akcie, pri ktorej československá strana využila aj niektoré malé opevnenia vybudované v okolí Jesenského, to maďarská strana vydávala len za „súkromnú“ iniciatívu Felcsikiho. Ako by sa vyvíjali ďalšie udalosti v prípade úspechu jeho jednotky, možno dnes len hypoteticky predvídať. Po Viedenskej arbitráži 2. novembra 1938 sa aj táto oblasť dostala pod dočasnú nadvládu Maďarska až do roku 1944/1945 a väčšina obyvateľov bola nútená svoje, s takými ťažkými obeťami a tvrdou prácou vybudované, hospodárstva opustiť. Po oslobodení sa však väčšina z nich vrátila do svojich poničených domov a na svoje polia, len niektorí sa po neblahých skúsenostiach už sem nevrátili. Tieto udalosti zachytáva kapitola *Viedenská arbitráž a jej následky pre obec* (s. 233-254).

Po oslobodení a návrate územia k Československej republike sa pomerne rýchlo podarilo obnoviť pokojný život a hospodárenie v obci Bottovo aj v okolitých dedinách, a potomkovia pôvodných obyvateľov úspešne pokračujú v rozvíjaní krátkych dejín obce a v pripomínaní jej tradícií. Recenzovaná publikácia o Bottove je toho výrazným dokladom. Autori – V. Gondáš a B. Jánošíková odvodili veľmi záslužnú prácu, ktorá mapuje históriu Bottova a okolia a bude nepochybne cenným zdrojom poučenia a aj hrdosti pre súčasnú generáciu obyvateľov tohto regiónu a aj pre ich budúcich potomkov.

Ferdinand Vrábek

HALLON, Ľudovít a kol. *KRONIKA SLOVENSKEJ ŠTÁTU 1941 - 1943*. Praha : Ottovo nakladateľstvo, s. r. o., 2022, s. 402. ISBN 978-80-7451-859-1,

Táto monografia je výsledkom spoločnej práce kolektívu dvanástich renomovaných slovenských historikov a podrobne mapuje historický vývoj Slovenska ohraničený vstupom do vojny proti Sovietskemu zväzu v júni 1941 a záverom roka 1943. Tieto vyše dva roky existencie nezávislej Slovenskej republiky sú opísané jednotlivými udalosťami, ktoré sú s našou národnou históriou vo vymedzenom časovom úseku spojené. Chronologicky monografia nadväzuje na knihu osemčlenného autorského kolektívu vedeného opäť Ľudovítom Hallonom z roku 2019 s názvom *Kronika Slovenského štátu 1939-1941*.

Po *Predslove* kolektívu autorov, ktorý uvádza aj ich profesionálne pôsobiská, nasleduje *Úvod* ozrejmujujúci spoločensko-politické pomery na Slovensku v priebehu vojnových rokov, počas ktorých podľa publikovaných údajov napr. pracovalo vo Veľkonemeckej ríši až 200 000 Slovákov.

Mesiac jún 1941 sa v knihe spája nielen so zapojením sa slovenskej armády do vojnového ťaženia proti Sovietskemu zväzu, ale i so zatknutím 1 100 osôb podozrivých zo sympatií ku komunizmu doma na Slovensku. V tomto mesiaci bolo prijaté aj nariadenie s mocou zákona č. 116/1941 Sl. z. o *Úrade propagandy*, ktorým bola právne sankcionovaná existencia tejto inštitúcie vzniknutej fakticky už v októbri 1938. V júli 1941 sa pri ukrajinskom Lypovci odohrala bitka slovenskej Rýchlej brigády s vojakmi robotnícko-roľníckej Červenej armády, pri ktorej utrpela slovenská armáda najvyššie straty v priebehu jedného dňa, keďže v boji padlo až 75 Slovákov. Z faktografických údajov zaujme, že v tom čase pôsobilo v radoch nemeckých Waffen-SS až 500 občanov Slovenskej republiky nemeckej národnosti. Práve v júli 1941 došlo aj k podpisu medzištátnej zmluvy medzi ČSR zastúpenej exilovým

vedením a Sovietskym zväzom. Československá exilová vláda dokonca uzatvorila v januári 1942 s exilovou vládou Poľska deklaráciu o budúcej konfederácii a o vytvorení spoločných orgánov. V lete 1941 sa pritom na Slovensku v Baťovanoch redukovala výroba topánok pre nedostatok surovej hovädzej kože, preto sa zaviedla exotická pokusná výroba z rybích koží pochádzajúcich z dánskej platesy. Ďalšou horúcou letnou novinkou bolo zavedenie trolejbusov v hromadnej doprave Bratislavy po dlhej prestávke od roku 1915, hlavné mesto hostilo v tom čase aj 21. ročník *Medzinárodného dunajského veľtrhu*. Počas prázdnin sa v auguste 1941 v metropole ZSSR Moskve uskutočnil I. všeslovanský zjazd vyzývajúci slovenský ľud na rezistenciu proti nacizmu a na organizovanie jánošíkovských družín. V susednom Maďarskom kráľovstve sa zase v tomto mesiaci premenovala Slovenská ľudová strana zastupujúca záujmy minorít na *Stranu slovenskej národnej jednoty* so sídlom v Budapešti, pričom oficiálne bola povolená až v januári 1942. V septembri 1941 bolo prijaté nariadenie č. 198/1941 Sl. z. o *právnom postavení Židov*, teda tzv. židovský kódex, a autori aj bližšie uvádzajú túto najprísnejšiu antisemitskú právnu normu Európy. V tomto mesiaci bola v Berlíne založená *Slovensko-nemecká spoločnosť*, ktorej predsedom sa stal Wilhelm Voss. Rovnako sa začalo s pobytmi nemeckých detí ohrozených vo svojej vlasti spojeneckým bombardovaním na Slovensku, počas vojny sa tak na našom území vystriedalo až 19 000 detí z Veľkonemeckej ríše. Z kultúrnej oblasti bola publikovaná informácia o tom, že v tomto období bolo na Slovensku v prevádzke 178 kín, z nich 81 vlastnila Slovenská filmová účastinárska spoločnosť *Nástup*, 78 Hlinkova garda, 14 Nemecká strana a 5 Slovenský Červený kríž. V novembri 1941 došlo k registrácii organizačného štatútu *Maďarskej strany*, ktorá na čele s Jánosom Esterházym disponovala 30 000 členmi a 104 miestnymi organizáciami. V rovnakom mesiaci Slovensko pristúpilo k Paktu proti Kominterne a došlo aj k znovuo tvoreniu *Vojenskej akadémie* v Bratislave. Záver roka 1941 patril vyhláseniu vojny Veľkej Británii i Spojeným štátom americkým zo strany Slovenskej republiky.

Január 1942 je autormi uvedený vznikom *Sedliackej banky*, ako i nadobudnutím účinnosti zákona o Slovenskom Červenom kríži, ktorého predsedom sa stala hlava Snemu Slovenskej republiky Martin Sokol. V tomto mesiaci bola v zahraničí podpísaná aj československo-poľská deklarácia o konfederácii oboch krajín, k jej kreácii však napokon nedošlo. V roku 1942 vznikla exotická *Slovenská moreplavba, účastinná spoločnosť*, ktorej 96,5 % akcií vlastnil podnik *Slovenská Dunajplavba*, pričom mala mať prístup 4 dunajských morských prístavov v Rumunsku. Ministerstvo hospodárstva pre túto spoločnosť objednalo vo Veľkonemeckej ríši 6 námorných nákladných lodí, k ich dodaniu však do konca vojny nedošlo. Vo februári sa slovenský parlament uzniesol na ústavnom zákone č. 20/1942 Sl. z., ktorým sa pristúpilo ku kreácii ústavného súdnictva, keďže bol zriadený *Ústavný senát*. Zároveň došlo v oblasti športu aj ku vzniku Slovenského handbalového svazu, o rok neskôr premenovaného na Slovenský svaz hádzanej. Od marca 1939 pritom šport na našom území zastrešovala *Slovenská ústredná športová rada* (SÚŠR) na čele s hlavným náčelníkom Štefanom Jakubcom a od júna 1939 *Slovenský olympijský výbor* (SOV) s predsedom Gejzom Rehákom. V marci 1942, keď bola o. i. založená *Slovensko-chorvátska spoločnosť* so sídlom v Bratislave, začali deportácie Židov zo Slovenska do Generalgouvernementu (*akcia Dávid*). Z domácej rezistencie je spomenutý vznik Ústredného národného revolučného výboru, ktorý vydal výzvu Slovenskému národu. Od marca 1942 existovala v rámci štátnych inštitúcií *Slovenská pracovná služba* na čele s hlavným veliteľom Hlinkovej mládeže Alojzom Macekom, ktorá mala vychovávať slovenskú mládež. Zo zámoria bola publikovaná informácia o tom, že v apríli 1942 sa v Detrote konal I. všeslovanský zjazd amerických príslušníkov slovanských národov. O mesiac neskôr došlo na Slovensku k nahradeniu od roku 1938 existujúceho Slovenského kresťansko-sociálneho odborového združenia so 130 000 členmi novou *Slovenskou pracujúcou pospolitostou*, jej predsedom sa stal generálny tajomník Hlinkovej

slovenskej ľudovej strany Aladár Kočiš. Svoje odbory mala aj nemecká menšina pod názvom *Arbeitsfront der Volksdeutschen*. Vlastnú ústavu získala samostatná Nemecká evanjelická cirkev augsburského vyznania na Slovensku, ktorej krajiniským biskupom sa stal Johann Scherer. V júni 1942 vznikli z nových inštitúcií *Najvyšší úrad pre zásobovanie* na čele s guvernérom Slovenskej národnej banky Imrichom Karvašom a celoštátny elektrárenský podnik *Slovenské elektrárne, účastinná spoločnosť, Bratislava* s generálnym riaditeľom Júliusom Stanom, ktorý zastával aj post ministra dopravy a verejných prác. Najvyšší účtovný a kontrolný dvor bol nahradený *Najvyšším kontrolným dvorom*, za jeho predsedu menoval prezident republiky Štefana Šebeja. Od júla 1942 pribudla k novým ustanovizniám štátu *Slovenská akadémia vied a umení*, jej prvým predsedom sa stal František Valentin. Letné mesiace sú uvedené participáciou slovenskej armády v bojoch na východnom fronte, ale aj nárastom účasti Slovákov na domácom i zahraničnom protinacistickom odboji. V novembri 1942 došlo k zriadeniu *Sdruženia vysokoškolského študentstva*, ktorého predsedom sa stal Jozef Mikula, vysokoškooláci nemeckej národnosti boli pritom povinne organizovaní v *Deutsche Studentenschaft*.

Rok 1943 je v knihe uvedený informáciou o začatí pôsobenia *Sväzu poisťovní*, ktorý zastupoval záujmy 19 poisťovní pôsobiach na území štátu, z ktorých 6 malo sídlo materskej spoločnosti vo Veľkonemeckej ríši, 5 v Protektoráte Čechy a Morava a 3 v Talianskom kráľovstve. Zimné boje sú priblížené vojenskými operáciami s účasťou Slovákov v rámci protipartizánskych akcií na východnom fronte, ale taktiež v radoch príslušníkov druhého československého odboja v severnej Afrike. Neopomenutou nezostala ani informácia o plánovanom pokuse o prechod Rýchlej divízie Slovenskej armády na stranu Spojencov na severných predhorách Kaukazu. Z domácich správ zaujme vznik *Ústredného súdu Hlinkovej slovenskej ľudovej strany* kreovaného za účelom upevnenia straníckej disciplíny, či zriadenia *Štátneho diagnostického a veterinárneho ústavu*. Podľa autorov najúspešnejšia odbojová skupina *Flóra*, ktorá vznikla ešte v roku 1940 na čele s Kvetoslavou Viestovou, zostavila vo februári politické *Memorandum* a odoslala ho exilovej vláde ČSR do Londýna. V marci 1943 došlo aj k vzniku *Veliteľstva brannej výchovy (VBV)* v Banskej Bystrici snažiacej sa pripraviť obyvateľstvo na možný príchod frontu aj na Slovensko, jej veliteľom sa stal plk. gšt. Viliam Kanák. V tomto mesiaci vydali katolícki biskupi Slovenska pastiersky list proti prenasledovaniu židovských spoluobčanov, v súvislosti s perzekúciou ktorých bola zriadená *Ústredná kancelária pre pracovné tábory Židov*. Proti obnoveniu plánovaných deportácií vyznávačov izraelskej relígie zo Slovenska podal protest aj chargé d'affaires Svätej stolice Giuseppe Burzio. V apríli 1943 sa ustanovila *Slovenská pedagogická spoločnosť*, ktorej predsedom sa stal prof. Anton Jurovský a o mesiac nato aj *Slovenský šermovnický sväz*. Napriek vojnovému požiaru sa uprostred druhej svetovej vojny v júni 1943 uskutočnila v Bratislave *Medzinárodná konferencia o remeslách* s účasťou remeselníkov zo Slovenska, Nemecka, Talianska, Maďarska, Chorvátska, Rumunska, Bulharska a Španielska. Na Štrbskom Plese sa zase konalo zasadnutie Medzinárodnej právnickej komory za účasti právnikov z 11 štátov, v tomto mesiaci prezident republiky pritom vymenoval *Najvyššiu radu obrany štátu* s poradným orgánom Medziministerským zborom obrany štátu. V lete 1943 sa stal dlhoročný slovenský politik Vavrínek Šrobár autorom tzv. *Šrobárovho memoranda*, na základe ktorého malo v rámci odboja dôjsť ku kreovaniu národného výboru, ktorý by zvolal revolučné národné zhromaždenie. V septembri začalo svoju činnosť *Štátne observatórium* pri Skalnatom plese, pri Ministerstve pravosúdia zase vznikla *Ústredná cenzúrna komisia*. Na oslobodzovaní Kyjeva spod nemeckej okupácie sa v novembri 1943 zúčastnila už aj 1. československá samostatná brigáda v ZSSR, zo zajatých príslušníkov 1. pešej divízie slovenskej armády pritom vznikol v tomto mesiaci *Pluk slovenských dobrovoľníkov* na čele s pplk. Viliamom Jánom Lichnerom. V závere roka bola na Slovensku obnovená *Stráž*

obranu štátu z príslušníkov armády, polície, žandárstva, finančnej stráže, resp. verejných zamestnancov a došlo i k vytvoreniu *Školy padákových strelcov* v rámci Leteckej školy v Banskej Bystrici. Pre budúce vojenské vystúpenie protinacistického odboja na našom území malo význam uzatvorenie Vianočnej dohody v Bratislave medzi príslušníkmi komunistickej a občianskej rezistencie.

Pri spracovaní predmetnej prehľadnej a na faktografické údaje bohatej publikácie sa podarilo autorom čerpať z množstva prameňov domácej a zahraničnej proveniencie pozostávajúcej z literatúry, periodík a archívov z Nemecka, Slovenska i Českej republiky. Autorom, ktorých pracoviskom je Historický ústav Slovenskej akadémie vied, resp. Vojenský historický ústav, možno snáď vytknúť pomerne časté uvádzanie údajov z oblasti medicíny, či faktov o zahraničnom československom odboji, keďže kniha je kronikou Slovenského štátu. V žiadnom prípade to však neznižuje hodnotu monografie, ktorá pre obrovské penzum informácií poskytuje významný zdroj pri štúdiu profesionálnych i amatérskych historikov, ale aj všetkých záujemcov o naše národné dejiny.

Rudolf Manik

NIŽŇANSKÝ, Eduard – PSICOVÁ, Katarína (ed.) *ANTISEMITIZMUS A HOLOKAUST NA SLOVENSKU V DOKUMENTOCH NEMECKEJ PROVENIENCIE 1938 – 1945. ANTISEMITISMUS UND HOLOCAUST IN DER SLOWAKEI IN DOKUMENTEN DEUTSCHER PROVENIENZ VON 1938 – BIS 1945.* Banská Bystrica : Múzeum SNP, 2021, 710 s. ISBN 978-80-89514-99-1.

Cieľom editorov recenzovaného diela je posunúť výskum holokaustu na Slovensku najmä v otázke nemeckého hodnotenia antisemitskej politiky ľudáckeho režimu. Snahu sprístupniť čitateľovi pohľad rôznych nemeckých inštitúcií na jej priebeh v úvode zdôvodňujú tiež potrebou komparácie priebehu holokaustu u jednotlivých nemeckých spojencov (Taliansko, Rumunsko, Maďarsko), ale aj jeho satelitov (Chorvátsko, Slovensko). Takýto prístup totiž podľa nich umožňuje rekonštruovať nemecké hodnotenie antisemitskej politiky v jednotlivých spojeneckých štátoch a zároveň porovnať ich mieru kolaborácie s nacistickým Nemeckom pri prenasledovaní Židov. Tento prístup je zaujímavý napríklad pri výskume deportácií Židov. Treba povedať, že túto otázku Eduard Nižňanský už načrtnol vo svojich predchádzajúcich prácach, kde najmä na základe dokumentov nemeckej proveniencie porovnával priebeh a výsledky rokovania o deportáciách medzi Nemeckom a jeho niektorými spojencami či satelitmi (Slovensko, Maďarsko, Rumunsko). Recenzovaná práca je akýmsi pokračovaním niekoľkozväzkovej edície dokumentov o holokauste na Slovensku, ktorej najvýraznejším spoluautorom bol práve E. Nižňanský. Nadväzuje pritom najmä na jej štvrtý zväzok, ktorý je celý venovaný dokumentom nemeckej proveniencie z rokov 1939 – 1945. Jej pôvodný rozsah však recenzované dielo výrazne prekračuje, čo dokazuje systematický záujem autorov o predmetnú problematiku. Heuristickú bázu tohto diela preto celkom logicky predstavujú najmä dokumenty zo zahraničných archívov. Tie editori získali rozsiahlym výskumom v Archíve Yad Vashem v Jeruzaleme a tiež vo viacerých nemeckých archívoch. Čo sa týka obsahovej stránky, v snahe uverejniť dokumenty rozličnej proveniencie, koncentrovali sa editori okrem materiálov diplomatickej povahy (správy rôznych nemeckých diplomatov, ale tiež poradcov patriacich k nemeckému vyslanectvu na Slovensku atď.) aj na hlásenia rozličných orgánov Sicherheitsdienstu (nacistickej bezpečnostnej služby). Čitateľa však už v úvode upozorňujú, že k ich analýze treba pristupovať zvlášť kriticky, keďže ako je známe, mnohé návrhy a tvrdenia týchto nacistických úradov odporovali postojom

oficiálnych orgánov napr. nemeckému ministerstvu zahraničných vecí (Auswärtiges Amt). V niektorých prípadoch autori uverejnili aj dokumenty nemeckej vojenskej proveniencie. Ide o pravidelné situačné správy nemeckého vojenského atašé, v ktorých sa okrem vojenských otázok venoval tiež politickým problémom, včítane tzv. riešenia židovskej otázky na Slovensku. Čo sa týka štruktúry samotnej práce, treba oceniť snahu zarámovať predmetnú problematiku do úvodnej štúdie, v ktorej politiku antisemitizmu a holokaustu na Slovensku autori rozdelili do niekoľkých etáp. Pokúsili sa tiež o typológiu autochtónneho antisemitizmu na Slovensku. Identifikovali pritom viacero jeho rovín: kresťanskú, národnú, hospodársku, politickú. Tie sa podľa nich po roku 1938 realizovali „postupnou instrumentalizáciou a inštitucionalizáciou vládnej politiky pri „riešení“ židovskej otázky“. Oceniť treba aj fakt, že práca je dvojazyčná, rovnako prístupná pre slovenského ako aj nemeckého čitateľa. Úvodná štúdia v nemeckom jazyku je dokonca z hľadiska obsahu, ale aj štruktúry rozsiahlejšia a prepracovanejšia. Osobitná pozornosť je tu venovaná otázkam arizácii, deportácii, ale aj konkrétnym podobám antisemitskej propagandy na Slovensku. Je to pochopiteľné, keďže v slovenskej historiografii už závery prezentované v tejto štúdii autori z väčšej časti publikovali. Celkový prínos edície pre slovenského čitateľa to však ani tak neznižuje. Presvedčivo to dokazuje množstvo publikovaných dokumentov, ktorých počet sa zastavil na čísle 465! Dokumenty sú uverejnené v nemeckom origináli, ale tiež v slovenskom preklade podľa zaužívaných pravidiel pre vydávanie prameňov k novším dejinám. Tu možno bez prehánania konštatovať, že taký rozsiahly výskum konkrétnych aspektov nemecko-slovenských vzťahov (ktoré mali rôznu podobu v politickej, hospodárskej, kultúrnej, či vojenskej rovine) v rokoch druhej svetovej vojny doteraz nebol realizovaný. A to aj napriek tomu, že v minulosti už autorský kolektív pod vedením E. Nižňanského publikoval (tiež v dvojazyčnom formáte) aj rozsiahlu dvojzväzkovú edíciu dokumentov „Slovensko nemecké vzťahy 1938 – 1945 v dokumentoch.“ Na druhej strane takýto prístup editori považujú za dôležitý aj vzhľadom na diskusiu a otázky, ktoré ešte donedávna vyvolávala problematika zodpovednosti slovenskej vlády za deportácie Židov zo Slovenska. Publikované nemecké dokumenty k tejto problematike totiž dokumentujú aj postoj slovenskej vlády a jej iniciatívu pri deportáciách. A to aj napriek tomu, že editori (napriek nevídanému rozsahu svojho výskumu) nenašli veľa dokumentov, ktoré by podrobnejšie rekonštruovali otázku, kto (Nemci alebo slovenská strana?) prvý inicioval požiadavku na deportácie Židov zo Slovenska. Rozsah realizovaného výskumu ich však napriek tomu oprávňuje ku konštatovaniu, že nacistické Nemecko na orgány slovenského štátu v tejto súvislosti nemuselo vyvíjať žiaden nátlak. Naopak, editori zachytili tiež pozitívne reakcie nemeckých predstaviteľov na ochotu slovenskej strany deportovať svojich židovských spoluobčanov.

Ako už bolo vyššie uvedené, medzi publikované materiály zaradili aj dokumenty nemeckej vojenskej proveniencie. Tu možno, okrem iného, sledovať tiež otázku, do akej miery sa pri vydávaní protižidovských nariadení zohľadňovali tiež požiadavky nemeckých vojenských veliteľstiev na zabezpečenie svojich jednotiek na území Slovenska. Tie sa museli zohľadňovať napr. počas presunu ich vojenských transportov cez Slovensko v roku 1939 (ťahenie proti Poľsku), 1941 (presun vojsk z balkánskeho bojiska na jar k hraniciam ZSSR), neskôr tiež v súvislosti s približovaním sa východného frontu k jeho hraniciam a presúvaním nemeckého operačného pásma na jeho územie. V súvislosti s vojnou proti Poľsku v septembri 1939 editori uverejnili viaceré kritické reakcie nemeckých orgánov na mobilizačné opatrenia týkajúce sa slovenských Židov, ktoré determinovali proces ich vylúčenia z armády. Uverejnili tiež niekoľko zaujímavých dokumentov (dok. 86, 89), v ktorých nemecké miesta komentujú snahy radikálnych kruhov v HSĽS na čele so županom Šarišsko-zemplínskej župy Andrejom Dudášom na

označenie Židov na jar 1941. Z ich obsahu však nie je celkom jasné, do akej miery sa pod túto pôvodnú iniciatívu podpísali aj nemecké vojenské orgány, keďže práve v tom čase cez územie Slovenska prechádzali nemecké vojenské transporty, a to v rámci príprav na vojnu proti ZSSR. Tu treba povedať, že označovanie Židov žltými páskami na východnom Slovensku na základe vyhlášky župana Dudáša z konca marca 1941 bolo pravdepodobne vydané priamo v súčinnosti s Nemeckou vojenskou misiou na zaistenie bezpečnosti nemeckých vojenských transportov. Naznačuje to hlásenie obranného dôstojníka Veliteľstva divízejnej oblasti 2. Ten v správe o opatreniach (realizovaných v úzkej spolupráci s Nemeckou vojenskou misiou) pre potreby bezpečnosti transportov z 28. apríla 1941 konštatoval, že na ministerstvo národnej obrany (MNO) bola predložená prosba o zákrok, „aby židia v župe ružomerskej boli označení tiež žltými páskami ako v župe šarišsko-zemplínskej“. ¹ Bližšie objasniť by ešte bolo treba tiež vplyv nemeckých vojenských orgánov na rozhodnutie slovenskej vlády z 26. apríla 1944 vysťahovať Židov zo Šarišsko-zemplínskej župy do západnejších častí Slovenska. Autori publikovali niekoľko zaujímavých dokumentov k tejto otázke, nedozvieme sa z nich však, kto všetko akciu inicioval. Ich obsah na druhej strane potvrdzuje, že toto opatrenie svojím charakterom zapadalo do série „bezpečnostných“ nariadení, súvisiacich s približovaním sa východného frontu k hraniciam Slovenska. Tie boli diktované potrebami ustupujúcej nemeckej armády na pretvorenie východného Slovenska na jej operačné pásmo. Už J. Korček pritom upozornil, že násilné vysťahovanie Židov z východu aj slovenská vláda zdôvodňovala nárokmi nemeckej armády na „vyčistenie oblasti východného Slovenska od rozkladných a podkopných elementov.“ ² Ani on však túto otázku bližšie neskúmal. Realizáciu tohto opatrenia otvorene požadovali aj zástupcovia slovenskej armády, na ktorú sa presúvali kompetencie mocensko-represívneho aparátu ministerstva vnútra. ³ Aktívne v tejto otázke vystupovali tiež zástupcovia ďalších bezpečnostných zložiek, predstavitelia HSLS, Hlinkovej gardy, ako aj miestni funkcionári župnej správy. ⁴

K práci mám len drobné faktografické pripomienky. Na strane 8 je chybné uvedené krstné meno nemeckého vojenského atašé, ktorý sa nevolal Heinz ale Heinrich Becker. V poznámke na s. 534 by malo byť uvedené, že plukovník Eugen Janeček nebol poverencom vojenského velenia pre východné Slovensko ako nepriamo vyplýva z publikovanej správy neznámeho autora. V skutočnosti stál na čele Exponovaného spravodajského orgánu so sídlom v Prešove. Ten vytvorilo MNO začiatkom roka 1944 s cieľom koordinácie postupu ústredných a župných bezpečnostných a vojenských zložiek proti odboju a rôznym partizánskym skupinám. Uvedené pripomienky nijako neznižujú vysokú odbornú kvalitu recenzovaného diela, ktoré predstavuje dôležitý predpoklad ďalšieho výskumu holokaustu na Slovensku a to aj v komparácii s výsledkami výskumu tejto problematiky v krajinách, ktoré počas druhej svetovej vojny patrili k spojencom alebo satelitom nacistického Nemecka.

Igor Baka

¹ Vojenský historický archív (VHA) Bratislava, fond 53, sign. 95/5/12-1, Prehľad o činnosti pri spolupráci s nem. orgánmi.

² KORČEK, Ján. *Slovenská republika 1943 – 1945. K pôsobeniu mocensko-represívneho aparátu a režimu*. Bratislava 1999, s. 69.

³ Podľa hlásenia podnestu I/4 oddelenia MNO stot. gšt. Jána Staneka z 2. 6. 1944 mali zástupcovia slovenského vojenského spravodajstva na porade konanej na ministerstve vnútra dňa 28. 4. žiadať, „aby Židia z východného Slovenska boli daní do pracovných táborov, alebo do podobných inštitúcií, nakoľko sú títo väčšinou v službách maďarského spravodajstva, maďarskej iредenty, spolupracujú s partizánmi a dokonca obstarávajú spojenie maďarsko-poľské.“ VHA Bratislava, f. 53, číslo jednacie 53/44-70.

⁴ KAMENEC, Ivan. *Po stopách tragédie*. Bratislava 1991, s. 245-246.

vyhlídal, Milan. *VOJENŠTÍ ZPRAVODAJCI PROTI NACISTICKÉ OKUPACI. ODBOJOVÁ SKUPINA TŘI KONŠELÉ*. Praha : Academia, 2022, 322 s. ISBN 978-8-200-3274-4.

Dejiny odboja proti nacizmu patria medzi témy, pri ktorých už niekoľko generácií historikov vytvorilo zásadné diela. Prvé mimoriadne hodnotné spomienkové práce mapujúce odboj vznikali v období krátko po skončení 2. svetovej vojny. Množstvo ťažiskových prác vzniklo najmä počas politického odmäku v komunistickom Československu v 60. rokoch. Tvorivá energia mnohých autorov z tohto obdobia, ktorí pre svoje politické či odborné postoje po invázii vojsk Varšavskej zmluvy nemohli ďalej tvoriť, našla naplnenie aj v 90. rokoch, keď takíto autori spracovali a vydali obdivuhodný počet publikácií, mapujúcich rôzne skupiny, jednotlivcov či fenomény súvisiace s odbojom. Témy spojené s odbojom však zarezonovali aj u nasledujúcej generácie, ktorí pokračujú v mapovaní doteraz opomínaných či málo spracovaných tém.

Do tejto kategórie patrí aj práca Milana Vyhliďala, profesne pôsobiaceho na katedre teorie vojenství Fakulty vojenského leadershipu brnianskej Univerzity Obrany. Vyhliďal sa vo svojej práci zameriava na výskum dejín čs. armády, vojenského spravodajstva a protinacistického odboja. Medzi jeho zásadné práce patria texty venované československej spolupráci s arabským svetom vojenským spravodajcom Josefovi Zuskovi, Václavovi Morávkovi, Františkovi Fárkovi či ďalším témam. Vyvrcholením a zosyntetizovaním doterajšej práce však bezpochyby je predkladaná monografia, venovaná odbojovej skupine Tři konšelé.

Publikácia je rozčlenená na 11 kapitol, v ktorých autor na pozadí relevantných dobových udalostí približuje jednotlivé životné etapy a osudy hlavných protagonistov knihy, „konšelow“ Františka Fárka, Antonína Longu a Aloisa Čáslavku. Na začiatku sa čitateľ má možnosť stručne sa oboznámiť s pôsobením uvedených v aparáte československého vojenského spravodajstva do roku 1939, a to vrátane aspoň približenia niektorých zaujímavejších spravodajských operácií, na ktorých participovali. V nasledujúcej kapitole autor priblížil okolnosti odletu vybraných spravodajských dôstojníkov do Londýna krátko pred obsadením Prahy nemeckým vojskom a rozvíja okolnosti, za ktorých sa budúca odbojová činnosť Troch konšelow takpovediac rodila. Nemenej zaujímavá je časť približujúca opatrenia, ktoré po obsadení Čiech a Moravy a zriadení protektorátu začali nemecké orgány uplatňovať voči svojim bývalým protivníkom z čs. vojenskej spravodajskej služby, vrátane markantného rozdielu medzi dozorom zo strany „kolegov“ z vojenskej spravodajskej služby Abwehr a oveľa hrozivejším dozorom vykonávaným príslušníkmi tajnej štátnej polície. Na stránkach ďalších kapitol sú plasticky priblížené okolnosti, za ktorých vznikali prvé protinacistické odbojové skupiny na území protektorátu, a najmä významné miesto, ktoré vo vznikajúcom odbojovom prostredí zohrali československí spravodajskí dôstojníci. Práve oni so skúsenosťami s konšpiráciou, psychológiou a ďalšími schopnosťami, ktoré tvoria nevyhnutnú výbavu dobrého spravodajského dôstojníka, totiž zohrali v odboji úlohu viac než významnú.

V podstate až po tomto uvedení čitateľa do problematiky sa autor dostáva k samotnému meritu vecí, t. j. k činnosti samotných konšelow. Tí sa rozhodli „so zaťatými zubami“ nadviazať spojenie a spoluprácu s v Londýne pôsobiacou skupinou okolo Františka Moravca. Spojenie udržovali prostredníctvom britských a neskôr nevelmi spoľahlivých francúzskych spravodajcov (s krycím označením „Šmrdolíni“), pôsobiacich v Prahe a pri práci im pomáhalo niekoľko ďalších bývalých kolegov z 2. oddelenia Hlavného štábu, ako ďalšie osoby. Skupina začala byť pomerne rýchlo schopná získavať a odosielať z protektorátu cenné spravodajské poznatky, z ktorých sa mnohé týkali nielen politických pomerov, ale aj

dislokácii a presunom nemeckých jednotiek a mali tak v čase narastajúceho medzinárodného napätia značný význam pre „československé“ spravodajské miesta na britských ostrovoch a poskytli „exilovým“ spravodajcom možnosť ponúknuť britským kolegom relevantné informácie zo spoľahlivého zdroja. Osobitnou a značne riskantnou operáciou sa stal odsun rodín „Moravcovej spravodajskej jedenástky“, keď manželky a deti postupne ilegálne cez hranice previedol „konšel“ A. Čáslavka, ktorý sa z poslednej misie už nevrátil a ostal pôsobiť v zahraničí. Už spomínané získavanie informácií o nemeckých vojenských jednotkách a opatreniach, ktoré sa týkali nielen územia protektorátu, ale čiastočne aj Slovenska, nadobudli počas leta 1939 špeciálny význam pre poľskú spravodajskú službu. Tá na oplátku nahrádzala nespoľahlivé spojenie cez Francúzov.

V nasledujúcich kapitolách autor približuje zhoršujúcu sa situáciu koncom leta a po vypuknutí 2. svetovej vojny, keď nemecká tajná polícia preukázala svoje schopnosti pri pomerne rýchlom odhaľovaní ilegálnych odbojových skupín. Tak príslušníci gestapa dokázali odhaliť aj činnosť F. Fárka a A. Longu a koncom roka 1939 obaja muži skončili za mrežami. Neprekvapuje tak, že ďalšia kapitola približuje súdnu a väzenskú anabázu Fárka a Longu, ktorým nacistický súd našťastie vymeral „len“ tresty odňatia slobody. Posledné dve kapitoly predkladaného diela sa zaoberajú pre Longu osudovými dňami počas oslobodenia a ďalšími osudmi zvyšných konšelov, ako aj niektorých z ich najbližších spolupracovníkov.

Celkovo ide podľa môjho názoru i skutočne vydarené monografické spracovanie témy, ktorá si takéto komplexné spracovanie zaslúžila. Autor v publikácii dokázal spojiť dovtedajšie zistenia českej a slovenskej historiografie s vlastným obsiahlym výskumom a výsledkom jeho tvorivého nasadenia je podľa môjho názoru zaujímavé a vydarené dielo. Publikácia je mimo akýchkoľvek pochyb vhodná nielen pre odbornú verejnosť, ale vďaka pútavému štýlu aj pre verejnosť laickú. V dôsledku skutočnosti, že sa autorovi na pomerne malom priestore podarilo priblížiť širšie pozadie aktivít troch konšelov, odnáša si aj menej informovaný čitateľ plnohodnotné pochopenie spravodajskej aj ďalšej činnosti odbojárov v kontexte doby. Text dopĺňa množstvo zaujímavých fotografií osôb, ale aj faksimile rôznych relevantných dokumentov, dokonca vrátane motákov písaných z väzenia A. Longom.

Matej Medvecký

BIBLIOGRAFIA

ČESKOSLOVENSKÉ A SLOVENSKÉ ŽENY VO VOJNE A V ARMÁDE

Výberová bibliografia prác publikovaných v rokoch 1990 – 2021

BOŽENA ŠEĐOVÁ

Počas celých stáročí boli vojenstvo a vedenie boja mužskou doménou, v priebehu 20. storočia sa však účasť ženského elementu vo vojenskom dianí postupne zväčšovala.

Zatiaľ čo v období 1. svetovej vojny bola úloha ženy predovšetkým v zázemí, kde musela zastúpiť bojujúceho muža a v ošetrovateľskej službe, v 2. svetovej vojne už pôsobili ženy v rôznych vojenských pozíciách a funkciách – ako spojárky, radistky, vodičky, obsluha v protiletadlovom delostrelectve, dokonca ako odstrelávačky a vojenský život prežívali viaceré takmer rovnocenne s mužským zastúpením. Vykonávali tiež zdravotnícku činnosť, administratívne práce a rôzne činnosti v podporných službách (opravárky v dielnach, v technickej obsluhu a údržbe lietadiel, v poľných pekárnach, prácovníach a pod.).

V rámci zahraničného odboja boli ženy najvýraznejšie zastúpené v čs. vojenských jednotkách na východnom fronte (1. čs. poľný prápor v ZSSR, 1. čs. samostatná brigáda v ZSSR, 1. čs. armádny zbor v ZSSR). Ich počet narástol do tisíciky, z čoho 50 utrpelo vojnové zranenie, 5 padlo v bojoch a jedna zostala nezvestná. Keďže prvorepubliková armáda so ženami nepočítala, ich vstup do vojenských jednotiek prinášal množstvo problémov.

V západnom odboji – vo Veľkej Británii slúžili v ženských pomocných službách letectva – WAAF, kde ich počet neprevyšoval niekoľko desiatok a na Strednom východe pôsobili čs. ženy v rámci ATS – pomocných služieb britskej armády.¹ V čs. jednotkách bývalej Juhoslávie tiež pôsobili české a slovenské ženy zo Slavónska a Vojvodiny –

1. čs. brigáda Jana Žižku a vojvodinská 14. úderná slovenská brigáda.

V domácom protifašistickom odboji boli ženy neodmysliteľnou oporou partizánskej činnosti či už priamo v partizánskych jednotkách alebo prostredníctvom zásobovania, ošetrovania, ukrývania a pod.

Hoci o službu v povojnovej čs. armáde ženy prejavovali značný záujem, ich pôsobenie v rodine a v pozícii matky sa považovali za komplikujúce faktory. Takmer štyri pätiny žien slúžili teda v rámci administratívy a z hľadiska podriadenosti ich najviac slúžilo v rámci MNO a veliteľstva protivzdušnej obrany štátu.² V armáde a ozbrojených silách postkomunistického obdobia sa už venuje značná pozornosť problematike rodovej rovnosti a ženám sa umožňuje viac-menej rovnocenná kariéra profesionálneho vojaka.

Z hľadiska novodobého spracovania danej problematiky väčšinu predstavujú práce českých autorov, slovenskí autori sa zatiaľ venovali téme skôr z regionálneho a spomienkového aspektu alebo sa zamerali len na jednu osobnosť. Napriek tomu, že obdobie 2. svetovej vojny je z hľadiska účasti českých a slovenských žien v čs. a českej historiografii zastúpené mnohými hodnotnými dielami, stále chýba súhrnná práca o ich účasti v čs. zahraničnom protifašistickom odboji. Podobne účasť žien v domácom protifašistickom odboji, ich ilegálna práca, činnosť v jednotlivých partizánskych jednotkách a počas bojov v slovenskom a českom národnom povstaní a ich podiel na oslobodzovaní Československa v komplexnejšom podaní tiež čaká na spracovanie v budúcnosti. V rámci domáceho

¹ Ženy bojujúce v zahraničných jednotkách za druhé svetové války / Odp. red.: Ivana Parkmanová. Praha : Naše vojsko – Český svaz bojovníků za svobodu, 1992, s. 7, 13.

² Kádrová výstavba ČSLA a jej slovenský aspekt / Alex Maskalík. In: Vojenské dejiny Slovenska. 7. zväzok (1968 – 1992) / Igor Baka a kol. Bratislava 2016, s. 128. ISBN 978-80-89169-34-4.

protifašistického odboja uvádzame v bibliografii len práce týkajúce sa pôsobenia žien na Slovensku. Vzhľadom na absenciu prác v novodobej slovenskej historiografii sme v tejto časti zaradili aj drobné články.

Profesionálnemu pôsobeniu žien v povojnovej čs. armáde sa zatiaľ autori venovali len výnimočne, zostáva teda výzvou pre súčasnú historiografiu. V kontexte s celospoločenským trendom genderovej rovnosti sa profiluje aj pôsobenie a postavenie žien v ozbrojených silách súčasného obdobia a tomu čiastočne zodpovedá aj publikačné zastúpenie slovenskej proveniencie na úrovni štúdií a článkov.

V rámci tematického kontextu figurujú čs., české a slovenské ženy v mnohých prácach, čo však nie je predmetom predkladateľného súpisu. Ak sme však opomenuli nejaké práce, ktoré sa predmetnou tematikou zaoberajú samostatne, uvítame každý relevantný podnet na doplnenie predkladateľného bibliografického súpisu.

Ženy v čs. zahraničnom protifašistickom odboji

A kráľovskou korunu měly : Stručný pohled na službu čs. žen v jednotkách britské armády za 2. světové války / Ivan Procházka. Praha : Ministerstvo obrany ČR – VHÚ Praha, 2016. - 255 s. : fotogr., pam. a lit., reg. ISBN 978-80-7278-679-4.

A smrt byla na dosah / Jan Vondráček. Praha : Netopejř Karel Petřík, 2009. - 151 s. : fotogr. (spomienky volynských Česiiek). ISBN 978-80-87044-32-2.

Andělé se samopalem : Výsadkářky 2. čs. samostatné paradesantní brigády v SSSR / Václav Kameník, Milan Kopecký. Praha : Čs. obec legionářská - Epoque, 2021. - 261 s. : fotogr., pam. a lit., reg. ISBN 978-80-87919-82-8; 978-80-278-0017-9.

Cesty k domovu 1939 – 1945 / Věra Tichá. Brno : Doplněk, 2003. - 152 s. ISBN 80-7239-128-3.

Československé ženy v ženských pomocných jednotkách australské armády (1942 –

1946) / Pavel Kreisinger. In: Češi a Slováci v Austrálii v 1. polovině 20. století a jejich účast ve světových válkách / Pavel Kreisinger. Praha : Academia - Středisko společných činností AV ČR, 2018, s. 327-337: fotogr. ISBN 978-80-200-2821-1.

Deníček spojačky / Jiřina Kopoldová-Švermová. Praha : Národní archiv, 2015, 191 s. ISBN 978-80-7469-043-3.

I ženy chtěly bojovat! Československé ženy v britských armádních pomocných sborech ATS a WAAF za druhé světové války / Karolína Stegurová. Praha : Academia, 2021. - 287 s. : fotogr., pam. a lit., reg. (Edice 1938 - 1953). ISBN 978-80-200-3181-5.

Jen života více! Válečný deník volyňské Češky Dobromily Šebestové / František Štampera, Dobromila Šebestová. Praha : Národní muzeum, 2017, 188 s. ISBN 978-80-7036-539-7.

Marie Ljalková a Vanda Biněvská. Československé legendy s odstřelovačskou puškou / Alena Flimelová, Roman Štér. Brno : Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel, 2020, 157 s. ISBN 978-80-906997-5-5.

Příslušníci československého letectva v RAF / Josef Váňa, John Sigmund, Emil Padior. Praha : AVIS MO ČR, 1999. - 272 s. ISBN 80-86049-58-2.

Soukromé války Heleny Petránkové : Z republikánského Španělska na východní frontu / Miroslav Brož. Praha : Epoque - Pražská vydavatelská společnost, 2017. - 131 s. : fotogr., lit. ISBN 978-80-7557-042-0; 978-80-7250-783-2.

Stále ve střehu: ženský sbor pomocných služeb letectva na velitelství letiště pro bombardéry RAF / Pip Becková. Praha : Naše vojsko, 2006, 243 s. ISBN 80-206-0842-7.

Ve stínu mužů : Ženy v československých vojenských jednotkách na východní frontě v letech 1942 – 1945 / Alena Flimelová, Roman Štér. - Praha : Academia, 2021. - 491 s. : fotogr., pam. a lit., reg. (Edice 1938 – 1953; zv. 34). ISBN 978-80-200-3231-7.

Vojáci v sukni / Milada Vávrová. Jihlava : M. Vávrová, 2001. - 158 s. ISBN 80-238-8412-3.

Ženy bojující v zahraničních jednotkách za druhé světové války / Odp. red.: Ivana Parkmanová. Praha : Naše vojsko - Český svaz bojovníků za svobodu, 1992. - 77 s. : fotogr. čb. ISBN 80-206-0363-8.

* * *

Bojovala na Dukle [Mária Kvapilová, rod. Pišlová] / Jozef Rodák. In: Vojnová minulosť zaviata časom / Jozef Rodák. Prešov : Adin, s.r.o. pre Združenie pre zachovanie histórie v Karpatoch, 2014, s. 70-73: fotogr. ISBN 978-80-89540-55-6.

Bojový křest československých žen u Sokolova, I. – III. část / Alena Vitáková. In: Historický kaleidoskop, č. 1 – 3 (2011), s. 18-21, s. 20-22, s. 18-21. ISSN 1802-1409.

Čechoslováci v Britské armádě v Africe a na Středním východě za 2. světové války / Ivan Procházka. In: Historie a vojenství. Roč. 57, č. 3 (2008), s. 4-23 : fotogr. ISSN 0018-2583.

Československé ženy na východní frontě / Milan Kovář. In: Střelecká revue. Roč. 50, č. 4 (2018), s. 68-69 : fotogr. ISSN 0322-7650.

Československé ženy na Středním východě / Ondřej Kolář. In: Československé vojenské jednotky na Středním východě a v severní Africe. Armáda 11, s. 43-44. ISSN 2571-3639.

Československé ženy padlé v bojích u Dukly / Alena Vitáková. In: Listy University obrany. Roč. 9, říjen 2012, s. 29.

Československé ženy sloužící za druhé světové války v britských pomocných sborech ATS a WAAF / Karolína Stegurová. In: Historie – otázky – problémy. Roč. 12, č. 1 (2020), s. 102-113. ISSN 1804-1132.

Československý Červený kříž v zahraničí v období druhé světové války Hana Velecká.

In: Historie a vojenství. Roč. 59, č. 2 (2000), s. 378-379. ISSN 0018-2583.

Čtyři roky v poušti / Ivan Procházka. In: Národní osvobození. Roč. 8 /75/, č. 8 (1997), ISSN 0231-8161.

Gréta Koutná (1921 – 2013) / Hana Benešová. In: Historie a vojenství. Roč. 62, č. 1 (2013), s. 141 : fotogr. ISSN 0018-2583.

Hana Kleinová, čs. příslušnice u britských ATS na Středním východě / Pavel Kreisinger. In: Historie a vojenství. Roč. 62, č. 2 (2013), s. 91-99 : fotogr. ISSN 0018-2583.

Hoře matky. Četař v záloze Amálie Lanzerová / Miroslav Brož. In: I za nás bojovali... Medailonky statečných, 1. část / Miroslav Brož. Praha : Československá obec legionářská, 2009, s. 34-56.

I ženy šly do boje / Vladimír Marek. In: A-report. Měsíčník Ministerstva obrany ČR. Roč. 32, č. 4 (2021), s. 49-51 : fotogr. ISSN 1211-801X.

Jedna z prvních. Kapitánka v záloze Anna Deylová-Ptáčková. / Miroslav Brož. In: I za nás bojovali... Medailonky statečných, 3. část / Miroslav Brož. Praha : Československá obec legionářská, 2012, s. 25-29.

Chaviva Reiková (1914 – 1944) : Žena v spravodajských službách. / Zlatica Zudová-Lešková. In: Historie a vojenství. Roč. 48, č. 2 (1999), s. 425-432. ISSN 0018-2583.

K problematice postavení žen ve společnosti: přítomnost žen v 1. čs. arm. sboru v SSSR a v řecké partyzánské armádě ELAS/DSE / Alena Vitáková. In: České, slovenské a československé dějiny 20. století V. Hradec Králové : Historický ústav FF Univerzity Hradec Králové, 2011, s. 195-207. ISBN 978-80-7405-164-7.

K úloze žen v politice a diplomacii druhého československého zahraničního odboje / Jan Němeček. In: Statečné ženy o kterých se málo ví / Sest.: Šárka Helmichová. 2. vyd. Praha : MO ČR – Agentura voj. informací a služeb, 2006, s. 33-40. ISBN 80-7278-178-2.

Malvína Fantová – první československá vojačka / Ivo Pejčoch. In: *Hobby historie – osobnosti, letectví a vojenská technika 20. století. - Roč. 6, č. 31 (2015), s. 44-45 : fotogr.* ISSN 1804-2228.

Na východní frontě / Marie Pánková. In: *Statečné ženy o kterých se málo ví / Sest.: Šárka Helmichová. 2. vyd. Praha : MO ČR – Agentura voj. informací a služeb, 2006, s. 41-42. ISBN 80-7278-178-2.*

Plukovníčka v. v. Lydie Horálková-Studničková / Zlatica Zudová-lešková. In: *Historie a vojenství. Roč.53, 2004, č. 4, s. 95-103, fotogr.* ISSN 0018-2583.

Poprvé v dějinách čs. armády / Miroslav Brož. In: *Legionářský směr. Časopis Československé obce legionářské. Roč. 2, č. 2 (2014), s. 28-29 : fotogr. (1. ČSAZ, plk. Gertrúda Englová, plk. Helena Petránková).*

Právní postavení žen v čs. jednotce v SSSR (1942 – 1945) a jejich poválečná aktivace v armádě / Alena Vitáková, Miroslav Klusák. In: *Přínos armády pro vznik a rozvoj České republiky : Sborník příspěvků Mezinárodního vědeckého sympozia Brno, Univerzita obrany Brno 23. – 24. 11. 2011. Brno : Onufrius Brno – ČsOL, 2013, s. 102-107. ISBN 978-80-87859-01-8.*

Válečná zranění a úmrtí příslušnic čs. vojenských jednotek v SSSR za druhé světové války / Alena Flimelová. In: *Historie a vojenství. Roč. 46, č. 3 (2017), s. 33-46 : fotogr.* ISSN 0018-2583.

Vojenské osobnosti československého odboje 1939 – 1945 / Biografické heslá žien: Zlatica Zudová-Lešková. Praha : AVIS MO ČR pre Vojenský historický ústav Praha – Vojenský historický ústav Bratislava, 2005, s. 66-67, 69, 102-103, 139, 145, 169-170, 173-174, 176, 194, 225-226, 227-228, 247-248, 251, 252, 298-299. ISBN 80-7278-233-9.

Volyňské ženy v československých vojenských jednotkách na východní frontě. In:

Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity, řada společenských věd 29/2. Brno 2015. ISSN 1211-6068.

Vzpomínka na Editu Zochovickou: část první: Mezi Československem a Středním východem. In: *Maskil, č. 3 (2008). ISSN 2570-6373.*

Vzpomínka na Editu Zochovickou: část druhá: Domů... a zase dál. In: *Maskil, č. 4 (2009). ISSN 2570-6373.*

Žena a válka : Nástin problematiky branné povinnosti a vojenské služby československých žen za druhé světové války / Karolína Stegurová. In: *České, slovenské a československé dějiny 20. století XII. - Hradec Králové : Filozofická fakulta UKH - Historický ústav UKH, 2017, s. 189-200. ISBN 978-80-7435-706-0.*

Žena s přesnou muškou. Ve věku nedozrálých jednaděvadesáti let zemřela první československá vojenská snajperka Marie Ljalková-Lastovecká / Vladimír Marek. In: *A-report. Čtrnáctideník Ministerstva obrany ČR. Roč. 22, č. 12 (2011), s. 38-39 : fotogr.* ISSN 1211-801X.

Ženy v československém letectvu ve Velké Británii v letech 1940 – 1945 / Jolana Morcinková. In: *Práce studentů 2. Práce z historického semináře katedry historie Filozofické fakulty Ostravské univerzity. Ostrava 1996. s. 80-93.*

Žena vedle muža. K mezilidským vztahům v 1. československém armádním sboru v letech 1942 – 1945 / Alena Vitáková. In: *Časopis Slezského muzea, série B – vědy historické. Roč. 60, 2011, s. 225-241. ISSN 1211-3131.*

Ženy na frontě aneb i taková byla válka / Pavel Filla. In: *Národní osvobození. - Roč. 31 /98/, č. 17-18 (2020), s. 6-7 : fotogr.* ISSN 0231-8161.

Ženy – parašutistky v 2. světové válce / Vladimír Gajdoš. In: *Bojovník. Roč. 52, č. 6 (2007), s. 10. ISSN 03223-2018.*

Ženy v boji pri Sokolove 1.-2. / Jiřina Korpoldová-Švermová. In: Bojovník. Roč.48, č. 22-23 (2003), s. 8 : fotogr. ISSN 03223-2018.

Ženy v boji za slobodu / Jozef Rodák. In: Vojnová minulosť zaviata časom / Jozef Rodák. Prešov : Adin, s.r.o. pre Združenie pre zachovanie histórie v Karpatoch, 2014, s. 64-69: fotogr. ISBN 978-80-89540-55-6.

Ženy v československém letectvu ve Velké Británii v letech 1940 – 1945 / Jolana Morcinková. In: Folia Historica. Ostrava 1996, s. 87-92. ISSN 0231-7494.

Ženy v čs. armáde v rokoch 1939 – 1945 / Zlatica Zudová-Lešková. In: Statečné ženy o ktorých se málo ví / Sest.: Šárka Helmičová. 2. vyd. Praha : MO ČR – Agentura voj. informací a služeb, 2006, s. 9-32. ISBN 80-7278-178-2.

Ženy v 2. čs. samostatné paradesantní brigádě / Václav Kameník. In: Zpravodaj klubu výsadkových veteránů při VÚ 8280. Prostějov 2009, č. 3.

Ženy v řadách 1. čs. sam. polního praporu. Vznik jednotky v Buzuluku / Alena Vitáková. In: Celostátní studentská vědecká konference Historie 2006. Ostrava 2007, s. 160-169.

Ženy v domácom protifašistickom odboji na Slovensku

Bombardovanie Apolky / Slavo Kalný. - Bratislava : Albert Marenčin - Vyd. PT, 2007. - 146 s. : fotogr. ISBN 978-80-89218-60-8. (Beatrix Čelková, rod. Pospíšilová, Františka Hrubíšková).

Povstalecký denník : Zápisky zo Slovenského národného povstania 1944 – 1945 / Viera Šetková. - Bratislava : JM Press, 1997. - 61 s., fotogr. príl. ISBN 80-85417-06-5.

Ženy Zvolena a okolia v Slovenskom národnom povstaní / Viera Nociarová. Zvolen : Vyd. Technickej univerzity vo Zvolene, 2017. - 20 s. : fotogr. ISBN 978-80-228-3003-4.

Životní příběh malé partyzáanky : Ernestína Švorcová rozená Pätoprstá / Ernestí-

na Švorcová. Praha : Čs. obec legionářská, 2021. - 107 s. : fotogr. ISBN 978-80-87919-81-1.

Aj ženy bojovali za slobodu. In: V boji za slobodu : Protifašistický odboj v prešovskom regióne v rokoch 1939 – 1945 / Zost.: Ján Krajčovič, Jozef Čorba, Peter Švorc. Prešov : Universum-EU, s.r.o., 2019, s. 179-191. ISBN 978-80-89946-10-5.

Ženy v boji za slobodu / Jozef Rodák. In: Vojnová minulosť zaviata časom / Jozef Rodák. Prešov : Adin, s.r.o. pre Združenie pre zachovanie histórie v Karpatoch, 2014, s. 64-69: fotogr. ISBN 978-80-89540-55-6.

* * *

Františka Hrubíšková : Biela pani slovenského odboja / Tomáš Černák. In: Vojnová kronika. Odborný recenzovaný časopis Múzea SNP. Roč. 1, č. 2 (2012), s. 73-74 : fotogr. ISSN 1338-6379.

„Liečiteľka rán na tele aj na duši“ : Príbeh Márie Štubnerovej, ošetrovateľky II. slovenskej partizánskej brigády M. R. Štefánika / Lucia Sotáková. In: Vojnová kronika. Odborný časopis Múzea SNP. Roč. 9, č. 2 (2020), s. 56-59 : fotogr. ISSN 1338-6379.

Osobnosti v Archíve Múzea Slovenského národného povstania / Lenka Barboriaková. In: Múzeum. Metodický, študijný a informačný časopis pre pracovníkov múzeí a galérií. Roč. 67, č. 3 (2021), s. 22-26 : fotogr. (Mária Štubnerová). ISSN 0027-5263.

Otazníky nad zrádkou sovietského zpravodajského desantu gen. štábu na západním Slovensku / Václav Kameník. In: Přínos armády pro vznik a rozvoj České republiky : Sborník příspěvků Mezinárodního vědeckého symposia Brno, Univerzita obrany Brno 23. – 24. 11. 2011. Brno : Onufrius Brno - ČsOL, 2013, s. 74-101. ISBN 978-80-87859-01-8.

Slovenské národné povstanie v denníku Viery Šetkovej (1911 – 2001) / Ferdinand Vrabel. In: Vojnová kronika. Odborný časopis Múzea SNP. Roč. 3, č. 2 (2015), s. 62-64 : fotogr. ISSN 1338-6379.

* * *

Aj ženy bojovali za slobodu : Partizánska činnosť na východnom Slovensku / Jozef Danko. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifasistov. Roč. 58, č. 14 - 19 (2013), s. 11 : fotogr. ISSN 03223-2018.

Čo viete o Márii Petruňovej? Pátranie po tragickom osude parašutistky / Václav Kameník. In: Bojovník. Roč. 47, č. 16 (2002), s. 7 : fotogr. ISSN 03223-2018.

Ešte raz o osude parašutistky Márie Petruňovej? / Václav Kameník. In: Bojovník. Roč. 48, č. 3 (2003), s. 6 : fotogr. ISSN 03223-2018.

Jaký byl osud parašutistky Marie Petruňové / Václav Kameník. In: Národní osvobození. Roč. 13 /80/, č. 20 (2002), s. 7. ISSN 0231-8161.

K osudu parašutistky Marie Petruňové / Václav Kameník. In: Národní osvobození. Roč. 14 /81/, č. 16 (2003), s. 5. ISSN 0231-8161.

Odišla účastníčka odboja / M. Cibul. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifasistov. Roč. 57, č. 19 (2012), s. 9. (Eugénia Kopčáková). ISSN 03223-2018.

Odišla účastníčka SNP. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifasistov. Roč. 66, č. 12 (2021), s. 10 : fotogr. (Anna Holigová Zacharovská). ISSN 03223-2018.

Odišla vzácna žena. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifasistov. Roč. 66, č. 24 (2021), s. 10. (Elena Kotočová). ISSN 03223-2018.

Osud parašutistky Marie Petruňové / Václav Kameník. In: Národní osvobození. Roč. 13 /80/, č. 16 (2002), s. 7. ISSN 0231-8161.

Pani profesorka / Milan Gajdoš. In: Bojovník. Roč. 51, č. 5 (2006), s. 8. (Alžbeta Göllnerová-Gwerková). ISSN 03223-2018.

Partizánka Anka / Pavol Vitko. In: Obrana. Mesačník MO SR. Roč. 28, č. 3 (2020), s. 28-29 : fotogr. (Anna Bergerová, part. oddiel Pugačov, Čapajev). ISSN 1336-1910.

Posledná žijúca obrankyňa Čierneho Balogu / Eduard Chmelár. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifasistov. Roč. 66, č. 21 (2021), s. 7 : fotogr. (Anna Dubínyová). ISSN 03223-2018.

S Mikulášom na batohu / Jozef Žiak. In: Obrana. Mesačník MO SR. Roč. 27, č. 9 (2019), s. 28-28 : fotogr. (Božena Palacková, part. činnosť). ISSN 1336-1910.

Spomíname na jednu zo statočných / Štefan Teren. In: Bojovník. Roč. 46, č. 21 (2001), s. 8, fotogr. (Anna Pivková). ISSN 03223-2018.

Stretnutia s partizánkou Katkou. In: Ročenka odbojárov 2008. Bratislava : SZPB, b. r., s. 32-35 (Ernstová Edita). ISBN 978-80-969517-1-0.

Tri sestry partizánky v SNP : Zo spomienok Eleny Chút'kovej-Litvajovej / Rudolf Masár. In: Bojovník. Roč. 50, č. 20 (2005), s. 6. ISSN 03223-2018.

V Povstaní s dieťaťom pod srdcom / Pavol Vitko. In: Obrana. Mesačník MO SR. Roč. 27, č. 3 (2019), s. 28-29 : fotogr. (Viera Stehlíková, part. brigáda J. Nálepku). ISSN 1336-1910.

Vyhaslo statočné srdiečko turčianskej veteránky / Štefan Tichý. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifasistov. Roč. 62, č. 13 (2017), s. 10 : fotogr. (Mária Pelcrová). ISSN 03223-2018.

Za Júliou Katrušinovou / Štefan Pilek. In: Bojovník. Roč. 48, č. 26 (2003), s. 5 : fotogr. (Júlia Katrušinová, part. činnosť). ISSN 03223-2018.

Žena – hrdinka v protifasistickom odboji / Štefan Pilek. In: Bojovník. Roč. 51, č. 13 (2006), s. 4 : fotogr. (Elena Kučerová, 1. čas. part. brigáda M. R. Štefánika). ISSN 03223-2018.

Žena zlatého srdca / Miroslava Bancíková. In: Bojovník. Roč. 49, 2004, č. 2, s. 6, fotogr. (Anna Knapčoková). ISSN 03223-2018.

Ženy na Dukle / Jiřina Kopoldová-Švermová. In: Národní osvobození. Roč. 14, č. 21 (2004), s. 10 : fotogr. ISSN 0231-8161.

Ženy v Slovenskom národnom povstaní / Erika Mészárosová. In: Príbehy 20. storočia : Odboj. Roč. 2, č. 3 (2019), s. 25-27 : fotogr. ISSN 2585-9048.

Ženy v československej povojnovej armáde (1945 – 1989)

Bez nich by nepřistáli : O ženách a mužích z pozemních i podzemních velitelských a návedčích stanovišť, z letecké povětrnostní a dispečerské služby, řídicích létání a přistání čs. stíhacího letectva PVO a Vzdušných sil AČR / Stanislav Vystavěl. - Cheb : Svět křídel, 2013. - 303 s. : fotogr. ISBN 978-80-87567-33-3.

Děvčata v modrém : Škola pozemních specialistů letectva Žamberk / Josef Brázda, Oldřich Janata a kol. Praha : ISV nakl., 1997. - 204 s. : fotogr., lit. ISBN 80-85866-25-0.

Kádrová výstavba ČSLA a jej slovenský aspekt / Alex Maskalík. In: Vojenské dejiny Slovenska. 7. zväzok (1968 – 1992) / Igor Baka a kol. Bratislava 2016, s. 128, 145-146. ISBN 978-80-89169-34-4.

Ženy v Armáde SR a Ozbroyených silách SR

Analýza záväzkov Slovenskej republiky v oblasti obrany v kontexte rodovej rovnosti a dodržiavania ľudských práv žien / Mária Martinská. In: Politické vedy. Roč. 24, č. 1 (2021), s. 69-108. ISSN 1335-2741.

Muži a ženy v Ozbroyených silách Slovenskej republiky / Mária Martinská. In: Vojenská osveta. Spoločenskovedné semináre. Roč. 9, č. 1 (2012), s. 82-97. ISBN 978-80-970322-7-2.

Názory kadetiek Akadémie ozbrojených síl na regrutáciu a kariéru v profesionálnej armáde Slovenskej republiky / Mária Martinská. In: Rekrutácia do grup dyspozycyjnych – socjologiczna analiza problemu. Wroslaw : Wyd. Uniwersytetu

Wrocławskiego, s. 553-562. ISBN 978-83-229-3207-0.

Rodová rovnosť v rezorte obrany. Záverečná správa zo sociologického prieskumu realizovaného od októbra – decembra 2014. / Pavel Czirák – Karol Čukan et al. Bratislava : Ministerstvo obrany SR, 2014.

Rodová rovnosť v rezorte obrany. Záverečná správa zo sociologického prieskumu realizovaného od marca – apríla 2015. / Pavel Czirák – Karol Čukan et al. Bratislava : Ministerstvo obrany SR, 2015.

Rodová rovnosť v podmienkach rezortu obrany / Pavel Czirák. In: Vojenská osveta. Spoločenskovedné semináre. Roč. 15, č. 1 (2018), s. 65-85. ISBN 978-80-89609-16-1.

Rozdiely v názoroch medzi mužmi a ženami v uniforme / Karol Čukan. In: Rovnosť príležitostí a zosúladňovanie práce a rodiny v praxi moderných organizácií. Medzinárodná vedecká konferencia. Liptovský Mikuláš : Akadémia ozbrojených síl gen. M. R. Štefánika, 2012. CD-ROM, s. 88-93. ISBN 978-80-8040-457-4.

Sociálna pozícia a roly ženy – dôstojníka plne profesionalizovaných Ozbroyených síl SR / Mária Martinská. In: Oficerowie grup dyspozycyjnych: socjologiczna analiza procesu bezpieczeństwa narodowego. Acta Universitatis Wratislaviensis 2008, 2008, s. 457-463. ISSN 0239-6661.

Sociálna práca a začleňovanie žien do Ozbroyených síl Slovenskej republiky / Mária Martinská. In: Sociálna pedagogika, sociálna práca a sociálna andragogika – aktuálne otázky teórie a praxe. Prešov : Filozofická fakulta PU, 2008, s. 436-440. ISBN 978-80-8068-927-8.

The trend of increasing quality of cooperation between men and women in the Armed Forces Slovak Republic – gender integration, organization / Mária Martinská. In: Aktualny problemy modeljuvannja ryzykiv i zahroz vynykennija nadzvyčajnych sytuacij na objektach krytyčnoji infrastruktury. Ky-

jiv : Ukrainskyj naukovo-doslidnyj instytut cyvil'noho zachystu, s. 44-51. e-ISBN 978-966-7792-08-4.

Ženy v ozbrojených silách. In: Sociológia pre armádu a bezpečnosť : Zborník príspevkov členov vojenskej sekcie Slovenskej sociologickej spoločnosti na výročnú vedeckú konferenciu Liptovský Mikuláš, 3.-4. apríla 2008 / Zost.: Ľuboš Berky. Bratislava : Ministerstvo obrany SR, 2008, s. 149-164. ISBN 978-80-89261-17-8.

Ženy v ozbrojených silách / Jozef Matis, Pavol Hamaj, Mária Martinská. In: Sociológia armády. Lipt. Mikuláš : Akadémia ozbrojených síl gen. M. R. Štefánika, 2008, s. 207-218. ISBN 978-80-8040-361-4.

* * *

Byť prínosom / Pavol Vitko. In: Obrana. Mesačník MO SR. Roč. 29, č. 10 (2021), s. 28-29 : fotogr. (OS SR, ženy-vojačky, zdravotníčky, Afganistan). ISSN 1336-1910.

Celkom normálna baba / Jozef Žiak. In: Obrana. Mesačník MO SR. Roč. 20, č. 8 (2012), s. 12-13 : fotogr. (prvá pilotka OS SR, Míriama Štefaničová). ISSN 1336-1910.

Devy s modrými baretmi : Ženy v misiách. / Jozef Michnica. In: Obrana. Roč.10, č. 22 (2002), s. 17, fotogr. (OS SR, Cyprus). ISSN 1336-1910.

Kvarteto našich žien v ISAF / Pavol Vitko. In: Obrana. Mesačník MO SR. Roč. 20, č. 5 (2012), s. 10-11 : fotogr. ISSN 1336-1910.

Prvá misionárka / Jozef Žiak. In: Obrana. Mesačník MO SR. Roč. 27, č. 3 (2019), s. 35 : fotogr. (OSN UNPROFOR). ISSN 1336-1910.

Rodová rovnosť v rezorte / Pavel Cziráč. In: Obrana. Mesačník MO SR. Roč. 23, č. 1 (2015), s. 36-37. ISSN 1336-1910.

Ženy čo nesmú byť ženistkami / Peter Susko. In: Obrana. Mesačník MO SR. Roč. 20, č. 8 (2012), s. 9-11 : fotogr. ISSN 1336-1910.

Ženy v ozbrojených silách / Ľubica Fúsková. In: Obrana. Mesačník MO SR. Roč. 23, č. 3 (2015), s. 8-9 : fotogr. ISSN 1336-1910.

Ženy v slovenskej uniforme / Jozef Žiak. In: Obrana. Mesačník MO SR. Roč. 20, č. 8 (2012), s. 14-17 : fotogr. ISSN 1336-1910.

Ženy vo vojenských operáciách / Pavel Cziráč. In: Obrana. Mesačník MO SR. Roč. 23, č. 3 (2015), s. 36-37. ISSN 1336-1910.

Práce presahujúce vymedzené obdobia a tematické skupiny

Historické premeny sociálnej pozície žien od zabezpečenia bojového personálu k bojovým pozíciám / Mária Martinská. In: Komplexné sociálne zabezpečenie vojenského profesionála. Lipt. Mikuláš : Akadémia ozbrojených síl gen. M. R. Štefánika, 2010, s. 162-173. ISBN 978-80-8040-406-2.

Militárni maskulinita jako koncept historického bádání / Jiří Hutečka. In: Konstrukce maskulinní identity v minulosti a současnosti: koncepty, metody, perspektivy / Radmila Slabáková-Švaříčková et al. Praha : Lidové noviny, 2012. ISBN 978-80-7422-218-4.

Rodová rovnosť v ozbrojených silách / Mária Martinská, Karol Čukan, Pavel Cziráč. Lipt. Mikuláš : Akadémia ozbrojených síl gen. M. R. Štefánika, 2017. - 140 s. : lit., reg. ISBN 978-80-8040-556-4.

Ženy a druhá svetová válka / Jana Burešová. Válečný prožitek české společnosti v konfrontaci s nacistickou okupací (1939 – 1945) : Sborník příspěvků ze symposia k 70. výročí vypuknutí druhé světové války / Ed.: Zdeněk Hazdra. Praha : Ústav pro studium totalitních režimů, 2009 s. 79-96. ISBN 978-80-87211-38-0.

Ženy v armáde / Karel Šimek. In: Bojovník. Roč.49, 2004, č. 6, s. 3, fotogr. ISSN 03223-2018.

Ženy v uniformě v severní Africe / Hana Pavlů. In: Bojovali na všech frontách. Vzpomínky židovských vojáků a odbojářů z druhé světové války / Odb. posouzení a úvod: Zlatica Zudová-Lešková. Praha : OS Magen, občanská židovská společnost, 2007, ISBN 978-80-25412-71-8.

ANOTÁCIE, GLOSÝ

CSÁMPAI, Ottó. *A HŐSÖK NEM HALNAK MEG! Négy Eszterházy egy hullása a Vezekékényi csatában.* Budapest 2022: Püski Kiadó, 260 s., fotografie a mapové prílohy v texte, pramene, register, resumé. ISBN 978-963-302-302-339-6.

Anotovaná monografia je pripomienkou víťaznej bitky uhorských vojsk s Turkami pri Veľkých Vozokanoch, ktorá sa odohrala 26. augusta 1652. Kniha prináša aj veľa informácií o vzťahoch habsburskej ríše s osmanským Tureckom, tureckých koristníckych nájazdoch na južné Slovensko, hlavne na časti Komárňanskej, Nitrianskej a Tekovskej stolice. Turecké vojská po vyplienení Topoľčianok a Zlatých Moraviec na poludnie 25. augusta 1652 dorazili do Tesár, vyrabovali a vypálili obec, pričom mnoho obyvateľov zabili a iných odvliekli do zajatia. Novozámocký hlavný kapitán Ádám Forgáč, ktorý sa dozvedel o útokoch Turkov narýchlo zorganizoval vojsko, ku ktorému sa pridali aj obyvatelia okolitých obcí. Na jeho výzvu sa so svojimi vojenskými družinami pripojili aj ôsmi členovia významného aristokratického rodu Esterháziouvcov. Forgáčovo vojsko pozostávalo asi z tisícich jazdcov a tristo narýchlo naverbovaných pešiakov. Vojsko tureckého veliteľa pašu Karu Mustafu bolo trikrát početnejšie. Napriek tomu utrpelo porážku, pričom na strane kresťanských bojovníkov padli štyria príslušníci Esterháziouvcov – Ladislav, Tomáš, František a Gábor. Uhorské vojsko sa udatne bránilo, vydržalo niekoľkohodinovú strelbu z tureckých pušiek. Turecký útok zastavila vozová hradba, ktorej delá spôsobili v tureckých šikoch veľké straty.

Na strane Forgáčových vojsk bojovali aj miestni sedliaci vyzbrojení kosami, sekermi a vidlami. Keď Turci začali ustupovať, situáciu uhorské vojsko využilo a oslobodilo približne 150 kresťanských zajatcov a zajali asi 60 Turkov. Na tureckej strane padlo asi 500 – 800 bojovníkov; kresťania stratili 48 bojovníkov. Telá štyroch Esterháziouvcov uložili v cínových rakvách do krypty v kostole Sv. Jána Krstiteľa v Trnave. Na mieste Vo-

zokanskej bitky bol koncom 19. storočia postavený pomník v podobe mohutného sediaceho bronzového leva, ktorého predná laba spočíva na tureckej zástave. Autorom je sochár Béla Markup.

Reprezentatívna a bohato ilustrovaná monografia bola vydaná k 370. výročiu bitky a je doteraz najpodrobnejším vylíčením tejto udalosti. Je len škoda, že autor sa miestami dopustil aj viacerých nepodložených a nespravodlivých útokov na údajné ubúdanie maďarskej menšiny v obciach pod Zoborom a neopodstatnené kritizuje aj slovenskú odbornú literatúru a publicistiku z oblasti vojenských dejín, hlavne Vojtecha Dangla a Ondreja Sliackeho. Podľa neho pod Zoborom pokračuje „odmaďarčovanie“, pričom autor už desaťročia bojuje za prežitie maďarskej menšiny (s. 9, 13 a ďalšie). Csámpai si neodpustil ani preňho príznačnú obhajobu maďarského medzivojnového menšinového politika, „Božieho sluhu“, Jánosa Esterháziho (s. 13, 114), ktorého rehabilitáciu presadzuje nielen vo svojich početných publikáciách, ale aj v prednáškach pre verejnosť, maďarských žiakov a študentov v Nitre, Leviceiach a na ďalších miestach. V takejto knihe by však nemala chýbať ani zmienka o tom, že mnohí uhorskí šľachtici sa počas svojich protihabsburských povstaní neváhali opakovane spojiť aj s tureckou stranou, len aby dosiahli svoje ciele, ktoré nepriali ani zastaveniu tureckej expanzie do strednej Európy ani udržaniu slobody v tejto časti Uhorska.

Ferdinand Vrábek

GAHÉR, Daniel – GAHÉROVÁ, Helena. *V ZNAMENÍ HVIEZDY – GRÓFI ZO SVÁTÉHO JURA A PEZINKA.* Mestské múzeum v Pezinku 2021, 352 s., množstvo ilustračných obrázkov a faksimílií, tabuliek a mapiek.

Historické postavy oddávna pútali pozornosť dejepiscov, ale aj literátov a výtvarných umelcov. Ich životné osudy, vzostupy či pády, no neraz zdanlivo bežná kontinuálna životná púť v zlomových či rušných časoch,

je výzvou aj pre dnešných historikov. V prípade starších dejín – vzhľadom na potrebné nadštandardné jazykové vedomosti a schopnosť interpretovať náročný pramenný materiál – je takýchto prác v slovenskej historiografii pomenej.

Predmetom monografie mladých historikov (a manželov) Daniela Gahéra a Heleny Gahérovej je rod grófov zo Svätého Jura a z Pezinka, ktorý niektorí slovenskí medievalisti označujú menom Grófovci. Tento rod a jeho príslušníci sa preslávili najmä na sklonku stredoveku, keď ako jeden z najmocnejších a najvplyvnejších uhorských rodov vlastnili majetkové panstvá v oblasti dnešného slovensko-česko-rakúsko-maďarského štvorhraničia.

Autori rozčlenili prácu do 11 kapitol, v ktorých postupne sprostredkujú 350-ročnú minulosť dvanástich generácií šľachtického rodu svätajurskej, pezinskej a čekliskej vetvy pôvodom slovenského rodu Poznanovcov. Všímajú si životné príbehy najvýznamnejších predstaviteľov rodu, ktorý patrila k elite uhorskej stredovekej aristokracie. Kniha však mapuje nielen osudy rodu a jeho predstaviteľov, ale poskytuje čitateľom aj širšie súvisiace reálie umožňujúce pochopiť širokú škálu zložitosti a osobitosti stredovekej doby. Popri prezentácii rodu Grófovcov sa autori hneď venujú aj ich rodovým sídlam, mestečkám a hradom Svätý Jur a Pezinko. Všímajú si vzťahy a rodinnú politiku rodu s inými šľachtickými rodmi či susedmi, medzi ktorých patrilo predovšetkým slobodné kráľovské mesto Prešporok, dnešná Bratislava. Náležitá pozornosť sa venuje aj vinohradníctvu, ktoré predstavovalo základný zdroj rodinného bohatstva Grófovcov, vývojom ich erbu a napokon aj hmotným pozostatkom dodnes pripomínajúcim rod a ich príslušníkov, ako aj ich rozmanitú politickú, hospodársku a kultúrnu činnosť.

Nevšedná obsahová i vizuálne kvalitná monografia slovenskému čitateľovi sprostredkúva veľa nových skutočností. Pritom samotný text tvorí síce podstatnú časť monografie, no prinajmenej rovnaký, ba možno významovo väčší a atraktívnejší podiel pripadá na ilustračný materiál, a to ako segment ilustrujúci

text; ide o množstvo farebných fotografií, náčrtov, rekonštrukčných kresieb a máp, ako aj tabuliek v texte či prílohách. Práca sa dôsledne riadi úzom pre vedeckú literatúru a jej originalnosť tkvie v systematizácii a prezentácii poznatkov z uvedenej problematiky. Z tohto hľadiska práca dosahuje parametre špičkovej publikácie.

Autori Daniel Gahér a Helena Gahérová dokázali využiť to najpodstatnejšie z doterajšej domácej i cudzojazyčnej literatúry, náležite a tvorivo využili aj pramenný archívny materiál z viacerých múzeí, galérií a archívov, a to aj zahraničných. Ku kvalite a k nevšednosti a v mnohom aj k interdisciplinárnemu charakteru práce nepochybne prispela nielen erudovanosť a odborná vyspelosť, ale v neposlednom rade najmä pracovné nasadenie a invencia oboch autorov, ktorí navyše preukázali, že majú vynikajúce pozorovacie i analytické schopnosti so zmyslom pre detail a periférne videnie.

Monografiu či už v jednotlivostiach alebo ako celok považujem za originálnu a vysoko profesionálnu a reprezentatívnu knihu, ktorá patrí k tomu najlepšiemu, čo v posledných rokoch u nás vyšlo. Je to navyše jedno z priekopníckych diel mikrohistórie, ktorá zatiaľ nemá u nás priveľkú tradíciu, no pomaly zapúšťa korene aj v slovenskom vedeckom prostredí.

Vladimír Segeš

KUBINGER, Jaromír – KUBINGEROVÁ, Žaneda – LEXA, Lukáš. V TĚŽKÝCH DOBÁCH. BOJE O HRANICE 1918 – 1919. Brno : Technické muzeum v Brně, 2021, 208 s., pramene a literatúra, fotografie. ISBN 978-80-7685-004-0.

Publikácia je Katalógom výstavy „Boje o hranice 1918 – 1919“ v Technickom múzeu v Brne v období 30. 10. 2019 – 27. 9. 2020. Výstava predstavovala vojnový konflikt, ktorý vypukol bezprostredne po vzniku Česko-Slovenska 28. októbra 1918. Nový štát musel uhájiť svoju samostatnosť a územnú celistvosť. Táto významná etapa československých dejín, ktorá mala zásadný význam pre formovanie hraníc a vybudovanie

ozbrojených síl nového štátu zostávala dlho zatienená tragikou prvej a druhej svetovej vojny a za vlády komunistov po februári 1948 bola tabuizovaná. Dôvodom boli boje československého vojska proti bolševikom ešte v Rusku a potom boje proti Maďarskej republike rád Bélu Kunu a jej Červeným gardám. Tento aspekt sa snažil režim nastolený v Československu potlačiť, lebo bol v rozpore s oficiálnou propagandou, a preto sa vedomie verejnosti o tomto konflikte postupne vytrácalo.

V obsiahlom katalógu výstavy okrem množstva aj menej známych alebo úplne neznámych fotografií z viacerých archívov, múzeí a súkromných zbierok je aj veľa textových príloh, z ktorých sa čitateľ dozvie o vzniku Česko-Slovenska, o vojne proti útvarom nemeckej menšiny v českom a moravskom pohraničí, o vojne na Těšínsku a o bojoch na Slovensku. Sloboda a samostatnosť, ktoré sú pre nás dnes samozrejmosťou, boli zaplatené odriekaním, statočnosťou a hrdinskosťou našich predkov. V týchto konfliktoch padli stovky príslušníkov čs. légii, domáceho vojska, sokolov, četníkov, členov Robotníckych telovýchovných jednot a ďalších dobrovoľníkov. Len na Slovensku to bolo viac ako 1 000 padlých, stovky nezvestných a ranených a následkom bojov boli aj veľké materiálne škody. Preto jedným z hlavných dôvodov realizácie tejto výstavy bolo pripomenutie si týchto udalostí a uctenie si pamiatky obetí, ktoré Česi a Slováci v týchto bojoch priniesli.

Ferdinand Vrábek

MERTLÍK, Vladimír. *LVÍ SÍLOU. VZLETEM SOKOLÍM. PRVNÍ REPUBLIKA: MÝTUS A REALITA.* Universum, 2018, 282 strán, fotografie v texte, zoznam literatúry. ISBN 978-80-242-6136-2.

Rok 1989 priniesol okrem pádu totality a návratu k demokracii aj veľa zvláštnych javov. Jedným z nich je nepochybne snaha politikov, publicistov a často aj školených odborníkov prehodnocovať hlava – nehlava niektoré udalosti dejín či pôsobenie významných osobností, ktoré v niečom v minulosti

vynikli. Jedným z mnohých príkladov je aj anotovaná kniha Vladimíra Mertlíka. Autor sa vo svojom diele snaží silou mocou bojiť „mýty prvej republiky“, ale pritom mu celkom uniklo že vo viacerých kapitolách vytvára mýty nové resp. antimýty, ktorými sa snaží čitateľovi vnútiť svoj pohľad na roky prvej Československej republiky (1918 – 1938) pričom podniká mnohé exkurzy aj do starších dôb. Kniha by si zaslúžila nepochybne podrobnejší rozbor, ale najzaujímavejšie sú pasáže týkajúce sa husitského revolučného hnutia a Aloisa Jiráskaa. Tento spisovateľ obišiel v Mertlíkovej knihe nepochybne najhoršie, hoci ako obdivovateľ rakúsko-uhorskej monarchie, samozrejme, nechváli ani Masaryka a Beneša ako jeho „boriteľov“ a dokonca ani Václava Šrobára (!). Autor, podobne ako viacerí ďalší publicisti po roku 1989, prehodnocuje, Jiráskovo dielo zatracuje, označuje ho za „najväčšieho falzifikátora a lakýrnika českých dejín“. Kniha je inak plná faktografických chýb, napríklad vraj Malá dohoda bola zameraná proti Nemecku a nie proti Maďarsku a podobne. Mertlík a ďalší kritici Jiráskových diel akosi zabúdajú, že to bol školený historik a samotnému písaniu jeho diel predchádzalo vždy dôkladné štúdium prameňov a miest, o ktorých písal.

Napríklad pri písaní trilógie *Bratstvo* navštívil Kremnicu, kde s pomocou mestského archivára Pavla Křižka študoval pramene o husitoch v tomto meste a Lučenec navštívil dokonca trikrát, aby sa dôkladne zoznámil s miestami, o ktorých potom písal v tejto trilógii. Ako spisovateľ si mohol dovoliť určitú autorskú licenciu, ale tú vždy korigovala jeho odbornosť historika. Okrem toho sa zabúda, že Jirásek mal veľké zásluhy na tvorbe ideológie československých légii, ktoré celkom vedome nadväzovali vo svojej symbolike i názvoch plukov na husitov a husitské revolučné hnutie. Pripomína to aj sám Radola Gajda v úvode svojich pamätí, kde Jiráskovi ďakuje za to, že jeho samého aj jeho spolubojovníkov v légiiach oduševňovali Jiráskove historické diela. Jirásek v roku 1917 podpísal aj manifest českých spisovateľov požadujúcich samostatnosť a po vzniku Československa sa stal senátorom. Takisto,

keď bol v roku 1919 asistenčnou jednotkou 30. pešieho pluku z Vysokého Mýta obsadený Lučenec, dostal od jej veliteľa nadporučíka Josefa Ejema telegram, ktorý mimochodom, ako bývalý učiteľ, poukazoval na Jiráskovu trilógiu *Bratstvo* a najmä na diel *Bitka pri Lučenci*: „*Lučenec po létech opět dobyt.*“

Skutočne, kto viac prekrúca dejiny – Jirásek alebo jeho súčasní kritici? Podľa nich Jan Žižka nebol skvelý vojvodca, ale len lupič a lapka, Hus nemal ušľachtilý zjav, ako ho zobrazovali maliari a sochári, ale bol to „malý, tučný, holohlavý mních“ a podobne. Ale znižuje to jeho význam a prínos pre reformné hnutie v katolíckej cirkvi? Áno, husitské hnutie bola revolúcia a počas nej došlo aj k vypáleniu mnohých kláštorov a kostolov, k ničeniu kultúrnych hodnôt a k tomu by sa ani Jan Hus nebol postavil inak ako s kritickým odmietnutím, ale celkový prínos husitstva je pre české dejiny napriek tomu kladný. Vie si niekto predstaviť, čo by boli české dejiny bez Jána Husa a husitského hnutia? Táto slávna epocha českých dejín oduševňovala vlastencov po stáročia a významnú úlohu zohrala nielen v 15. storočí, ale tiež počas národného obrodzenia a v rokoch prvej Československej republiky. Málomktoré dejinné obdobie možno vnímať len kladne alebo len záporne, v každej epoche nájdeme bielu aj čiernu stránku. Všetko treba vnímať v celom komplexe a s odstupom času chápať dobový kontext toho-ktorého dejinného hnutia alebo postavy. Podobne je to aj s husitstvom a s Aloisom Jiráskom. Vo svojej literárnej tvorbe vychádzal spisovateľ z Palackého koncepcie dejín a historickú prózu chápal ako monumentálnu tvorbu na podporu priblíženia slávnych kapitol národných dejín a dvíhanie sebavedomia širokých ľudových vrstiev. A v tom je stály Jiráskov prínos a veľký vklad do českej literatúry a národných dejín. Mertlíkova kniha je plná dezinterpretácií a faktografických omylov, ale napriek tomu ju treba zaznamenať ako príklad autora, ktorý má ďaleko k odbornému štúdiu prameňov a na základe povrchných znalostí napísal knihu, ktorá neprispieva k osvetleniu danej dejinnej epochy.

Ferdinand Vrábel

MALATINSKÝ, Michal. *PRED SÚDOM NÁRODA? RETRIBÚCIE NA SLOVENSKU A NÁRODNÝ SÚD V BRATISLAVE 1945 – 1947.* Bratislava : Post Scriptum, 2019, 247 s., reg., fotogr. ISBN 978-80-89567-93-5.

Slovenský právnik a právny historik predkladá systematické spracovanie problematiky retribúcie na Slovensku s dôrazom na Národný súd v Bratislave ako najvýznamnejší slovenský retribučný súd. Vychádza z rozsiahleho archívneho výskumu a znalosti publikovaných zdrojov – dobových, socialistickej i súčasnej historiografie. Retribúciu na Slovensku podáva ako súčasť celoeurópskeho procesu trestnoprávneho vysporiadania sa so zločinmi v období 2. svetovej vojny s tým, že pre slovenskú retribúciu bola charakteristická samostatná forma, odlišná od retribúcie v Čechách. Náznaky samostatnej retribúcie sa objavili už v roku 1943 v memorande Šrobárovej odbojovej skupiny a najneskôr v septembri 1944 sa predstavitelia slovenského odboja zhodli na potrebe samostatnej retribúcie. Pri jej praktickom presadení zohrala dôležitú úlohu podpora českých komunistov, ktorí kalkulovali s využitím retribúcie v politickom zápase. Retribúcia ako trestnoprávna „defašizácia“ bola na Slovensku realizovaná na základe nariadenia č. 33/1945 Zb. n. SNR, jeho novelizácií a doplneného vykonávacieho nariadenia Zboru povereníkov. Jej cieľom bolo potrestať zločincov a kolaborantov, „pozbyť“ politického, mocenského, majetkového a organizačného zázemia osoby, ktoré boli nedemokratického, protištátneho či fašistického zamerania“.

Popri dôslednej analýze retribučného nariadenia sa autor venuje aj otázke jeho legality a legitimacy, z čoho vyplýva, že zatiaľ čo nariadenie bolo vydané na základe vnútroštátnej legality a malo tiež aj medzinárodnoprávnu legalitu, legitimita retribučného nariadenia sa opierala len o revolučnú legitimitu SNR, čo následne potvrdila aj retribučná prax. V rámci analýzy retribučného nariadenia sa zaoberá jeho súdnoorganizačnými a procesnoprávnymi ustanoveniami, skutkovou podstatou trestných činov, inštitútom

zmiernenia trestu, problémom retroaktivity. Venuje sa tiež ďalšiemu špecifickému prvku retribučného súdnictva – ľudovosti, ktorý bol uplatňovaný v celej trojstupňovej štruktúre – na úrovni Národného súdu, okresných a miestnych ľudových súdov. Dôležitosť ľudového prvku – prísediach spočívala hlavne v možnosti prehlasovania predsedu súdu, keďže súd rozhodoval jednoduchou väčšinou hlasov. Prísediaci boli rovnoprávnymi sudcami, rozhodovali nielen o vine, ale aj treste a mali rovnakú právnu ochranu ako sudcovia z povolania. Prítomnosť prísediach mala tiež demonštrovať súhlas slovenského obyvateľstva s retribuciou a jej výkonom. V aplikačnej praxi sa retribučné súdnictvo rozbiehalo oveľa pomalšie ako jeho tvorcovia očakávali. Neboli to len problémy s profesionálnou obsadenosťou a zabezpečením sudcov z povolania, ale aj problémy s obžalobcami, členmi súdnych senátov a svedkami.

M. Malatínsky skúma postupne sa meniaci vzťah slovenského obyvateľstva k retribucii a jej praktikám – narastajúci nezáujem ľudí svedčiť proti obžalovaným, nespoľahlivosť prísediach, až neochota zúčastňovať sa pojednávanií. Tieto, ale i ďalšie skutočnosti si vyžiadali zmeny právnej úpravy slovenskej retribucie. K ukončeniu retribučných procesov na Slovensku podľa retribučného nariadenia a pred ľudovými súdmi došlo koncom roka 1948. Od 1. januára 1949 bolo možné stíhať trestné činy iba na základe iných právnych noriem, napr. trestného zákona. V celej monografii defilujú mená viac i menej známych osobností predmetného obdobia a konkrétne prípady trestnoprávných konaní.

Národnému súdu v Bratislave sa autor venuje v samostatnej kapitole – opisuje jeho organizačnú stránku a konkrétnu súdnu činnosť. Analyzuje princíp kolektívnej zodpovednosti v rozsudkoch Národného súdu, špeciálne kolektívnu zodpovednosť poslancov snemu, členov štátnej rady a pod., zaoberá sa interpretáciou a aplikáciou zrady na povstaní v rozhodnutiach Národného súdu, inštitútom zmiernenia trestu a konaním o milosti po vynesení rozsudkov smrti. Národný súd okrem koncepcie kolektívnej trestnoprávnej zodpovednosti poslancov snemu praktizoval aj prísnejšie posudzovanie zodpovednosti

poslancov nemeckej národnosti. Pri členoch štátnej rady bola praktizovaná podobná koncepcia kolektívnej zodpovednosti ako pri poslancoch snemu, len s rozdielom, že sa kládol väčší dôraz na jej konkrétnu činnosť.

Národný súd odsúdil na trest smrti 17 osôb (popravených bolo 11, 4 dostali milosť, pri 2 nebol trest smrti vykonaný pre neprítomnosť), na trest na slobode 50 osôb, na trest verejného pokarhania 3 osoby, na trest straty volebného práva 1, pri 2 osobách upustil od potrestania a 10 osôb oslobodil. Priemerný trest na slobode bol vo výške 7,83 roka. Oproti rozhodovacej činnosti okresných ľudových súdov sa vyznačoval Národný súd výraznejšou prísnosťou. Rozsudky Národného súdu mali však pomerne nízku formálnu i obsahovú kvalitu. O udelení milosti rozhodovalo Predsedníctvo SNR, od apríla 1946 prešlo do kompetencie prezidenta republiky. Poslednú milosť udelil K. Gottwald až dva roky po skončení existencie Národného súdu.

V porovnaní s riadnym trestným procesom boli retribučné konania značne zjednodušené a zrýchlené. Štruktúra ľudových súdov na okresnej a miestnej úrovni sa v praxi ukázala ako preexponovaná. Krátky čas na vypracovanie poslednej verzie retribučného nariadenia sa odrazil na jeho nedostatočnej právnej kvalite. Retribučné nariadenie bolo prejavom revolučného zákonodarstva, bolo retroaktívne a nenadväzovalo na dovtedajšie právne predpisy. Priebeh retribucie na Slovensku bol sprevádzaný len ojedinelými prejavmi právnickej verejnosti, napr. v odbornej tlači sa o nej písalo len výnimočne. V závere publikácie autor konštatuje, že aj keď sa Slovensko nemohlo vymykať všeobecným európskym trendom retribucie, jej kvalite by určite „príjajmenšom prospela minimalizácia retroaktivity retribučného nariadenia, ako aj laického prvku v jej súdnictve.“

Monografia prináša v prílohách všetky relevantné nariadenia a zákony, prehľad súdnej činnosti Národného súdu v Bratislave, zoznamy sudcov, prísediach a obžalobcov pri Národnom súde. Za obligátnym rozsiahlym zoznamom prameňov a literatúry, anglickým resume a menným registrom je niekoľkostranová obrazová príloha.

Božena Šed'ová

KRONIKA

HRDINOVIA ODBOJA V NÁRODNOM MÚZEU V PRAHE

ktorý v širších súvislostiach pripomína realitu Protektorátu Čechy a Morava, ako aj udalosti a osudy, spojené s 38 dňami stanného práva v období od 27. mája 1942, - deň atentátu na Reinharda Heydricha a 3. júlom 1942.

Výstavy *Nikdy sa nevzdáme!* a *Hrdinovia odboja* boli otvorené za osobnej účasti prezidentky Slovenskej republiky Zuzany Čaputovej a prezidenta Českej republiky Miloša Zemana.

Výstavný projekt bol v Historickej budove Národného múzea pripravený pri príležitosti 80. výročia atentátu na Reinharda Heydricha, zastupujúceho rišskeho protektora v Čechách a na Morave. „*Tento vrcholný čin československého zahraničného odboja, vykonaný Slovákom Jozefom Gabčíkom a Čechom Janom Kubišom, sa nezmazateľne zapísal nielen do našich dejín. A preto je Jozef Gabčík stredobodom výstavy, ktorá predstavuje aj ďalšie významné osobnosti domáceho a zahraničného odboja – Jána Goliana, Rudolfa Viesta, Otta Smika, Štefana Osuského, Milana Hodžu či Vladimíra Clementisa.*“

Slovenská časť tohto pozoruhodného výstavného projektu vzdáva česť tisícom Slovákov a príslušníkom národností žijúcich na území Slovenska, ktorí sa počas 2. svetovej vojny zapojili do bojov proti nacistickému Nemecku a jeho satelitom, a to nielen v československých vojenských jednotkách v zahraničí, v povstaleckej 1. čs. armáde na Slovensku a v domácom partizánskom hnutí, ale aj v armádach iných štátov protifašistickej koalície či v hnutiach odporu na území okupovaných krajín.

Autor námetu výstavy *Hrdinovia odboja* je Branislav Panis. V autorskom kolektíve sú Peter Barta, Eduard Belušák, Miloslav Čaplovič, Viera Jurková, Radoslav Ragač, Marian Uhrin, Ondřej Štěpánek, Peter Šumichrast, Jerguš Váry.

Výstavy *Nikdy sa nevzdáme!* a *Hrdinovia odboja* si záujemcovia budú môcť v Národnom múzeu v Prahe pozrieť do konca októbra 2022.

Text: SNM Bratislava, VHÚ Bratislava

Foto: VHÚ, SNM

ODHALENIE PAMÄTNEJ TABULE PADLÝM PRI BELLOY-EN-SANTERRE

Československá obec legionárska (ČsOL) usporiadala v dňoch 7. – 11. mája 2022 púť do Francúzska, v rámci ktorej si pripomenula operáciu Dynamo v Dunkerque v roku 1940, boje samostatnej Čs. obrnenej brigády v rokoch 1944 – 1945 pod velením generála Aloisa Lišku a kapituláciu tamojšej nemeckej posádky na zámku Wormhout, ďalej boje príslušníkov Roty Nazdar a Francúzskej légie v rokoch prvej svetovej vojny. Súčasťou púte bolo viacero pietnych aktov pri hroboch a na pomníkoch čs. vojakov, pripomenutie bojov na rieke Somme v roku 1916 a tiež odhalenie pamätnej tabule príslušníkom československej 2. čaty 1. roty pochodového pluku Cudzineckej légie, ktorí padli v roku 1916 v okolí obce Belloy-en-Santerre. Svojím hrdinstvom zastavili nástup nemeckých jednotiek, oslobodili zajatých čs. legionárov a zajaľovali okolo 60 nemeckých vojakov. Tento boj stál čs. jednotku 15 padlých (medzi nimi aj Slovák Jozefa Adamíka) a 28 ranených. Vtedy posledná kompaktná čs. jednotka aj zanikla a jej zvyšky bojovali rozptýlene v rôznych francúzskych jednotkách a dokonca aj v kolóniách. Nová etapa výstavby čs. vojska vo Francúzsku sa začala až koncom roka 1917.

Bitka na Somme bolo ozbrojené stretnutie počas prvej svetovej vojny, trvajúce od 1. júla do 18. novembra 1916 na oboch stranách rieky Somme vo Francúzsku. Zúčastnili sa ho Francúzsko spolu s Veľkou Britániou, ktoré zaútočili proti Nemecku, ktoré zabralo pomerne veľkú časť severného Francúzska po útoku na Francúzsko v auguste 1914.

Bitka pri rieke Somme bola jednou z najväčších bitiek prvej svetovej vojny, pričom do neskorej jesene v nej zahynulo viac ako 1 milión vojakov, čo z nej robí jednu z najkrvavejších bitiek v histórii. Pri tejto bitke boli Britmi použité prvé tanky (Mark I). Zúčastnili sa jej aj vojaci britských domínií: Austrálie, Kanady, Indie, Newfoundlandu, Nového Zélandu a Južnej Afriky.

Jozef Adamík, pochádzal z Bytče (1895 – 1916). Vyučil sa za dámskeho krajčír a ešte pred vypuknutím prvej svetovej vojny odišiel do Paríža. V rokoch prvej republiky bola na jeho rodnom dome odhalená bronzová tabuľa aj s jeho reliéfom, dielo sochára Frica Motošku, odliata v známej kovolejárskej dielni Frantu Anýža v Prahe. Neskôr bola v rokoch totality tabuľa ukrytá v šope, a tak nebola zničená tak ako mnoho iných podobných pamiatok. V roku 2016 ju na slávnosti pri príležitosti 100. výročia hrdinskej smrti Adamíka opäť inštalovali a odhalili pre súčasné aj budúce pokolenia.

Wormhout

Vojenský cintorín v belgickom Adinkerke

Belloy-en-Santerre

*Fotografie: autor a ČsOL
Ferdinand Vrábel*

ŠTEFÁNIK A LÉGIE – POHĽAD HISTÓRIE A SÚČASNOSTI

V dňoch 1. – 2. júna 2022 Spoločnosť Milana Rastislava Štefánika v spolupráci s Vojenským historickým ústavom Bratislava (VHÚ), Historickým ústavom SAV, v. v. i. a Ministerstvom obrany SR usporiadalo medzinárodnú vedeckú konferenciu *Štefánik a légie – pohľad histórie a súčasnosti*. Podujatie sa konalo na pôde Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, ktorej rektor doc. Ing. Vladimír Hiadlovský, PhD. privítal účastníkov úvodným slovom.

VHÚ reprezentovalo päť zástupcov zo všetkých organizačných súčastí. Prvý deň konferencie vystúpila s príspevkom PhDr. Viera Jurková (VHÚ – Vojenské historické múzeum Piešťany), ktorá sa venovala dokumentácii činnosti gen. M. R. Štefánika a československých légii v zbierkach VHM – VHÚ Bratislava. Ďalšiu prednášku s názvom *Československí legionári na Slovensku v roku 1919* prezentoval Mgr. Peter Chorvát, PhD. (VHÚ – Odbor vojensko-historických výskumov) a po ňom vystúpila PhDr. Milena Balcová (VHÚ – Vojenský historický archív) s príspevkom *Nezlomný legionár Jozef Dřimal*. Druhý deň konferencie predstavil riaditeľ Vojenského historického ústavu plukovník. Mgr. Miloslav Čaplovič, PhD. osobu Jozefa Gregora Tajovského – československého legionára v Rusku a následne vystúpila i Mgr. Jana Zatlková, PhD. (VHÚ – Odbor vojensko-historických výskumov) s príspevkom *Československý tábor pre Slovákov v Irkutsku*. Všetky príspevky, ako aj prezentované zbierkové predmety, dokumenty a fotografie VHÚ sa stretli s veľkým záujmom a autori o témach ďalej živo diskutovali s účastníkmi podujatia.

Vedecká konferencia priniesla nové informácie o činnosti československých légii, aj o osobe gen. M. R. Štefánika, a upevnila spoluprácu partnerských inštitúcií. Uvedené prednášky, ako aj mnoho ďalších príspevkov nájdú záujemcovia v pripravovanej kolektívnej monografii.

Text: VHÚ
Foto: VHÚ

OBNOVA HROBU TALIANSKÉHO LEGIONÁRA ANTONÍNA HABRA V HUCÍNE, OKRES ROŽŇAVA

Pietna spomienka v Tisovci

V rámci pietnych spomienok na boje o Slovensko v rokoch 1918 – 1919 sa v dňoch 4. – 5. júna 2022 zásluhou občianskeho združenia Gemerské grúne, mesta Tisovec, Českého ministerstva obrany, Československej obce legionárskej, Jednoty Strážnice a Nadácie M. R. Štefánika v Bratislave uskutočnilo v okrese Revúca niekoľko akcií za účasti zástupcov uvedených organizácií, úradov a širokej verejnosti, cieľom ktorých bolo pripomenúť si boje o Slovensko a uctiť si pamiatku padlých čs. legionárov, sokolov, četníkov, dobrovoľníkov a príslušníkov a príslušníkov domáceho vojska. Najprv sa v sobotu 4. júna konal turistický pochod po miestach bojov o mesto Tisovec, potom bola pietna spomienka na miestnom cintoríne pri hrobách padlých čs. účastníkov bojov a potom prednášky v obradnej sieni Mestského úradu v Tisovci o čs. légiiach a bojoch o Slovensko v období 1918 – 1919, keď sa Maďari snažili obhájiť integritu bývalého Uhorska a udržať Slovensko v svojej moci. Ako posledný bod tejto akcie bolo v nedeľu 5. júna odhalenie rekonštruovaného hrobu

taliankeho legionára Antonína Habra v obci Hucín.

Hrob Antonína Hrabala v Tisovci

Tento iba dvadsaťjedenročný Čech, príslušník 35. strelckého pluku talianskych légii, pochádzal z obce Chotěšov v okrese Stříbro a padol tu 20. júna 1919. Jeho hrob sa nachádza v poli nad obcou Hucín. Keďže sa pre silnú paľbu nedalo dostať k cintorínu, jeho spolubojovníci ho pochovali počas bojov na mieste, kde položil svoj život za slobodu Slovenska.

*Ferdinand Vrábek
Fotografie: autor*

10. LETNÝ LEGIOMARŠ

V dňoch 29. – 30. júla 2022 sa uskutočnil v Bystřici nad Olšou a okolí už 10. ročník letného Legiomaršu. Toto podujatie organizované Jednotou Československej obce legionárskej – Frýdek-Místek je významnou a už aj zavedenou akciou, pripomínajúcou vznik nášho spoločného štátu – Československej republiky. Nový štát musel uhájiť svoju samostatnosť a územnú celistvosť proti domácim aj zahraničným nepriateľom. Táto významná etapa československých dejín, ktorá mala zásadný význam pre formovanie hraníc a vybudovanie ozbrojených síl nového štátu, zostávala dlho zatienená tragikou prvej a druhej svetovej vojny a za vlády komunistov po februári 1948 bola tabuizovaná. Dôvodom boli boje československého vojska proti boľševikom ešte v Rusku a potom boje proti Maďarskej republike rád Bélu Kuna a jej Červeným gardám. V zápase o hranice a územnú celistvosť Československa sa spojili dobrovoľníci, príslušníci talianskych a francúzskych légii, sokoli a četníci. Bok

generál Josef Šnejdár

Mohyla sa rozrastá

po boku tu bojovali Česi a Slováci. Po víťazstve na Těšínsku pod vedením plukovníka Šnejdárka nastali mnohomasáčne boje aj na Slovensku. Práve tu sa prejavilo skutočné bratstvo a obetavosť Čechov, ktorí v bojoch na Slovensku priniesli neľahké strádania a ťažké obete. Padlo tu do júna 1919 až 1 000 Čechov a Moravanov a ďalších 800 – 900 našich bojovníkov tu zostalo nezvestných. Tieto udalosti navždy spečatili skutočné bratstvo Čechov a Slovákov a predstavujú slávnú kapitolu našich spoločných dejín.

Napriek nepriaznivému počasiu sa na vrchu Polední v oficiálnej časti programu pri Pamätníku generála Josefa Šnejdárka zišlo 221 účastníkov všetkých vekových kategórií. Pod Mohylu českej štátnosti bola tentoraz vložená prst' zeme od rodného domu generála Heliadora Píku, ktorý sa narodil pred 125 rokmi v obci Štítina pri Opave.

Text: Ferdinand Vrábek

Foto: Petr Majer

VOJENSKÝ HISTORICKÝ ÚSTAV NA 47. KONGRESE MEDZINÁRODNEJ KOMISIE PRE VOJENSKÉ DEJINY (ICMH)

V dňoch 28. augusta – 2. septembra 2022 sa v Poľskej republike konal už 47. ročník medzinárodnej komisie pre vojenské dejiny (ICMH). Ústrednou témou tohtoročného kongresu bola problematika obrany štátnych hraníc v histórii. Podujatie organizované poľskou komisiou pre vojenské dejiny sa konalo v mestách Wrocław a Opole. Už v prvý deň konferencie, v rámci bloku III B, vystúpil vedecký pracovník Odboru vojensko-historických výskumov

Mgr. Peter Chorvát, PhD. Témou jeho referátu bola obrana štátnych hraníc v Československej republike v rokoch 1919 – 1939.

Podujatie, na ktorom odznelo doko-
py 67 referátov, malo veľmi úspešný
priebeh. Okrem samotného vedeckého
ruchu sa viac ako 100 vojenských his-
torikov z 22 krajín sveta mohlo v rámci
exkurzie (31. augusta 2022) zoznámiť
s pevnosťou Kłodzko, zámkom Brzeg
a kaštieľom Moszna.

Zostáva dúfať, že nasledujúci kongres
opäť potvrdí svoju vysokú vedeckú úro-
veň, ktorú si ICMH dlhodobo udržiava.

Text a foto: Peter Chorvát

AUTORI ČÍSLA

PhDr. Peter ROHÁČ, Obchodná akadémia, Myslenická 1, 902 01 Pezinok, Slovenská republika, email: rohac.peto@gmail.com

Mgr. Lucia NOVÁKOVÁ, PhD., Filozofická fakulta Trnavskej univerzity, Hornopotočná 23, 971 01 Trnava, Slovenská republika, email: lucia.novakova@truni.sk

JUDr. Oldřich PEJS, Kafkova 53, 160 00 Praha, Česká republika, email: pejso@post.cz

Ing. Juraj SLANÝ, Ministerstvo spravodlivosti SR, Račianska 71, 81311 Bratislava, Slovenská republika, email: slanyjuraj@gmail.com

Mgr. Matúš BURDA, Základná škola Teodora Jozefa Moussona, T J Moussona 4, 071 01 Michalovce, Slovenská republika, email: matus.burda@gmail.com

Mgr. Jana ZAŤKOVÁ, PhD., Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava, Slovenská republika, email: jana.zatkova@vhu.sk

Mgr. Alex MASKALÍK, PhD., Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava, Slovenská republika, email: alex.maskalik@vhu.sk

Mgr. Peter CHORVÁT, PhD., Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava, Slovenská republika, email: peter.chorvat@vhu.sk

Formálne náležitosti príspevkov

Príspevky do Vojenskej histórie posielajte zásadne v textových editoroch Word. **Poznámky vrátane bibliografických odkazov je potrebné vkladať pomocou programu WORD na vkladanie poznámok/odkazov pod čiarou – nie ich písať mechanicky vzadu za textom štúdie. Súhrnný zoznam použitej literatúry treba uvádzať v abecednom poradí na konci príspevku, pričom záznam zakončiť ISBN, príp. ISSN. Zoznam štruktúrovať podľa typu zdroja na „Archívne pramene“, „Publikované pramene“, „Dobová tlač“, Monografie a zborníky ako celok“, „Kapitoly v monografiách, štúdie a články“ a „Internetové zdroje“. K štúdiu je potrebné pripojiť abstrakt (v slovenčine do 10 riadkov), 5 kľúčových slov v slovenskom aj anglickom jazyku; resumé v slovenčine v rozsahu cca jednej strany, zaslať osobné údaje o autorovi: rodné číslo, adresu, číslo účtu v tvare IBAN, telefonický a emailový kontakt, adresu zamestnávateľa a digitálne identifikačné číslo ORCID. Zaslaním príspevkov a osobných údajov dávajú autori redakcii a určeným pracovníkom plný súhlas na ich spracovanie, pričom tí plne rešpektujú pravidlá GDPR na ochranu osobných údajov.**

Text sa nepokúšať zalamovať ani špeciálne upravovať, odstavce bez tabulátora! Písmo Times New Roman, veľkosť 12, normal, bez zvýrazňovania. Riadkovanie 1,5. V prípade priamych citácií písať kurzívou, ale iba v hlavnom texte, nie však v poznámkach pod čiarou. Riadkovanie textu pod čiarou 1, veľkosť písma 10. Obrazové prílohy poprosíme zasielať čierno-biele samostatne vo formáte jpg, jpeg, bmp v rozlíšení min. 300 dpi a riadne označené a identifikovateľné. V texte uveďte popiskom, kde by mal byť obrázok umiestnený. Tabuľky, grafy treba zasielať v osobitnom súbore v štandarde xls, xlsx (excel)

Rozsah príspevkov

Rozsah štúdií, vrátane poznámkového aparátu, by nemal prekročiť 40 normostrán (minimálny má rozsah 15 normostrán) Recenzie môžu byť v rozsahu do 15 normostrán, anotácie maximálne do 3 normostrán. Pri anotáciách a recenziách je potrebné uvádzať ISBN.

Počet normostrán sa počíta podľa počtu znakov (1 800 znakov vrátane medzier na stranu, čo činí pri 40 normostránach 72-tisíc znakov; počíta sa vrátane poznámok pod čiarou a medzier medzi slovami).

Základnou citačnou normou je STN 690 (01 0197) – Dokumentácia. Bibliografické odkazy

Odkaz na monografie

VÁROŠ, Milan. *Posledný let generála Štefánika*. Bratislava : International, 1994, s. 56.(ISBN 80-215-0149-9 uviesť až vzadu v zozname použitej literatúry). PEJSKAR, Jožka (ed.). *Poslední pocta : Památník na zemřelé československé exulanty v letech 1948 – 1981*. B. m. : Konfrontace, 1986, sv. 2., s. 118-121. (v prameni neuvedené miesto vydania: bez miesta; podobne aj pri neuvedenom vydavateľstve: b. v., roku: b. r.)

Odkaz na štúdie

(v prípade, že je uvedený v zborníku aj editor, uveďte ho za názvom zborníka: ŠPIRKO, Dušan – LUPTÁK, Miroslav. Obrana bratislavského predmostia vo francúzsko-rakúskej vojne roku 1809. In *Vojenská história*, 2002, roč. 6, č. 1, s. 9-10. (pri cudzojazyčných zdrojoch uvádzať v príslušnom jazyku, napr. anglický zdroj: In *Army History*, 2003, vol. 59, no. 1, p. 13-15.)

DEIGHTON, Leon. *Blitzkrieg : Od Hitlerova nástupu po pád Dunkerque*. Prel. Kárník, Zdeněk. Praha : Argo, 1994, s. 85. (ISBN 80-85794-08-X. – uviesť až v súhrnnej literatúre)

Odkaz na už citovaný zdroj v texte

Pozor zmena! Neuvádzať ref., ako to bolo doteraz!

Uviesť: PEJSKAR, J. *Poslední*, c. d., s. 97; autor nemusí uvádzať mená všetkých pôvodcov citovaného diela (druhého, tretieho) alebo ak má citované dielo viacerých ako troch pôvodcov, uvádzame: ŠPIRKO, Dušan et al.

- v prípade viacerých miest vydania, alebo názvov vydavateľstiev, píšeme bodkočiarku alebo čiarku: Praha : Naše vojsko; Bratislava : Magnet Press, 1999,

- údaje v bibliografickom popise citovaného prameňa sa uvádzajú v jazyku prameňa až po údaj o rozsahu

Odkaz na archívny dokument

MVSR-Slovenský národný archív v Bratislave (ďalej SNA), f. Minister Československej republiky s plnou mocou pre správu Slovenska, 1918-1928 (ďalej f.), škatuľa (ďalej šk.) č. 277, sign. č. 1234/1920 prez

Pri opakovaných záznamoch uvádzať Tamže, s. 8 (nie tamtiež)

- najfrekvencovanejšie skratky archívov: SNA Bratislava, VÚA-VHA Praha, VHA Bratislava, NA Praha, AM SNP B. Bystrica,

Používanie skratiek a označovanie

Skratkou pre označovanie strán alebo strany je s., ročníky časopisov a čísla zborníkov sa uvádzajú arabskými číslicami. Pokiaľ sú dokumenty v edíciách číslované, je potrebné uvádzať okrem strán aj číslo.

Redakčná rada si vyhradzuje právo na základe vyžiadaných odborných posudkov rozhodnúť o uverejnení, prípadne vrátení príspevku. Nevyžiadané rukopisy sa nevracajú.

Vojenská história 3/2022

Časopis pre vojenskú históriu, múzejníctvo a archívniectvo

Vydáva Vojenský historický ústav v Bratislave
v spolupráci s Ministerstvom obrany SR

Editor a šéfredaktor: plk. Mgr. Miloslav Čaplovič, PhD.

Výkonná redaktorka: Mgr. Mária Stanová

Kontaktná adresa: redakciavh@vhu.sk

Grafická úprava: ŠOPA PRINT

Redakčná rada: doc. PhDr. Vladimír Segeš, PhD. (predseda), PhDr. Igor Baka, PhD. (podpredseda), PhDr. Milena Balcová, PhDr. Viliam Čičaj, CSc., doc. Mgr. Michal Habaj, PhD., Mgr. Peter Chorvát, PhD., Mgr. Peter Kralčák, PhD., prof. Mgr. Miroslav Lysý, PhD., Mgr. Matej Medvecký, PhD., PhDr. Slavomír Michálek, DrSc., PhDr. Richard Pavlovič, PhD., pplk. v zál. PhDr. Peter Šumichrast, PhD., doc. PhDr. Pavol Valachovič, CSc.

Medzinárodný redakčný kruh: plk. prof. Dr. Tibor Balla, DrSc. – Nemzeti Köszolgálati Egyetem, Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar, Budapest; Dr. István Janek, PhD. – Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest; PhDr. Michal Lukeš, PhD. – Národní muzeum, Praha; J. E. Mgr. Mateusz Gniazdowski, PhD. – Veľvyslanectvo Poľskej republiky v Českej republike, Praha; PhDr. Jiří Rajlich – Vojenský historický ústav, Praha; Dr. Harold E. Raugh, Jr., U.S. Army Europe, APO AE 09096 USA; Dr. Martin Zückert – Collegium Carolinum Forschungstelle für bömischen Länder, München

Časopis je indexovaný v medzinárodných databázach:

The Central European Journal of Social Sciences and Humanities (CEJSH)

European Reference Index for the Humanities and Social Sciences (ERIH PLUS)

Vychádza štyrikrát ročne.

Rozširuje: Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava

Fax: + 421/2/48207719

Schválené do tlače dňa 3. októbra 2022

EV734/08

IČO vydavateľa: 00309591

Nepredajné

ISSN 1335-3314

Tlač: HSa MO SR, OdVČ, PoO, Kutuzovova 8, Bratislava

Na prednej strane obálky je genmjr. in mem. Jozef Gabčík (8. 4. 1912 Poluvsie - 18. 6. 1942 Praha), počas 2. svetovej vojny príslušník československej zahraničnej armády, veliteľ výsadku Antropoid. Spoločne s Janom Kubišom vykonal vojenskú operáciu - útok na Reinharda Heydricha (v roku 2022 si pripomíname 80. výročie).

Zdroj: VHÚ Praha